

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Sosyoloji Anabilim Dalı

HAKKARİ İLİ ÖRNEĞİNDE LEVİRAT EVLİLİKLER

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed DURNA

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nazar BAL

İstanbul – 2022

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı	Muhammed DURNA
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Adı	Hakkari İli Örneğinde Levirat Evlilikler
Enstitü	İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Tezin Türü	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	13.01.2022
Sayfa Sayısı	207
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nazar BAL
Dizin Terimleri	Aile, Aile Türleri, Evlilik, Evlilik Türleri, Levirat Evlilik

Türkçe Özet Dünya’da ve Türkiye’de yapılan levirate evliliklerin Hakkari İlinde yapılmasında etkili olan birden fazla faktör bulunmaktadır. Hakkari’de levirat evlilikler, sessiz bir şekilde hiçkimseye duyurulmadan yapılmaktadır ve bu evliliği yapan bireylerin levirat evliliğine yönelik deneyimlerinde farklılıklar görülmektedir.

Dağıtım Listesi

1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası
Muhammed DURNA

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Sosyoloji Anabilim Dalı

HAKKARİ İLİ ÖRNEĞİNDE LEVİRAT EVLİLİKLER

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed DURNA

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nazar BAL

İstanbul – 2022

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammed DURNA

.../.../2022

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Muhammed DURNA'nın Hakkari İli Örneğinde Levirat Evlilikler adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji anabilim dalı, Sosyoloji bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Nazar BAL
(Danışman)

İmza

Üye

Doç. Dr. Anıl AL REBHOLZ

İmza

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Sergender SEZER

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2022

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Toplumların yapısal işleyişi için aile kurumunun varlığı hayati bir önem taşımaktadır. Aile, toplumların var olmasında temel faktördür. Ailenin, toplumsal açıdan birçok işlevi bulunmaktadır. Birey, ilk olarak ailede sosyalleşir ve ailede toplumsal normları içselleştirerek toplum içinde nasıl davranması gerektiğini öğrenir. Ailede toplumsala dair öğrenilen ve içselleştirilen normlar, toplumda kolektif bir bilince dönüşmektedir. Her toplum kendi aile yapısına yönelik kolektif bir bilince sahiptir ve farklı aile yapıları doğal olarak görülmektedir. Evlilikler de kolektif bilinç ile gerçekleştirilmektedir. Toplumsal yapıya bağlı olarak farklı aile türleri görüldüğü gibi farklı evlilik türleri de görülmektedir. Bu evliliklerden biri dul kalan kadının, ölen kocasının erkek kardeşiyle yaptığı *levirat evliliği*dir.

Levirat evliliği dünyada ve Türkiye’de görülmektedir. Bu çalışma kapsamında Hakkari ilinde levirat evliliğinde etkili olan faktörlerin ve kişilerin yaşadıkları deneyimlerin nitel araştırma yöntemi ile araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 20 katılımcı ile derinlemesine mülakat yapılmış ve katılımcı gözlem ile veri toplama süreci desteklenmiştir. Araştırmanın verileri, Goffman’ın dramaturji kuramı çerçevesinde feminist yöntem ve fenomenolojik araştırma deseni ile değerlendirilmiştir.

Hakkari’de yaşayan katılımcıların, farklı faktörlerden (kültürel gelenek, din, ekonomi, eğitim, aile baskısı, yaş, çocuk, namus, aşk, kayının bekar olması, çevre, toplumun kadınlık tanımlaması) dolayı bu evliliği yaptıkları görülmüştür. Katılımcıların levirat evliliğinden beklentilerinin ve kendileri açısından sonuçlarının, aynı düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Levirat evliliğinde karşılaşılan en önemli sorunlar arasında katılımcıların kayınları tarafından *şiddete maruz kalması* ve *başka kadınlarla tekrar evlenmesi* yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Evlilik, Levirat Evliliği, Kültür, Nitel Araştırma, Dramaturji Kuramı, Feminist Yöntem*

ABSTRACT

Existence of the family institution is of vital importance for the structural functioning of societies. Family is the main factor in the existence of societies. Family has many social functions. The individual first socializes in the family and learns how to behave in society by internalizing social norms. The social norms learned and internalized in the family turn into a collective consciousness in the society. Each society has a collective consciousness of its own family structure and different family structures are seen naturally around the world. Marriages are also realized with social collective consciousness. Depending on the social structure, there are different types of marriages as well as different types of families. One of these marriages is the levirate marriage; the widowed woman marries the brother of her deceased husband.

Levirate marriage is seen in Turkey and all around the world. Within the scope of this study, it was aimed to investigate the factors affecting the levirate marriage in Hakkari province and the experiences of the people with the qualitative research method. For this purpose, in-depth interviews were conducted with 20 participants and the data collection process was supported by participant observation. The data of the research were evaluated with feminist method and phenomenological research design within the framework of Goffman's dramaturgy theory.

It was observed that the participants living in Hakkari made this marriage due to different factors (cultural tradition, religion, economy, education, family pressure, age, child, honor, love, single beech, environment, society's definition of femininity). It was determined that the expectations of the participants from the levirate marriage and the results for them were not at the same level. Among the most important problems encountered in the Levirate marriage were the violence of the participants by their in-laws and their remarriage with other women.

Keywords: *Family Marriage, Levirate Marriage, Culture, Qualitative Research, Dramaturgy Theory, Feminist Method*

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Araştırmanın Problemi.....	5
1.2. Araştırmanın Amacı.....	7
1.3. Araştırmanın Önemi.....	8
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	8
1.5. Araştırmanın Varsayımları (Sayıltıları).....	9
1.6. Araştırmanın Yöntemi	10
1.6.1. Feminist Yöntem.....	13
1.6.2. Araştırmanın Deseni	15
1.6.3. Katılımcılar	16
1.6.4. Veri Toplama Teknikleri.....	19
1.6.5. Verilerin Analiz Süreci	20
1.6.6. Araştırma Sürecinde Yaşanan Güçlükler.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLAN

2.1. AİLE	23
2.1.1. Ailenin Tanımı	24
2.1.2. Ailenin İşlevleri	26
2.1.2.1. Biyolojik İşlevleri	26

2.1.2.2. Psikolojik İşlevleri	27
2.1.2.3. Eğitim İşlevi.....	27
2.1.2.4. Ekonomik İşlev	29
2.1.3. Aile Türleri.....	31
2.1.3.1. Otoriteye Göre	31
2.1.3.1.1. Anaerkil Aile	31
2.1.3.1.2. Ataerkil Aile.....	32
2.1.3.1.3 Eşitlikçi Aile.....	33
2.1.3.2. Üye Sayısına Göre	34
2.1.3.2.1. Büyük (Geniş) Aile	34
2.1.3.2.2. Küçük (Çekirdek) Aile.....	35
2.1.4. Türkiye’de Aile.....	36
2.1.4.1. Osmanlı Öncesi Türk Ailesi	36
2.1.4.2. Osmanlı Döneminde Aile	37
2.1.4.3. Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Aile.....	39
2.2. EVLİLİK.....	41
2.2.1. Evlilik Türleri.....	41
2.2.1.1. Eşin Seçildiği Gruba Göre Evlilik Türleri	42
2.2.1.1.1. Egzogami (dıştan evlenme).....	42
2.2.1.1.2. Endogami (içten evlenme)	42
2.2.1.1.2.1. Sororat (baldız alma)	43
2.2.1.1.2.2. Levirat (Kayınla Evlenme)	43
2.2.1.2. Eş Sayısına Göre Evlilik Türleri.....	44
2.2.1.2.1. Monogami (tek eşli evlilik).....	44
2.2.1.2.2. Poligami (çok eşli evlilik)	45
2.2.1.2.3. Poliandri (çok erkekle evlilik).....	45
2.2.1.2.4. Polijini (çok kadınla evlilik).....	45
2.2.1.3. Oturulan Yere Göre Evlilik Türleri	46
2.2.1.3.1. Matrilokal (ana çevresi)	46
2.2.1.3.2. Patrilokal (baba çevresi).....	47
2.2.1.3.3. Neolokal (ev açma)	47
2.3. LEVİRAT EVLİLİĞİ	48

2.3.1.	Etimoloji ve Levirat	48
2.3.2.	Din ve Levirat evliliği.....	48
2.3.2.1.	Yahudilikte Levirat Evliliği.....	49
2.3.2.2.	Hıristiyanlıkta Levirat Evliliği.....	51
2.3.2.3.	İslam’da Levirat Evliliği.....	53
2.3.3.	Dünya’da Levirat Evliliği	56
2.3.4.	Türkiye’de Levirat Evliliği	58
2.4.	KURAMSAL ÇERÇEVE.....	61
2.4.1.	Feminist Kuram	61
2.4.1.1.	Radikal Feminizm.....	64
2.4.2.	Erving Goffman’ın Dramaturjisi.....	66
2.4.3.	Çatışmacı Kuram	68
2.4.4.	Eril Tahakküm	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1.	Hakkari’de Toplumsal Gerçeklik Olarak Levirat Evliliği.....	72
3.2.	Levirat evliliği öncesi süreç.....	74
3.2.1.	Levirat Evliliğini Etkileyen Faktörler	78
3.2.1.1.	Kültürel Gelenek (<i>Buralarda eşi ölen kadınlar genellikle kayınlarıyla evleniyor</i>)	79
3.2.1.2.	Din (<i>Dinimizde de var, yaptığım yanlış değildi</i>)	80
3.2.1.3.	Çevre: Dul Kadına Bakış Açısı (<i>Herkesin gözü bendeydi, rahat dışarı çıkamıyordum</i>)	81
3.2.1.4.	Toplumda Namus (<i>Sen bu ailenin namususun</i>)	87
3.2.1.5.	Ekonomi: Sosyal Yaşamda Kadın Özgürlüğü (<i>Ben kendime ve çocuklarıma nasıl bakacağımı bilmiyordum</i>).....	91
3.2.1.6.	Erkeğin Bekar Olması (<i>Bekarsın, kardeşinin çocuklarına, eşine sahip çık</i>) ..	100
3.2.1.7.	Kadının Çocuklu Olması (<i>Çocuklarımla bir başıma ne yapacaktım</i>)	103
3.2.1.8.	Kadının Yaşı (<i>Sen daha çok gençsin, bir başına ne yapacaksın</i>).....	108
3.2.1.9.	Aşık Olmak (<i>Onu zaten abisiyle evlenmeden önce seviyordum</i>).....	112

3.2.1.10. Eğitim.....	114
3.2.1.11. Erkeğin Levirat Evliliğine Yaklaşımı (<i>Kardeşinin karısını ve çocuklarını ortada bırakmak istemedi</i>).....	116
3.2.1.12. Ailelerin Levirat Evliliğine Yaklaşımı (<i>Kardeşinin karısını ve çocuklarını ortada bırakmak istemedi</i>).....	119
3.2.1.12.1. Erkeğin Ailesinin Levirat Evliliğine Karşı Tutumları (<i>Sen bizim kızsın, seni bırakmayacağız</i>).....	121
3.2.1.12.2. Kadının Baba Ailesinin Levirat Evliliğine Karşı Tutumları (<i>Çocukların var, evlensen de evlenmesen de saygı duyuyoruz</i>).....	123
3.3. Levirat Evliliğin Yapılış Şekli (<i>Sadece dini nikahımızı kıydılar</i>).....	125
3.3.1. Hayalet Evlilik (<i>Dışardan kimse evlendiğimizi dahi bilmiyordu</i>).....	125
3.3.2. Masrafsız Evlilik (<i>Benim evime geldi, onun durumu iyi değildi</i>).....	128
3.4. Levirat Evliliği Sonrası Süreç (<i>Zamanla birbirimize alıştık.</i>).....	131
3.4.1. Cinsellik (<i>İlk başta ikimiz de çok utandık</i>).....	134
3.4.2. Şiddet (<i>Bana iyi de davrandı, kötü de davrandı</i>).....	138
3.4.2.1. Fiziksel Şiddet.....	139
3.4.2.2. Psikolojik Şiddet.....	142
3.4.3. Çocuğun Amcasına Karşı Tutumu (<i>Çocukları gibi seviyor</i>).....	145
3.4.4. Erkeğin Tekrar Evlenmesi (<i>Sevgilisiyle İstanbul'a kaçtılar</i>).....	149
3.4.5. Kadınların Levirat Evliliği Hakkındaki Duyguları (<i>Çok rezil bir şey, keşke evlenmeseydim</i>).....	153
3.4.5.1. Utanç Verici Evlilik (<i>Çok utanç verici bir evlilik bu</i>).....	153
3.4.5.2. Kötü Evlilik (<i>Bu Evlilik Kötüdür</i>).....	155
3.4.5.3. Pişmanlık (<i>Evlendiğim için çok pişmanım</i>).....	156
3.4.5.4. İyi Evlilik (<i>Beklentilerimi Karşıladi</i>).....	157
SONUÇ.....	159
KAYNAKÇA.....	173
EKLER.....	188
EK 1: Görüşme Soru Formu.....	188
EK 2: Demografik Bilgi Formu.....	190
EK 3: Tez Yazım Sürecinde Aylara Göre Yapılan Faaliyetler.....	192

KISALTMALAR

BM : Birleşmiş Milletler

B.K.S.G : Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

V.D : Ve Diğerleri

V.S : Ve Saire

V.B : Ve Benzeri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıları Sosyo-demografik Özellikleri.....	18
Tablo 2: Kayınların Yengeleri ile Evlenmeden Önceki Medeni Durumları ve Yaşları....	101
Tablo 3: Katılımcıların Çocuk Sayısı ve Çocukların Cinsiyeti.....	107
Tablo 4: Katılımcıların İkinci Evlilikteki Yaş Ortalaması.....	110
Tablo 5: Katılımcıların ve Kayınlarının Eğitim Durumu.....	115
Tablo 6: Levirat Evliliğine İlişkin Temalar, Alt Kategoriler ve Kodlar.....	163

ÖNSÖZ

Ciddi bir emek ve özveri ile hazırladığım yüksek lisans tezimin tamamlamış olmanın sevincini ve gururunu yaşamaktayım. Bu bölümde bu zorlu süreçte bana maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen değerli insanlara şükranlarımı belirtmek için kullanacağım.

Öncelikle danışmanlığımı üstlenen, müthiş akademik donanımıyla bana her konuda içten ve samimi yardımlarını esirgemeyen ve çok kıymetli danışmanım-hocam demekten mutluluk duyduğum Dr. Öğr. Üyesi Nazar BAL'ın önünde saygıyla eğilerek minnetlerimi ifade etmek isterim.

Bu zorlu ve heyecanlı sürecin ardında tez savunmamda jüri üyesi olarak bulunan ve beni son derece onurlandıran Doç. Dr. Anıl AL REBHOLZ'a ve Dr. Öğr. Üyesi Sergender SEZER'e yaptığım çalışmanın önemine dair söyledikleri güzel sözlerinden ve tezime dair yapıcı eleştirilerinden dolayı şükranlarımı arz ediyorum.

Yaptığım bu çalışmanın yapı taşlarından olan ve literatüre böyle bir çalışmayı kazandırmış olmamda şüphesiz katılımcılarımın emekleri çok büyüktür. Çok zorlu şartlarda benimle görüşmeyi kabul eden ve hayatlarının kapılarını aralamama müsaade eden her bir katılımcıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

Bu süreçte maddi-manevi anlamda desteklerinde sınır tanımayan ve moral-motivasyonumu yüksek tutmamda önemli rol oynayan aileme çok şey borçluyum. Başta annem ile babama olmak üzere ailemin her bir ferdine ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Harikulade kişiliklere sahip olan, çevredeki insanlara fayda sağlamaya hassasiyet gösteren ve bana verdikleri destekleri ile beni onure eden Derya T.'a, Adil Ö.'e ve diğer tüm arkadaşlarıma buradan saygılarımı iletmekten mutluluk duyarım.

Çiçeğim! Canım Ebrar'ım buradan sana da özlemlerimle...

GİRİŞ

Yeryüzünde toplumlar tarih boyunca değişerek ve dönüşerek günümüze kadar gelmişlerdir. İnsanlardan teşekkül eden toplumlar üretim ve tüketim şekillerine bağlı olarak sınıflara ayrılmaktadır. Bilim dünyası çoğunlukla toplumların kronolojik olarak, ilkel toplum, geleneksel toplum ve modern toplumlardan oluştuğunu ifade etmektedir. Sosyal varlık olan insan dinamik bir yapıya sahip olduğu gibi, insanlardan meydana gelen insan toplulukları da dinamik bir yapıda olmuşlardır. Her toplumun kendine has sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel faaliyetleri, farklı kurumsal yapıları mevcuttur (Yazıcı, 2016, s. 215). Toplumdan topluma farklılık gösteren ve sosyalizasyon sürecinin başladığı yer olarak tanımlanan aile kurumu bunlardan bir tanesidir.

İlkel toplumlarda aile ve evliliğe dair bir düzenleme yapılmamıştır. Kadınla erkek arasında yaşanılacak cinsel ilişki hiçbir kurala bağlı olmadığı için erkek ve kadın klan içinde olan diğer bireylerle cinsel ilişki yaşayabilmektedir. Baba belli olmadığı için çocuklar anneleriyle bilinmektedir. Bu bağlamda ilkel toplumlarda klanlarda egemen olan taraf kadındır. Cinsiyete dayalı iş bölümünün olduğu ilkel toplumlarda kadınlar, klan içinde çocukların bakımından, klanın güvenliğinden ve erkekler tarafından avlanan hayvanların pişirilmesinden sorumlu olmuşlardır. Erkekler ise, yiyecek temini için klan dışında avlanmak ve yiyecek toplamakla mesuldür (Güler ve Ulutak, 1992, s. 54-55).

Geleneksel toplumlarda başlıca geçim kaynağı tarımcılık üzerine olmuştur. Tarımla uğraşmak ailenin temel işlevi haline gelmiştir. Geleneksel geniş ailede bireyler, kadın ve erkek herkes üretimin artması için kolektif bir çaba göstermişlerdir. Geleneksel toplumlarda ailelerin iş gücüne ihtiyaç duyması evliliğin önemini artırmıştır. Evlenen bireyler, aile içinde kalarak üretime katkıda bulunmaya devam etmişlerdir. Tarım alanında yeni icatların çıkmasıyla beraber kadın gücüne olan ihtiyaç azaldığı için kadın üretime ev içi işleri yaparak katkıda bulunmuştur. Ekonomik kazanç noktasında kadının arka planda kalması, erkeğin kadın üzerinde hakimiyet alanı bulmasında etkili olmuştur (Aydın, 2013, s. 218-219).

Modern toplumlarda, bireylerin sayıca az olan anne baba ve çocuklardan meydana gelen çekirdek aile yapısı hakimdir. Sanayinin gelişmesi ve sosyal cinsiyet alanında yaşanan değişimler, kadınların iş alanlarında erkeklerle beraber faaliyet göstermelerine neden olmuştur. Ekonomik olarak üretime katkıda bulunan kadın ailede, erkeğin bulunduğu statüye ulaşmasa da elde ettiği ekonomik güçle kendisine alan bulmaktadır. Teknolojinin giderek gelişmesi ve aile kurumunun işlevlerini yerine getirecek başka kurumların ortaya çıkması, aileye olan ihtiyacın azalmasına neden

olmuştur. Modern toplumlarda işlevsel olarak ailenin öneminin azalmasına paralel olarak evlilikler de azalmıştır. Evliliklerin ve ailenin işlevsel olarak öneminin azalması demografik yapıyı etkilediği için dünya genelinde doğum ve ölüm oranları azalmıştır (Bayer, 2013, s. 105-106).

Tarihsel süreç bağlamında toplumlarının sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısına göre aile kurumunda farklılıklar görüldüğü gibi evlilik çeşitlerinin meydana gelmesinde de farklılıklar görülmektedir. Bu bağlamda evliliklerin yapılmasında etki eden faktörlerin farklı olması, evliliklerin gruplara ayrılmasında etkili olmuştur (Tacoğlu, 2011, s. 115). Evlilikler, eşin seçildiği gruba göre, oturlan yere göre ve eş sayısına göre evlilik türleri üç ana kategoride ele alınmaktadır. Toplumlar işlevsel farklılıklara göre evlilikler adlandırılmaktadır. Eş sayısına göre nitelendirilen evlilikler, evlenen bireylerin, niceliksel olarak evlendikleri kişi sayısına yönelik tanımlamayı içermektedir. Erkek ya da kadının bulunduğu toplum yapısına göre bir veya birden fazla kişiyle evli olabilmektedir. Eşlerin yaşamlarını sürdürmek için tercih edilen mekan, oturlan yere göre evlilikleri şekillendirmektedir. Evlenen bireyler yaşamlarını sürdürmek için mekânsal olarak, kadının ya da erkeğin bulunduğu aileler ve aynı zamanda ikisinden bağımsız ayrı bir yaşam alanı tercih edilebilmektedir (Adak, 2016, s. 43). Eşin seçildiği gruba göre evliliklerde fiziki uzam ve akrabalık ilişkileri ön plana çıkmaktadır.

Eşin seçildiği gruba göre evliliklerde bireylerin, grup veya akrabalık ilişkilerinin bulunmadığı biriyle yaptıkları evlilikler egzogami (dıştan evlilik), grup veya akrabalık ilişkilerinin bulunduğu kişilerle yaptıkları evlilikler ise endogami (içten evlenme) evlilikler olarak tanımlanmaktadır (Altunek, 2001, s. 19).

Yapılan “*Hakkari Örneğinde Levirat Evlilikler*” adlı bu tez araştırmasının ana problemi, eşin gruba göre seçildiği ve endogami evliliğin iki türünden biri olan **levirat evliliği**dir. Levirat evliliği, aile içinde dul kalan kadının, ölen eşinin erkek kardeşiyle evlenmesi ya da evlendirilmesidir. Yapılan çalışmalar sonucunda levirat evliliğinin dünyada farklı dinlere, kültürlere sahip olan toplumlarda da yapıldığı tespit edilmiştir. Türkiye’de ise Doğu ve Güneydoğu bölgesinde oldukça sık rastlanılan bir evlilik türüdür (Bağlı ve Sever, 2005, s. 4).

Geçmişten günümüze kadar gelen süre zarfında evlilikler yapıp aile kurumları inşa edilmiştir. Hakkari ilinde yapılan levirat evliliklerin tek bir nedenle değil çoklu nedenlerle (ekonomik, kültürel, çevre, din, eğitim, duygusal yakınlaşma, aile baskısı) meydana geldiği ve bu evliliği yapan bireyler, evlilik sürecinde oldukça zorlanmaktadırlar.

Toplumun eşi ölen dul kadına yönelik bakış açısının pek olumlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü dul kalan kadının toplum içinde rahat bir şekilde davranması oldukça zordur. İnsanların kendisi hakkında olumsuz söz ve davranışlarda bulunması kaçınılmazdır. Hakkari’de yaşayan insanların kültüründe eşi ölen kadına ve çocuklarına sahip çıkmak ailenin asli görevleri arasındadır. Bundan dolayı dul kalan kadın, ailede bekar bir erkek varsa onunla evlendirilmekte, eğer bekar bir erkek yoksa da evli biriyle dini olarak nikahlandırılabilir. Böylelikle dul kalan kadın kayınıyla evlendikten sonra, toplumda kendisine rahat bir hareket alanı bulabilmektedir.

Levirat evliliklerde eşi ölen kadının ekonomik yönden kendisinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakta sıkıntı yaşamaması ve ölen eşinden kalan mirastan yararlanmak istemesi kayınıyla evlenmesinde oldukça etkilidir. Ekonomik yönden bağımsız olan bir kadının kayınıyla evlenmesi oldukça düşük bir ihtimaldir.

Eğitim görmüş bireylerin levirat evliliklerine olumlu yaklaştıkları pek söylenemez. Çünkü, eğitim görmüş bireylerin geleneksel toplum anlayışına olan bağlılıkları, eğitim görmemiş bireylere göre oldukça azdır. Bundan dolayı, eğitim görmüş bireyler toplumsal yönlendirmeleri rasyonel bir yaklaşımla değerlendirmekte ve ona göre tavır almaktadırlar.

Bireylerin levirat evlilikleri yapmalarında etkili olan unsurlardan bir tanesi de kadının kayınına aşık olmasıyla ilgilidir. Eşi ölen dul kadın, aynı mekanı paylaştığı ve zaman geçirdiği kayınına karşı duysal anlamda olumlu bir şeyler hissedebilir. Farklı nedenlerle levirat evliliği yapmış olan bireyler evlilikleri sürecinde, eşlerine karşı duygusal değişimler yaşayabilirler. Eşleri ölmeden önce kardeşleri gibi gördükleri kayınlarıyla evlendikten sonra kardeşçe olan yaklaşımı, yerini başka duygulara bırakabilir. Bu tamamen eşlerin birbirine karşı davranış ve tutumlarına bağlıdır. Aralarında problem olan çiftlerin birbirine nefret duygusuyla yaklaşmaları olası olduğu gibi, aralarında herhangi bir problem olmayan çiftler, birbirlerini sevebilirler.

İnsan ve insan toplulukları üzerine yapılan çalışmaların doğa bilimleri yöntemleriyle, insan ve insandan teşekkül eden toplumlara dair gerçeklere ulaşmak zordur. Sosyal varlık olan insan ve insan ilişkileri, sosyal bilimlere uygun yöntemlerle araştırılması, açıklanması daha doğru ve isabetli olmaktadır. İnsan ve insan toplulukları dinamik bir yapıda olduğu gibi, toplumsal gerçeklikler de dinamik bir yapıya sahip olmaktadır. Her toplumun kendi özelinde, toplumsal gerçekleri farklılık göstermektedir. Bu bağlamda toplumsal gerçeklik olarak levirat evliliklerinin, Hakkari’de gerçekleştirilmesinde etkili olan faktörlerin ve evlilik sürecinde yaşanan deneyimleri, sosyal bilimleri yöntemlerinden olan *nitel araştırma yöntemi* kullanılarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Özetle Hakkari’de yapılan levirat evlilikler tek bir nedene bağı olarak gerçekleştirilmemektedir. Levirat evliliklerini tetikleyen ve zemin hazırlayan birden fazla faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden dolayı evlenen bireyler evlilik sürecinde, problemler de yaşayabilmektedir. Birbirlerine karşı tutum ve davranışlarda ölçülü ve dikkatli davrandıklarında ise bazı zorlukları aşmaları çok daha kolay olabilmekte ve sonuç olarak eşler birbirlerini sevebilmektedir.

Bu çalışmada Hakkari’de yapılan levirat evliliklerin yapılmasında etkili olan faktörler ve evlilik sürecinde yaşananlar ele alınmaktadır:

Araştırmanın *birinci bölümünde*, araştırmanın problemi, amacı, önemi, sınırlıkları, varsayımları (sayıltıları) ve araştırmanın yöntemi anlatılmaktadır.

Araştırmanın *ikinci bölümünü* kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturmaktadır. Araştırmanın kavramsal çerçevesi kapsamında, aile, aile türleri, evlilikler, evlilik türleri, levirat evliliği, dünyada ve Türkiye’de levirat evliliklerin yapılmasına değinilmektedir. Dünyada görülen semavi dinlerin (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam), levirat evlilikler ile ilgili yaklaşımları yer almaktadır. Araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan kısımda ise feminist yaklaşım, çatışmacı kuram, Goffman’ın dramaturji kuramı ve Bouardieu’nun eril tahakküm kavramından söz edilmektedir.

Araştırmanın *üçüncü bölümü*, ortaya çıkan bulgularının değerlendirilmesi ve tartışma kısmından oluşmaktadır. Hakkari’de yapılan levirat evliliklerde etkili olan faktörler ve evlilik sürecinde yaşanan deneyimler, katılımcılarla yapılan görüşme ve gözlem sonucunda elde edilen veriler ışığında “evlilik öncesi süreç, evliliğin yapılış şekli ve evlilik sonrası süreç” olmak üzere üç ana tema altında analiz edilmektedir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise araştırmanın bulguları kapsamında ortaya çıkan sonuç ve öneriler kısmı yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Araştırmanın Problemi

Aile, toplumun en önemli yapı taşı olarak görülmektedir. Tarihsel sürece bağlı olarak toplumların yapısında değişimler meydana gelmiştir. Bu toplumsal değişimlerle beraber aile kurumunda da değişimler doğal olarak görülmüştür. Bazı yaklaşımlar bu değişimlerin her toplumda aynı düzeyde gerçekleştiği iddiasında bulunsalar da, bu değişimlerin toplumdan topluma değişiklik gösterdiği gerçeğini değiştirmemektedir (Aydın, 2013, s. 216-217). Aile kurumunun inşası sürecinde gerçekleştirilen evlilik ritüelleri de, toplumun kendi özelinde normlarını yansıtılmasında önemli bir yere sahiptir.

Evlilik, aile olma yolunda gerçekleştirilen ilk merhaledir. Aile yolunda gerçekleştirilen bu ilk merhale, toplumların yapısında görülen değişikliklere bağlı olarak farklı isimlendirilmiştir (eşin seçildiği gruba göre evlilik türleri, eş sayısına göre evlilik türleri, oturlan yere göre evlilik türleri). Evlikler ilk başta ana türlere ayrılrsa da, bu ana türler de yine yapılarındaki farklılıklardan dolayı kendi içinde alt türlere ayrılmıştır. Gerçekleştirilen evlilikler, evliliklerin yapılış şekilleri ve uygulanan ritüeller toplumsal kültürün bir yansımasıdır. Kısacası evlilikler, gerçekleştirildiği toplumun sosyo-kültürel yapısına göre gerçekleştirilir (Ünal, 2016, s. 229).

Bu araştırmanın problemi, gruba dayalı olarak gerçekleştirilen endogami evliliklerin alt türü olan levirat evliliğidir. Levirat evliliği, dul kalan kadının ölen eşinin ailesinden birisiyle ya da kardeşiyle evlendirilmesidir (Bağlı ve Sever, 2005, s. 2). Bu evlilik, Türkiye’de olduğu gibi dünyanın birçok bölgesinde yaşayan toplumlarda yapılmaktadır. Her toplum kendi sosyo-kültürel yapısına göre bu evlilikleri yapar. Türkiye’de görülen bu evlilik türü farklı faktörlerden dolayı meydana gelmektedir. Türkiye’de yapılan levirat evlilik süreci, dünyanın birçok yerinde yapılan levirat evliliklerden farklı bir süreç içinde gelişmektedir. Bu farklılıklardan dolayı yeryüzünde gerçekleştirilen tüm levirat evliliklerde, aynı nedenlerle aynı sonuçlara varmak oldukça imkansız olduğu için levirat evliliklerinin, yaşanıldığı toplumlar özelinde araştırılması gerekmektedir.

Literatürde doğrudan levirat evliliklerle ilgili yapılan çalışmalara oldukça az rastlanılmaktadır. Yüksel(2010, s. 2030-2031) levirat evlilikler ile ilgili yaptığı çalışmada Türk kültüründe yapılan levirat evliliklerini doğrudan konu alan sadece dört çalışmanın olduğunu söylemektedir. Bu çalışmalar;

- 1- Fahrünnisa Bilecik tarafından “*Orta Asya Destanlarında Bir Evlilik Türü*” adlı çalışma,
- 2- Mazhar Bağlı'nın ve Aysan Sever'in (2005) yaptıkları “*Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sororat*” adlı alan çalışması,
- 3- Gaysin Salamat Tulegenoviç'in “*El-Farabî Kazak Devlet Üniversitesi'nde yaptığı “Kazak Adet-gurıp Kukığı Jüyesindegi Amengerlik İnstitutu (Kazak Örf-adet Hukuk Sisteminde Leviratus Müessesesi)*” yaptığı doktora tezi,
- 4- İsenbike Togan'ın “*Bir Miras Olarak Yenge*” adlı makalesidir.

Yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye özelinde kronolojik olarak levirat evliliklerle ilgili doğrudan üç araştırmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bunlar;

- 1- Bağlı ve Sever'in (2005) “*Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sororat*” adlı alan araştırması,
- 2- Şamil'in (2010) “*Türk Kültüründe ‘Levirat’ ve Timurlularda Uygulanışı*” adlı makale çalışması,
- 3- Tacoğlu'nun (2011) “*Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi*” adlı sosyolojik alan araştırmasıdır.

Bağlı ve Sever (2005), yaptıkları alan araştırmasında “*levirat*” ve “*sororat*” evlilik tiplerini, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa illeri üzerinden sosyo-kültürel anlamda ele almaktadırlar. Çalışmada, bu evlilik tiplerinin neden yapıldığı ve sonuçlarının neler olduğu üzerinde durulmaktadır. Evliliği yapan bireylerin toplumsal alanda yaşadıkları rol çatışması, çocukların ve ölen kişinin mal varlıklarının akıbeti, elde edilen niceliksel veriler üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

Şamil (2010), levirat evlilikler ile ilgili tarihsel bir çalışma ortaya koymaktadır. Levirat evliliğinin Türk kültüründe önemini ve hangi nedenlerden dolayı yapıldığını, levirat evliliğinin en çok yaşandığı *Timurlu Devleti* üzerinden ele almaktadır.

Tacoğlu (2011), Mardin ili üzerinden yaptığı çalışmada levirat evliliklerle ilgili, toplam dört kişiyle görüşme gerçekleştirmiştir. Levirat evliliğini yapmış karı-koca ve yakın akrabalarıyla (anne-dayı) yaptığı görüşme ve gözlem sonucunda, levirat

evliliklerin hangi faktörlerden (namus, aile) dolayı gerçekleştirildiğini açıklamaya çalışmaktadır.

Literatür taramaları sonucunda yukarıdaki çalışmalar gözden geçirildiğinde levirat evliliği ile ilgili yapılmış çalışmaların çok fazla olmadığı görülmektedir. Levirat evliliğinin gerçekleşmesine neden olan faktörlerin ve evlilik sonrasında ortaya çıkan sorunların neler olduğunun ele alınması geleneksel toplum anlayışını daha yakından anlamak için önemlidir. Bu tez çalışmasının temel problemini Hakkari’de yaşayan ve levirat evliliğini deneyimleyen kadınların yaşadıkları zorluklar oluşturmaktadır. Bu kapsamda levirat evliliklerinin sebepleri, dul bir kadın olarak evlilik öncesi ve levirat evliliği yapmış evli bir kadın olarak evlilik sonrası sürecinde kadınların yaşadıkları deneyimler ve bu evlilikle ilgili yaklaşımları ve düşüncelerini anlamaya çalışmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Yapılan çalışmalar sonucunda levirat evlilikler, farklı coğrafyalarda, toplumlarda, kültürlerde ve dinlerde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Şüphesiz dünyanın farklı yerlerinde gerçekleştirilen levirat evliliklerin, yapılmasında etkili olan faktörler bulunmaktadır ve her toplumun levirat evliliği süreci farklı işlemektedir.

Levirat evliliklerin Türkiye’de daha çok Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir (Bağlı ve Sever, 2005, s. 4). Çalışma alanı olarak seçilen Hakkari’de de bu evliliklerin sıklıkla yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu tez çalışmasının amacı, Hakkari’de levirat evliliklerin gerçekleştirilmesinde etkili olan faktörlerin neler olduğunu, evlilik sürecinde evlenen bireylerin neler yaşadığını ve çiftlerin bu evlilikle nasıl başa çıktıklarını fenomenolojik bir yaklaşımla ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır?

Hakkari’de levirat evliliğinin gerçekleşmesinde etkili olan faktörler nelerdir?

Levirat evliliklerin yapılmasında ritüel olarak nasıl bir yol izlenilmektedir?

Ailelerin (hem kadının hem erkeğin) levirat evliliğine yaklaşımı nasıldır?

Levirat evliliğinde eşlerin birbirine karşı olan davranışları (fiziksel, duygusal) nasıldır?

Levirat evliliğinde erkeğin, ölen kardeşinden kalan çocuklarına karşı nasıl bir tutum içindedir?

Levirat evliliği sürecinde yaşanan zorluklar nelerdir?

Levirat evliliğini yapan bireyler, levirat evliliğini nasıl tanımlamaktadırlar?

1.3. Araştırmanın Önemi

Aile ve evlilikler üzerine çok sayıda çalım yapılmıştır, bu minvalde bu iki konunun literatürü oldukça zengindir. Bunu evlilik türlerinden olan *levirat evliliği* için söylemek zordur. Çünkü levirat evliliklerle ilgili yapılan çalışmalarda verilere ulaşmak oldukça güçtür. Levirat evliliğini yapan bireyler, yapmış oldukları evlilikle ilgili bilgi aktarımı noktasında dışa kapalıdırlar. Bu yüzden levirat evliliklerle ilgili yapılan çalışmaların azlığı şaşırtıcı değildir. Yüksel(2010), “*Türk Kültüründe Levirat ve Timurlarda Uygulanışı*” adlı makalesinde levirat evliliklerle ilgili yapılan çalışmaların azlığını “*Şu ana kadar Türklere görülen levirat evliliği ile ilgili olarak doğrudan dört çalışmanın yapılmış olduğunu tespit edebildik*” şeklinde ifade etmektedir. Yapılan bu çalışmaların akabinde Tacoğlu (2011), levirat evlilikler ile ilgili bir çalışma gerçekleştirerek, literatüre katkıda bulunduğu görülmektedir. Levirat evliliği ile ilgili yapılan çalışmaların az olması, aynı zamanda levirat evliliği ile ilgili geniş bir bilginin literatüre kazandırılmadığının da göstergesidir.

Hakkari toplum yapısında görülen levirat evlilikler ile ilgili daha önce hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmayla Hakkari’de gerçekleştirilen levirat evliliklerin neden ve nasıl yapıldığı ile ilgili gerçekleri görünür kılmak bir ilk olacaktır. Hem Hakkari özelinde yapılan levirat evliliklerle ilgili gerçekleri ortaya koymak, hem de levirat evliliklerle ilgili yapılan çalışmaların azlığından dolayı literatüre bir katkı sağlamak son derece önemli olacaktır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, mekân bakımından araştırma alanı olarak seçilen Hakkari ili, ilçeleri ve köy yerleşkelerini kapsamaktadır. Zaman bakımından ise, Mart 2021 – Ocak 2022 arasındaki zaman dilimi ile sınırlıdır. Görüşmeci sayısı olarak da 20 kadın görüşmecinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcı kadınlara dair yaş, çocuk

sayısı ve yaptıkları evlilik sayılarına yönelik her hangi bir sınırlama yapılmamıştır. Araştırma, yöntemi bakımından sadece nitel araştırma yöntemiyle sınırlı olmaktadır.

1.5. Araştırmanın Varsayımları (Sayıtları)

Bu tez araştırmasının varsayımları aşağıda maddeler halinde verilmiştir:

- Her toplumun kendi bünyesinde gerçekleştirilen evlilik türleri toplumun kendi işleyişini sürdürmektedir.
- Levirat evliliği, Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölge'lerinde karşılaşılan evlilik türlerinden biridir.
- Veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine mülakat aracılığıyla araştırmaya katılan bireylerin sorulara doğru ve içtenlikle cevap verdiği varsayılmıştır.
- Levirat evliliği insan ilişkilerinden doğan bir evlilik türüdür. İnsan ilişkileri toplumdan topluma farklılık gösterir, bu farklılıkların tespit edilmesi ve insan ilişkilerindeki anlama yoğunlaşmak için fenomenolojik yaklaşımın kullanılması uygun görülmüştür.
- Gündelik hayatta insanlar farklı rollerde bulunabilirler. Bu rolleri belli bir amaç doğrultusunda icra ederler. İnsanların girdikleri rollerini icra etmelerini ve çevredeki insanlarla olan etkileşimlerini *dramaturjik kuramla* açıklanması daha uygundur.
- Nitel araştırma yöntemiyle araştırmacı, görüşmeci sayısından çok görüştüğü kişiler üzerinden alanı en iyi şekilde anlamaya ve açıklamaya odaklıdır. Bundan dolayı yirmi katılımcı üzerinden levirat evliliği ile ilgili görüşme yapılması yeterli kabul edilmiştir.
- Levirat evliliği, toplumlarda kültürel sermayenin bir parçasıdır. Bundan dolayı levirat evliliklerin yapıldığı toplumlarda sürekli gerçekleştirileceği kuvvetle muhtemeldir.
- Kadınların levirat evlilikte yaşadıkları deneyimlerin özünü fenomenolojik yaklaşımla anlamak için feminist yöntem ve standpoint kuramıyla araştırmacı, katılımcıları manipüle etmeden anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır.

1.6. Araştırmanın Yöntemi

Bilimsel bir araştırmanın temel amacı, sistemli, düzenli, sınıflandırılmış ve olgu ile ilgili nedenleri ortaya koyan bilgilere ulaşmaktır. Bilimsel bir araştırmanın amacına uygun olarak yapılabilmesi için, gerekli verilere ulaşmayı sağlayacak yöntemlere uygun hareket edilmesi gerekir. Yapılan bu tez çalışmasında, eşleri öldükten sonra kayınlarıyla levirat evliliği yapmış olan kadınların, bu evliliği neden yaptıklarına, evlilik sürecinde neler yaşadıklarına ve bu evlilikle ilgili nasıl bir yaklaşım içinde olduklarına odaklanılmıştır. Levirat evliliklerle ilgili yapılan bu çalışmada katılımcıların yaşadıkları deneyimleri ve anlamlandırmalarını daha görünür kılmak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemini; *“gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma”* şekli olarak tanımlayabiliriz (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39). Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi teknikleri arasında yer alan derinlemesine mülakat ve gözlem ile araştırmanın verileri toplanmıştır.

İnsanoğlu, var olduğu günden günümüze kadar farkında olduğu her şeyi anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Bu durum insanoğlunun düşünen varlık olmasından illeri gelir. İnsanoğlu, zamanla bu anlama ve açıklama çabasını bir zemine oturtmak ve var olanın bilgisine ulaşmak için metodolojinin önemine vakıf olmuştur. Bu bağlamda çalışan bilim insanları, bazı yaklaşımlar ortaya koymuş ve bu yaklaşımlarla var olanın bilgisini açıklanmaya çalışmışlardır(Cengiz vd, 2010, s. 7). İnsanoğlunun bu anlama, anlamlandırma ve açıklama çabasının ortaya çıkardığı yaklaşımlardan bir tanesi de hermeneutik yani yorumsamacı yaklaşımdır. Doğa bilimleri ve sosyal bilimleri aynı yöntemle açıklanmaya çalışılması, bilim dünyasında eksiklikler meydana getirmiştir. Doğa bilimlerindeki nesnellik sosyal bilimler için mümkün değildir. Çünkü sosyal bilimlerin konusu olan insanoğlu ve eylemleri yeryüzünde bir nesnelliği barındırmamaktadır. Doğa bilimleri pozitivist anlayışla, ampirik sonuçlara ulaşabilmekte, ama sosyal bilimler bu anlamda doğa bilimlerden farklı bir yöntem kullanmaktadır. Her toplumun kendi bünyesinde barındırdığı insanların sosyalizasyon sürecinde farklılıkların olması kuvvetle muhtemeldir. Bunun içindir ki her toplum kendi özelinde anlaşılmaya ve açıklanmaya ihtiyaç duymaktadır.

Bu bağlamda hermeneutik yaklaşım sosyal bilimler bünyesinde çalışan bilim insanlarına büyük kolaylık ve olanaklar sunmaktadır (Kaya, 2019, s. 273).

Bu çalışma kapsamında yapılan görüşme ve gözlemler sonucunda, katılımcıların levirat evliliğini gerçekleştirmelerinde etkili olan nedenlerde benzerlikler olduğu gibi farklı nedenler de tespit edilmiştir. Levirat evliliğinin gerçekleştirilmesinde etkili olan nedenler, şüphesiz katılımcının içinde olduğu sosyo-kültürel sosyalizasyon süreciyle yakından ilişkilidir. Bu ilişkilerin sayısal verilerle açıklanması oldukça güçtür. Çünkü sosyal ilişkilerin açıklanması için araştırmacının, araştırmaya konu olan bireylerin sosyal ilişkileri nasıl anlamlandırıldığını ve nasıl açıkladığını idrak etmelidir. Levirat evliliği ile ilgili en güvenilir ve en doğru bilgiye, levirat evliliğinin gerçekleştirildiği toplumda, bu evliliği gerçekleştirmiş bir birey ile yapılacak derinlemesine görüşme ve gözlem sunucunda elde edilebilir. Bunun için araştırmacının kullanabileceği en uygun yöntem nitel araştırma yöntemidir:

“Sosyal gerçekliği bireylerin sosyal/kültürel olarak oluşturduğu bir gerçeklik olarak kavrayan anlayış temelinde, bu gerçekliği çözümlmek için gereken ayrıntılı bilgi, ancak bu gerçekliği derinlemesine yansıtacak çeşitlilikte bir araya geldiğinde anlamlıdır. Bu noktada ancak nitel verinin bu çeşitliliği sunabilmesi olanaklı gözükmektedir. Bireylerin deneyimlerini, bu deneyimlerin değişik sosyal bağlamlarda ortaya çıkardığı etkileşimleri ve sosyal ilişkilerin örüntülerini, niceliksel survey ve istatistiklere dayanarak anlamak ve yeterli düzeyde derinlemesine kavramak olanaklı olmadığından, nitel veriye gereksinim duyulmaktadır (Kümbetoğlu, 2015: 43).”

Bu tez çalışmasında katılımcıların tamamını kadınlar oluşturmaktadır. Gelenekçi ataerkil bir toplum anlayışının hakim olmasından dolayı, katılımcı kadınlar kendilerini ifade etmekten ve bazı sorunları rahat bir şekilde dile getirmekten çekinmişlerdir. Yapılan görüşme ve gözlemlerin sonucunda levirat evlilikleri sürecinde çeşitli problemlerin yaşandığı tespit edilmiştir. Bu problemlerin başında katılımcılara uygulanan fiziksel ve psikolojik şiddet yer almaktadır. Bunun yanı sıra evlendikleri kayınlarına karşı duygusal anlamda değişimler meydana geldiği de gözlemlenmiştir. Katılımcıların, şiddet konusunda kendilerine yönelik sorulara net cevap vermemişlerdir. Bundan dolayı katılımcılar, araştırmacının kendilerine yönelttiği soruları yanıtızsız bırakmış ya da geçiştirme için birkaç cümleyle araştırmacıyı tatmin

etme çabasına girmiştir. Araştırmacı, gözlem tekniğiyle katılımcının jest ve mimiklerini okuyarak kendisinin içinde olduğu durumla ilgili bilgiye ulaşabilmiştir. Katılımcıların, levirat evliliğinden önce içinde bulunduğu rolle; levirat evliliğinden sonra içinde olduğu rolle kayınına olan yaklaşımı kesinlikle aynı değildir. Yaşadıkları rol değişikliğinden sonra duygusal değişimler de yaşamaktadırlar. Katılımcıların yaşadıkları rol değişikliğini, bunun sonucunda yaşadıkları duygusal değişimlerin ve yaşadıkları bazı olumsuzlukları anlatmak isteyip de anlatamamalarını, nicel araştırma teknikleriyle açıklamak olanaksızdır. Bunun için nicel araştırma yöntemiyle açıklanması oldukça güç olan sosyal çalışmalar için nitel araştırma yöntemi, araştırmacının kullanabileceği en uygun ve en doğru metottur.

“Niteliksel araştırmalarda sayılardan çok sözlerin, deney ve ölçümden çok gözlem ve yorumun, davranış ve tutumların kendilerinden çok anlamlarının önemli oluşu, bu yöntemin kadın araştırmalarında daha çok kullanılan, tercih edilen bir yöntem oluşunu geliştirmiştir. Çünkü bu yöntemle, sadece belirli değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konması ya da araştırmada sayısal olarak elde edilen verinin nasıl ve hangi örneklemden çıkarılacağı gibi niceliksel araştırmanın temel sorunsalları değil, sosyal aktörü kendi alanında gözlemlemek, karşılıklı etkileşim içinde anlamak önemli olduğundan kadın çalışmaları için ideal yöntem olarak kabul edilmektedir. Bunların yanı sıra, niteliksel yöntemin yapısından gelen ve sosyal aktörün tanığı olduğu veya yaşadığı olaylar, duygular, davranışlar, düşüncelerinin veri tabanını oluşturması özelliği nedeni ile de bu yöntemi kadın çalışmaları için önemli kılmaktadır. Kadın yaşantılarının, kadın deneyimlerinin, kadın sorunlarının, kadınların kendi seslerinden görünürleştirilmesi niteliksel yöntemle mümkün olabilmektedir (Aktaran Kümbetoğlu, 2015: 62-63).”

Dolayısıyla yapılan bu tez çalışmasında nitel araştırma yöntemi kullanılarak, levirat evliliği yapmış olan katılımcıların levirat evliliğini neden yaptıklarını, levirat evliliği sürecinde neler yaşadıklarını ve bu evlilikle ilgili yaklaşımlarının ne olduğunu daha görünür kılmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırma hem betimleyici hem de keşfedici bir araştırmadır. Betimleyici araştırma, araştırmaya konu olan fenomen hakkında elde edilen verilerin betimlenmesi ve genel özelliklerinin tasvir edilerek anlatılmasıdır. Keşfedici araştırma ise araştırmacının hakkında herhangi

bir bilgiye sahip olmadığı fenomen hakkında, araştırma yaparak yeni bilgilere ulaşması ve bu bilgileri ortaya çıkarmasıdır (Onur vd., 2016, s. 2459-2460).

1.6.1. Feminist Yöntem

Yapılan bu araştırmada levirat evlilikler ile ilgili bulgulara, kadın katılımcılar üzerinden ulaşılmaya çalışılmıştır. Levirat evliliklerin kadınlar açısından nasıl tanımlandığını daha görünür kılmak için feminist yöntem kullanılmıştır. Feminist yöntem, insan ve insandan teşekkül eden toplumlarda günlük hayatta meydana gelen gerçeklerin nasıl üretildiğini, üretilen gerçeklerin kadınlarla nasıl ilişkilendirdiğini hiyerarşiden, otoriter bir tavırdan uzak ve katılımcıyı manipüle etmeden anlama-açıklama yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Feminist yöntem, gündelik hayatta yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ve kadınların ataerkil sistem içinde maruz kaldığı baskılardan kurtulup özgürleşmesine odaklanmaktadır (Öztañ, 2015, s. 276-277; Genç, 2021, s. 30).

Feminist yöntem kullanarak araştırma yapan araştırmacılar, araştırmanın bir parçası haline gelerek, gündelik hayatta meydana gelen gerçekleri, katılımcılarla kurdukları samimi ve içten ilişkiyle daha görünür kılmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda araştırmacı, toplumsal gerçeklerin değiştirilmesinin-dönüştürülmesinin ve toplumda kadın-erkek arasında eşitliğin sağlanmasını nasıl mümkün olabileceğine yönelik eleştirel bir perspektifle çözüm arayışı içinde olmaktadır (Kümbetoğlu, 2019, s. 60).

Levirat evliliklerin yapılmasında toplumsal yapının etki ettiği görülmektedir. Hakkari'nin ataerkil toplum yapısından kaynaklı olarak levirat evlilikler gerçekleştirilmekte ve kadınların bu anlamda çoğunlukla bu evliliği isteyerek yapmadıkları görülmektedir. Bu araştırmada levirat evliliklerin yapılmasında etkili olan faktörlerin, evlilik sürecinde yaşanan deneyimlerin neler olduğunu, evliliğin yapılış şeklini nasıl olduğuna yönelik eleştirel bir bakış açısı kazandırmak için nitel araştırma yönteminin yanı sıra feminist yöntem de kullanılmıştır.

Standpoint (duruş noktası) Teorisi

Standpoint teorisi kısaca, kadınların yaşadıkları deneyimler üzerinden sosyal gerçekleri anlama ve açıklama yolu olarak tanımlanmaktadır (Özta, 2015, s. 274). Feminist duruş noktası teorisi, toplumsal cinsiyete bağılı olarak ataerkil toplumlarda kadınların yaşamış oldukları baskılara ve kadın-erkek ötekileştirmesine yönelik eleştirel bir yaklaşım kazandırarak, kadınların yaşadıkları problemleri daha görünür kılmayı hedefleyen bir teoridir (Kemik, 2020, s. 65).

Standpoint teorisi, ataerkil toplum yapısında güce ve toplumsal cinsiyete bağılı olarak oluşan kast sisteminde etkili olan bilginin değıştirilmesi-dönüştürülmesi, toplumda bulunan dezavantajlı birey-grupların seslerinin duyurulmasına ve güçlenmelerine yönelik amaçları barındırmaktadır (Çilmi, 2020, s. 47). Standpoint teorisinin önemle üzerinde durduğı bir diğere konu, araştırmacının yaşadığı toplumdaki konumudur. Araştırmacı yaşadığı toplumda yaşanan sosyal gerçeklere vakıf olması ve araştırma öznesine yönelik bilgisi, araştırma sürecine büyük etki etmektedir. Çünkü araştırmacı içinde bulunduğu toplumun hem bir üyesi ve hem de toplumda üretilen gerçeklerin bilgisini içselleştiren ve tekrar toplumsal üretim sürecinin içinde olan kişidir. Araştırmacının içinde olduğu toplumdaki yaşamış olduğu deneyimler, araştırma sürecinde araştırma öznesine yönelik nasıl bir eleştirel bakış kazandıracağını kolaylaştırmaktadır (Bilir, 2021).

Yapılan bu çalışmada araştırmacı, içinde bulunduğu Hakkari toplumunun bir bireyi olarak araştırma öznesi olan levirat evliliklerin yapılmasına tanıklık etmiştir. Levirat evliliklerinde evlilik öncesi ve evlilik sonrasında yaşanan süreçte kadınların en çok olumsuz yönden etkilendiğı bilgisine vakıf olmuştur. Ataerkil toplum yapısının ürünü olan levirat evliliklerin bu araştırmanın öznesi olmasında, araştırmacının bu evliliklerin sıklıkla yaşandığına tanıklık etmiş olması etkili olduğunu söylemek mümkündür. levirat evliliklerin gerçekleştirilmesinde etkili olan faktörlerin, evlilik sürecinde yaşanan deneyimlerin neler olduğunu ve evliliğın yapılış şeklinin nasıl olduğunun yanı sıra kadınların bu evlilikte yaşadıkları baskıyı görünür kılmak için feminist yöntemin bu araştırmada yer verilmesinin isabetli olacağı düşünölmüştür.

1.6.2. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada, katılımcılar tarafından deneyimlenmiş olan levirat evliliğine odaklanılarak levirat evliliği bir fenomen olarak ele alınmış ve Creswell'in öne sürdüğü beş nitel araştırma yaklaşımları içerisinde yer alan fenomenolojik yaklaşım (desen) benimsenmiştir. Fenomenolojide önemi olan fenomenle ilgili bireylerin yaşadıkları deneyimlerdir. Creswell (2013, s. 77), fenomenolojik yaklaşımı; “*birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar*” şeklinde ifade etmektedir

Fenomenolojik yaklaşımını kullanan araştırmacı, araştırmasını gerçekleştirdiği fenomenle ilgili ön kabullerden ve ön yargılardan uzak bir tutum sergilemelidir. Araştırmacı, fenomenin bir parçası olan birey ya da bireylerle doğrudan etkileşime geçerek elde ettiği verileri analiz ederek ortaya koymaktadır (Wallace ve Wolf, 2012, s. 349). Fenomenolojinin entelektüel köklerinden olan Husserl, araştırmacının fenomenle ilgili elde edilecek bilgiyi, yalnızca araştırmacının kendi duyularıyla elde edeceğini söylemektedir(Wallace ve Wolf, 2012, s. 351). Fenomenolojik yaklaşımla ilgili Sağlam (2018, s. 132) fenomenolojiyi şu şekilde açıklamıştır:

“Katılımcılar tarafından tarif edilen fenomenin/görüngülerin özünü anlamaya çalışır. Yaşanmış tecrübelerin anlaşılması fenomenolojiyi bir felsefe kadar bir yöntem de yapar. Anlamlar arası ilişkiler ve olaylar arası örüntüleri anlamaya çalışır. Araştırmacının amacı katılımcıları gündelik yaşam alanlarında anlamak olmalıdır.”

Yapılan çalışmada araştırmacı, araştırmadan bağımsız değildir. Kullandığı nitel araştırma yöntemiyle yaptığı araştırmanın bir parçası haline gelmiştir. Araştırmacı, fenomenolojik yaklaşımı kullanarak günlük hayatta yaşanan olay ve olguların daha kapsamlı bir şekilde açıklamaya çalışmaktadır. Bunu katılımcılarla gerçekleştirdiği derin görüşme ve gözlemleri yorumlayarak ortaya koymaktadır (Tekindal ve Uğuz, 2020, s. 157-158).

Nitel araştırma yöntemi kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda araştırmacı, ön kabullerden arınmış bir şekilde katılımcılardan fenomen hakkında elde ettiği bireysel bilgilere evrensellik kazandırır (Creswell, 2013, s.77).

Dul kalan kadının ölen erkeğin kardeşiyle evlendirilmesine dünya genelinde *levirat evliliği* olarak tanımlanmaktadır. Bundan dolayı levirat evlilik evrensel bir

fenomen olarak bilinmektedir. Bu evliliği yapan bireylerin, bu evliliği yapma nedenleri ve bu evlilik sürecinde yaşamış oldukları deneyimler, araştırmacı tarafından deşifre edilmektedir. Deşifre edilen bu yeni bireysel bilgi ve deneyimler evrensellik kazanır. Levirat evliliklerle ilgili yapılan her çalışmada elde edilen yeni bilgi ve bulgular, levirat evliliğinin bir gerçeği olarak kabul edilmektedir.

Levirat evliliği, Hakkari’de gündelik hayatta yapılan evliliklerden bir tanesidir. İnsanların bu evliliğin varlığından haberdar olmaları, bu evliliğin hangi faktörlerden dolayı gerçekleştirildiğini ve bu evlilik sürecinde çiftlerin neler yaşadıklarını, hangi problemlerle karşı karşıya kaldıkları yönünde geniş kapsamlı bir bilgiye sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Bu çalışmada yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşım kullanılarak, Hakkari’de levirat evliliklerin neden gerçekleştirildiği, evlilik sürecinde neler yaşandığı ile ilgili derin bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

1.6.3. Katılımcılar

Nitel araştırmalarda seçilen küçük çaplı bir örneklem grubu üzerinden evrene genelleme yapılması oldukça güçtür. Nitel araştırmalarda veri tekrar ettikçe uygunluğa ulaşmaktadır. Bundan dolayı yapılan bu çalışmada, 20 katılımcıdan oluşan bir örneklem grubu üzerinden Hakkari’de yapılan *levirat evliliklerle* ilgili detaylı bilgi elde edilmeye çalışılmıştır.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bir çalışmada güvenilirlik oldukça önemlidir. Güvenirlik, yapılan çalışmanın aynı kişiler üzerinden tekrarlanarak aynı sonuçlara ulaşmaya çalışmakla alakalı bir durumdur. Konusu insan ve insan ilişkileri olan bir çalışmanın tekrarlanması, insan ve insan ilişkilerinin dinamik bir yapıya sahip olmasından dolayı çalışma, aynı sonuçları vermeyebilir. Nitel araştırma yöntemlerinde güvenilirlik *dış güvenilirlik* ve *iç güvenilirlik* olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Dış güvenirliliğin sağlanabilmesi için araştırmacının, görüşme yaptığı katılımcıların demografik bilgilerini ve kullandığı araçları araştırmada açık bir şekilde vermelidir. Araştırmacı, yaptığı çalışmada başvurduğu kuramları ve yararlandığı diğer çalışmalarını anlaşılır bir şekilde çalışmasında göstererek araştırmasının dış güvenirliliğini artırır. Araştırmanın iç güvenirliliğini artırmak için araştırmacı, katılımcıya dair gözlemlediklerini katılımcıya teyit ettirerek ve bu bağlamda elde ettiği deşifreleri

araştırmada betimleyerek dzenli bir Şekilde yer vermelidir. Yapılan araştırmanın daha önce belirlenmiş, üzerinde çalışılmış bir kavramsal ereve bağlamında yapılması, başka araştırmacılarından ve uzman biri tarafından desteklenmesi araştırmanın i güvenirliğini artırmaktadır (Baltacı, 2019, s. 381).

Yapılan bu tez çalışmasında geçerliliği sağlamak için, katılımcıların demografik bilgileri ve elde dilen deşifreleri betimlenerek Őeffaf bir Şekilde çalışmada yer verilmiştir. Çalışmaya dair yararlanılan kuramlar ve çalışmanın desteklendiği diğer araştırmaların referans adresleri, araştırmanın kaynakça bölümünde gösterilmektedir. Aynı zamanda yapılan bu tez çalışması, araştırma sürecinin baŐından sonuna kadar teze danışman olan Dr. Nazar Bal'ın gözetiminde gerçekleştirilmiştir.

Yapılan bu çalışmada *amaçlı örneklem* türlerinden *kartopu* ve *aykırı durum* rneklemeleri kullanılmıştır. Amaçlı rneklem, yapılan araştırmanın amacına uygun olarak daha fazla bilginin elde edilmesi ve çalışılmak istenilen daha özel durumlarda, araştırmacı tarafından tercih edilen bir örneklemdir. Araştırmacı, amaçlı rneklemi kullanarak araştırdığı konu ile ilgili olay ve olguları deşifre ederek, anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. (Koç, 2017, s. 490). Cresswell (2013, s.158) kartopu örneklemine, "*kişiden kişiye, kişiden de olaylara ulaŐarak durumların tanımlanmasıyla bilgilerin zenginleŐtirilmesi*", olarak tanımlamaktadır. Aykırı durum rneklemi ise, yapılan araştırma bağlamında bilgi formatının birbirinden farklı örneklerden teşekkül eden örneklem grubudur. (Büyüköztürk, 2012, s. 10).

Levirat evliliği yapan bireylere doğrudan ulaşmak oldukça zordur, bundan dolayı kartopu rneklemi kullanılmıştır. Bu bağlamda levirat evliliğini yapmış olan bireylerin tanıdıkları üzerinden kendilerine ulaşılmaya çalışılmıştır. UlaŐılan ve katılımcı olmayı kabul eden bireyler üzerinden de levirat evliliğini yapmış diğer bireylere ulaşılmıştır. Levirat evliliğini yapan bireylerin, bu evliliği yapmalarındaki nedenleri ve evlilik süreçlerinin farklı olmasından dolayı aykırı durum rneklemi kullanılarak, farklı kişilerle görüŐülmüŐ ve levirat evlilikler bağlamında farklı bilgiler elde edilmeye çalışmak istenmiştir.

Bu çalışmanın evreni Hakkari' de levirat evliliği yapmış tüm bireyleri kapsamaktadır. Fakat levirat evliliği yapmış tüm bireylere ulaşmak mümkün değildir. Maddi yetersizlikler, ulaŐım sıkıntısı ve katılımcıların görüşmek istememesi bu

çalışmanın evreninde olan, tüm bireylerle yapılacak görüşmeleri imkansız kılmıştır. Bundan dolayı Hakkari ilinde levirat evliliği yapmış bireyleri temsilen 20 kişilik örneklem grubuyla görüşme ve gözlem yapılmıştır. Görüşülen 20 kişilik örneklem grubu üzerinden, Hakkari’de yapılan levirat evliliklerle bilgi toplanmış ve analiz edilmiştir.

Araştırmada görüşülen katılımcılar, Hakkari’de en çok kullanılan isimler üzerinden kodlama yapılarak tanımlanmışlardır. Bu kod isimler sırasıyla; Feyruze, Gülazer, Rahime, Fatma, Berfo, Zarife, Rüveyda, Zübeyde, Hemi, Hanife, Nuriye, Peyzat, Hasibe, Berfin, Zehra, Delal, Ronya, Belkıs, Zelal ve Sekna’dır. Katılımcıların sosyo-demografik bilgileri tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıları Sosyo-demografik Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek	Ailenin Gelir Durumu	Yaşadığı Yer	Çocuk Sayısı	Kayınıyla Evlendiği Ortalama Yaşı
Feyruze	68	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	Orta	Şehir	9	28
Gülazer	42	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	Orta	Köy	6	20
Rahime	37	Kadın	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı	Orta	Kasaba	2	28
Fatma	33	Kadın	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı	İyi	Köy	4	25
Berfo	35	Kadın	Okula gitmedi	Ev Hanımı	Çok İyi	Köy	5	27
Zarife	55	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	Orta	Köy	8	29
Rüveyda	60	Kadın	Okula gitmedi	Ev Hanımı	Orta	Köy	9	31
Zübeyde	70	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	İyi	Köy	5	30
Hemi	50	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	İyi	Köy	5	26
Hanife	35	Kadın	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı	Orta	Şehir	3	27
Nuriye	36	Kadın	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı	İyi	Köy	4	21
Peyzat	30	Kadın	Lise Mezunu	Ev Hanımı	Çok İyi	Şehir	2	25
Hasibe	55	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	İyi	Köy	8	28
Berfin	32	Kadın	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı	İyi	Şehir	0	23
Zehra	63	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	İyi	Köy	6	25

Delal	28	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	İyi	Köy	2	22
Ronya	36	Kadın	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı	İyi	Şehir	1	30
Belkıs	48	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	İyi	Köy	6	30
Zelal	65	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	İyi	Şehir	2	21
Sekna	40	Kadın	Okula Gitmedi	Ev Hanımı	İyi	Köy	1	?

1.6.4. Veri Toplama Teknikleri

Yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma tekniklerinde olan görüşme ve gözlem kullanılarak katılımcılardan bilgi toplanılmıştır. Besti'nin (2016) yaptığı çalışmasında görüşmeyi “*sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniği*”, gözlemi de “*herhangi bir ortamda oluşan davranışları ayrıntılı olarak tanımlamak amacıyla kullanılan bir veri toplama tekniği*” olarak tanımlamaktadır.

Çalışma alanıyla ilgili gereken çalışmalar sonucunda katılımcılara yönelik 30 soruluk görüşme formu ve katılımcıların demografik bilgilerine yönelik 14 sorudan oluşan demografik bilgi formu hazırlanmıştır. Hazırlanan soru formunda katılımcıların kendilerini rahatsız hissedebilecekleri ve rencide olabilecekleri sorulara yer verilmemesine önemle dikkat edilmiştir. Hazırlanan sorular levirat evliliklerle ilgili elde edilebilecek bilgilere yöneliktir. Görüşme esnasında katılımcılara sohbet havasında sorular sorulmuştur. Hazırlanan sorular dışında sohbetin akışına göre spontane sorular da sorulmuştur. Yapılan görüşme ve gözlemlerin tamamını araştırmacının bizzat kendisi gerçekleştirmiştir.

Katılımcılar, çoğunlukla kendi evleri dışında bir mekanda görüşmeyi gerçekleştirmek istemişlerdir (komşu evi). Bunun nedeni ise, böyle bir görüşmenin kendi aile fertleri tarafından bilinmesini istememeleridir. Bir görüşmeci, COVID-19 salgınından duyduğu endişeden dolayı, telefon yoluyla görüntülü görüşmeyi talep etmiştir ve kendisiyle telefonda görüntülü bir şekilde görüşme gerçekleştirilmiştir. Diğer görüşmecilerle yapılan görüşmelerde kendilerinden izin alınarak, görüşmeler ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmış ve sonrasında yazıya geçirilmiştir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, kendi anadilleriyle (Kürtçe) kendilerini ifade etme olanağı sağlanmıştır. Daha sonra katılımcıların ifadeleri, çalışmacı tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Bu çalışma kapsamında yapılan görüşme ve gözlemler zamansal olarak her katılımcıda farklılık göstermiştir. Yapılan en kısa görüşme ve gözlem 40 dakika, en uzun görüşme ve gözlem ise 120 dakika sürmüştür. Katılımcıların tamamıyla yapılan görüşme ve gözlem ortalama 60 dakika olarak belirlenmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşme ve gözlem sonucunda katılımcılardan toplam 106 sayfa, ortalama görüşmeci başına 5 sayfa deşifre elde edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen en az deşifre 4, en fazla 7 sayfadır.

1.6.5. Verilerin Analiz Süreci

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşım ele alınarak veriler yorumlanarak analiz edilmiştir. Öncelikle yapılan görüşmeler sonucunda toplanan ses kayıtları, bilgisayar aracılığıyla Microsoft Word programında kelimesi kelimesine deşifre edilmiştir. Katılımcılar görüşme esnasında kendi dilleri Kürtçe'yi kullanmışlar, araştırmacı görüşme kayıtlarından oluşan deşifreleri Türkçe'ye çevirmiştir. Wolcott'un belirttiği gibi (1994'den akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013) araştırmacı toplanan verilerin özüne sadık kalarak ve araştırmaya katılan bireylerin söylediklerinden alıntı yaparak betimsel bir yaklaşımla verileri sunmuştur. Strauss ve Corbin (1990'dan akt. akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013) elde edilen verilerin araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorulara göre ortaya konulabileceğinden bahsetmektedir. Bu araştırmada hem araştırma hem de görüşme sorularının süzgecinden geçirilen üç temaya ulaşılmıştır: Evlilik öncesi süreç, evliliğin yapılış şekli ve evlilik sonrası süreç. Araştırmada katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak için bu temalar altında sürekli olarak doğrudan alıntılara yer verilmiş, sistematik bir şekilde veriler betimlenmiştir. Üç tema altında farklı alt kategorilere ulaşılmıştır. Bu kategoriler; *evlilik öncesi süreç*, *evliliğin yapılış şekli* ve *evlilik sonrası süreç*dir. Araştırmacı temalar ve kategoriler arasında bağlantılar kurarak, neden ve nasıl sorularına yanıt

arayarak, katılımcılar tarafından ifade edilen görüşlerin ne anlama geldiğini açıklayarak yorumlamaya çalışmıştır.

1.6.6. Araştırma Sürecinde Yaşanan Güçlükler

Gerçekleştirilen bilimsel alan çalışmalarında araştırmacının, alanla ilgili bir takım zorluklarla karşı karşıya kalması kaçınılmazdır. Levirat evliliklerle ilgili yapılan bu tez çalışmasında araştırmacı bir takım zorluklarla karşılaşmıştır.

Çalışmanın gerçekleştirildiği zaman aralığında dünya genelinde vuku bulan COVID-19 salgını çalışmayı oldukça olumsuz etkilemiştir. Araştırmada nitel araştırma yönteminin kullanılması, araştırmaya katılımcı olan bireylerle yüz yüze görüşme ve gözlemi gerektirir. COVID-19 salgınından dolayı hem araştırmacı hem de katılımcılar sağlık açısından tedirginlik yaşamışlardır. Öncesinden görüşmek için belirlenmiş bazı katılımcılar tedirginliklerini dile getirerek görüşmekten vazgeçmişlerdir. Görüşmeyi kabul eden bazı katılımcılar, salgından dolayı tedirginliklerini dile getirerek görüşmenin kısa tutulması noktasında ricada bulunmuşlardır. Bu durum, araştırmada ulaşılmak istenen verilerin elde edilmesini olumsuz yönden etkilemektedir.

Yapılan bu çalışmada alanda karşılaşılan en önemli zorluklardan biri; çalışmaya konu olan levirat evliliğinin kendisidir. Levirat evliliği yapmış olan bireylerin levirat evliliği noktasında dışarıya kapalı olmaları, araştırmacıyı oldukça zorlayan bir durumdur. Bu evliliği yapmış olan bireyler, hem kendilerinin bilinmesini istememekte hem de levirat evliliği hakkında konuşmak istememektedirler. Bu evliliği yapmış olan bireylere, tanıdıkları kişiler üzerinde ulaşılmaya çalışılmış ve görüşülmek istenmiştir, fakat bireyler görüşme talebini reddetmişlerdir. Bazı katılımcılar, ilk başta görüşme talebini olumlu karşıladıktan sonra görüşmenin gerçekleştirilmesi planlanan tarihte görüşmek istemediklerini ifade etmişlerdir.

Gerçekleştirilen bu araştırmada karşılaşılan zorluklardan bir diğeri katılımcılarla yapılan görüşmelerde, görüşmenin gerçekleştiği *zaman* aralığıdır. Görüşmeyi kabul eden katılımcılar, ailesel olarak yaşadıkları tedirginlikten dolayı görüşmenin kısa sürede tamamlanması için acele etmektedirler. Görüşülen katılımcılar, görüştüklarine dair ailelerinin bilgisi olmasını istememişlerdir. Bundan dolayı görüşmeler, aile dışında (komşu evi) bir yerde gerçekleşmiştir. Ailelerin, aile sırlarının deşifre edilmesi

noktasında katılımcılara yönelik olumsuz tepkileri olabilmektedir. Bundan dolayı katılımcıların görüşme esnasında aceleci davranarak görüşmelerin bir an önce bitmesini istedikleri gözlemlenmiştir.

Hakkari'nin coğrafik yapısının engebeli olmasından dolayı kırsal yaşam alanlara yönelik ulaşımın güç olması, bu çalışmada araştırmacının zorluk yaşadığı bir diğer etkidir. Görüşülen bazı katılımcılar köyde ikamet etmektedir. Ulaşımında yaşanan zorluk, katılımcılarla görüşmek istenilen ve kararlaştırılan zamanda görüşmenin gerçekleştirilmemesine yol açmıştır. Bundan dolayı bazı katılımcılarla görüşülememiştir.

Hakkari Örneğinde Levirat Evliliği adlı bu tez araştırması kapsamında yapılan saha çalışmasında yukarıda anlatılan zorluklarla karşılaşmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLAN

Bu çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi aile sosyolojisi kapsamında ele alınmıştır. Aile sosyolojisi, insanoğlunun toplumsal normlara doğrultusunda kadınla erkeğin duygusal örüntülerle bir araya gelip inşa ettikleri kurumu “aileyi” tüm detaylarıyla ele alır. Aile olmanın başlangıcı sayılan evlilikler de yine aile sosyolojisinin temel konularındandır. Aile sosyolojisi bünyesindeki araştırma nesnesi olan aileyi iki farklı şekilde ele alır. Birinci kısım ailenin tarihsel sürecidir, bu kısım ailenin kurumsallaşması, tanımlanması ve zamanla ailenin nasıl değiştiği ile ilgilidir. İkinci kısım ise ailenin yapısı ile ilgilidir. İkinci kısımda aile ile ilgili türler, aile içi ilişkiler, ailenin ekonomik işleyişi, aile içi roller, ailede güç ilişkileri vs. gibi konular ele alınır (Şatıroğlu, 2010, s. 13-14).

Evlilik ve evlilik türleri de aile sosyolojisinin araştırma nesnesinin en önemli konularından olduğu yapılan çalışmalarda görmek mümkündür. Evlilik türlerinden *levirat evliliği* de bu bağlamda aile sosyolojisinin araştırma nesnesidir. Levirat evliliği aile içi ilişkilerinden doğan bir evlilik türüdür. Bundan dolayı aile sosyolojisi bir projektör edasıyla bu çalışmaya ışık tutmaktadır.

2.1. AİLE

Ailenin ansiklopedik tanım yelpazesi oldukça geniştir. İnsanların oluşturmuş olduğu kurumlar dışında da aynı özellikleri taşıyan insan dışı varlıklar; yani hayvanlar ve bitkiler için de aile terimi kullanılmaktadır (İşçi Baş ve Özkiraz, 2016, s. 88). Fakat biz aile sözcüğünü insanların kurmuş oldukları birliktelikler üzerinden ele almaya çalıştık. Bütün tanımlamalarımız insan faaliyetleri sonucu meydana getirilen aile kurumu üzerine olacaktır. Aile ile ilgili farklı düşünürlerin ifade ettiği tanımlamalara aşağıda *Ailenin Tanımı* başlığı altında yer verilmiştir. Ailenin evrensel bir kurum olmasından dolayı her toplumda bulunur. Bütün toplumlar aynı değildir, zaman ve mekana bağlı olarak farklılıkları vardır. Bu farklılıklara bağlı olarak aile yapısı da toplumdan topluma, kültürden kültüre, coğrafyadan coğrafyaya göre değişkenlik

gösterir. Bundan dolayı tek bir aile yapısından bahsetmek olası bir durum değildir (Gittins, 2012, s. 13). Ve bu değişkenlere bağlı olarak farklı aile türlerinin ortaya çıkması oldukça doğaldır. Oluşum şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan aile türlerine aşağıda yer verilmiştir.

2.1.1. Ailenin Tanımı

Aile ile ilgili olarak sadece bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Ailenin oluşumunda farklı varsayımlardan yola çıkarak ve ailenin dinamik yapısından dolayı ailenin tanımlanmasında da farklılıklar ortaya çıkmıştır (Akkutay, 1991, s. 55).

Haviland'a göre aile, en az iki insanın birlikteliği kan, evlilik ya da evlatlık olarak alınmasına dayandırılarak bir grubun meydana gelmesidir (Haviland, 2006, s. 462).

Marshall'a göre aile, cinsel bir ilişkiyle kan bağı sonucu ya da yasal bağlarla birbirine bağlı insanların bir araya gelerek oluşturdukları ve mahremiyeti olan bir insan topluluğudur. Aile dinamik bir yapıya sahiptir, zamanla değişir ve yeniliklere uyum gösterir. Esnekliği olan toplumsal bir kurumdur (Marshall, 1999, s. 7). Marshall'ın aile tanımına yakın bir tanımı da Murdock yapmıştır. Mrdock (1975) ailenin, birlikte yaşamın esas olduğu ve içinde ekonomik işbirliğinin bulunduğu, cinsel duyguların tatmin edilip, neslin devamı sağlanması için üreme faaliyetinin gerçekleştiği sosyo-ekonomik grup olarak tanımlamaktadır (Gittins, 2012, s. 64).

Giddens (2008) aileyi; Ebeveynler ve çocuklar başta olmak üzere akrabalık bağıyla birbirine doğrudan bağlı olan diğer insanların bulunduğu, erişkin bireylerin kendinden küçük olanların bakımını ve ihtiyaçlarını karşılamak için sorumluluğun üstlenildiği insanlar topluluğu olarak görmektedir.

Ülken'e göre aile, bütün toplumlarda biyolojik sürdürülebilirliği noktasında aynı olan, diğer hususlarda toplumdan topluma farklılık gösteren yani karı-koca ilişkileri çerçevesinde bir ya da birden fazla kadın ve erkeklerden oluşan bir birliktir. Ailede evrensel olan biyolojik yöndür yani üremenin dışındaki tüm ilişkiler, ailenin içinde bulunduğu kültür tarafından şekillenmektedir (Ülken, 1969, s. 6).

Aile ile ilgili yapılan çalışmalarda ailenin işlevlerine bağlı olarak yapılan tanımlamalar da mevcuttur. Dikeçligil, "Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu" adlı makale çalışmasında bu minvalde bir tanımlama yapmaktadır:

“Ailenin tüm işlevlerini baz alarak Dikeçligil de aileyi şöyle tanımlıyor; Aile, insanın temel biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere kan, soy, evlilik/hukuki birliktelik ya da evlat edinme bağları ile birbirine bağlı yakın insan ilişkilerinden oluşan ve nesiller/kuşaklar boyu devam eden bir sosyal kurumdur ve aynı zamanda bir sosyal etkileşim ağıdır.” (Dikeçligil, 2018, s. 24).

Aileyle ilgili tanımların, insanların aile kurumundan ihtiyaç duyduğu ve ihtiyaçlarına cevap bulduğu şeylerin etrafında geliştiğini, aile ile ilgili olarak yapılan tanımlarda görmek mümkündür. Aile ile ilgili tanımlamaların farklı olması, birden fazla aile yapısının olduğuna Gittins yaptığı çalışmalarla ışık tutmuştur. Gittins’e göre ailenin bir çok tanımı bulunmaktadır ve aile ile ilgili yapılmış bu çok çeşitli tanımlar şunu gösteriyor; aile durağan değildir zaman, mekan ve ekonomik vb. şartlara göre sürekli değişkenlik göstermektedir. Ve yine aile içindeki bireylerin yaş ve cinsiyete dayalı statüleri ve içinde oldukları roller de aile yapısında farklılıklar meydana getirmektedir. Bundan dolayı Gittins, tek bir aile değil, birçok ailenin var olduğunu savunmaktadır (Gittins, 2012, s. 13).

Yukarda görüldüğü gibi aile ile ilgili yapılan tanımlarda farklılıklar bulunmaktadır. Ailenin, toplumdaki topluma farklılık göstermesinden dolayı tanımlamalar tam kapsayıcı olmamaktadır. Bu bağlamda geleneksel toplumlarda bulunan aileler için yapılan tanım, modern toplumlarda bulunan aileyi tanımlamayabilir ya da eksik tanımlaması söz konusu olabilmektedir. Toplumsal yapılarda görülen farklılıklar, hem aile kurumu için birden fazla tanımlamanın yapılmasına hem de aile kurumunun tek tip olmadığı ve birden fazla aile türünün olduğunu ortaya koymaktadır (Bozkurt, 2011, s. 259).

2.1.2. Ailenin İşlevleri

Ailenin işlevleri; zaman ve mekan bakımından, toplumdan topluma değişiklik arz etmektedir. Bundan dolayı avcı-toplayıcı, tarım ve sanayi toplumlarındaki ailenin işlevleri birbirinden farklılık göstermesi olağandır. Bu farklılıklara bakılmadan ailenin işlevleri altında tüm toplumlar için genel bir varsayım ve tanımlama yapılmaktadır. Özellikle tarım toplumlarından sanayi toplumlarına geçiş, ailenin işlevsel yönlerini bir başka kuruma devretmesi, ailenin işlevsel yönünü azaltmaktadır. Her ne kadar toplumsal geçişler ailenin işlevlerini değiştirip azaltsa da, ailenin işlevleri altında bulunan başlıklar genel ve kapsayıcıdır (Adak, 2016, s. 57). Dönmezler (2001), toplumlarla beraber dinamik bir yapıya sahip olan ailenin genel işlevlerini kısaca şöyle açıklamaktadır;

- Bireylere kültürel normların aktarımını gerçekleştirmek.
- Toplumsal rollerin içselleştirmesini sağlamak.
- Toplumun ayakta tutan kurumlara saygı ve sorumluluk duygusuyla bağlılığını aşılama.
- Bireyler üzerinde kontrolü sağlayarak hem kendisine hem de topluma katkıda bulunmasını sağlamak.

Ailenin evrensel olarak üstlendiği biyolojik, psikolojik, eğitim ve ekonomik işlevleri bakımından dört başlık altında incelenmektedir.

2.1.2.1. Biyolojik İşlevleri

İnsanlar, rahatlamaya ve üremeye olan isteklerinden dolayı cinsel anlamda beraber olmak için karşı cinsle temas kurup birleşmeye ihtiyaç duymaktadırlar (Aslan ve Aydın Beşen, 2014, s. 304). Bu ihtiyaçların karşılanması meşru olması önemlidir. Toplum, kendi yapısına ters düşecek bir birleşmeyi kabul etmemektedir. Bundan dolayı insanlar, bu ihtiyaçlarını karşılamak için toplumun uygun gördüğü bir tarzda, evlilik yoluyla gerçekleştirmektedirler (Sezen, 2005, s. 186). Böylelikle insanlar, meşru görülen bir zeminde hem cinsel arzularını tatmin etmekte hem de neslinin devamını sağlamış olmaktadır.

2.1.2.2. Psikolojik İşlevleri

Aile içindeki ilişkilerin sürdürülebilirliği ve aile kurumunun devamlılığı için ailedeki bireylerin birbirlerine karşı tutum ve davranışlarının önemi büyüktür. Hegel'e göre aileyi besleyen, ayakta tutan ve sürdürülebilir kılan sevgidir (Çuhadar, 2018, s. 739). Böylelikle ailedeki bireyler ebeveynler başta olmak üzere diğer bireyler de ailede yeni doğan ve büyüyen çocuklara karşı sevgiyle yaklaşarak, bu durumun onlara da sirayet etmesine ve onların da sevginin gücünden yararlanmalarına vesile olmaktadır (Kır, 2011, s. 387). Aile içinde sevgiye dayalı bir birlikteliğin sağlanmış olunması, ailenin uzun bir süre ayakta kalması için gerekli görülmektedir.

İnsanlar, iyi veya kötü yönden değiştirilebilecek ve geliştirilebilecek huylarıyla beraber dünyaya gelmektedirler. Ailede bulunan ebeveynlerinin ve diğer aile fertlerinin yardımıyla çocuklar bu huylarını iyi yönden değiştirip geliştirmektedirler (Gürsu, 2015, s. 103).

İnsanlar bebeklik döneminden yetişkinliğe doğru yol alırken fiziksel ve biyolojik değişimleri de beraberinde yaşamaktadırlar. Bu değişimlerin en çok hissedildiği dönem ergenlik dönemidir. Ergenlik dönemi, çocuklukla yetişkinlik arasında kalan fizyolojik, psikolojik, anatomik değişimlerin yaşandığı ve bireyin bağımsızlığını, kimlik duygusu ve sosyal üretkenliğini keşfettiği dönemdir (Derman, 2008, s. 19). Bu dönemde ailenin çocuklara karşı hassas davranmaları, onları kötü etkileyecek bir tutum içine girmemeleri, onların ömür boyu sürecek benliklerine etki etmektedir (Erbil, Divan ve Önder, 2006, s. 8). Bu yönden de ailenin bireylere olan yaklaşımı oldukça önemlidir ve bu konuda aile kurumu önemli bir görevi üstlenmektedir. Bireyler, ileriki yaşlarda kendilerine problem olacak davranışlarını, ebeveynlerinin ve ailenin diğer fertlerinin kılavuzluğunda istenilen davranışlara dönüştürebilmektedirler.

2.1.2.3. Eğitim İşlevi

İnsan, biyolojik bir varlık olduğu kadar tabiatı gereği sosyaldır ve diğer insanlarla da etkileşim halinde olup davranışlarını geliştiren ve değiştiren bir varlıktır. Bu değişim ve gelişim aile eğitimiyle başlar ve zamanla sürekli genişleyen bir çevreyle devam etmektedir. (Ülken, 1969, s. 147).

Aile içinde verilen eğitimde ebeveynlerin yeri ve önemi büyüktür. Özellikle anne bu konuda oldukça önceliklidir. Çocuğun anne ile olan iletişimi, anne karnında başlar ve çocuk doğduktan sonra da ilk temasını annesiyle gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda anne, çocukla hem fiziksel hem de ruhsal bir bağ içindedir. Böylelikle çocuk, eğitimi ilgili alt yapısını anne ile geçirdiği süre zarfında oluşturmaktadır. (Aytaç, 2007, s. 114-115). Çocuk aileden aldığı eğitimle bulunduğu toplumun bir parçası haline gelmektedir. Ve ailede verilen eğitim, tesis edilen düzen ve huzur topluma yansımaktadır. Bu anlamda aile ile toplum arasında karşılıklı bir alışveriş vardır. Ailelerden teşekkül eden toplum, kendisini inşa eden ailenin iç dinamikleriyle paralellik gösterir. Aile ne kadar eğitilmiş, düzenli ve huzurluysa toplum da o kadar eğitilmiş, düzenli ve huzurlu olmaktadır (Aytaç, 2007, s. 141).

Ailede belli bir yaşa kadar eğitim alan birey, artık yavaş yavaş ailenin dışına doğru adım atarak gelişimini sürdürür. Gelişimine devam ettiği kurumların başında eğitim kurumları gelmektedir. Bireyler, toplumun düzeni ve işleyişi için gerekliliği olan eğitim kurumlarında öğrenmeye, gelişmeye ve değişmeye devam etmektedirler (Aytaç, 2007, s. 141). Böylelikle aile içinde temeli atılan sosyalizasyon süreci bu eğitim kurumlarıyla devam eder. Burada bireyler toplumsal kuralların en katı yönünü görmekle beraber duygularını kontrol etmeyi, zamanı iyi kullanmayı ve çevresindeki insanlarla rekabet etmeyi öğrenmektedir. Bu kurumlarda çalışan öğretmenler iyi vatandaş olarak görülüp örnek alınır, eğitime tabi olan talebeler bir diğer yandan meslek sahibi olmak için çaba göstermektedirler (Bozkurt, 2011, s. 124). Ebeveynler, aile dışında gerçekleşen bu eğitim ve sosyalizasyon sürecini yakından takip eder, ebeveynlerin takdir ve tenkit etme durumu çocuklar üzerinde psikolojik etki yapar. Bu da eğitim sürecinde çocukların başarılı olmasında etkili rol oynamaktadır (Büyükkaragöz, 1986, s. 349).

Ailede başlayan, toplumun değer ve anlayışları öğretmekle temeli atılan bu eğitim süreciyle bireyler, kendi rollerinde uzmanlaşarak toplumsal düzeni ve işleyişi sağlamaktadırlar. Böylelikle toplumsal bir bütünün parçaları haline gelmiş olurlar (İnal, 2019, s. 511).

Aile tarafından eğitimi verilmesi gereken oldukça önemli olan bir diğer hususta kültür ve kültürel aktarımdır (Haviland vd., 2017, s. 104). Birey, aileyi ve ailedeki bireylerin yaşam şeklini düzenleyen kültürel bir formun içinde dünyaya gelmektedir. Kültür, bireyi oluşturan ve tanımlayan bir bütünlüktür; bilgi, sanat, gelenek-görenek

vb. yeteneklerin, becerilerin ve alışkanlıkların toplamıdır (Sucu, ?, s. 126). Kültür genetik yollarla aktarılan ve içgüdüye dayalı davranışlarla meydana gelen bir olgu değildir. İnsani özellikler olan öğrenme ve öğretme yoluyla nesilden nesile aktarımı gerçekleştirilen toplumsal bir yaşam tasarımı ve ortak anlayıştır (Bozkurt,2011, s. 91). Bu yaşam tasarımı ve ortak anlayışı öğrenmek-öğretmek, bireylerin caba ve gayretlerine bağlıdır. Bundan dolayı bireyler, dünyaya geldiklerinde kendi kültürleri ile ilgili normlar, aileleri tarafından öğretilmektedir. Kültür, ailenin içinde kurulduğu toplumun yapısıyla ilişkilidir. Bireyin ailede görmüş olduğu bu kültürel eğitim, bireyi topluma hazırlar ve toplumla uyum içinde olmasını sağlayarak gelişimine katkıda bulunmaktadır (Güvenç, 1974, s. 104). Böylelikle ailelerin, bireyleri bu şekilde eğitmeleri toplumsal gerçeği olan kültürün erozyona uğramasının önüne geçmektedir. Bu sayede kültürün tekrar tekrar üretilmesi, öğretilmesi ve geliştirilmesi sağlanır (Wallace ve Wolf, 2012, s. 383-384). Bütün bu süreçte Kültürel değerlerin muhafaza edilmesi ve aktarılmasında en önemli sosyal kurum ailedir. Aile bu görevini, aile içinde dünyaya gelen bireyleri eğiterek gerçekleştirmektedir (Celkan, 1991, s. ?).

2.1.2.4. Ekonomik İşlev

Aile, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için üretir ve aynı zamanda da tüketir. Bu durum ailenin ekonomik işlevini ifade etmektedir (Tezcan, 1985, s. 158).

Cinsiyete dayalı iş bölümünün olduğu ilk toplumlar olan avcı ve toplayıcı toplumlarda üretim, dağıtım ve tüketim işlemleri tamamen aile içerisinde gerçekleşmektedir. Aile bağlarının önemli olduğu avcı ve toplayıcı toplumlarda sağlam bir otorite vardır. Bundan dolayı cinsiyete dayalı bir iş bölümüyle erkekler genellikle avlanır ve kadınlar da daha çok toplayıcılık görevini üstlenmektedirler (Bozkurt, 2011, s. 135-136).

Tarım toplumlarında ekonomik gücün kaynağı topraktır. Toprağın işlenmesinde büyük oranda hayvanlardan yararlanılmaktadır. Sabanların kullanılması geniş toprak alanlarının işlenmesini kolaylaştırmıştır. Tarım ve hayvancılığa dayanan bir üretim biçimiyle toplum ihtiyaçlarını karşılar. Bu toplumlarda üretimin artması, beraberinde uzmanlaşmayı ve eşitsizliği de getirmiştir. Bu eşitsizliğin temelinde mal-mülk sahibi olanların diğerlerine göre daha fazla kazanç sağlamış olmasından kaynaklanmaktadır (Bahar, 2009, s. 27). İnsan gücüne ihtiyaç duyulan tarım toplumlarında, aile ekonomik

bir anlam taşımaktadır. Tarım toplumlarında dayanışmaya dayalı ve akrabalık ilişkilerinin güçlü olduğu çok işlevli, geniş aile yapısı görülmektedir. Ailede, bireylerin beraber olması, aile ekonomisinin büyümesi ve ihtiyaçların karşılanması yönünden büyük bir öneme sahiptir (Zencirkıran, 2016, s. 255). İşgücüne duyulan ihtiyaç, erkeğin fiziksel üstünlüğünden dolayı kadını biraz daha arka planda bırakmıştır. Erkeğin ekonomik üstünlüğü, toplumsal olarak ataerkil bir aile yapısını doğurmuştur. Bundan dolayı ailenin geçiminden sorumlu olan aile revidir, yani erkek olan babadır (Karlı, 2019, s. 4).

Sanayi toplumu, makinelerin insan ve hayvan gücünün yerini alarak seri üretim biçiminin hakim olduğu toplumdur. İleri enerji kaynaklarından yararlanılarak teknolojik faaliyetlerinin çoğaltıldığı dönemdir (Bahar, 2009, s. 27). Toplumsal değişmelerin çok yönlü olduğu bu dönemde iş bölümü ve uzmanlaşmanın artmasının yanı sıra bireyselleşme ve toplumsal farklılıklar da artmıştır. Bu değişmelerden aile de nasibini almaktadır (Bozkurt, 2011, s. 140). Sanayi toplumlarında kadınların da iş sahasına çıkması ve fabrikalarda çalışmaya başlaması, aile içi sıcak ilişkileri azaltarak ailenin yapısında çözümleri de beraberinde getirmiştir. Ve ailedeki ilişkiler, duygusal yönden parasal ilişkilerden kurulu bir yöne doğru evrim geçirmiştir. Bütün bunlara rağmen kadının, aile ekonomisine emeğinin karşılığı olan parayla katkı yapmış olması erkeğin baskıcı tutumunu da yavaş yavaş ortadan kaldırmıştır (Marx, Engels ve Lenin, 2000, s. 133-134).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere aile içi ekonominin toplumsal değişmelere bağlı olarak farklılık gösterdiğini görmek mümkündür. Toplumsal değişmeler ev ekonomisine etki ettiği gibi toplumsal cinsiyet rollerine de etki etmiştir. Kadının ev işlerinden sıyrılarak fabrikada çalışan bir emekçi konumuna gelmiş olması bunun ispatıdır.

Toplumdan topluma farklılık gösteren aile ekonomisi kısaca; sanayi toplumlarında iki aşamadan meydana gelmektedir. İş karşılığında alınan para ile başka ürünler alınarak tüketim gerçekleştirilmektedir. Tarım toplumlarında bulunan aileler ise, aile içindeki bireylerin ekip biçtikleri mahsulleri doğrudan tüketmektedirler. Avcı ve toplayıcı toplumlarda da aile grubuna dahil olan bireylerin avladıkları hayvanları ve topladıkları meyve ve sebzeleri aile içinde doğrudan tüketmektedirler. (Haviland vd., 2008, s. 381).

Sosyo-ekonomik kuruluşlar birden fazla üretim ilişkisi ve üretim biçimine ev sahipliği yapabilmektedir. Bu üretim ilişkileri ve üretim biçimleri yan yana ve iç içe geçmiş bir şekilde sirkülasyonu gerçekleştirmektedir. Bu tek bir üretim biçiminin himayesine girmeyen geçiş toplumlarında daha çok rastlanır bir durumdur (Boratav, 1980, s. 16). Örneğin bir ailedeki bireylerden bazıları tarım ve hayvancılıkla uğraşırken bazıları da bir fabrikada mühendis olarak çalışabilmektedir.

2.1.3. Aile Türleri

Aile toplumların varlığı ve devamlılığı için, yapısı ve işlevleri bakımından son derece önemlidir. Toplumun pozitif ya da negatif değişmesi aileyi de etkilemekte ve değiştirmektedir. Dinamik yapısından dolayı ailenin değişmesi beraberinde aile türlerini de doğurmuştur (Engels, 2003, s. 31). Toplumlar için önemli olan ailenin özelliklerinden dolayı göstermiş olduğu farklılıklar, ailelerin ölçütlenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Ölçütlenmede etkili olan unsurlara göre aile “otoriteye” ve “üye sayısına” göre iki ana başlık altında incelenmektedir (Karataş, 2001, s. 92).

2.1.3.1. Otoriteye Göre

Aile, toplumların zaman içinde değişmesi, ailenin yapısında da farklılıkların oluşmasına yol açmıştır. Tarım toplumundaki aile yapısının avcı ve toplayıcı toplumlardaki aile yapısına göre değişmiş olması ve sanayi toplumundaki aile yapısının bir önceki yani avcı-toplayıcı ile tarım toplumlarındaki aile yapısına göre farklılık göstermesi, ailenin zamansal dönemlerde ekonomik gelişmelere bağlı olarak değiştiğinin kanıtıdır (Gittins,2012, s. 15). Zaman içinde ekonomik gelişmelerin büyük oranda etkili olduğu, otoriteye bağlı değişen aile; “anaerkil aile”, “ataerkil aile” ve “eşitlikçi aile” olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir (Adak,2016, s. .46).

2.1.3.1.1. Anaerkil Aile

Aile içinde erkeğin kadına göre daha az etkili olduğu, kadının egemen olduğu aile türüdür (Görmez vd., 1998, s. 5). Bu aile türünde kadının egemen olmasında iki önemli

faktör bulunmaktadır; birincisi üretim ilişkilerinde kadının erkeğe göre daha ön planda olması, ikincisi ise kadının doğurganlık özelliğinin olmasıdır (Marshall, 1999, s. 22). Anaerkil aile yapısı, özel mülkiyetin olmadığı avcı-toplayıcı toplumlarda daha çok görülmektedir. Avcı ve toplayıcı toplumlarda cinsiyete dayalı bir iş bölümü vardır. Erkek ava çıkar ve kadınlar da aileyi kontrol eder, beslenmek için erkeğin avladığı hayvanları tüketmek için hazır hale getirmektedirler. Bitkisel yiyeceklerin tanınmasında kadın önemli derecede uzmanlaşmıştır. Bitkileri tanıma noktasında uzmanlaşan kadınlar, bitkileri hem yiyecek hem de sağlık sorunlarına çare olması için de kullanacak kadar uzmanlaşmıştır. Böylelikle avcı ve toplayıcı toplumlarda kadınlar, üretim noktasında oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır (Adak, 2016, s. 20).

Avcı-toplayıcı toplumlarda çok eşlilik ön plandaydı. Erkek ve kadınlar cinsel birleşimde özgür davranır, isteyen arzu ettiği kişiyle cinsel münasebette bulunabilmektedir. Bir kadın sadece tek bir erkekle evli değildi, dolayısıyla doğan çocuğun babası belirsizliğini kurarken çocuğu doğuran anne bilinmektedir. Doğan çocuğun annenin bilinmesi, soyun devamlılığında annenin esas alınmasında önemli bir faktördür. Böylelikle klanlardaki soy, kadın baz alınarak bilinir ve devam ettirilirdi (Engels, 2003, s. 41).

Yukarda görüldüğü gibi anaerkil ailenin oluşumunda etkili olan faktörler bulunmaktadır. Kadının iş alanındaki yetisi ve doğurganlık özelliği, anaerkil ailenin oluşumunda en etkili faktörlerdir. Nitekim yukarda da referans alınan çalışmalar bunu göstermektedir.

2.1.3.1.2. Ataerkil Aile

Ataerkil aile, sanayi öncesi toplumlarda sıklıkla görülen ve günümüzde de halen erkek egemenliğinde devamlılığını sürdüren aile türüdür. Ataerkil bir ailede yönetim, erkek olan babadadır. Baba öldüğünde ailenin en büyük olan erkek evladı, bu görevi üstlenerek aile reisinin yerine geçmektedir (Zencirkıran,2016, s. 164).

Anaerkil aile yapısından ataerkil aile yapısına doğru yaşanan evrimde ekonomik olarak erkeğin kadına göre daha ön plana çıkmasından kaynaklanmaktadır. Değişen ve gelişen üretim biçimi ve üretim ilişkilerinde erkeğin kas gücüne olan ihtiyaç, kadının iş alanında erkeğe göre arka planda bırakmıştır. Erkeğin emeği daha ön planda olması ve kadına göre aile ekonomisine doğrudan daha fazla katkı yapması erkeği

egemen kılınıdır. Üretim araçlarının gelişmesi ve artması, özel mülkiyeti beraberinde getirmiştir (Adak, 2016, s. 24-25). Mülk, gücü elinde bulunduran erkeğin egemenliğinde ve kontrolüne geçmiştir. Bunun sonucunda özel mülkiyetle beraber, kadınların tek bir erkekle aynı hane çatısında yaşamasını olağan kılınıdır. Böylelikle hem üretim araçları hem de kadınlar üzerinde tahakküm kuran erkek, soy için de esas alınmıştır. Bundan dolayı mal varlığı, soya bağılı olarak babadan oğla geçer (Kandiyoti, 2013, s. 186).

Ataerkil ailenin oluşumunda üretim ilişkilerinde erkeğin fiziksel avantajlarından dolayı özel mülkiyetin korucusu ve savunucusu olduğu görülmektedir. Değişen, gelişen ve büyüyen bir özel mülkiyet, sahiplik duygusunu da iyice artırmaktadır. Bunun sonucunda kadının da özel mülkiyetin bir parçası haline gelip erkek egemenlinin altına girdiğini konuyla ilgili yapılan çalışmalarda sıklıkla rastlanılmaktadır. Kadınla beraber ailenin diğer bireyleri de aynı şekilde erkeğin kurmuş olduğu istibdata boyun eğmektedirler.

2.1.3.1.3 Eşitlikçi Aile

Eşitlikçi aile, anaerkil ve ataerkil ailelere göre daha demokrat bir yapıdadır. Ailede bulunan tüm bireylerin söz söylemeye hakkı bulunmaktadır. Tamamen istişareye dayalı bir aile işleyişi hakimdir. Eşitlikçi ailenin alt yapısını oluşturan bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında toplumsal üretim ilişkilerine bağılı olarak karı-koca başta olmak üzere ailenin diğer fertlerinin aile ekonomisine katkı yapmaları ve aile bireylerinin görmüş olduğu eğitim gelmektedir. Ekonomik olarak kadının da iş piyasasında çalışıyor olması, erkeğin hakimiyetini ve baskısını ortadan kaldırmasında etkili olmaktadır. Dolayısıyla cinsiyete dayalı bir iş bölümünden söz etmek oldukça zordur. Bu süreçte aile fertlerinin eğitim noktasında kendilerini geliştirmiş olmaları, birbirlerine karşı tutum ve davranışlarına etki etmektedir. Bir problemin oluşmasında ve çözümü noktasında aile bireylerin sağduyulu yaklaşımları, problemin kısa sürede ortadan kalkmasında etkilidir. Bunun sonucunda aile bireylerinin birbirlerine karşı, karşılıklı olarak saygınlığı tesis etmiş olduğunu görmek mümkündür. Birbirlerini dinlemek, sorunları istişareyle çözmek ve cinsiyete dayalı işbölümünün yapılmaması eşitlikçi ailenin en büyük özellikleri olarak görülmektedir (Adak, 2016, s. 47).

2.1.3.2. Üye Sayısına Göre

Ailenin isimlendirilmesinde etkili olan faktörlerden bir diğeri de aile içinde bulunan kişi sayısıdır. Ailede bulunan kişi sayısına göre aileyi “büyük (geniş) aile” ve sayı bakımından geniş aileden az olan “çekirdek aile” olarak iki başlık altında ele alınmaktadır.

2.1.3.2.1. Büyük (Geniş) Aile

Geleneksel ve kırsal toplumların ekseriyetle tercih ettiği aile, geniş aile türüdür. Geniş aile, üç kuşağın yani babanın, oğulları ve torunlarıyla birlikte yaşadığı aynı zamanda birden fazla evli çifti bünyesinde barındırıldığı çok amaçlı bir aile türüdür (Taylan, 2009, s. 119). Geniş ailede örüntüler, ortaklık üzerine bina edilmiştir. Ortak ataya sahip aile bireyleri yerleşim, beslenme, toprak vb. araçların kullanımı tamamen ortaklığa dayanmaktadır. Karşılıklı dayanışmayla aile bireyleri bir arada kalmaktadır (Sahlins, 2015, s. 80).

Dayanışmaya dayalı olan ekonomik üretimde, aile üyeleri beraber hareket ederek yönetimi tek elde bulundurmaktadırlar. Ekonomik büyüme aynı zamanda toplumsal saygınlığı da beraberinde getirmektedir. Ekonomik yönden iyi olan aileler toplum içinde saygınlık kazanır ve aile üyeleri, toplumda aileye kazandırılan bu saygınlıkla bilinmektedir. Toplumsal saygınlığı tetikleyen bir diğer unsur eğitimidir. Geniş ailede çocuk sayısı fazladır ve çocuklara ailenin kural kaidelerine göre eğitim verilmektedir. Bu kural ve kaideler mesleki ve dini eğitimi kapsamaktadır. Geniş ailede sosyalizasyonu sürecini yaşayan aile üyeleri dışarıya karşı bir ve beraber olma bilincine sahip olmaktadır. Aileye karşı gelişecek herhangi olumsuz bir durumda, bu birlik ve beraberlik kendini göstererek dışarıya karşı caydırıcı olmaktadır (Kongar, 1972, s. 12).

Geniş aile de ekonomi, genellikle tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Erkek, tarım ve hayvancılıkta fiziksel olarak daha fazla ön planda olmuştur, böylelikle kadın fiziksel yapısından dolayı sosyo-ekonomik olarak geride kalmıştır. Ekonomik anlamda kadının erkeğe göre pasif kalması, erkeğin aile içinde daha baskıcı ve otoriter olmasına neden olmuştur (Aydın, 2013, s. 75).

Erkeğin egemen güç olduğu geniş aile ekonomik temellidir. Baba soyundan genişleyen aile iktisadi bir birlik içindedir. Ailede oluşabilecek herhangi bir olumsuzluğa rağmen ekonomik iş birliği devam etmektedir. Aile mallarının

bölünmemesi ve bu konuda söz sahibi olan baba, ailenin diğer üyelerini kendisine bağımlı kılmaktadır. Ekonomik özgürlüğü olmayan genç bireyler evlendikten sonra da aile içinde kalırlar. Aynı zamanda aile içinde kalan genç bireyler yaşlıların bakımını da üstlenmektedir (Kongar, 2006, s. 588).

2.1.3.2.2. Küçük (Çekirdek) Aile

Ekonominin sanayiye dayalı olduğu kent toplumlarında karı-kocanın evlenmemiş çocuklarıyla birlikte yaşadığı aile türüdür (Ozankaya, 1980, s. 32).

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi hızlandıran üretim biçimi hareketliliği, geniş aileden çekirdek aileye geçişi hızlandırmıştır. Bu hareketliliğin devam etmesi sonucunda çocuksuz ailelerin de artmasına yol açmıştır. Çekirdek ailede, çocuklar belli bir olgunluğa eriştikten sonra aile dışında, farklı bir evde yaşamına devam edebilmektedir. Karı-kocanın karşılıklı bağlılığı, ailenin çözülmesine karşı önemli bir etkidir (Bozkurt, 2011, s. 263). Karı-kocanın karşılıklı bağlılığı, birbirlerine karşı duydukları sevgiye dayanmaktadır. Böylelikle çekirdek ailede sevgi ile tesis edilen bağlılık sayesinde, aile bireyleri bir arada kalmaktadır (Aytaç, 2007, s. 119).

Her ne kadar ailedeki bireylerin sevgiye dayalı karşılıklı bağlılığı olsa da, Engelse göre endüstriye dayalı toplumdaki ailede, sevgi de bağlılık da minimize olmaktadır. Sanayi toplumlarında kadının iş alanına çekilmesi aileyi olumsuz etkiledi ve aile içi ilişkilerin tamamen çıkara dayalı ilişkiler örüntüsüne çevirmiştir. Çalışan annenin çocuğuna karşı yeterince zaman ayırıp sevgi göstermemesi, ilerde aileye dair çocuğun bakış açısı ve davranışları sevgiye, merhamete dayalı olmayacaktır. Bu yüzden çocuklar, ebeveynleriyle uzlaşamadıkları bir dönemde istedikleri yere gitmektedirler. Ve çocuklar, yaşı ilerlemiş olan ebeveynlerini yaşlı bakım evinde, paralı çalışanların gözetimine ve kontrolüne bırakmakta tereddüt etmemektedirler (Marx, Engels ve Lenin, 2013, s. 133-135). Sanayi toplumundaki aileye yönelik bu marksist görüş; tarım toplumlarındaki geniş aile yapısının, sanayi toplumlarındaki çekirdek aile yapısına olan dönüşüm sürecine ışık tutmaktadır.

Çekirdek aile geleneksel geniş aileye göre oldukça az işlevlidir. Kongar'a (1972) göre çekirdek ailenin sadece iki işlevi bulunmaktadır; birinci işlevi çocuk yapmak ve yapılan bu çocukların toplumsallaşmasına destek olmaktır. İkinci işlevi ise eşlerin duygusal örüntüler bağlamında birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamaktır.

2.1.4. Türkiye’de Aile

Yapılan çalışmalarda bugünkü Türkiye’de bulunan ailenin temelleri Osmanlı imparatorluğundan öncesine dayanmaktadır. Aile belli aşamalardan değişimler, dönüşümler yaşayarak günümüze kadar gelmiştir. Bu süreci göz önünde bulundurarak dünden bu güne Türk aile yapısını “Osmanlı öncesi Türk ailesi”, “Osmanlı döneminde Türk ailesi” ve “cumhuriyeti dönemi Türk ailesi” olarak üç başlık altında incelenmiştir.

2.1.4.1. Osmanlı Öncesi Türk Ailesi

Türkler’de ailenin önemi büyüktür ve toplumun tesis ve düzeni için esas bir kurumdur. Aile kan bağına dayanan bir akrabalık üzerine inşa edilmiştir. Bu akrabalıkta soy, baba tarafından devam ettirilmektedir. Eski Türklerde çekirdek aile yapısı görülmektedir. Evlendirilen çocuklar ayrı eve çıkar ve yalnız evin küçük çocuğu baba evinde kalırdı. Baba ocağının korunması için ailede bulunan en küçük erkeğin ailede kalması gerekmektedir (Avcı, 2010, s. 45).

Eski Türklerde dışardan evlilik (egzogami) daha ön plandaydı. Dışardan evliliğin yapılmasında etili olan faktörler bulunmaktadır. Aile içinden evliliklerin inanç değerlerine ters düşmesi ve sağlık açısından olumsuzlukların yaşanmasında etkili olduğu için yasaklanmıştı. Bundan dolayı iç evliliklerin yasaklanması dış evlilikleri esas kılmaktadır (Gömeç, 2015, s. 6). Eski Türklerde her ne kadar iç evliliklerin (endogami) yasak olduğunu gösteren kaynaklar varsa da, aksini söyleyen ve bazı durumlarda bu evliliklerin yaşandığına dair kaynaklar da mevcuttur. Türklerde ölen erkek kardeşin dul karısıyla yaptığı evlilikler (levirat) bulunmaktadır. Bu evliliğin yapılış gayesi, ölen erkek kardeşinin eşini ve çocuklarını himaye ederek sahipsiz bırakmamak ve ailenin ekonomik bir bütünlüğünü teminat altına almaktır (Başar, 2009, s. 4).

Kadın, aile içindeki konumu itibariyle oldukça değerli ve saygındı. Ailede alınan kararlar ve yapılan işlerde kadının rolü önemlidir. Kadın ev içinde olduğu gibi evin dışında da etkindi. Siyasi, ekonomik ve sosyal yönden kadın toplumdan izole değildi. Hayatın her alanında kadının izlerini görmek mümkündür. Nitekim kadının pazarda satılan mallarla alışveriş yapma yetkisine sahip olması, evliliklerde kadınların görüşlerine son derece önem verilmesi ve yönetimde bulunan hakanın eşinin de söz hakkına sahip olması, kadının toplumsal bütünlüğün önemli bir parçası olduğunu göstermektedir (Şentürk, 2015, s. 14).

Eski Türk ailesinin tek bir aile tipolojisinden meydana gelmediğini ve Türki devlet geleneği üzerine olan toplulukların aile yapısında farklılıkların olduğunu dile getiren araştırmacılar da mevcuttur. Yakut Türklerinde aile *ana yanlı* iken, Kırgız Türklerinde ise aile *baba yanlı*dır. Durkheim de Türk aile yapısıyla yaptığı çalışmalarda Doğu Türkistan Türklerinde bulunan aile yapısının demokrat aile yapısı olduğunu söylemektedir (Doğan, 1996, s. 77). Türklerde devlet geleneğinin aile ile sıkı bir ilişkisinin olduğunu, Türki devletlerin sayıca çokluğundan anlamak mümkündür. Yukarıda da değinildiği gibi evlenen çiftlerin kendi evini açmaları, bir anlamda devlet olma yolunda atılan ilk adım olarak yorumlanabilmektedir.

Osmanlı döneminde hem yönetim şeklinde hem de aile yapısında eski Türk gelenek göreneklerinin izleri olduğu muhakkaktır. Çünkü Osmanlı dönemindeki toplum yapısı eski Türk toplum yapısının devamı niteliğindedir. Osmanlı döneminde devlet terbiyesinin ailede verilir ve devletle aile arasında paralel benzerlikler görülmektedir. Devletin yönetimi ile ailenin yönetimi arasında dikey bir ilişki vardır, toplumda aile yönetimi ne derece iyiyse devlet yönetimi de o derece iyidir anlamı taşımaktadır (Aytaç, 2015, s. 150-151). Türk aile yapısında bulunan bu normların, Türki devletlerin çokluğunu ve Türki devletlerin günümüze kadar gelmesinde “Türk aile yapısındaki işleyiş disipliniyle sıkı bir ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.4.2. Osmanlı Döneminde Aile

Osmanlı devleti hakimiyeti altındaki toprakların genişliği, birden fazla kültürü de himaye ettiğinin göstergesidir. Dolayısıyla coğrafya ve kültürel farklılıklardan dolayı tek bir aile türünün değil birden fazla aile türünü bünyesinde bulundurmuştur. Bununla birlikte ekonomik, idari, eğitim vb. faktörlerden dolayı Osmanlıda oluşmuş sınıf farklılığı da aileye tesir etmiş ve aile yapısında değişiklikler meydana getirmiştir.

Bu değişik aile yapılarına; harem oluşturmasının yaygın olduğu *hanedan* ailesini ve eğitim ve yönetim noktasında devletin üst kademelerinde bulunan *ulema* ailesi örneklere bulunmaktadır. Osmanlı devletinde birden fazla aile yapısı görölse de İlber Ortaylıya göre Osmanlı da en revaçta olan aile tipi, üç kuşanın beraber hayat sürdüğü ve yönetimin babada olduğu geleneksel geniş ailedir. Üretim ilişkilerinden ve güvenlikten dolayı Osmanlıda günün şartlarına uygunluğu olan aile geniş ailedir. Geniş ailede üç kuşanın fertleri dayanışmaya dayalı iş bölümü yaparak daha fazla üretim sağlamaktadırlar. Devletin toplum üzerindeki denetimi az olmasından dolayı güvenlik noktasında sorumluluğu aile almıştır. Bundan dolayı aile bireyleri bir arada kalarak, güvende olma duygusunu geleneksel geniş aile ile sağlamıştır (İşçi Baş ve Özkiraz, 2016, s. 90).

Osmanlıda evlilikler, İslam hukuku referans alınarak yapılmıştır. İslam hukukuna uygunluğu bulunan iki tür evlilik vardır. Bunlardan birincisi *nikah kıymak*, ikincisi ise *cariye almaktır*. Bu metodlara dayandırılan evliliklerde eş sayısında nikah kıymakla en fazla dört kadınla evlenilir ama cariye almakla ilgili olarak herhangi bir sınırlamanın olmadığı görölmektedir. Böylelikle Osmanlı döneminde çok eşliliğin (polijini) çok sık rastlanır olduğunu söylemek mümkündür. Yaş sınırıyla ilgili olarak hiçbir düzenlemenin olmadığı bu evliliklerde iktisadi yeterliliğin olması, çok eşliliği oldukça kolaylaştırmaktadır. Din görevlisinin kısıdığını nikahta erkek kadına *mehr* adında bir miktar para vermektedir. Bu verilen para kadının hakkıydı ve daha sonra evlilikte olabilecek herhangi bir olumsuzluğa karşı kendisini iktisadi olarak güvenceye alması içindir (Aytaç, 2007, s. 133).

Osmanlıda kadını toplumsal yönden araştırmak için dönemin fiziksel uzamına ve mimarisine bakmakta fayda vardır. İslam şerinin hakimiyeti altında olan Osmanlı toplumunda kadın ve erkekler arasında cinsiyete dayalı olarak bölünmüşlük görölmektedir. Bunun temel sebebi İslam anlayışına göre kadın bedeninin tamamen cinsellik (Omniseksüel) üzerine değerlendirilmesidir. Bundan dolayı kadın bedeninin tamamen örtülmesi ve açıkta bırakılmaması gerekmektedir. Bu durumda kadının erkekle aynı ortamı paylaşması da sakıncalı görölmektedir. Bunun sonucunda kadın toplumdan tamamen izole edilmiştir. Cinsiyete dayalı ayrışmanın yaşandığı Osmanlı toplumunda kadının yaşam alanı evlerdi ve zamanının çoğunu evlerde geçirmişlerdir. Bu yüzden evler, kadın cinsiyeti dikkate alınarak yapıldı. Osmanlıda avlulu evlerin çokça bulunması bu yüzden tesadüfi değildir (Aytaç, 2007, s. 129). Avlulu ev; etrafi

yüksek duvarlarla çevrili, ortada da birden fazla oda kapısını açıldığı geniş bir alandan oluşmuştur (Tuztaşı ve Yüce Aşkun, 2013, s. 284-285). Osmanlıda, kadının sokaktan uzak tutulduğu bir toplumsal yapı görülmektedir.

2.1.4.3. Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Aile

Osmanlı döneminde aile, İslam dinini referans alan mecelle hukukuna göre tasarlanmıştı. Mecelleye göre birden fazla kadınla evlenilmesi hiçbir sorun teşkil etmemektedir. Erkeğe tanınan bu haklardan yola çıkarak Osmanlı aile yapısının ataerkil olduğunu anlamak zor değildir. Aynı zamanda Osmanlı ailesi dayanışmaya ve bütünleşmeye dayalı tam bir ekonomik birlikti. Erkeğin yönetiminde olduğu bu birlik geleneksel geniş aileyi oluşturmaktadır (Kongar,2006, s. 585)

Osmanlı devleti, batılı devletlere karşı bir gelişmenin ve ilerlemenin kaydedilmediği, tam tersine gerilemenin olduğu bir dönemde bu duruma yönelik önlemler alma çabasına girmiştir. Geri kalmışlığa binaen alınan bu önlemler Batıya ve Avrupa’ya karşı değil aksine Avrupalılaşmaya yönelik olduğunun altını çizmekte yarar vardır. Bu anlamda Osmanlı devleti diğer bazı kurumlarda olduğu gibi aileyi de sorunsallaştırarak çözümün bir parçası haline getirmeye çalışmıştır (Aytaç, 2015, s. 127). 1917 yılında Hukuk-u Aile Kararnamesinin yayınlanmasıyla somut olarak aile ve evlilik devlet kontrolüne alınmıştır. Bu kararname ile evlenecek olan kişilerin gazeteye ilan verme şartını getirerek, evlilikler kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Erkeğin ikinci evliliğinde kararname, birinci kadına boşanma hakkını doğurmaktadır. Bundan dolayı bu kararnamenin çok eşliliğin önüne geçmesi adına büyük öneme sahiptir (Aytaç, 2007, s. 163-165).

Yapılan çalışmalara bakıldığında cumhuriyetin kurulmasıyla beraber gerçekleşen değişikliklerin sonuçları çok yönlü olduğunu görmek mümkündür. Bu değişikliklerden aile de nasibini almıştır. Aile ile ilgili değişimlerin meydana gelmesinde, kadına yönelik tanınan hakların etkisi oldukça yüksektir. Cumhuriyetin ilanından sonra medeni kanunun getirilmesiyle kadınlar hem aile içinde hem de toplum içinde yavaş yavaş farklı rollerde görünür olmuştur. Bu anlamda kadınlar birçok alanda kendilerini göstermeyi başarmıştır (Heyd, 1980, s. 69-70).

17 şubat 1926’da medeni hukukun kabul edilmesi, aile ve kadın için kırılma noktası olmuştur. Kadın ve erkeğin eşit duruma getirildiği bu dönemde demokratik

modern aile temelini atıldığını söylemek mümkündür. Aile ve kadınlar açısından farklı yeni sonuçları olmuştur (Zafer, 2013, s. 129). Bu sonuçlar;

- Kadınların çok sıkıntı yaşadığı ve kendilerini değersiz hissettikleri çok eşlilik yasaklanmıştır.
- Boşanmada erkeklerin daha avantajlı olma durumuna son verilip, kadın ile erkek eşit düzeyde haklara sahip olmalar ve boşanma sürecinin hukukun gözetiminde ve kontrolünde gerçekleşmesi sağlanmıştır.
- Varis olarak erkek kardeşle aynı haklara sahip olup ebeveynlerden kalan mülkten eşit pay almaları sağlanmıştır.
- İş alanında kadınların, çalıştıkları yerlerde erkeklerle aynı ücret karşılığı çalışmaları güvence altına alınmıştır.
- Özel sermaye birikiminde kadınlar erkeklerle aynı haklara sahip olmuştur.
- Eşlerden herhangi birisinin ölmesi sonucunda çocuğun vekaleti kalan diğer ebeveyne verilmesi kararlaştırılmıştır.
- Evlilik yaşı kontrol altına alınmıştır. Evlenmek için erkeğin 18, kadının ise 17 olması şartı getirilmiştir.

Yukardaki sonuçlara bakıldığında da kadın özgürlüklerinin genişletilmesi ve erkeklerle eşit duruma gelmelerini sağlayan hukuksal düzenlemeler Türkiye’de çekirdek ailenin oluşumunu hızlandırmıştır.

Türkiye’de ailenin değişmesinde etkili olan bir diğer önemli faktör sanayileşmedir. Tüm dünyada görülen endüstriyel gelişme Türkiye’de de görülmeye başlanmıştır. Ve büyük kentlerin bu anlamda sanayinin merkezleri haline gelmiş olması kırdan kente doğru göçleri tetiklemiştir. Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra kırdan kente yaşanan göçle beraber aile içindeki hiyerarşiyi değişime uğratmıştır. Kırdaki geniş aile yapısındaki yaşlı tahakkümünden uzaklaşmış, kentte daha eşitlikçi ve modern bir aile yapısı inşa edilmiştir. Ev içi ekonomiye kadının da ortak olması bu anlamda etkili olmuştur. Dışardaki kaynaklara ulaşmak için kadın ve çocukların emeğine duyulan ihtiyaç, tam anlamıyla olmasa da erkeğin ailede tek başına söz sahibi olmasını ortadan kaldırmıştır (Kandiyoti, 2013, s. 193).

Böylelikle Sanayileşmeyle beraber kırsal alandan kentsel alana yapılan göç aynı zamanda geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçişi hızlandırmıştır. Kente göç eden insanların yaşadığı aile; çoğunlukla ana, baba ve bekar çocuklarından oluşan

çekirdek ailedir (Yaşar Ekici, 2014, s. 216). Sonuç olarak günümüzde Türkiye’de geleneksel aile yapısına nazaran, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısı daha çok ön plandadır (Kongar, 2006, s. 586).

2.2. EVLİLİK

Evlilik, toplumun iki yetişkin bireyin cinsel birleşimini kabul edip onaylaması anlamına gelmektedir (Giddens, 2012, s. 247). Toplum tarafından cinsel birleşmenin meşru olmasının ifadesi olan evliliğin, Hegel’e göre taşımış olduğu nitelikleri bulunmaktadır. Evlilik, gönüllülük ilkesine dayanmakla beraber aynı zamanda bir ödevdir. Bu nitelikler evliliğin doğal ve toplumsal olmasından ileri gelmektedir. Hegel’e göre evlilik, çıkarların ötesinde iki bireyin sevgi duygusu çerçevesinde aynılaşarak, ortak bir hedef için birlikte olmaya karar vermektir (Aytaç, 2007, s. 119).

Evliliğe, iki yetişkin bireyin arasında karşılıklı duygusal bağların oluşması sonucunda meydana gelen bir birliktelik olarak bakmak yetersiz olmaktadır. Evliliğin gerçekleştirilmesinde, duygusal örüntülerden farklı sebeplerin de olduğunu söylemek gerekmektedir (Gittins, 2012, s. 76). Sosyal varlık olan insanlar bir arada yaşamaya ihtiyaç duymaktadır. Bunun için meşru bir zeminde cinsel duyularını sağlarken hayati bir ihtiyaç olarak gördükleri neslin devamını sürdürme endişesini de ortadan kaldırmaktadırlar. Üretimin olması ve ihtiyaçların sağlanması, evlilik için önemli teşvik edici unsurlardır (Gittins, 2012, s. 64).

Evlilik, dinler için büyük önem taşımaktadır. İslam dinine göre evlilik, neslin devamını sürdürmek ve Müslüman toplumunun nüfusunu artırmak için gereklidir. Evlilik sayesinde insanlar gayri meşru birliktelikten uzaklaşır ve böylelikle namus bağlamında toplumsal bir huzur sağlanmış olunmaktadır. (Akkiraz ve Kasadar, 1998, s. 340-342).

2.2.1. Evlilik Türleri

Evliliğin işlevi, her toplumda benzerlik gösterebilir fakat evliliğin gerçekleştirildiği yöntemler, ritüeller noktasında toplumdan topluma farklılıklar görülebilmektedir. Kültürel farklılıklardan dolayı her toplumun kendi kültürlerine ait evlilik türleri bulunmaktadır (Kasapoğlu ve Karkıner, 2011, s. 30). Toplumlardaki zamana ve kültürlerdeki farklılıklara göre değişiklik gösteren evlilik türlerini, üç ana

başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar; eşin seçildiği gruba göre evlilik türleri, eş sayısına göre evlilik türleri, oturlan yere göre evlilik türleridir (Adak, 2016, s. 43).

2.2.1.1. Eşin Seçildiği Gruba Göre Evlilik Türleri

Evliliği kategorize olmasında etkili olan faktörler, evlilik türlerinin anlaşılması ve tanımlanmasında kolaylıklar sağlamıştır. Yapılan evlilikte, iki yetişkin bireyin arasında olan hem fiziki hem de akrabalık derecesindeki yakınlık-uzaklık mesafesi de, evliliklerin tanımlanmasında etkili olmuştur. Bu bakımdan *egzogami* ve *endogami* evlilikleri, hem fiziki hem de akrabalıktaki yakınlık-uzaklık derecesine göre tanımlanan evliliklerdir. Bu evliliklerde grup aidiyeti önemlidir (Soydan, 1994, s. 11).

2.2.1.1.1. Egzogami (dıştan evlenme)

Egzogami, aile içinde bir bireyin aile dışında biriyle yaptığı evlilik türüdür (Ergan, Kütük ve Coştur, 2012, s. 293). Bu evliliklerin gerçekleştirilmesinde toplumsal normların etkisi büyüktür, toplumun bazı amaçlarına hizmet etmektedir. Bu amaçların başında, dışardan farklı gruplarla etkileşim kurmak ve akrabalık bağlarını geniş bir alana yaymak gelmektedir. Geniş bir alana yayılan hısımlık sayesinde toplumsal güvenin sağlanması amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen bu evlilikler sayesinde güven duygusunun yanı sıra, yapılan savaşlara ve kavgalara son verilerek barış sağlanmış ve huzur ortamı tesis edilmeye çalışılmıştır (Abalı, 2009, s. 98). Grup dışında gerçekleştirilen evlilikleri ön plana çıkartan sebeplerden bir tanesi de tibben daha uygun olmasıdır. Akraba evliliklerinde çocukların sakat doğma olasılığının yüksek olması, grup üyelerini endişelendirir, bu yüzden genellikle grup dışından biri tercih edilmektedir. Dini inançlar, grup içi evliliklerin olmasında engel teşkil ederek, bireyleri dışardan evliliklere iten sebeplerdendir. Bazı toplumların inanışlarına göre grup içi evliliklerin olması durumunda çok büyük günah işlendiğine inanılmaktadır. Bu yüzden grup içi evlilikler asla hoş karşılanmaz ve evlenmek için grup dışından biri zorunlu olarak tercih edilmektedir (Gömeç, 2015, s. 6).

2.2.1.1.2. Endogami (içten evlenme)

Endogami, aile içi evliliktir. Aynı gurubun içinden olan iki yetişkin bireyin birleşmesiyle gerçekleşen evlilik türüdür (Ergan, Kütük ve Coştur, 2012, s. 293). Grup

üyelerinin kendi aralarında evlenmeleri grubun bütünleşmesini ve devamlılığı sağlanması noktasında tercih edilmektedir. Bu evliliğin her iki tarafında da birbirlerine akrabalık bağı vardır, bu evlilik sayesinde akrabalık bağları daha da kuvvetlendirilir ve böylelikle grup içinde güven duygusu artırılmaktadır. Bir diğer hususta mal varlığının bölünmesinde engel teşkil eden bu evlilik, malları dışardan birisine, evlilik yoluyla geçmemesinde ve aile içinde ekonomik anlamda bir bütünlük sağlanmasında etkili rol oynamaktadır (Altuntek, 2001, s. 23). Ekonomik bütünlüğün, siyasi birlikteliğin sağlanması ve samimi içten duygular çerçevesinde karşılıklı yardımlaşmanın yapılması, bu evliliğin grup içinde çok yönlü bir birlikteliğin tesisi için önemli olmaktadır (Ökten, 2009, s. 107).

2.2.1.1.2.1. Sororat (baldız alma)

Dul kalan erkeğin, ölen eşinin kız kardeşiyle yaptığı evliliğdir. Bu evliliğin gerçekleşmesinde çocukların tutumları önemli olmaktadır. Teyze yeğen bağlamında samimi ve sıcak ilişkilerden dolayı çocuklar, babalarının teyzeleriyle olan evliliğine onay vermeleri daha kolaydır. Akrabalık bağı olmayan bir kadına göre teyze, çocuklara karşı daha sevecen ve içten davranması olasılığı çok yüksektir (Sezen, 2005, s. 190). Sororat evliliğinin gerçekleşmesinde etkili olan bir diğer unsur iki aile arasında kurulan hısımlıktır. Evlilikle kurulan akrabalık bağların devam etmesi için bu evlilik oldukça önemlidir. Ölen kadının kız kardeşiyle yapılan evlilik akrabalığın bozulmaması ve daha güçlü ilişkilerin kurulmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Bu nedenlerden dolayı sororat (baldızla evlilik) evlilikleri farklı toplumlarda görülmektedir (Havilland, 2008, s. 440).

2.2.1.1.2.2. Levirat (Kayınla Evlenme)

Erkeğin, ölen erkek kardeşinin dul kalan eşiyle yapmış olduğu evlilik türüdür. Levirat evliliği özelliği bakımından diğer evliliklerden oldukça farklıdır. Levirat evlilikler, topluma duyurulmadan, düğün gibi ritüeller uygulanmadan sessiz bir şekilde yapılmaktadır. Bundan dolayı levirat evlilik, bazı toplumlarda *hayalet* evlilik olarak nitelendirilmektedir (Kurt, 2016, s. 251). Ölen erkeğin ailesi, dul kalan kadının ve babasız kalan çocukların güvenliğini sağlamak için kendilerini sorumlu görmektedirler. Aile, dul kadının biyolojik, psikolojik ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için kayını ile evlendirilmektedir (Havilland, 2008, s. 439). Kadının

kadınsal ihtiyaçlarının karşılanması yanı sıra bu evliliğin gerçekleşmesinde etkili olan başka önemli faktörler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda bu evliliğin gerçekleştirilmesinde; ailenin ekonomik bütünlüğünün sağlanması ve sororat evliliğinde olduğu gibi iki aile arasında kurulan hısımlığın devam ettirilmesi amaçlanmıştır (Bağlı ve Sever, 2005, s. ?).

Levirat evlilikleri dünyanın farklı yerlerinde görüldüğü gibi Türkiye’de de görülen bir evlilik türüdür. Bununla ilgili yapılan çalışmalara “*Dünyada Levirat Evliliği*” ve “*Türkiye’de Levirat Evliliği*” başlıklarının bulunduğu bölümlerde yer verilecektir. Aynı zamanda levirat evliliğinin dinsel boyutuyla ilgili olarak “din ve levirat evliliği” başlığının altında; İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik dinlerinin *levirat* evliliğine olan yaklaşımlarıyla ilgili yapılan çalışmalar ışığında yer verilmektedir.

2.2.1.2. Eş Sayısına Göre Evlilik Türleri

İlkel toplumlardan günümüze kadar sosyo-ekonomik faktörler başta olmak üzere diğer gelişmeler (savaş vb.) evlilikleri etkilemiştir. Savaşlar kadın ve erkeklerin nüfus dengesini bozar, demografik olarak kadın nüfusu artmaktadır. Bu bağlamda erkek ile kadın eşleşmesinde nicel bir fark görülmektedir. Yaşanılan toplumsal olaylar, bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine yol açmıştır. Savaşlarda ölen erkeklerin eşleri başkalarıyla evlenmek zorunda kalmaktadır. Bu tür sorunların ortaya çıkması evliliklerin çeşitlendirilmesine kaynaklık etmektedir. Toplumsal yapı ve toplumsal olaylar nedeni ile *eş sayısına göre evlilikler*, dört farklı evlilik türü şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu evlilik türleri; monogami, poligami, poliandri ve polijinidir (Adak, 2016, s. 44).

2.2.1.2.1. Monogami (tek eşli evlilik)

Monogami, kadının tek bir erkekle, erkeğin de tek bir kadınla yapmış olduğu evliliğidir. Bu evliliğin en çok görüldüğü toplumlar, sanayi toplumlarıdır. Üretim biçiminin değişmesi toplumlarını yapısını değiştirdiği gibi olguları ve kurumları beraberinde değiştirmiştir. Evlilik bu değişimlerden nasibini alan olgulardan bir tanesidir. Tarım toplumunda ailenin ihtiyaç duyduğu insan gücü, sanayi toplumlarındaki aile yapısı için geçerli değildir. Dolayısıyla çok eşlilik yerine tek eşli

bir evlilik tercih edilmiştir. Bu evliliklerde karı-koca ve çocuklar arasındaki ilişkiler daha sıcak ve samimidir (Kütük ve Ergan, 2015, s. 41).

2.2.1.2.2. Poligami (çok eşli evlilik)

Poligami, kadın ya da erkeğin birden fazla eşe sahip olmasıdır. Bir kadının birden fazla erkekle evlenebildiği gibi, bir erkek de birden fazla kadınla evlenmesi bu evliliği tanımlamaktadır. Geleneksel ve tarım toplumlarında sıklıkla görülen evlilik türüdür. Bu dönemlerde daha çok bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi diğer evliliklere göre ivme kazanmıştır (Zencirkıran, 2016, s. 166). Geleneksel ve tarım toplumlarında insan gücüne duyulan ihtiyaç ve herhangi bir saldırıya karşı ailenin korunmaya ihtiyacı olması çok eşliliği tetiklemiştir (Kütük ve Ergan, 2015, s. 42).

2.2.1.2.3. Poliandri (çok erkekle evlilik)

Poliandri, bir kadının birden fazla erkekle eş zamanlı olarak evli olup, birden fazla kocaya sahip olmasıdır. Bu evlilik türüne daha çok anaerkil ve ana soylu toplumlarda rastlanılmaktadır. Kadınların olduğu gruba dahil olan erkekler burada yaşamını devam ettirmektedir. Bu evlilikte ekonomik nedenlerden dolayı ve güvenlik açısından birden fazla erkek kardeşin tek bir kadınla evlendiği de görülmüştür. Tek bir coğrafyaya ve tek bir topluma ait olmayan poliandri, birbirinden farklı coğrafyalarda farklı toplumlarda gerçekleşmiştir; Afrika kıtası, Hint denizi adaları ve Arap yarımadası da görülmektedir (Ülken, 1969, s. 68).

2.2.1.2.4. Polijini (çok kadınla evlilik)

Polijini bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesidir (Haviland, 2008, s. 480). Bu evlilik türü birçok toplumda görülmektedir. Birden fazla kadınla yapılan evlilikler, genelde iktisadi olarak sınıfsal bir ayrışmanın olduğu toplumlarda daha çok yapılmaktadır. Bu evliliklerin gerçekleşmesinde birden fazla nedeni bulunmaktadır. Ve genel olarak yapılan çalışmalarda bu evlilik, aşağıda bulunan beş nedene bağlanmıştır;

- Aile nüfusunu çoğaltmak ve çoğaltılan bu nüfusla üretimi artırarak aileye daha fazla kazanç sağlamak.
- Toplumların yapısına uygunluğu varsa ikinci bir eş, aile ekonomisine katkı yapabilir. Ailenin ekonomik alanını büyüterek daha fazla kazanç sağlar.

- Sınıfsal farkların olduğu toplumlardaki erkeklerin, ekonomik güçlerinde de farklılıklar vardır ve ekonomik anlamda iyi olan erkekler birden fazla kadınla evlenir.
- Birçok topluluk kendi araların uzlaşmak ve ittifak kurmak için karşılıklı ya da tek taraflı olarak kız alıp verir.
- Daha çok barbar toplumlarda görülen savaş, yağma ve kız kaçırma gibi olaylar birden fazla kadınla evliliği olanaklı kılmıştır (Yıldırım, 2015, s. 145-146).

2.2.1.3. Oturulan Yere Göre Evlilik Türleri

Evliliklerin tanımlanmasında yardımcı olan unsurlardan bir tanesi de mekan seçimidir. Yetişkin bireyler evlendiklerinde birlikte hayatlarını idame ettirmek için bir mekana yerleşmektedirler. Bu anlamda çiftin oturduğu mekana göre evlilikler *matrilokal*, *patrilokal* ve *neolokal* olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Güneş vd., 2018, s. 30).

2.2.1.3.1. Matrilokal (ana çevresi)

Bu evlilikte evlenen yetişkin bireyler, kadının bulunduğu gruba dahil olup hayatlarını sürdürmektedirler. Bu evlilik günümüzde içgüveysi olarak tanımlanmaktadır().

Bu evliliğin gerçekleşmesinde sosyo-ekonomik faktörler önemlidir. Eski Türklerde erkek, dışardan evlendiği kadına *mühür* vermekle mükelleftir. Bu mühür, para veya herhangi bir eşyaya değil, erkeğin iş gücüne karşılık gelmektedir. Erkek evlendiği kadına bu mührü, kadının ailesine dahil olup belli bir süre zarfında çalışarak ödemektedir (Şentürk, 2015, s. 16).

Bu evlilikte soyun kadına göre ilerlemesinde etkili olmuştur. Genellikle çok kocalılığın olduğu toplumlarda ana çevresi yerleşmeler mevcuttur. Çocuğun babasının bilinmemesi ve annesinin bilinmesi, soyun kadına göre ilerlemesini doğurmuştur. Aile, anneye yani kadına göre bilinmektedir. Böylelikle yapılan evliliklerde erkek, kadının oturduğu gruba dahil olmak zorunda kalmaktadır (Engels, 2003, s. 18-19).

Bir diğer önemli faktörde güvenlidir. Kadının ailesinin aile güvenliği noktasında yetersiz ise erkek, güvenlik noktasındaki eksikliği doldurmak için kadının bulunduğu aileye dahil olur. Erkek, aileye dahil olarak hem ailenin güvenliğini sağlar hem de ailenin erkek gücüne ihtiyaç duyacağı işleri görmektedir (Ülken, 1969, s. 68).

2.2.1.3.2. Patrilokal (baba çevresi)

Evlenen yetişkin bireylerden kadının, bulunduğu aileyi ya da grubu terk ederek erkeğin bulunduğu aile ya da gruba dahil olmasıdır. Bu evlilikte evlenen çiftler erkeğin yaşadığı haneye yerleşmesine yönelik katı bir kural söz konusu değildir. Baba yanlı evliliklerde çiftler, evlendikten sonra erkeğin ailesinin bulunduğu haneye dahil olabilirler ya da haneye yakın bir yere de yerleşebilmektedirler (Erdentuğ, 1980, s. 173).

Patrilokal evlilikler genellikle ataerkil toplumlarda gerçekleşir. Ataerkil toplumlarda kadın, erkeğe göre ikincil plandadır. Aile içerisinde kadına kalıcı bir gözle bakılmaz ve bir gün evlenip başka bir yerde yaşamına devam edeceğine yönelik bakış açısı hakimdir. Evlilikle ilgili yaşanan bu sosyalizasyon sürecinden dolayı, kadın evlendikten sonra eşinin bulunduğu haneye ya da haneye yakın bir yere yerleşmesiyle sonuçlanmaktadır (Sultana, 2019, s. 423).

2.2.1.3.3. Neolokal (ev açma)

Neolokal evliliklerde, kadın ve erkeğin ailelerinden farklı bir haneye yerleşebilmektedir. Gerçekleşen neolokal evliliklerde kadın ve erkek yerleştikleri hanede yalnız yaşarlar, daha sonra doğan çocuklar aile yaşamına dahil olmaktadır (Erdentuğ, 1980, s. 173). Bu evlilikler, gerçekleştirildiği toplumun yapısıyla yakından ilişkilidir. Sanayileşmenin artmasıyla beraber geniş aile yapısında yaşanan çözümlenin sonucunda yalnız karı-koca ve çocuklarının yaşadığı çekirdek aile yapısı zuhur etmiştir. Çekirdek aileyi toplumların sosyo-ekonomik yapısının bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür (Soyyigit, 2002, s. 28). Neolokal evlilikler her ne kadar günümüz sanayi toplum yapısına uygunluğu olsa da, yapılan çalışmalarda sanayi toplumlarından önceki toplumlarda da görülmektedir. Eski Türk toplumu, neolokal evliliklerin görüldüğü sanayi öncesi toplumlardan bir tanesidir. Erkeğin ailesine dahil olunmadığı gibi kadının ailesine de dahil olunmuyordu. Kadın da erkek de ailelerinden aldıkları maddi manevi desteklerle ayrı bir ev açarlardı, bu evlere “ak” evler denmektedir (Şentürk, 2015, s. 17).

Yapılan çalışmalarda görüldüğü gibi neolokal evlilik tipi sadece tek bir toplum yapısına indirgenemez fakat günümüzdeki teknolojik gelişmelerin ve kentsel yaşamın

yoğunluğu bu evlilik türüne ivme kazandırmış olması, sanayi toplumlarını neolokal evliliklerde daha çok görünür kılmaktadır.

2.3. LEVİRAT EVLİLİĞİ

2.3.1. Etimoloji ve Levirat

Aile içi evliliklerden olan kayın evliliğinin *levirat evlilik* olarak tanımlanmasında etkili olan sözcük *levirat* sözcüğüdür. *Levirat* sözcüğü latin kökenli bir sözcüktür ve birçok kaynakta da *leviratus* diye geçmektedir. Latince de *levir* kayınbirader anlamına gelir. *Levir* sözcüğünden doğan *levirat* birçok dilde farklı şekilde yerini almıştır. Özbeklerde *amangerlik*, İngilizlerde ve Almanlarda *levirate*, Fransızlarda *lévirat*, İtalyan ve İspanyol dillerinde ise *levirato* denilmektedir. Yahudilerde dinsel boyutu bulunan *leviratın* İbranice telaffuzu *yibbum*dur. Bu dillerin yanı sıra Grekçede leviratın karşılığı *daēr*dir (Yüksel,2010, s. 2029).

2.3.2. Din ve Levirat evliliği

İnsanlarda, hem türünün devamlılığı hem de psikolojik ihtiyaçları gereği karşı cinslerin birbirlerine olan yaklaşımları söz konusudur. Çiftlerin birbirlerine olan bu yaklaşımı, çiftlerin ihtiyaçlarını karşılamaının ötesinde toplumsal bir gerekliliğin de icra edilmesini olağan kılar(). Toplumsal varoluş, insanların hem üremesine hem de yeni doğan bireylere toplumun anlam kodlarını aktarılmasıyla mümkündür. Bireyin bu anlam kodlarını içselleştirmesi ve kendinden sonraki kuşaklara aktarımını yapması, o toplumun gerçekliği haline gelir. Din de toplumda sürdürülen hukuksal sistem, etik değerler, ananeler, örf ve adetler gibi bu sosyalizasyon sürecinde inşa edilen toplumsal gerçeğin bir parçasıdır (Alver, 2010, s. 26-27). İnsanlarda, ilahi bir gücün kontrolünde olduklarını ve yaptıklarından sorumlu tutulacaklarına, dünya hayatından sonra tekrar dirilip dünyadaki davranışlarından dolayı cennetle ödüllendirilip, cehennemle cezalandırılacakları inancı mevcuttur. Bundan dolayı günlük hayatta insanlar, yaşamlarını sürdürürken inançsal değerlerini de göz önünde bulundurmaktan geri durmazlar. Din, insanlar üzerindeki caydırıcı ve düzenleyici etkisiyle toplumda önemli bir yer tutmaktadır (Abuzar, 2011, s. 148).

Din, insanların yaşamları üzerindeki etkisini hemen hemen her konuda kendisini hissettirmektedir. Bu nedenle insanlar arasında yapılan evlilikler de dinsel etkiden muaf görülemez. Birçok toplumda din, yapılan evliliklere ehliyet verdiği sürece evlilik

meşru görülür. Dini değerlerle bağdaşmayan kadın erkek ilişkisi ve yakınlaşmasında, dinin toplum üzerindeki yaptırım gücünden dolayı toplum bu yakınlaşmalara karşı tavır alır. Ve böylelikle insanlar evlilik için dini yaklaşımları dikkate almak zorunda kalırlar. Dinin evlilik noktasında insanlar arasında yakınlaşmanın nasıl olması gerektiğini ve kimler arasında bu yakınlaşmanın mümkün olabileceğine dair beyanlar bulunur. Bu beyanlar ışığında insanlar aralarındaki evlilik ilişkilerini düzenler ve uygular (Geçioğlu, 2019, s. 625).

Dünyada semavi dinler dışında birçok dinin olduğunu söylemek mümkündür ve bu dinlerin görüldüğü toplumlardaki etkilerinden dolayı dünyada tanınan ve bilinen dinler olmasını sağlamıştır (Budizm, Hinduizm vb.). Bu çalışmada bütün dinlerin evlilik ve *levirat* evliliğine yönelik yaklaşımlarını ortaya koymak uzun bir çalışmayı ve bunun yanında ciddi bir maddi kaynak gerektirir. Bundan dolayı üç semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın evliliğe ve *levirat* evliliğine olan yaklaşımlarına yer verilecektir.

2.3.2.1. Yahudilikte Levirat Evliliği

Yahudilik, kronolojik olarak Hristiyanlıktan ve İslam'dan önce kabul edilen semavi bir dindir. Yahudilikte tek tanrı inancı çok eski dönemlere dayanmaktadır. Yahudiler, Hz. Musa'yı peygamberleri ve kendisine tanrı tarafından indirilen Tevrat'ı da kutsal kitapları olarak kabul etmektedirler. Tanrıyla yapılan bir sözleşme sonucunda, tanrının kendilerine güzel bir hayatı vadettiğine inanılır. Bunun sonucunda Yahudiliğin aynı zamanda bir "ahit" dini olduğuna olan inanç Yahudiler arasında oldukça yaygındır (Ülkü, 2015, s. 175).

Yahudilikte kadın ve erkeğin birbirine olan cinsel isteklerinin tanrısal olduğuna inanılmaktadır. İnsanlara tanrı tarafından verilen karşılıklı bu şehvi duyguların insan ırkının devamlılığını sürdürmek için son derece önem atfetmektedirler. Bu duyguların tatmini gayri meşru yollardan değil, meşru olarak görülen ve erkeğin bir antlaşmayla kadınla kurduğu aile kurumu kapsamında gerçekleştirmesi gerekmektedir. Gayri meşru yoldan dünyaya getirilen çocuklar için Tevrat'ta: "*Yasa dışı doğan biri RAB'bin topluluğuna girmeyecek. Soyundan gelenler de onuncu kuşağa dek RAB'bin topluluğuna girmeyecektir*"¹ buyruğu bulunmaktadır. Bunun için insan ırkının

¹ Tevrat, Yas.23: 2

devamlılığını isteyen tanrının buyruğunu yerine getirme görevini üstlenen evlilik ve aile, Yahudilerde kutsal sayılmıştır. Evlilik dışı birliktelikler günah sayılır ve toplum tarafından kesinlikle hoş karşılanmamaktadır. Yahudilerde evlenmeye teşvik edici yaklaşımlar da görülmektedir, çünkü bekarlık pek hoş karşılanmaz. Bunun için evli olmayan erkekler toplum içinde eksik ve noksan olduklarına inanılır. Bununla birlikte dinsel çalışmalar için manen temiz olmasına dikkat edilir, bunun için de evli olmayan bireyler dinsel çalışmalarda bulunmamaktadırlar. Yahudi ırkının devamı için aile ve evlik çok büyük bir önem arz etmektedir. Bunun için Yahudiler aileyi ve evliliği kutsal görürler, elden geldiği kadar toplumdaki bireylerin evlenmesi gerektiği söylenmektedir (Şeker, 2015, s. 252-253).

Yahudilerde nikah ile ilgili olarak dini liderin yani haham'ın kararı önemlidir. Haham en az iki şahidin huzurunda erkek ve kadını evlilik hususunda eksiksiz olduklarına kanaat ederek evlilikler onaylanmaktadır. Böylelikle evlilik gerçekleşmiş olur. Yahudilik kimler arasında evliliğin olabileceği ile ilgili hususlar bulunmaktadır. Evlilik için akrabalık bağının bulunması evliliği kısıtlar; *“Yahûdilik'te yakın akrabalar arasında evlenme engelleri vardır. Örneğin Yahûdiler'de; ana, üvey ana, kız kardeş, torun, hala, teyze gibi kan hısımlığı olan akrabalarla evlilik yasaktır. Fakat onlarda kişinin, kendi kız kardeşinin kızıyla (kız yeğen) evlenebilmesi ve bu durumun saygıya değer bir uygulama olarak görülmesi; baba bir kardeşlerin evlenebilmesi, ve Yahûdilikte, süt akrabalığının evlenme engelleri arasında sayılmaması söz konusudur”* (Şahin, 2016, s. 125-126).

Yahudiliğin sosyo-kültürel yapısında kardeşin dul kalan karısıyla yapılan (levirat) evlilikler görülmektedir ve bu evliliklere İbranicede *yibum* denir. Bu evliliğin olabilmesi için kutsal kitapta açık ilahi bir emirle kadının çocuksuz olması gerektiği yazılır, eğer dul kalan kadının çocuğu var ise bu evlilik gerçekleştirilemez (Kurt, 2016, s. 250). Aynı zamanda dul kadının evlilik tercihinde katı bir kuralın olduğunu ve kayınbiraderi dışında aileden olmayan biriyle evlenemeyeceği Tevratın beşinci kitabı olan Tesniyede şöyle geçmektedir; *“Eğer kardeşler birlikte oturlarsa, ve onlardan biri ölürse, ve onun oğlu yoksa, ölenin karısı dışarıda yabancı bir adama varmayacaktır; kocasının kardeşi ona yaklaşacak, ve kendisine karı olmak için onu alacak, ve ona kayın biraderlik vazifesini yapacaktır Ve vaki olacak ki, kadının doğuracağı ilk oğul, ölen kardeşinin adı ile onun yerini tutacaktır, ve onun adı İsrailden silinmiyecektir”* (Tesniye 25/5-6). Bu bağlamda dul kalan kadın, ölen

kocasının kardeşiyle ilahi bir emirle evlilik gerçekleştirmek zorundadır. Ölen kişinin soyunun ve adının İsrail’de sürdürülebilmesi adına bu evlilik, Yahudi toplumunda son derece önem ve hassasiyet görmektedir. Bu evliliğe razı gelmeyen kayınbirader toplum tarafından sert ve rencide edici tepkilere maruz kalır, ve bu durum toplum tarafından hoş karşılanmaz, erkek için aşağılayıcı bir davranış olarak yorumlanır (Muhammed, 2015, s. 219). Bu durumla ilgili olarak yine *Tesniye* de toplumun önlem alması adına ve nasıl davranması gerektiği ile ilgili olarak açık emirler verilmiştir; *Ve eğer o adam kardeşinin karısını almak istemezse, o zaman kardeşinin karısı kapıya, ihtiyarların yanına çıkacak, ve diyecek: Kayın biraderim İsrailde kardeşinin adını durdurmaktan çekiniyor; bana kayın biraderlik vazifesini yapmak istemiyor. O zaman şehrinin ihtiyarları onu çağırıp kendisine söyleyecekler; ve eğer durup: Onu almak istemem, derse; o zaman ihtiyarların önünde kardeşinin karısı onun yanına gelecek, ve onun ayağından çarığı çıkaracak, ve onun yüzüne tükürecek; ve cevap verip diyecek: Kardeşinin evini bina etmiyen adama böyle yapılır. Ve İsrailde onun adı: Çarığı çıkarılanın evi, çağırılacaktır (Tesniye/7-8-9-10)*. Böylelikle kayınbirader ilahi emirleri çiğnememek ve toplumsal baskılara karşı kendini güvenceye almak adına, ölen kardeşinin eşiyle evlenmeyi kabul eder ve toplumun övgüsüne mazhar olur (Kurt, 2016, s. 251).

Yahudilikte levirat evliliğin gerçekleşmediği durumlarda mevcuttur. Kayınbiraderin bu evliliğe onay vermemesi durumunda, ölen kardeşinin dul kalan eşine boşanma belgesini vermesi gerekir, bu boşanma belgesine *halitsa* denir. Bu boşanma belgesiyle kadın bir nevi özgür kalır ve aile dışında başka biriyle evlilik gerçekleştirebilir. *Halitsa* yapılmadan kadının başka biriyle evlenmesi kesinlikle yasaktır. *Halitsa*nın töreninin nasıl uygulanması gerektiğiyle ilgili olarak yukarıda verilen *Tesniye*nin 7-8-9 ve 10uncu emirleri yerine getirmekle gerçekleştirilir. *Halitsa*, levirat evliliğin gerçekleşmesi için sosyal baskı aracı olmakla beraber, aynı zamanda hem kayınbiraderin hem de dul kalan kadının özgür kalmalarını sağlayan bir unsurdur (Kurt, 2016, s. 251).

2.3.2.2. Hristiyanlıkta Levirat Evliliği

Hristiyanlık, Yahudilikten sonra gelen semavi dindir. Allah’ın mucizesiyle Hz. Meryem’in hiçbir erkekle cinsel ilişki bulunmadan hamile kalıp dünyaya getirdiği

Hız. İsa, Hristiyanlığa peygamber olarak seçilmiş ve kendisine Allah tarafından indirildiği İncil de Hristiyanlığın kutsal kitabı olarak kabul edilmiştir (Güngör vd., 2013, s. 170).

Evlilik, diğer semavi dinlerde olduğu gibi Hristiyanlıkta da kutsal sayılmıştır. Evlilikle ilgili meşru bir zeminde insan ırkının çoğalmasıyla beraber Allah bilincinin ve Hristiyanlık dininin de öğretilip yayılması, bu anlamda önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal düzenin kurulması ve devam ettirilmesi adına son derece büyük bir etkiye sahip olan evlilik, İncilde de önemle üzerinde durulmaktadır. Ve evlenen çiftler için; *Şöyle ki onlar artık iki değil tek bedendir; o halde Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmasın* (Matta 19/3-6, Markos 10/6-9). Böylelikle evlenen çiftlerin evlendikten sonra boşanmalarının güzel bir davranış olmayacağı vurgulanmaktadır. Hristiyanlıkta evliliğin kutsal gösterilmesinin yanı sıra bekarlığın da yüksek bir merteye olduğu bilinmektedir. Evlilik, insanların dünya hayatına yönelmesinde etkili bir faktördür. Evlilikle beraber insanların eşlerine ve çocuklarına karşı olan sevgileri ve sorumlulukları onları dünya malı üzerine çaba göstermesine yönlendirmektedir. Bu durum Hristiyanlık inancına göre tanrıdan uzaklaşmaya yol açmaktadır. Tanrıdan uzaklaşmamak için bekar bir hayatın önemli olduğuna inanılmaktadır. Bekar olan insanlar da tanrının karşı çıktığı ve insanların uzak durması gerektiği (zina vb.) hareketlerden beri olurlarsa bekarlık kutsal bir ruha bürünür. Bu hususta insanlar, kendilerine güvenmiyorsa en güzel ve en kutsal yol olan evliliği tercih ederler (Alija, 2017, s. 13-14).

Hristiyanlık dininde kimlerle evlenilebileceği ve evlenilmeyeceği ile ilgili kurallar mevcuttur. Bu kurallar, kutsal kitapta açıkça beyan edilmediği için kuralların belirlenmesinde kilise etkili olmuştur. Kilisenin belirlemiş olduğu evlilik hukukuna göre, *“kan hısımlığından oluşan evlenme engelleri eskiden 7.dereceye kadar bütün akrabaları içine alırken sonradan bu biraz gevşetilmiş ve 3.dereceye kadar akrabaları kapsar hale getirilmiştir. Buna göre ana-baba, dede-nine ile çocuklar ve torunlar arasında; amca, dayı, hala, teyze ile yeğenler arasında; kardeş çocukları ve torunları yani kuzenlerin arasında 3.dereceye kadar yasaktır* (Ünal, 2012, s. 285).” Hristiyanlıkta kilise hukukuna göre evlilik yasakları bu şekilde düzenlenmiştir.

Kilisenin uyguladığı evlilik hukukunda ölen kardeşin dul kalan eşiyle yapılacak evliliğin yasak olduğuna yönelik bir emare bulunmamaktadır. Tam tersi bu evliliğin olduğuna ve olabileceğine dair ayetler bulunmaktadır. *“Ölümden sonra*

diriliş olmadığını söyleyen Sadukiler, aynı gün İsa'ya gelip şunu sordular: "Öğretmenimiz, Musa şöyle buyurmuştur: 'Eğer bir adam çocuk sahibi olmadan ölürse, kardeşi onun karısını alsın, soyunu sürdürsün.' Aramızda yedi kardeş vardı. İlki evlendi ve öldü. Çocuğu olmadığından karısını kardeşine bıraktı. İkincisi, üçüncüsü, yedincisine kadar hepsine aynı şey oldu. Hepsinden sonra kadın da öldü. Buna göre diriliş günü kadın bu yedi kardeşten hangisinin karısı olacak? Çünkü hepsi de onunla evlendi." İsa onlara, "Siz Kutsal Yazılar'ı ve Tanrı'nın gücünü bilmediğiniz için yanıyorsunuz" diye karşılık verdi. "Dirilişten sonra insanlar ne evlenir, ne de evlendirilir, gökteki melekler gibidirler (Mat 22/23-30)." Kutsal kitapta geçen bu ayetler Hristiyanlıkta levirat evliliğın olabileceğini ve bir sakıncası olmadığını göstermektedir. Hristiyanlıkta levirat evliliğın olmasında herhangi bir sakıncasının bulunmayacağına dair, kadının kocası öldükten sonra özgür kaldığını beyan eden ayetlerdir. "Kadın, kocası yaşadıkça kocasına bağlıdır. Kocası ölürse dilediği kimseyle evlenmekte özgürdür; yeter ki, o kişi Rab'be ait biri olsun (1.Korintliler 7/39)". Bu ayetler ışığında özgür kalan dul kadının, tercihini kayınbiraderinden yana kullanmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

2.3.2.3. İslam'da Levirat Evliliği

İslam dini, Yahudilik ve Hristiyanlıktan sonra gelen semavi dindir. İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed (SAV)'dir. Tevrat ve İncil'den sonra gönderilen Kuran-ı Kerim İslam dinin kutsal kitabı olarak kabul edilmektedir (Akseki, 1969, s. 23).

İslam dinine göre evlilik, bireysel ve toplumsal anlamda tamamlayıcı ve düzenleyici bir etkiye sahiptir. Evlenen bireylerin hem manevi hem de dünyevi anlamda huzur ve bereket bulacağına inanılır. Bundan dolayı İslam dininde bireylerin belli bir olgunluğa eriştikten sonra evlenmeleri gerektiği yönünde tavsiyeler bulunur. Bu hem kutsal kitap olan Kuran-ı Kerimde yazılır hem de İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed'in çevresindeki insanlara bunu söylediği bilinmektedir (Geçioğlu ve Döner, 2019, s. 605). İslam dinine göre zina etmek büyük günahlardandır bundan dolayı "Zinaya yaklaşmayın, gerçekten o, 'çirkin bir hayasızlık' ve kötü bir yoldur (İsra 32)" ilahi emirle yasaklanmış ve kim bu emirleri ihlal edip evlilik dışı birliktelikte bulunursa cezalandırılması gerektiği Kuran'da bildirilmiştir; "Zina eden kadın ve zina eden erkeğın her birine yüzer değnek (celde) vurun. Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, onlara Allah'ın dini(ni uygulama) konusunda sizi bir

acıma tutmasın; onlara uygulanan cezaya mü'minlerden bir grup da şahit bulunsun (Nur 2).” Bundan dolayı insanların zinadan uzak durması için evliliğin son derece önemli ve gerçekleştirilmesi gereken bir şey olduğuna inanılır. Kuran-ı Kerimde evli olmayan bireylerin evlendirilmesi yönünde teşvik edici ayetler bulunmaktadır. *“İçinizde evli olmayanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin. Eğer fakir iseler Allah, Kendi fazlından onları zengin eder. Allah geniş (nimet sahibi)dir, bilendir (Nur 32).*” Maddi durumları iyi olmayan bireylerin evlilik noktasında kaygı duymamaları gerektiği ve Allah’ın bu ayet-i kerimede kendilerine evlilik noktasında yardımcı olacağı inancı hakimdir. Yine islam dini peygamberi olan Hz. Muhammed (SAV)’ evliliğin önemini vurgulayan sözleri bulunmaktadır. Evlilikle ilgili yapmış olduğu bir çalışmada Yatkın (2010);

- *“Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse, benden değildir. Evleniniz! Zira ben, diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuz ile iftihar edeceğim. Kimin maddî imkânı varsa, hemen evlensin. Kim maddî imkân bulamazsa, nafile oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için şehveti kırıcıdır.” (İbn-i Mâce, Nikâh, 1/1846)*
- *“Kimin evlenmeye gücü yetiyorsa evlensin. Çünkü evlilik, gözü haramdan alıkoyar ve iffeti en iyi şekilde korur...” (Buhârî, Savm, 10)*
- *“Kim evlenirse imanının yarısını tamamlamış olur; kalan diğer yarısı hakkında ise Allah’tan korksun!” (Heysemî, IV, 252)”* hadislerine yer vermektedir.

Hz. Muhammedin evlilikle ilgili bu hadislerle benzer evliliği önemseyen ve ön plana çıkartan daha bir çok hadisi bulunmaktadır. İslam dinine mensup olan Müslümanlar ayetlerin ve hadislerin önemle vurguladığı evliliği kutsal görmektedirler. Bundan dolayı Müslüman bireyler evlenmek için çaba göstermektedirler.

İslam dininde kimlerle evlenilip kimlerle evlenilmeyeceği kutsal kitap olan Kuran-ı Kerimde açıkça beyan edilmiştir. Bundan dolayı Müslümanlar ilahi olan bu emirleri dikkate alarak evliliklerini gerçekleştirmektedirler. Kuran-ı Kerimin Nisa süresinde; *“Sizlere, analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz kadınlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız ki onlarla gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur, öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek, - geçmişte*

olanlar artık geçmiştir- size haram kılındı. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder (Nisa 4/23).” Ayetiyle Müslümanların evliliklerinde hassas olmaları gerektiği bildirilmiştir. İslam’da evli olan kadının başka bir erkekle evlenmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Bu yasaklar ayetlerle beyan edilmiştir: “...Evli kadınlar da size haram kılındı.” (Nisa 4/24). Fakat kadının kocası ölmüş ya da kadın boşanmışsa, kadının belli bir zaman dilimde dul kalması gerekir ve o zaman dilimini doldurduktan sonra evlenmesinde hiçbir sakınca bulunmamaktadır. “Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler” (Bakara 2/230) (İncekara, 2011, s. 15-16). İlahi emirlerin işaret ettiği şekilde davranmak ve istenilene yerine getirmek helal, istenilenlerin aksine hareketler ve davranışlar sergilemek haram olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla evlilik için referans alınan İslamiyet, evlilik hukukunda helal ve haram kavramları kapsamında bir yol izlemektedir (Hüsrevoğlu, 2010, s. 10). Evlenmeleri için dinen hiçbir engel bulunmayan çiftler, hür iradeleriyle şahitlerin huzurunda bu evliliği kabul ettiklerini beyan etmeleriyle nikahları kıyılmaktadır. Bu bağlamda nikah kıyma işlemine öncülük eden din görevlisinin gözetiminde evlilik gerçekleştirilmektedir (Hüsrevoğlu, 2010, s. 36).

Müslüman bireylerin İslam dini evlilik hukukuna göre herkesle evlenemediğini yapılan çalışmalarda görmek mümkündür. Müslümanlar evlilik için ayet ve hadisleri dikkate alarak evlenmektedirler (Dağcı,? s. 195). İslam dininde zorla evlilikler gerçekleştirilemez. Tamamen hür iradeyle gönül rızasıyla evlilikler yapılması gerekmektedir. Kocası ölen kadınların da İslam evlilik hukukuna göre bu anlamda özgür olduklarını söylemek mümkündür. İslam hukukuna göre dul kadın, birleşmesinde hiçbir sakınca arz etmeyen bir erkekle evlenmesi doğal ve dinen de onay görmektedir (Köse,2013, s. 112). İslamiyet’ten önce kadınlar, evlendiklerinde kocalarının himayelerine girerler ve kocaları kendilerine her anlamda sahip olmaktadır. Tam anlamıyla erkeğe teslimiyet söz konusudur. Kocası öldüğünde kadın, kocasının mirasının bir parçası olarak kalmaktadır. Bundan dolayı rızası gözetilmeden aileden biriyle evlendirilmektedir. Ama kadından maddi kazanç elde etmek adına dışardan biriyle evlendirilmesi de söz konusudur. İslamiyet’ten önce bu evliliğe *nikah al makt* denilirdi(Cin, 1974, s. 33). İslamiyet’ten sonra kimlerin kimlerle evleneceği konusundaki hukuksal düzenleme, levirat evliliği için hiçbir engeli olmadığı görülmektedir . İslam dini, her iki tarafın rızası olması halinde bu evlilikte hiçbir sakınca görmemektedir. Dağcı’ın (?) *İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri* adlı

çalışmasında dul kadınla kayınbiraderi ile evlenmelerinin dinen engelleyecek bir sakıncanın bulunduğu dair emare bulunmamaktadır. İslam dininde de levirat evliliğin yaşanması normal olarak karşılanılmaktadır. Bu bağlamda günümüzde Müslüman toplumlarında levirat evliliklerine sıklıkla rastlamak mümkündür.

Yapılan literatür çalışmalarında, üç semavi dinde de levirat evliliklerin yaşandığına dair bulgular mevcuttur. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta biraz daha katı bir uygulamayla gerçekleştirilen levirat evliliği, İslam dininde tamamen bireylerin hür iradesine bırakıldığı yapılan çalışmalarda, dini kaynaklarda görülmektedir.

2.3.3. Dünya’da Levirat Evliliği

Levirat evliliği, farklı toplumlarda gerçekleşmiş olsa da karakteristik yapısından dolayı gerçekleşmesindeki nedenlerinde benzerlikler söz konusudur. Yunan toplumlarında da görülen levirat, ilk başlarda yasak evlilikler grubunda yer almıştır. Toplumsal yönden değişmelerin yaşanması ve toplumun ataerkil bir yapıya dönüşmesi özel mülkiyetin erkek egemenliğinde kontrol edilmeye başlanmıştır. Erkeğin kontrolünde olan özel mülkiyet, erkek öldükten sonra geriye kalan dul eşi ve çocuklarına geçer. Dolayısıyla özel mülkiyetin bütünlüğünü sağlamak adına levirat evlilikler, toplumsal etik değerlerine uyumlu hale getirilmiştir. Bu nedenle levirat evliliklerin özel mülkiyetin aile dışında farklı kesimlere geçmesini önlemek adına yapıldığını görmek mümkündür. Buna benzer olarak da İbranilerin yaşamış olduğu Mezopotamya ve Filistin bölgelerinde de Yunan toplumlarına benzer bir şekilde, özel mülkiyetin korunması çerçevesinde levirat evliliklerin yapıldığı görülmüştür (Aça ve Sağlam, 2019, s. 505). İbranilerin yaşamış olduğu topraklarda bu evliliğin yaşanması sadece özel mülkiyetin korunmasına dayanmamaktadır, dinsel bir zorunluluğun sonucunda da bu evlilik türünün yapıldığı yapılan araştırmalarda gözlemlenmiştir (Şahin, 2016, s.129). Bazı toplumlarda dinsel bir yaptırım haline gelen levirat evliliği, Yahudilerde olduğu gibi Hindistan’da da benzer bir uygulamayla gerçekleşmektedir. Hinduların kutsal kaynaklarında sahih olmayan bu evlilik, *Manu Kanunnamesi*’nde bu evliliğin ölen kardeşin neslinin devam ettirilmesi gerekliliği gerekçesiyle yapılmasını öngörmektedir (Arslan, 2013, s. 124).

Yapılan araştırmalara göre dünyada bu evliliğin çok farklı kıtalarda ve toplumlarda gerçekleştiği ortaya konulmuştur. Yüksel (2010), levirat evliliği ile ilgili yapmış olduğu çalışmada, levirat evliliklerinin dünyanın farklı kara parçalarında

gerçekleştirildiğini; “*Levirat evliliği Afrika, Avustralya ve Amerika kıtalarında yaşayan bazı kabilelerde de görülmekle birlikte daha çok Orta Doğu toplumlarından Yahudiler ve Cahiliye Devri Arapları, Hindular ve Orta Asya göçebe kavimleri arasında yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır.*” Şeklinde ifade etmiştir.

Dünyanın gerçeği haline gelen levirat evlilikler, tek bir toplumun ya da devletin sınırlarında meydana gelen bir evlilik olmadığını yapılan çalışmalarla ortaya koymaktadır. Levirat evliliğin karakteristik yapısından dolayı, çoğunlukla baskı altında ve bir dayatma sonucu meydana gelen evlilik olarak görülmektedir (Bağlı ve Sever, 2005, s. 4). Bunun üzerine bu evliliğin Birleşmiş Milletler (BM)’de evrensel insan hakları kapsamında gündeme getirilmesi ve bunun için bir çözüm ortaya çalışılmıştır. Levirat evliliklerin çoğu istibdata dayalı olarak gerçekleştirilmesinden dolayı BM, evlendirilen dul kadını köle kapsamında değerlendirmiştir. 1923 yılında Cenevre’de imzalanan “*Kölelik Sözleşmesi*”ne ek olarak 1926 yılında “*Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme*” imzalanmıştır. İmzalanan sözleşmenin 1c maddesine göre;

“c) Aşağıdak uygulama veya gelenekten herhangi biri;

i) Bir kadının, reddetmek hakkı olmadan, anne ve babasına, vâsisine, ailesine veya diğer herhangi bir şahıs yahut topluluğa nakdî veya aynî bir ivaz mukabilinde evlendirilmesi va'adinde bulunulması veya evlendirilmesi;

ii) Bir kadının kocasının, bunun ailesinin veya mensup olduğu aşiretin bu kadını ivaz mukabili veya sair şekilde üçüncü bir şahsa devretmek hakkına sahip olması;

iii) Kocasının ölümü üzerine kadının miras yolu ile diğer bir şahsa devredilebilmesi (Kölelik, Köle Ticareti..., 1963, s.1);”

BM’nin hazırlamış olduğu bu kararnameye göre levirat evliliklerin çoğu, evrensel insan hakları adına bir ihlal niteliği taşımaktadır. BM bünyesinde “*kölelik sözleşmesini*” imzalayan ülkelerde sözleşmenin 1c maddesinde bulunan durumların yaşanmaması ve varsa böyle uygulamalar, ortadan kaldırılması adına çalışmalarda bulunması gerekmektedir (Doğan Köroğlu, 2014, s. 29).

2.3.4. Türkiye’de Levirat Evliliği

Dünyanın birçok bölgesinde gerçekleştirilen levirat evlilikleri Türklerde ve Türkiye’de görülmektedir. Türkiye’de levirat evliliklerin görülmesi Türk kültürünün geçmişiyle yakından ilişkilidir. Eski Türk toplumlarında sıklıkla rastlanılan levirat evlilikler, yapılan çalışmalarda oldukça olağan ve normal karşılanan bir evlilik türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı kaynakların bile konu edindiği Türklerde levirat evliliğin, hem sosyal hem de ekonomik anlamda ailenin dağılmasını engellemek, ailenin birlik ve beraberliğini devam ettirmek üzerine gerçekleştiği ifade edilmektedir (Kapusuzoğlu, 2015, s. 515-516). Bazı Türk toplumlarında da kadının rızası gözetilmeden evlendirilir ve karşılığında “*kalın*” olarak adlandırılan belli bir miktarda başlık parası alınır. Böylelikle kadın, babanın kontrolünden evlendiği erkeğin kontrolüne geçer. Erkeğin ölmesi durumunda erkeğin ailesinden biriyle evlenmesi gerekirdi, bu anlamda kadının itiraz etme hakkı bulunmamaktadır. (Dağcı, ?, s. 186).

Eski Türk toplumlarında devlet yönetiminde yapılan evliliklerde ölen yöneticinin ya da hanedana mensup bir erkeğin dul kalan eşi dışardan biriyle evlenmesi imkansızdı. Dul kalan kadın, ölen kocasının kardeşiyle evlenirdi, böylelikle hanedana dışardan birinin dahil olması söz konusu olmazdı. Eski türk toplumlarında levirat evlilikler kapsamında ölen babanın dul kalan eşiyle yani üvey anneyle de evliliklerin yapıldığı bilinmektedir. Fakat bu durum hoş karşılanmamış, üvey anneyle yapılacak olan evlilikler önlenmeye çalışılmıştır. Ve eski Türk toplumlarının İslamiyeti kabul etmeleri ile birlikte levirat evlilikler, sadece ölen kişinin erkek kardeşi ve dul karısının evlenmeleri ile sınırlı kalmıştır (Yüksel, 2010, s. 2034).

Eski Türk toplumlarında yapılan bu evlilikler dünyaca ünlü destanlara da konu olmuştur, Manas Destanı bunlardan bir tanesidir (Tezcan, 2000, s.26). Manasta Levirat evliliklerin kimlerle yapılması gerektiğine yer vererek Türklerde evlilik hukukuyla ilgili olarak önemli ipucular sunmaktadır. Manasa destanına göre levirat evliliğin gerçekleşmesinde dul kadının çocuklu ve çocukların cinsiyeti önem arz etmektedir. Dul kadın, erkek çocuk doğurmuş ise evlenmemesinde bir sakınca bulunmamaktadır (Sipahioğlu, 1998, s. 448). Eşi ölen dul kadının genç ve kız çocuklarına sahip olması bu evliliği gerçekleştirmesini olağan kılıyordu. Bu durumla ilgili olarak Kırgız Hanı

Çakıp Han, dul kalan gelini Kanıkey'i, Manası'nın üvey kardeşleri olan Abeke veya Köböş'ten biriyle evlenmesini arzu etmiş ve Kanıkey de kayın pederi olan Çakıp Han'a;

*“Ne Abeke, ne Köböş
Böyle haram şey demesinler,
Manas'tan kalan bir kadının
Duyacağı sözler değil bu!
Biricik efendim Manas öldüğünde
Yedi aylık gebe idim,
Yedinci aydan sonra
Sekizinci ay oldu,
Sekizinci aydan sonra
Dokuzuncu ay oldu!
Doğan çocuk kız olursa,
Ateşe atıp yakarım,
Suya atar da boğarım,
Sonra biriyle evlenirim!
Çocuğum oğlan olursa,*

Kimseyle evlenmem ben! (Manas Destanı, s.205) cevabını vermiştir. Manas destanında geçen bu hadise, dul kalan kadından olan çocukların cinsiyeti levirat evliliklerin şekillenmesinde önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Yüksel, 2010, s. 2039).

Eski Türk toplumlarından günümüze kadar süre gelen ve dünyanın birçok bölgesinde bulunan levirat evlilikleri günümüz Türkiye'sinde de görülmektedir. Türkler'de Levirat evlilikleriyle ilgili yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu da yapılan çalışmalarda görmek mümkündür. Az da olsa yapılan bu çalışmalar, Türkiye'nin farklı bölgelerinde gerçekleştirilen bu evlilikler hakkında fikir sahibi olmayı kolaylaştırmaktadır (Yüksel, 2010,s. 2030).

Türkiye’de yapılan çalışmaların sonucunda levirat evliliklerin diğer bölgelere göre ekseriyetle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu bölgelerde levirat evliliklerin gerçekleşmesinin kadının ölen kocasının ve ailesinin namusu olarak algılanması (Yıldız, 2018, s. 34) ve ailenin mal varlığını korumaya yöneliktir. İki aile arasında evlilikle oluşan akrabalığın devam ettirilmek istenmesi bu evliliğin yapılmasına etki etmektedir (Bağlı ve Sever, 2005, s. 4). Türkiye’de leviratın gerçekleştiği bölgelerden bir tanesi de Karadeniz bölgesidir. Karadeniz’de yapılan çalışmalarda levirat evliliği, temelde mal varlığını korumaya yönelik alınan bir tedbir olarak görülmektedir. Dul kadınların sahipsiz görülmesi, onun tekelinde bulunan mal varlığının da sahipsiz olduğu izlenimine yol açmıştır. Dolayısıyla dışardan birileri dul kadının malına zorla ya da evlilik bahanesiyle el koymak isteyenlere karşı dul kadın, aileden bir erkekle evlenir ve bu erkek çoğunlukla kayınbiraderi ya da kayınbiraderlerin erkek çocuklarından biri olmaktadır. Aça ve Sağlam’ın (2019) yapmış oldukları alan çalışmasında bir katılımcı; *“E. Ağa adında biri vardı. Kocası ölen H. nineye saldırıp mallarını alacaklarmış. Kadın korkusundan dışarı çıkmamış. Kocası öldüğü zaman, kayını da Rusya’daymış. Çalışmak için gitmiş. O dönemde biri Rusya’ya çalışmaya gidecekmış. H. nine o adamla kayınına haber göndermiş. ‘Burası hepten ıssız kaldı gelsin beni nikâhına alsın.’ demiş. Kayını haberi alınca Rusya’dan dönmüş; ama gündüz vakti eve gelememiş. Gece vakti taşın kabanlarından, ırmaklardan, ıssız yerlerden çıkıp gelmiş. ‘H.! Ben filanca kişi kapıyı aç.’ deyip kapıyı vurmuş. Ninem kapıyı ilk çalışında açamamış, sesini iyice alınca kapıyı açmış. Sonra nikâh olmuşlar. O şekilde malı kurtarmışlar (KK-3).”* şeklinde ifadelerde bulunmuş olması, Karadeniz bölgesinde levirat evliliklerin neden gerçekleştiğine dair ışık tutmaktadır (Aça ve Sağlam, 2019, s. 505-506).

Dünyanın hemen her bölgesinde levirat evliliklerin gerçekleştirilmesinde etkili olan faktörlerin değişkenliği yapılan çalışmalar sonucunda görmek mümkündür. Türkiye’de de görülen levirat evliliğinin gerçekleşmesindeki etkili olan nedenler bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Doğu Anadolu bölgesindeki töre anlayışının etkili bir faktör olmasının yanında hem ekonomik hem de sosyal olarak ailenin bir bütünlüğünü sağlama amacı da taşımaktadır. Bu evlilikte ailenin iradesi bireylerin iradesinden daha etkili olmuştur. Ailenin bu evliliğe sıcak bakması, bu evliliğinin gerçekleşmesi olasılığının çok yüksek bir oranda olduğunu göstermektedir (Tacoğlu, 2011, s. 118-119). Türkiye’nin batı bölgelerinde kent hayatının beraberinde

getirdiği olanakların, insanların tercihleri üzerinde son derece etki ettiğini levirat evlilikleri bağlamında gormek mümkündür.

2.4. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.4.1. Feminist Kuram

Toplumsal cinsiyet kavramını, kadın ile erkek arasındaki biyolojik (sex) farklılıklarını ve toplumsal cinsiyete (gender) dayalı eşitsizlikleri tanımlamak için kullanan ilk kişi Ann Oakley'dir. Cinsiyet, erkek ile kadının yaratılışlarından dolayı aralarındaki farklılıkları açıklar. Zamanla cinsiyet toplumlarda sosyo-kültürel değerlere bağlı olarak erkekle kadın arasındaki sosyal sınıfların oluşmasında ve rol dağılımında etkili olmaktadır. Biyolojik anlamda cinsiyet evrensel düzeydedir. Toplumsal cinsiyet, sosyo-kültürel bağlamında toplumdan topluma farklılıklar gösterir. Bundan dolayı Her toplumda cinsiyete dayalı erkek ile kadın için kabul edilen roller değişkenlik gösterebilmektedir (Keskin ve Uluşan, 2016, s. 50).

Tarihsel süreç bağlamında toplumlarda, kadın ile erkek arasında yaratılışlarındaki farklılıklardan dolayı sosyal alanda, sınıfsal olarak kategorize edilmişlerdir. Bahar (2009, s. 158) toplumsal cinsiyeti, "*toplumsal olarak kadın ve erkeklere biçilen rollerin cinsiyetlerine bağlı olması demektir. Buna göre kadınların erkeklerin başta yaşamı, siyaset, sanat ve diğer alanlar olmak üzere toplumsal yaşama katılım şekilleri farklıdır. Kadın ve erkeklerin aile içindeki rollerinin şekillenmesinde cinsiyetleri önemli bir rol oynar*" şeklinde tanımlamaktadır. Toplumlar da cinsiyete göre belirlenen sınıfsal ayırım da kadınlar daha çok ikincil konum da yer almaktadır. Kadınların sınıfsal ayırım da yaşadıkları problemler toplumdan topluma farklılıklar göstermiştir. Toplumsal kadınlık tanımı genelde aile, ev, cinsellik, annelik, eş kavramları üzerinden yapılmaktadır. Bundan dolayı özellikle ataerkil toplumlarda kadınlar, sosyal alandan izole edilerek ev içinde tutulmuşlardır (Geçit, 2013, s. 108).

Toplumsal sınıfların meydana gelmesinde etkili olan biyoloji, bireylerin günlük hayatta hangi rollerle faaliyet göstereceklerini de belirlemektedir. Kadınların, biyolojik yapılarından dolayı toplumlarda daima ikinci planda tutulmuşlardır. Kadınlar, bedensel olarak erkeklerden daha zayıf olmaları, erkeklerin kadınların üzerinde tahakküm kurmalarını kolaylaştırmaktadır. Kadın ile erkek arasındaki fiziki

güç farkı, eril toplumlarda kadınlar ile erkeklerin sosyal faaliyet alanlarının farklı olmasını etkilemektedir. Fiziki gücü elinde bulunduran erkek, kadının güvenliğinden kendini sorumlu tutmaktadır. Bundan dolayı kadın, eril toplumlarda özel alan olarak nitelendirilen ev içinde tutulmuştur. Kadın ev içinde ev işlerini yapmak, çocuk doğurmak ve kocasına karşı kadınlık görevini yerine getirmekle sorumlu tutulmuştur. Erkek daha çok kamusal alanla ilişkilendirilmektedir. Erkeğin fiziki anlamda güçlü olmasından dolayı, ev dışındaki alanlarda faaliyet göstermektedir. Tüm toplumlarda *kamusal alan özel alandan* daha değerli görülür. Kadınlarla erkekler arasındaki güç farklılığı, erkeğin daha değerli görülen alanda, kadınların da ikincil konumda olan özel alanda faaliyet göstermesinde belirleyici olmuştur (Ersöz, 2015, s. 82).

Kadın-erkek eşitsizliği dünya tarihinde çok eski bir geçmişle günümüze kadar uzanmaktadır. Dünyanın birçok toplumunda kadına yönelik haklar ihlal edilmiş ve kadınlar ikinci sınıf insan muamelesiyle karşı karşıya bırakılmaktadır (Doğancı ve Tuncay, 2020, s. 1325). Özellikle ataerkil toplumlarda cinsiyete dayalı sınıfsal ayrışmalarda kadınlar olumsuz etkilenmektedir. Toplumda kadınlar için düşünülmüş ve kadınlık görevi olarak kabul edilen ev içi işleri, kadının toplum içinde izole olmasında ve özgürlüklerinin kısıtlanmasında önemli derece etki etmektedir. Toplumda kadınlık görevi, çocuk doğurmak, çocukların bakımıyla ilgilenmek ve kocalarının ihtiyaçlarını karşılamak olarak görülmektedir (Geçit, 2013, s. 108). Kadın, dünden günümüze kadar toplumlarda erkeklere göre çok yönlü olarak hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılmıştır. Bundan dolayı kadına yönelik baskı ve hak ihlalleri, kadın haklarına yönelik bazı hareketlenmeler meydana getirmiştir. Kadın haklarına yönelik mücadelede feminist hareket bunlardan bir tanesidir.

Feminizm, toplumlarda kadına yönelik baskı, şiddet, özgürlüklerinin kısıtlanmasına ve haklarından mahrum edilmesine karşı mücadele edip, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunan disiplinler arası bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Taş, 2016, s. 165). Marshall (1999, s. 240) feminizmi, "*cinsler arasındaki eşitliği kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bir toplumsal hareket*" olarak ele almaktadır. Feminizm, 18. yy'da aydınlanma döneminde İngiltere'de Mary Wollstonecraft'ın "*bir kadın hakları savunusu*" adlı denemsini yayınlanması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Alptekin, 2011, s. 35). Feminizm, 18. yy'dan günümüze kadar toplumsal hareketlenmelere bağlı olarak kadın hakları noktasında da hareketlenmeler meydana gelmiştir. Kadın haklarına yönelik

farklı zamanlarda meydana gelmiş hareketlenmeler “*dalga*” kavramı üzerinden tanımlanmaktadır (Doğancı ve Tuncay, 2020, s. 1330).

Feminizmin tarihsel süreç bağlamında yaşadığı değişim ve gelişmeler, üç dönem üzerinden ele alınarak değerlendirilmektedir. Bu dönemler kronolojik olarak birinci, ikinci ve üçüncü feminist dalga olarak adlandırılmaktadır. Bu üç dönemin ortaya çıkmasında kadınların farklı zamanlarda talep ve isteklerinin, toplumsal sistemdeki değişimlere bağlı olarak farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır (Taş, 2016, s. 166-167).

Birinci feminist dalga Wollstonecraft’ın “Kadın Haklarının Savunusu” adlı denemsi üzerinden kadınlara yönelik dile getirilen talepler üzerinden şekillenmiştir. Feministler dönemin temel hakları olarak görülen kadınların oy kullanması, eğitimde fırsat eşitliği ve kadınların mülkiyet hakları üzerinden çalışmalar yapmışlardır. Feminist gruplar, kadınların da erkekler gibi birer yurttaş olduklarını ve temel hak ve özgürlüklerinden yararlanması gerektiğini ve bunun için toplumsal ve siyasal alanlarda mücadeleler vermişleridir. Bu dönemde kadınların temel haklardan ve özgürlüklerden yoksun bırakılıp ev içinde tutulması bazı feminist kuramcılar tarafından eleştirilmektedir. Kadınların ev içiyle sınırlandırılmaları kadınların toplum içinde diğer haklardan ve özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı anlamına gelmektedir. Bundan dolayı feminist kuramcılar, kadınların sosyal alanda kadınların erkeklerin sahip olduğu haklardan yararlanmaları ve toplum içinde özgürce faaliyet göstermeleri gerektiğini vurgulamaktadırlar (Taş, 2016, s. 167).

İkinci feminist dalgada feminist gruplar, birinci dalgada giriştikleri hak arayışlarına bu dönemde de devam etmişlerdir. Bu dönemde feminist gruplar, toplumda sınıfsal ayrışmalara karşı mücadele etmektedirler. Ataerkil toplumlarda sınıfsal eşitsizliklerden dolayı kadınların sömürüldüğü ve bundan dolayı eril tahakkümün olmadığı sınıfsız bir toplumun olması gerektiği vurgulanmaktadır. Erkek egemenliğinin hakim olması, erkeklerin her alanda kadın üzerinden söz sahibi olmalarına ve kadınların erkeklerin kontrolünde hareket etmesi anlamına gelmektedir. Feminist gruplar, erkek egemenliğini son bulup kadınlar üzerinden yaptırım uygulanmaması gerektiğini ve kadınların özgürce karar verebilme hakkını kendilerinde bulması gerektiğini savunarak bunun mücadelesini vermişlerdir. Feminist gruplar, kadın bedeni üzerinde eril tahakkümün son bulması ve kadınların kendi bedenlerine yönelik karar vericilerin bizzat kendileri olması gerektiğini

söylemektedirler. Bunun için kadınların teknolojik gelişmelerden faydalanarak *doğum kontrolü ve kürtaj yapma* haklarının engellenmemesi için çalışmalarda bulunmuşlardır (Çaydar ve Boyacıoğlu, 2019, s. 287).

Üçüncü ve son feminist dalga dönemi, ikinci feminist dalga dönemini eleştirerek, evrensel olarak oluşturulmak istenilen tek tip kadınlık algısının doğru olmayacağı vurgulanmaktadır. İkinci feminist dalga döneminde kadın haklarının savunulması üst ve orta sınıf beyaz kadınlara yönelik olmasının, kadın mücadelesinin geniş alanlara yayılmasını engelleyeceği için eleştirilmektedir. Bu dönemde feminist gruplar, mikro düzeyde çalışmalar yaparak kadınların yaşadığı sorunlara bireysel olarak yaklaşmışlardır. Üçüncü feminist dönemde, önceki diğer iki döneme göre daha fazla konu üzerinde çalışmalarda bulunulmuştur. Bu dönemde, *kadına şiddet, cinsellik, kadının güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnisite, milliyetçilik, siyaset, iktisat vb.* konular üzerinde durulmuş ve bu olgular kuramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Üçüncü feminist dönemde, evrensel kadın problemlerinden çok bireysel kadın problemleri üzerinden çalışılmak istenmesinin nedeni farklılıkların, değerli ve önemli olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bireysel kadın problemleri üzerinden siyasi alanda geniş kitlelere ulaşıp, kadın hareketlerinin faaliyet göstermeleri gerektiği vurgulanmaktadır (Taş, 2016, s. 171-172).

2.4.1.1. Radikal Feminizm

Feminist hareketlenmeler, kadınların toplum içinde erkek-kadın ikileminde cinsiyete bağlı olarak eşitsiz sınıfsal oluşumların ve erkeklerin kadınlara yönelik istibdatından kaynaklı olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Feminist yaklaşımını benimseyen kişiler ve gruplar, ataerkil toplumlarda kadınların sosyal hayatta erkelerle aynı haklara sahip olabilmesi adına mücadele vermişlerdir (Taş, 2016, s. 165). Feminist hareketlenme dönemselsel olarak farklı istekler ve amaçlarla seslerini duyurarak kazanımlar elde etmeye çalışmışlardır. 19. yy'da feminizmin kavramsal olarak ilk ortaya çıktığı dönemde, sadece kadınların oy kullanma hakkını elde etmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. İleriki dönemlerde kadın haklarına yönelik yapılan çalışmalar daha geniş bir boyut kazanmıştır. Daha geniş kapsamlı yapılan çalışmalar, kadın haklarına yönelik farklı grupların ortaya çıkmasında etkili olmuş ve bu feminist gruplar farklı isimlerle nitelendirilmiştir (Yiğit Çavuşoğlu, 2015, s. 21). Erkeklerin ve ataerkil sistemin kadınlar üzerindeki tahakkümünü ön plana çıkararak,

kadınların ikincil sınıf insan olarak değerlendirmesinin, kadının cinsiyetine bağlı olarak gerçekleştiğine dikkat çeken *radikal feminizm* bunlardan bir tanesidir (Çağıl, 2020, s. 141).

Radikal feminizm ataerkilliği, cinsiyeti, aileyi ve kadın tarihini sorunsallaştırmış ve toplumlarda meydana gelen kadın-erkek eşitsizliğini bu kavramlar doğrultusunda açıklamaya çalışmış ve buna yönelik çözüm arayışında olmuşlardır (Özsüz, 2008, s. 52). Radikal feministler, ataerkilliğin kadınlar açısından erkeklerin bir düşman olarak görünmelerine yol açtığını ifade etmektedirler. Ataerkil sistemde erkekler, kadınlar üzerinde ekonomik, siyasi, sosyal ve cinsel anlamda baskı uygulayarak kendilerini üstün bir varlık olarak tanımlamaktadırlar (Atan, 2015, s. 11). Ataerkil sistemde erkeklerin egolarını tatmin etmelerine ve kendilerini sınıfsal olarak daha üst tabakada kendilerini konumlandırımları, kadın-erkek arasındaki cinsiyet farklılığından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Radikal feminizm, ataerkil sistemin ortaya çıkması ve kadın-erkek arasındaki kategorileşmenin biyolojik farklılıklardan kaynaklanmadığı ve bu eşitsiz sınıflaşmanın toplumsal olarak meydana geldiği vurgulanmıştır (Sarığöl, 2020, s. 340-341). Ataerkil toplum yapısının oluşması ve erkek egemenliğinin devam ettirilmesinde evliliğin ve ailenin önemli bir katkısı olduğu vurgulanmıştır. Evlilikle beraber oluşturulan ailede kadın, erkeğin kontrolünde ve erkek aklın kadına atfettiği rolleri gerçekleştirmekte ve sürekli erkeğin kontrolü altında olmaktadır. Erkek egemenliğinin içselleştirildiği ailede ataerkillik tekrar tekrar üretilmektedir (Calp Şen, 2018, s. 29-30). Bu bağlamda radikal feminizmin çok sert eleştirdiği evliliğin ve ailenin, kadının özgürleşmesi adına büyük bir engel teşkil ettiğini söylememektedir. Radikal feminizm, eşitsiz bir toplum yapısının ve kadının özgürleşmesi için evlilik-aile kurumlarının tamamen ortadan kaldırılması gerektiğini önemine dikkat çekmektedir (Atan, 2015, s. 15).

Radikal feminizmin evlilik ve aile kurumuna yönelik bakış açısının, toplum için bazı riskler barındırdığının altını çizmek gerekmektedir. Toplum düzenin aile içindeki sosyalizasyon süreciyle alakalı olması, evliliğin ve ailenin toplumsal düzen için yüksek derecede önem arz ettiğini göstermektedir. Bundan dolayı evliliğin ve ailenin ortadan kaldırılması, toplumsal düzenin bozulmasına etki edebilmektedir. Toplumsal düzenin bozulmasına bağlı olarak kaotik bir toplumsal yapının ortaya çıkması kaçınılmaz olabilir.

2.4.2. Erving Goffman'ın Dramaturjisi

Goffman, toplumsal sosyalizasyon sürecini bir tiyatro sahnesi üzerinden açıklamaya çalışır. Gündelik yaşamın her noktasında insanın adeta tiyatral gösterinin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Bununla ilgili *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu* adlı kitabında:

“Bu yazı bir tiyatro oyunu ile aynı bakış açısına sahiptir; buradan çıkarılan ilkeler ise dramaturjik ilkelerdir. İş yaşantısında her gün karşılaşılan durumlarda bir bireyin kendini ve faaliyetlerini başkalarına nasıl sunduğu, başkalarının kendisi hakkında oluşturduğu izlenimi nasıl yönlendirdiği ve denetlediği, onların karşısında performansına devam ederken neler yapabileceği ve yapamayacağı üzerinde duracağım. Bu modeli kullanırken gözle görünür yetersizliklerini de hafife almayacağım. Sahne yapmacık şeyler sunar; yaşam muhtemelen daha gerçek ve genelde pek de iyi prova edilmemiş şeyler sunar. Belki bundan da önemlisi, sahnede oyuncu bir karakter kılığına girerek kendini başka oyuncular tarafından yansıtılan karakterlere sunar; seyirci etkileşimde hayati öneme sahip ama gerçek yaşamda var olmayan üçüncü bir taraf oluşturur. Gerçek yaşamda, bu üç taraf sıkıştırılarak ikiye indirilir: Bir kişinin oynadığı rol mevcut diğerlerinin oynadığı rollere göre biçilir, ancak bu diğer insanlar aynı zamanda seyirciyi de oluşturur. Bu modeldeki diğer yetersizlikler ise daha sonra ele alınacaktır(Goffman, 2009, s. 13).”

Gündelik yaşamda insanlar, bireylerin ve toplumun kendilerine vermiş oldukları rolü kusursuza yakın bir şekilde oynama çabası içindedir. Örneğin bir şirkette patron, sekreter, müdür ve alt birimlerde bulunan işçilerin kendi rollerine uygun davranmak zorundadır. Patron işçiyle olan etkileşiminde karşındakinin patron olduğu bilinciyle davranışlarını ve konuşmalarını dizayn ederek rolünü gerçekleştirir (Wallace ve Wolf, 2015, s. 319). Yine aynı şekilde patron da işçinin kendisini patronu olarak gördüğünü varsayarak patronluk rolünü icra eder. Bu roller zamana ve mekana göre değişkenlik

gösterir. Şirkette müdür olan bir birey, ailesine dahil olduktan sonra müdürlük rolünü bir kenara bırakarak bu sefer eşine karşı kocalık, çocuklarına karşı da babalık rolünü icra eder. Yine kocalık ve babalık rollerine bağlı olarak karısının ve çocuklarının, karılık ve çocukluk rollerini icra ederek karşılıklı olarak benlik sunumlarını gerçekleştirirler (Akın, 2010, s. 72). İnsanların gündelik yaşamda benliklerini bu şekilde sunduklarını ifade eden Goffman, dramaturjiyi dört önemli başlık altında ele almaktadır. Bunlar; *sahne önü*, *sahne arkası*, *dışarı* ve *izlenim yönetimi*'dir.

Sahne önü, kişinin kendi benliğini sunduğu, rolüne uygun hareket ederek izleyici kitlesinin dikkat odağı olduğu kısımdır. Burada birey kendisine verilen rolü en iyi şekilde icra etmeye çalışır. İzleyici kitlesinin kendisinden beklediği performansı kusursuza yakın oynamaya gayret eder (Wallace ve Wolf, 2015, s. 320). Oyuncuların performansını gerçekleştirdiği bu bölüm için Goffman, vitrin kavramını kullanmaktadır. Vitrin, oyuncuların rollerini içselleştirdiği ve benlik düzeyine indirgediği alan olarak tanımlanır. Vitrin bölgesinde kişiler takım ruhuyla birbirine bağlıdır (Goffman, 2009, s. 33). Bu bölümde oluşabilecek herhangi bir olumsuz durumu idare etmek için kişiler, birbirine yardımcı olur ve sahnede sergilenmesi gereken performansı oyuncular kusursuza yakın bir şekilde oynayarak gerçekleşen olumsuz durumu minimize ederek ve bu olumsuz durumun seyirciye yansıtılmaması için çaba gösterirler (Yüceer, 2018, s. 73).

Sahne arkası, oyun ekibinin sahne önünde gerçekleştirdikleri performansın düzenlendiği yerdir. Oynanan oyunun mutfağı olarak da nitelendirilebilir. Fikirlerin dile getirildiği ve bu doğrultuda bu fikirlerin insan bedenindeki yansımanın öncül olarak burada gerçekleşir ve böylelikle oyuna son şekil verilir. Sahne arkasında oyuna verilen son şekilden sonra oyun, sahne önünde seyircilere karşı oynanır (Wallace ve Wolf, 2015, s. 321) Sahne önünde takım ruhuyla hareket edilir fakat sahne arkasında takım ruhundan bahsetmek mümkün değildir. Burada kişiler özgürdür, kimseye bağlı kalmadan birbirlerine karşı benliklerini sunarlar. Kişiler içinden geldiği gibi davranırlar, her hangi bir direktif doğrultusunda hareket etmezler (Goffman, 2009, s. 126). Yürümek isteyen yürüebilir, kahve, çay, yemek yemek, jest ve mimikler, birbirleriyle muhataplık vs. gibi davranışlarda, bireyin kendi üzerindeki kontrolüyle sınırlıdır yani kişisel tercihleri ile ilgilidir. Kişiler, sahne arkasında dilediğini yapmakta hürdür (Yüceer, 2018, s. 76).

Dramaturjide önemli bir yeri olan bölge ”*Dışarı*” bölgesidir. Bu bölge diğer bölgelerden bağımsızdır. Kişinin rolünü icra edeceği sahne önü ve sahne arkasıyla bir ilişkisi bulunmamaktadır. Burada kişi kendini zorunlu ya da hesaba katmamış şekilde kendisini bulduğu bölgedir (Goffman, 2009, s. 132). Kısaca kişinin rolünü icra ettiği sahne önü ve rolüne hazırlandığı sahne arkası dışında olan her alanı dışarı bölgesi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bir garsonun müşteriye masada karşılaması ve isteklerinin ne olduğunu sorması sahne önü, oradan ayrılıp mutfak bölümüne geçip müşterinin isteklerini hazırlaması ve bunların sunumunu gerçekleştirmek için ses tonunu ve kıyafetlerini düzeltmesi de sahne arkası olarak değerlendirilir. Garsonun o rolünü gerçekleştirdiği bölgeler dışında yani bir halı sahada top oynaması, ya da bir yakınına ev işlerinde yardımcı olması dışarı bölge kapsamına girer (Yüceer, 2018, s.78).

Günlük hayatta insanlar genellikle rol yaparak sosyal bir bağ oluşturmaktadırlar. Örneğin bir iş ilanına başvurup ardından iş başvurusu kabul edildikten sonra sözlü mülakata çağrıldığında, birey kendisinin işe alınması için kendi özünden farklı olarak kendisini jüriye takdim eder. Yine bir mağazada alışveriş yaparken, satış görevlisi olan bireylerle olan diyaloglarda jest ve mimiklerin özenle seçilip kullanılması, bir kadınla ya da bir erkekle hayat sürmek isteyen bir bireyin karşısındakini ikna etmek için kendisinin doğru insan olduğu noktasında, karşısındakine inandırması için *izlenim yönetimini* kullanılmaktadır (Wallace ve Wolf, 2015, s. 324).

2.4.3. Çatışmacı Kuram

Çatışmacı kuramın entelektüel kökleri Karl Marx ve Frederic Engelse dayanmaktadır. Çatışmacı kuramcılar, toplumdaki sosyal sınıflardan kaynaklı olarak meydana gelen eşitsizlikler üzerinden toplumsal olgu ve olayları açıklamaya çalışmaktadır. Sosyal eşitsizlikleri vurgulayan çatışmacı kuram, toplumda güçlü ile güçsüz arasındaki çatışmanın ekonomik, aile, siyasi, hukuksal, sosyal, cinsiyet, ırk vb. kavramlar üzerinden toplumlarda teşekkül ettiğini ve toplumsal yapının buna binaen şekillendiğini söylemektedir (Bahar, 2009, s. 16).

Çatışmacı kuramcılar, aileyi toplumdaki sosyal eşitsizlikler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Aile içindeki otoritenin cinsiyete dayalı olarak belirlenmiş olması, erkeğin, aile içindeki tüm üretim araçları üzerinde hak iddia etmesine ve bu

noktada karar vermede tek merci olması anlamına gelmektedir. Aile içinde güçsüz olarak görülen kadın ve çocukların sömürülmesi ailenin, üretim araçlarını elinde bulunduran kişiler tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda inşa ettikleri bir araç olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Çatışmacı kuramcılar, toplumsal sınıfların meydana gelmesinde ailenin bir üretim merkezi olduğunu ve sosyal eşitsizliklerin aileden topluma geçtiğini vurgulamaktadırlar. Üretim araçlarına sahip olanlar için aile, özel mülkiyetlerini güvenceye almak ve bir sonraki varislerine aktarılması için bir araç anlamı taşımaktadır. Üretim araçlarını ellerinde bulunduranlar, aileden çok yönlü çıkar sağlamaktadırlar. Sanayi toplumlarında iş stresini ve yorgunluklarını üzerlerinden atmak için aile, bir rahatlama ve huzur bulma yeri olarak da görülür (Yener, 2018, s. 873).

Toplumun olay ve olguları “*alt yapı*” ve “*üst yapı*” bağlamında ele alan çatışmacı kuram, alt yapının (ekonomi) üst yapıyı (aile, hukuk, eğitim, siyaset vb. kurum) etkilediğini ve istediği gibi şekillendirdiğini savunur. Alt yapının üst yapıda olan diğer kurumları etkilediği gibi aileyi de önemli derecede etkilemektedir. Kapitalist anlayış için aile, ucuz iş gücü üretim merkezi konumundadır. Aile içinde doğan çocukların ve kadınların iş alanında daha düşük ücret karşılığında çalıştırılmaları sermaye sahiplerine yüksek derecede kazanç sağlar. Bir diğer tarafta üretilen malların tüketilmesi için, bir insan kitlesine ihtiyaç vardır. Bu insan kitlesinin meydana gelmesinde aile içinde doğan çocuklar kaynaklık etmektedir (Kasapoğlu ve Karkıner, 2011, s. 15).

Sosyal eşitsizlikler üzerinden toplumdaki olay ve olgulara açıklık getirmeye çalışan çatışmacı kuramcılar, kadınların aile içindeki sınıfsal konumlarının aileyi önemli derecede etkilediğini savunmaktadırlar. Eşitsiz toplum yapısında görülen kadınlık tanımlaması, kadının ev içine hapsedilmesi, ev içi işlerle uğraşmayı, çocuk doğurmayı ve kocasına karşı eş olmayı gerektirir. Kadın ekonomik anlamda erkeğe bağlıdır. Kadın, evlendiği erkeğin özel mülkiyeti kapsamında değerlendirilir. Böylelikle erkek için kadının istismar alanı olması kaçınılmazdır. Kadınla erkek arasındaki sınıfsal eşitsizlikler, aile içinde çatışmaları da meydana getirmektedir. Bu çatışmalar birçok toplumda kadınların erkeklerden boşanmasıyla noktalanmaktadır (Kasapoğlu ve Karkıner, 2011, s.15).

2.4.4. Eril Tahakküm

Tarihsel süreçte insanlar ve insanlardan teşekkül eden toplumlarda cinsiyete bağlı olarak sınıfsal ayrışmalar söz konusu olmuştur. Toplumlarda meydana gelen sınıfsal oluşumlar aynı zamanda gündelik hayatta insanların üstleneceği rolleri de belirlemektedir. Toplumsal sınıfların meydana gelmesinde en etkili olan faktörlerin başında kadın-erkek arasındaki cinsiyet farklılığı gelmektedir (Taş, 2016, s. 165). Kadın-erkek arasındaki cinsiyet farklılığı, gündelik hayatta kadın-erkek rollerinin belirlenmesinde de etkili olmaktadır. Kadının fiziksel ve cinsel anlamda erkekten farklı olması ve erkeğin fiziksel olarak kadından daha güçlü olması, erkeğin kadın üzerinde tahakküm kurmasına etki etmiştir. Erkeğin fiziksel güç üstünlüğü, toplumda kadın-erkek rollerin, erkeğin kıstas olarak görülüp belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Toplumdaki bu sınıfsal ayrışmada şüphesiz kadınlar daha dezavantajlı olmaktadır. Toplum tarafından cinsiyete göre belirlenen kamusal ve özel alanlar, sınıfsal ayrışmanın en çok hissedildiği yerlerin başında gelmektedir. Erkek, daha rahat ve özgürce hareket edeceği kamusal alanla, kadın ise ev içi işleri, ev içi hizmet, çocuk doğurmak ve kocasına karşı kadınlık görevlerini yerine getirmekle mükellef olduğu özel alanla ilişkilendirilmektedir (Ersöz, 2015, s. 82). Bourdieu'nun beden sosyolojisi toplumda meydana gelen sınıfsal ayrışmaların anlaşılabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Beden üzerinden toplumda meydana gelen sınıfsal ayrışmaların anlaşılması açısından Bourdieu'unun habitus, eril tahakküm, kültürel sermaye ve sembolik şiddet kavramları önemli bir yer tutmaktadır (Arpacı, 2020, s. 246).

Bourdieu, toplumdaki bilgilerin öğrenip içselleştirilerek ve tekrar üretimini gerçekleştirip bir sonraki kuşaklara aktarılmasını habitus olarak nitelendirmektedir. Toplumda bireyler, içselleştirdikleri toplumsal bilgiye göre tutum ve davranışlarını ortaya koymaktadırlar. Habitus, bireylerin toplumda hem fiziksel hem de zihinsel süreçlerini etkileyerek toplumsal normlara göre faaliyet göstermelerinde etkili rol oynamaktadır (Türk, 2008, s. 7). Habitusun oluşturulmasında cinsiyet farkı önemli bir rol oynamaktadır. Habitus bağlamında eril tahakküm, toplumda kadın-erkek arasındaki cinsiyet farklılığından kaynaklı olarak meydana gelen iktidar ilişkilerinin; yöneten ve yönetilen sınıfların tanımlanmasıdır. Eril tahakkümün olduğu toplumlarda erkek, iktidar ve yöneten, kadın ise yönetilen sınıfta yer almaktadır (Kaplan ve Yardımcıoğlu, 2020, s. 27). Sosyal sınıfların meydana gelmesinde etkili olan kültürel sermaye, toplumdaki sosyal konumların ailede ve ya diğer eğitim kurumlarında

öğrenilip içselleştirilerek bireyler üstünde kendini göstermektedir. Kişiler üzerinde kendini görünür kılan kültürel sermaye, kuşaktan kuşağa aktarılarak devamlılığı sağlanmaktadır (Karademir ve Kaya, 2020, s. 648-649). Habitusun ve eril tahakkümün oluşturulmasında etkili olan sembolik şiddet ile yöneten sınıf, sembolik araçlarla fiziksel müdahalenin ötesinde, yönetilen sınıfın hem zihinsel hem de fiziksel faaliyetlerini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmektedir (Bourdieu, 2015, s. 54).

Levirat evliliklerinde ataerkil toplum yapısının son derece etkili olmasından dolayı bu çalışmaya konu olan levirat evlilikler, Bourdieu'nun eril tahakküm kavramıyla ilişkilendirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE TARTIŞMA

Yapılan bu çalışma Hakkari ili, ilçeleri ve civar köylerini kapsamaktadır. Hakkari'nin coğrafik yapısı itibariyle dağlık bir alanda yer almaktadır. Hakkari'nin Yüksekova, Şemdinli, Çukurca ve Derecik olmak üzere dört ilçesi bulunmaktadır.

İlde ve ilçelerde yaşayan insanların başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılık üzerinedir. Hakkari, Türkiye'nin batısında bulunan illerle mukayese edildiğinde sanayide gelişmediğini görmek mümkündür. Hakkari'de, sanayinin geliştiği kent yaşamından çok, tarım ve hayvancılıkla uğraşılan kırsal yaşam hakimdir. Kentler, başta eğitim olmak üzere sağlık, ekonomi, teknolojik gelişmeler, kültürel kazanımlar açısından oldukça avantajlı olan yerlerdir. Bununla beraber kentlerin, her anlamda gelişime ve değişime yönelik dinamik bir yapısı bulunmaktadır (Akyıldız, 2020, s. 192). Kırsal alanlar için bunları söylemek oldukça güçtür. Kırsal alanlarda kentlerdeki gibi dinamik yapıdan çok statik bir yapı mevcuttur. Kırsal alanda, her konuda olduğu gibi sosyal yapının değişimi konusunda da oldukça yavaştır. Hakkari, kentsel yaşam alanından çok kırsal yaşam alanına hitap ettiği söylenebilir. Hakkari'nin gelenek ve göreneklerin kendini koruması, bir kültürel sürekliliğin olması Hakkari'nin gelenekçi toplum yapısına sahip olduğunun göstergesidir.

Hakkari'nin gelenekçi toplum yapısından dolayı, geçmişten günümüze fazla değişime uğramadan gelen şeylerden bir tanesi *evlilik* olgusudur. Hakkari'de evlilikler gelenek ve göreneklere bağlı olarak gerçekleştirilir. Hakkari'de gelenek ve göreneklere bağlı olarak gerçekleştirilen evlilik türlerinden bir tanesi de *levirat*, yani *kayın evliliğidir*. Kayın evliliğin, gelenek ve göreneklerin bir parçası olması, “ölen her kadının kayınıyla evlenmek zorundadır” gibi bir anlam içermemektedir. Çünkü eşi ölen her kadın kayınıyla değil, dışardan biriyle evlenmiş olabilir ya da hiç evlenmemeyi tercih etmiş de olabilir. Bundan dolayı levirat evliliği yapmış olan katılımcıların, bu evliliği gerçekleştirmelerinde etkili olan faktörler bulunmaktadır.

3.1. Hakkari'de Toplumsal Gerçeklik Olarak Levirat Evliliği

Levirat evliliği, diğer evliliklerden oldukça farklı bir süreç içinde gerçekleşir ve farklı bir süreçle devam eder. Bu evlilik, eşlerden erkek olanın ölmesi

sonucunda, dul kalan kadının kayınıyla evlenmesi ile gerçekleşir. Hem dul kalan kadın açısından hem de ölen erkeğin ailesi ve yengesiyle evlenecek olan erkek için oldukça zor bir durumdur. Dul kalan kadın eşinin, yengesiyle evlenecek olan kayın ise kardeşinin ölümüne tanıklık etmektedir. Bu acı ölümün sonrasında gelişen süreçte eşi ölen dul kadın ile kayını arasında gerçekleştirilecek evliliğin temelleri atılmış olmaktadır. Gelenek ve göreneklerde böyle bir evliliğin var olması bu evliliğin temelini oluşturulmasında önemli bir yeri vardır. Toplumda kadına olan bakış açısı ve kadının rolü bu anlamda büyük ölçüde belirleyici faktördür. Kadının toplum içinde bir başına hareket alanı bulması oldukça zordur. Evlenen kadın, evlendiği erkeğin ailesinin bir üyesi ve namusu sayıldığı için aile, kadının yaşamı üzerinde söz hakkına sahip olmaktadır. Aynı zamanda kadının evlendiği erkeğin ölmesinden sonra, erkeğin ailesi kadının kiminle evleneceği konusunda da söz sahibi olmaktadır. Kadının çocuklu olması, kadının aileden biriyle evlenmesini son derece tetikleyen etkenlerdendir. Kadının hem kendisinin hem de yetim kalan çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakta zorluklar yaşaması, aileden biriyle evlenmesini etkilemektedir. Bunun yanı sıra toplumun dul kalan kadınlara olan yaklaşımı bu süreçte kadının kayınıyla evlenmesine zemin hazırlamaktadır. Kadın, gelin olarak gittiği ailenin namusu olması olmasından dolayı aile kendisine yönelik olumsuz söz ya da davranışları hoş karşılamadığı gibi, başka birisiyle evlenmesini de hoş karşılamaz. Böylelikle acı bir ölümün sonucunda dul kalan kadın kayınıyla evlenmek zorunda kalmaktadır.

Levirat evliliğinde, diğer evliliklerde uygulanan kız isteme, nişan, gelin ziyaretleri, eşya alımı, altın takılması ve düğün yapılması gibi ritüellerden farklı bir yol izlenmektedir. Bu evlilik, sadece şahitlerin huzurunda imam nikahı kıyılarak gerçekleştirilmektedir.

Kayınıyla evlenen dul kalan kadınların yaşamlarında değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimlerin başında aile içindeki rollerdir. Kayın eş olmakta, amca ise baba olmaktadır. Dul kalan kadın, kardeş olarak gördüğü kayınına karşı duygusal değişimler de yaşamaktadır. Kayın, ölen kardeşinin dul kalan eşiyle evlendikten sonra, kardeşinin çocuklarını sorumluluklarını üstlenmekte ve onlara karşı da farklı bir yol izlemektedir. Bu evliliğin yapılış amacına bakıldığında her beklentiyi karşılamadığını da görmek mümkündür. Diğer taraftan bu evliliğin sonucunda erkeklerin, başka bir kadınla evlendiği de görülmektedir. Levirat evliliğini yapan çiftler arasında olumlu yaklaşımlar görüldüğü gibi olumsuz yaklaşımlar da görülmektedir.

Bu çalışmada, levirat evliliği süreci, katılımcıların görüşleri ve levirat evliliği ile ilgili yapılan çalışmaların ışığında; *evlilik öncesi süreç*, *evliliğin yapılaş şekli* ve *evlilik sonrası süreç* olarak üç ana başlıkta ele alınmıştır.

3.2. Levirat evliliği öncesi süreç

Yapılan görüşmelerde katılımcı kadınların en çok sorun yaşadıkları dönem, kayınıyla evlenmeden önceki dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde kadın açısından birçok problem söz konusudur. Katılımcıların çoğu eşleri öldükten sonra kendilerinde psikolojik problemlerin ortaya çıktığını ve bunun sonucunda sağlık sorunları yaşadıklarını ifade etmektedirler:

“Ben aylarca kendime gelemedim, eşimi çok seviyordum. O öldüğü gün sanki her yer karanlıktı benim için. Günlerce ağladım, yemek yiyemedim sadece su içebiliyordum (Nuriye).”

“Eşim bana karşı çok iyiydi ve ben onu çok seviyordum bundan dolayı ölümü beni çok etkiledi, hasta oldum ve tedaviler gördüm ama fani dünya hepimiz bir gün öleceğiz. Ben kocamın üzüntüsünden dolayı evliliği bile düşünmedim ama kayınpederim beni kayınımla evlendirdi (Gülazer).”

Katılımcıların kayınıyla evlenmeden önce yaşadıkları problemlerden bir tanesi de gelecekleriyle ilgili yaşadıkları kaygıdır. Kadın olmalarından dolayı, kendisinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını nasıl karşılayacakları yönünde yaşadıkları sıkıntılar baş göstermektedir. Bunların yanı sıra katılımcıların aynı zamanda duygusal anlamda da bir boşluğa düştüğü görülmektedir. Kendileriyle hayatı paylaşan, kendilerinin seveceği ve sevileceği bir kişinin olması gerektiğini de ifade etmektedirler. Buna bağlı olarak kendilerinin tekrar evlenmeleri noktasında düşündükleri ve bu anlamda endişe yaşadıkları da görülmektedir. Bir katılımcı, bu problemleri şöyle belirtmektedirler:

“Mesela böyle yalnız, seveceğin ve sevileceğin kişi yok ve çaresizsin artık. Ve herkes eşim öldükten sonra bana acımaya başladı ve bana ne kadar günah diye bakıyordu. Dul bakmış gözüyle bakıyordu herkes. Sen ne yapacaksın, gidecek misin, kalacak mısın, kızını bırakacak mısın, sen

beş sene çocuk bekledin ve çocuğun oldu sen o çocuğu nasıl bırakıp gideceksin diyorlardı bana. Ben evlenme endişesini yaşadım tabiki. Böyle bir düşünceleri yoktu ilkinde, benim kayınım gençti beni kabul etmeyebilir diye düşündüm. Bana ‘babanın evine git’ diyebilir diyordum (Rahime).”

Katılımcı olan Rahime, çocuğunu bırakma endişesini de yaşadığı görülmektedir. Bundan dolayı çocuğunun yanında kalması için eşinin ölümünden sonra kayınıyla evlenmeyi düşündüğünü ve kayının kabul edip etmemesi yönünde endişe yaşadığı anlaşılmaktadır. Eğer kayın, kendisiyle evlenmeyi kabul etmeseydi babasının evine çocuğu olmadan dönmesi söz konusu olacağı tespit edilmiştir.

Katılımcıların eşleri öldükten sonraki süreçte yaşadıkları problemler, aslında kendilerinin kayınlarıyla evlenmeleri için zemin hazırladığı görülmektedir. Bununla ilgili olarak bazı katılımcılar yaşadıkları o süreci şöyle ifade etmektedirler:

“Çok kötü bir durum Allah hiç kimseye yaşatmasın. İnsan kendisini yalnız hissediyor, çaresiz hissediyor ve ne yapacağını bilmiyor. Öldükten sonra sanki dünyam başıma yıkıldı. Nereye gideceğimi, nasıl nefes alacağımı bilmiyordum. Sanki o bir çölde aç susuz bırakılmış hissi vardı. Her gün ağlıyordum. İlk eşim baskıcıydı ama onu çok seviyordum. Ben evlendim çünkü daha fazla dayanamazdım, İlk kocama karşı kendimi suçlu hissettim ama bunu ve çocuklarıma en iyi bakacak onun kardeşiydi. Bundan dolayı şimdiki eşimin evlilik teklifini kabul ettim (Hasibe).”

“Eşim öldükten sonra ilk zamanlar kimse bana karşı böyle konularda laf etmez bende kendi içimde bir savaş veriyordum bundan sonra ne olacak neler yapabilirim, çocuklarıma hem anne hem baba nasıl olabilirim düşüncesi hiç aklımdan çıkmazdı. Bir zaman sonra bana bu konular açılmaya ve beni ikna etmeye çalıştılar. Bende ilk zamanlarda karşı çıkıyor ve bu konulardan çok utanıyordum. Ancak biraz daha zaman geçince artık

mecburi olarak kabul edip evlenmek zorunda kaldım ve evlendikten sonra da eşime sadık kalmadığım için pişmanlık duyup ilk zamanlarda gizli gizli ağlardım. Çocuklarımın küçük olmasından dolayı kendimi suçlu hissedip bundan dolayı evlenmek zorunda kaldığımı kendi kendime söyledim (Hemi).

Katılımcı kadınların ifadelerine bakıldığında, kayınlarıyla evlenmeden önceki sürecin kendileri açısından yaşadıkları zorlukları görmek mümkündür. Bu zorlukların dul kalan kadına ve çocuklarına sahip çıkması adına, kayınıyla evlenmesi için uygun zemin oluşturduğu görülmektedir.

Erkeğin ölmesiyle beraber, dul kalan eşleri için geride kalan hayatları açısından oldukça riskli ve zor bir hayatın başladığını, katılımcılarla yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Dul kalan kadınların hayatları, ilk eşleriyle olan kurulu düzenlerinin değiştiği ve gelecekleriyle ilgili kritik kararların verildiği bir aşamada seyretmektedir. Dul kalan kadının yaşının genç olması, kendisini evliliğe iten nedenlerin başında gelmektedir. Dul kadın, evlilik tercihini aileden biri tarafından kullanmadığında kendisinin nasıl bir insanla karşılayacağı konusunda fikir sahibi değildir. Kendisine ve çocuklarına nasıl bakılacağı konusunda kafalarında soru işareti oluşmakta ve evlenmekte tereddüt etmektedirler. Bütün bu soru işaretlerine ve tereddütlere rağmen aile dışında bir erkekle evlenmeye karar verdiklerinde, ölen eşinin ailesi tarafından çocuklarının kendilerine verilmeyeceği tehdidi ile karşı karşıya kaldıklarını ifade etmektedirler. Tercihini aileden biri ile evlenmekten yana kullandıkları zaman ise ölen eşinin ailesini ve kayınını yakından tanıdıkları için kafalarında oluşan sorulara cevap bulmakta zorlanmamışlardır. Kayınlarıyla evlendiklerinde de çocuklarından uzaklaşmadıklarını söylemektedirler. Bu konuda levirat evliliğinin bazı katılımcılar açısından avantaj sağladığını söylemek mümkündür:

“Kayınımı sevdim, onunla evlenmeden önce de onun hareketlerini tavırlarını biliyordum. Çok sevecen ve cana yakın biriydi. Bildiğim için de çok hoşuma gidiyordu. Bu aileyi de çok iyi biliyorum kötü bir aile değil, bu aileden ayrılmak istemedim (Rüveyda).”

“...mesela böyle çocuğunu bırakıp gitse akli hep çocuğunda kalır, kim bakıyor, aç mı tok mu, dövülüyor mu, seviliyor mu, merhamet görüyor mu, anne sevgisi, baba sevgisine olan ihtiyacı karşılanacak mı. Biz de annesiz kaldık biz de sevgisiz kaldık çoğu zaman. Ben de dedim benim yaşadığım durumu çocuğum yaşamasin diye kabul ettim bu evliliği ve böyle bir karar aldım. Ben gitseydim çocuğum beni hatırlayıp sevecek miydi bunlar hep aklımdaydı. Ben genç ve güzeldim illaki evlenirdim ama çocuğuma kıyamadım çünkü kayınpederim onlar gitseydim çocuğumu benden alacaklardı (Rahime).”

Bazı katılımcılar ise eşlerinin ölümünden sonra, tekrar aile dışından birisiyle evlilik gerçekleştirip kurulu olan düzenlerini bozmak istememektedirler. Bundan dolayı ilk eşiyle kurdukları düzeni devam ettirmek için kayınlarıyla evlenip kurulu düzenlerine devam etmektedirler:

“Benim maddi hiçbir şeye ihtiyacım yoktu. Benim babam Yüksekova'nın en zenginlerinden bir tanesidir. Bana gel sana bütün imkanlarımı seferber edeceğim dedi. Ben istemedim. Ben bu aileyi çok seviyorum dedim onlara. Hazır bir düzenim de var, bu düzenimi bozmak istemedim. Onun için evlendim (Peyzat).”

Oyuncu, günlük hayat içinde oynanan bir oyuna kendi çıkarları doğrultusunda iştirak edip faaliyet gösterebilir (Goffman, 2009, s. 30).

Oynanan bu oyunda (levirat) oyuncular bir takım çıkarlar uğruna yer aldıklarını ifade etmişlerdir. evlendikten sonra eşlerinin ölmesi, oyuncuların tekrar evlenmesi noktasında endişeye ve tereddüt yaşamalarına sevk etmektedir. Tanımadıkları bir eş adayının, kendilerine ve çocuklarına nasıl davranacakları konusunda bilgi sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Çünkü ölen eşten sonra kendilerine ve çocuklarına yönelik iyi davranabilecek bir eş adayı bulmak oldukça zordur. Bu oyunun diğer oyuncusu olan kayın, tanınan ve bilinen biridir. Kardeşinin ölen çocuklarına ve eşine karşı iyimser davranacağı ihtimali çok yüksektir. Bu yüzden oyuncular (katılımcılar), diğer aktörlerle(kayın) takım arkadaşı olmaktan fazla tereddüt yaşamamaktadırlar.

Oyuncular (kadın oyuncular), kendilerinin ve çocuklarının maddi anlamda herhangi bir sıkıntı yaşamak istememişlerdir ve bu oyunda yer aldıktan sonra bu endişelerinin ortadan kalktığı görülmektedir. Bazı oyuncularda da, kurulu olan düzenlerinin bozulmaması noktasında bu oyunun kendilerine avantaj sağladığı tespit edilmiştir.

Bağlı ve Sever'in (2005) yapmış oldukları "*Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sororat*" adlı çalışmada görüşülen 26 katılımcının %50'si kayın evliliğinin hem çocuklar hem de kadınlar açısından iyi olabileceği vurgulanmıştır. Bu durum, evliliğe onay veren katılımcıların isteyerek değil, şartlara bağlı olarak onay verdiklerinin bir göstergesidir. Yapılan bu çalışmada ise katılımcıların, hem kendilerine hem de çocuklarına yönelik yaşadıkları endişenin bu evlilikte karar vermede etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Goffman (2009), insanların günlük hayattaki yaşamlarını idame ettirmelerinin, bir tiyatro sahnesinde aktörlerin icra ettiği oyundan farksız olduğunu ifade etmiştir. Levirat evliliği de bu anlamda gündelik hayatta insanların icra ettiği oyunlardan bir tanesidir. Levirat evliliği öncesinde, aktörleri bu oyunu oynamaya zorlayan faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında, kadının tek başına kendisinin ve çocuklarının ihtiyaçlarının nasıl karşılayacağı noktasında yaşadığı endişeler gelmektedir. Katılımcı kadınların yaşadıkları zorluklar ve bu anlamda yaşadıkları endişeler, kadını kayınıyla eş olma rolünü icra etmeye zorlamıştır. Böylelikle katılımcılar, levirat evliliğinde baş aktörlerden bir tanesi olduğu görülmektedir.

3.2.1. Levirat Evliliğini Etkileyen Faktörler

Hakkari'de yapılan levirat evliliklerinde etkili olan birbirinden farklı çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörler, kültürel gelenek, din, dul kadın olmak, namus, sosyal yaşamda kadının özgür olmaması, kadının yaşı ve çocuklu olması, duygusallık, eğitim, kayının bekar olması ve aile baskısıdır.

Ataerkil toplumlarda, cinsiyete dayalı yaşanan sınıflaşmalardan kaynaklı olarak, kadın-erkek rollerin farklı olmasını da beraberinde getirmektedir. Kadınlar daha çok kapalı alanlarda ve erkeklerin kendilerine uygun gördüğü rollerin dışına çıkmakta oldukça güçlük çekmektedirler. Ataerkil toplum yapısında kadınların tercih hakları oldukça sınırlıdır. Bundan dolayı kadınlar, erkeklerin kendileri adına aldıkları kararlara boyun eğmekten başka çıkar yol bulamamaktadırlar. Feminist yaklaşım, bu

bağlamda kadınların eril tahakkümden kurtulmak ve özgür olmaları yönünde çalışmalarda bulunmuşlardır. Kadınların, kapalı alanların dışına çıkması, kendi bedenleri ve yaşamları üzerinde söz hakkı elde etmeleri gerektiği dile getirilmektedir (Özsüz, 2008)

Levirat evlilikler ekseriyetle ataerkil toplumlarda görülmektedir. Levirat evliliklerin, çoğunlukla kadınların özgür iradelerin dışında gerçekleştiği bu çalışmada yapılan tespitler arasında yerini almaktadır. Ataerkil toplum yapısı, levirat evliliklerin gerçekleştirilmesinde etkili olan faktörleri de meydana getirmektedir. Bu faktörler, kadınların levirat evlilikleri yapmaları açısından zorlayıcı bir etkiye sahip olduğu yapılan bu çalışmada katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Katılımcılar, kendi bedenleri ve yaşamları üzerinde söz hakkına sahip olmaları halinde levirat evliliklerini yapmayacakları bu çalışmada gözlemlenmiştir.

3.2.1.1. Kültürel Gelenek *(Buralarda eşi ölen kadınlar genellikle kayınlarıyla evleniyor)*

Kültür, toplumların üreterek-öğreterek ve etkileşim yoluyla aktardığı gelenek ve göreneklerin tamamını kapsar (Göçer, 2012, s. 51). Hakkari ilinde de evliliklerin bu kapsamda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Levirat evliliklerin daha önceki kuşaklarda da gerçekleştiğini ifade eden katılımcılar mevcuttur. Bazı katılımcılar, geleneklerimizde ve göreneklerimizde ölen kişinin dul karısı ve çocukları kendi kaderlerine bırakılması söz konusu olmadığını ifade etmektedirler. Bir kadının bir aileye gelin olarak gitmesi, artık o ailenin bir ferdi olarak bilinir, o ailenin kimliğiyle şekillenmektedir. Ölen kişinin dul kalan eşine, aile dışından biri tarafından talip olunması, gelenek ve göreneklere göre ayıp ve çirkin olarak görülmektedir:

“Bizim burası çok küçük herkes herkesi tanıyor. Öyle bir niyetleri olsa da buna cesaret edemezler. Çünkü yaşı genç olan kadınlar genelde kocasının ailesinden biriyle evlendirilir. Benim evliliğim de öyle oldu. Zaten kocamın ailesi de onun için nikahımızı kıydılar, bizi evlendirdiler (Nuriye).”

Bir toplumda yürütülen faaliyetler ve inşa edilen kurumlar o toplumun kültürel değerleriyle yakından ilişkilidir. Bir toplumdaki ahlaki değerler, örf ve adetler o toplumda yapılan tüm faaliyetler ve kurumlar üzerinde kural kuyucu bir etkinliğe

sahiptir. Dolayısıyla toplumda faaliyet gösteren bireyler ve kurumlar, içinde oldukları faaliyetleri kültürel değerlere göre dizayn etme zorunluluğunu hissetmektedir (Goffman, 2009, s. 224).

Yapılan bu çalışmada, levirat evliliğinin gerçekleştiriliyor olmasında etkili olan faktörlerden bir tanesi de kültürel olmasıdır. Yapılan görüşme ve gözlemler ışığında, levirat evliliğinin Hakkari ilinde yapılması çok eski dönemlere dayandığı gerçeğini görmek mümkündür. Katılımcılar, kendilerinden çok önce bu evliliği yapanlara şahit olduklarını ve onlardan öncesinde de bu evliliğin olduğunu belirtmektedirler. Bu evliliğin yapılış gayesi kültürel bir boyut kazanmaktadır. Hakkari ili yaşayan insanların kültüründe, dul kalan kadına ve çocuklarını sahipsiz ve kendi kaderleriyle baş başa bırakmamak gibi bir hassasiyet yer edinmektedir. Dolayısıyla dul kalan bir kadına karşı vurdu duymaz bir eylem, toplumsal bir tepkiye dönüşme riskini taşımaktadır. Hakkari kültüründe, dul kalan bir kadının evlendiği aileden bir erkekle evlendirilip, koruma altına alınması ve dul kalan kadından ve yengesiyle evlenecek olan erkekten ise buna rıza göstermeleri beklenmektedir.

3.2.1.2. Din (Dinimizde de var, yaptığım yanlış değildi)

Katılımcıların kayınlarıyla evlilik sürecinde, evliliklerinin yapılış şekliyle ilgili söylemlerinde dinin bu evliliğe ehliyet verdiğinin göstergesidir. Bu evliliğin dini açıdan hiçbir sakıncası olmadığını ve bundan dolayı da evlendiklerinde kayınlarıyla sadece imam nikahı (dini nikah) kıydıklarını ifade etmektedirler. İslam dinine göre Kuran-ı Kerimde, kimlerin kimlerle evleneceği ve evlenmeyeceği yer almaktadır (Nisa Suresi: 23/24). Müslüman olan katılımcıların dinen bir sakıncası olmadığı için kayınlarıyla evlendirilmektedirler. Bazı katılımcılar, dinen bir sakıncası olmadığı ve Allah nezdinde de yanlış bir şey yapmadıklarını söylemektedirler:

“...Çok utandım ilk başlarda ama Allah helal kıldıktan sonra zamanla utanma duygusu ortadan kalkıyor...

...Düğün falan olmadı sadece nikah kıyıldı. O şekilde evlendik (Fatma).”

Katılımcıların tamamı sadece imam nikahı (dini nikah) ile evlendiklerini ifade etmiş olmalar, levirat evliliklerin dinsel açıdan bir sakıncası olmadığını

göstermektedir. Aynı zamanda dinin de bu evliliğe ehliyet vermiş olması, dinin bu evlilikte önemli bir rolü olduğunu göstergesidir.

Yapılan çalışmalarda dininin sosyal hayata yönelik düzenlemeler getirildiği vurgulanmaktadır. Aile ve evlilikler konusunda dini emir ve yasakların olması, ailenin ve evliliklerin dini referansla gerçekleştirildiğinin göstermektedir. İnsanlar evlilik yaptıklarında bu emir ve yasakları esas alarak evlenip aile kurmaktadır. Dinin, toplum içinde yapılan evliliklere ehliyet vermiş olması, o evliliği toplum içinde meşru görülmesinde etkin rol oynar (Geçioğlu, 2019, s. 625). Levirat evlilikler de, dinin ehliyet verdiği evlilikler arasında olduğundan dolayı, toplum içinde meşru olarak görülmektedir.

Durkheim, dinin toplumsal işleyişlerde önemli bir işlevi olduğunun üzerinde durmaktadır. İnançsal değerler, toplumdaki davranışların meşrulaştırılmasında ve devam ettirilmesine kaynaklık etmektedir. Bunun yanı sıra inançlar, ortak değerlerin korunmasında ve bu ortak değerler etrafında insanların bütünleşmesine katkıda bulunur (Wallace ve Wolf, 2012, s. 52-53).

Levirat evliliğinde imam nikahının kısılanması, levirat evliliklerin dinsel bir yönü olduğunun göstergesidir. Din adamının gerçekleştirdiği bu görev sonrasında toplum, levirat evliliği yapan kayın ile yengeyi, artık karı-koca olarak görmekten geri durmamaktadır. Bu evliliğe itiraz edecek hiçbir gücün varlığı da söz konusu değildir. Levirat evliliğindeki meşrulaştırıcı gücü olan din, bu evliliğin aynı zamanda olması gereken toplumsal bir değer olduğunun da hatırlatıcısıdır.

3.2.1.3. Çevre: Dul Kadına Bakış Açısı (*Herkesin gözü bendeydi, rahat dışarı çıkamıyordum*)

Katılımcıların en çok dile getirdiği şeylerden bir tanesi de, eşleri öldükten sonra çevresinde kendisini rahatsız edecek davranışların vuku bulması olduğu tespit edilmiştir. Çevredeki insanların, eşi ölen kadınların hakkında konuşmaları ve kendilerine yönelik dedikoduların yapılması, kendilerine sürekli bakılması onları oldukça rahatsız etmektedir. Bundan dolayı da katılımcıların, bu dedikoduları ve kendilerine yönelik rahatsız edici bakışlarına son vermek için kayınlarıyla evlenmeyi çare olarak görmektedirler.

“Yani, sonuçta eşiniz yok. İnsanlar çok konuşur. Onlara bir şey de diyemiyorsun. Birileri iyiliğim için benle konuşuyorlardı. Bazıları da benim kötülüğümü istediler ve hep dedikodular yaptılar. Ben evlendikten sonra artık beni rahat bıraktılar (Delal).”

Katılımcılar, toplumda kendilerine yönelik yapılan olumsuz konuşmaların kayınlarıyla evlendikten sonra son bulduğunu ve kendilerini rahatsız etmediklerini söylemektedirler. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların, çevrenin kendilerine yönelik rahatsız edici tutumları dile getirmelerinin, çevrenin bu evlilikte etkili olduğunu göstermektedir.

Toplum içinde bir bireyin içinde bulunduğu faaliyetlerden dolayı, çevresinin kendisine yönelik, bakış açısını ve kendisi hakkında oluşabilecek tanımlamayı etkileyebilmektedir (Goffman, 2009, s. 19). Bundan dolayı bireyden istenilen; duygularını, hal ve hareketlerini kontrol altına alması, toplum içinde daha kabul görülecek bir alanda faaliyet gösterilmesidir (Goffman, 2009, s. 22).

Katılımcılar, eşleri öldükten sonra toplumda kendilerine farklı bir gözle bakıldığını ve bu yüzden oldukça rahatsız olduklarını dile getirmektedir. Eşi ölen kadın duldur, bununla ilgili olarak toplumun kendisine yönelik tanımlamaya ve bakış açısına daha önceki bölümlerde değinilmektedir. Dul kadının, çevredeki insanlarda uyandırdığı izlenimlerden dolayı hem katılımcılar hem de katılımcıların aileleri rahatsız olmaktadır. Çevredeki insanların dul kadına yönelik bakış açısından ve dul kadına yönelik izlenimlerden kurtulmak için kayınlarıyla evlenmektedirler. Aileler de kendilerinden bu konuda hassasiyet göstermelerini ve bu evliliği yapmalarını istemektedirler. Tüm bunlara bakıldığında çevresel faktörlerin dul kalan kadınların, kayınlarıyla evlenmesinde etkili olduğunu görmek mümkündür.

Yapılan bu tez çalışmasında kadınların, ilk eşleri öldükten sonra hem ailede hem de toplumda baskılara maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Eşlerinin ölmesi ve kendilerini koruyacak birilerinin olmaması, katılımcıların baskı görmelerinde önemli ölçüde etki etmektedir. Katılımcılar eşleri ölünce, kadın olmanın zorluklarını

yaşadıkları tespit edilmiştir. Toplumda kadının erkeğe oranla daha dezavantajlı olduklarını ifade eden katılımcılar, kadına yönelik düşüncelerde herkesin kendinde söz söyleme hakkı bulunduğunu söylemektedirler. Kadınlar özellikle eşleri öldükten sonra toplumda söz laf olmasın diye çok dikkatli davranmak zorunda kaldıkları tespit edilmiştir. Katılımcılar “dul kadın” olarak kendi akrabalarına karşı bile dikkatli davranmak gerektiğini ifade ederek, her an iftiraya uğrayabileceklerini dile getirmektedirler. Kadının geleceği ile ilgili olarak çevrede kendinde söz hakkı gören herkes, bir şeyler söyleme çabasına girdikleri gözlemlenmiştir. Katılımcıların, “dul kadın” olmalarından dolayı çevrede kendilerine yönelik konuşulanlar aileleri rahatsız etmektedir. Aileleri tarafından kendilerinin evlenmesi gerektiği ve kendileri için en uygun adayın kayını olduğu ifade belirtmektedir. Katılımcılar da bu anlamda yaşadıkları sıkıntıları bertaraf etmek için kayınlarıyla evlendikleri görülmektedir:

“İnsan ne yapacağını bilemiyor. Erkek olsan rahatsın ama kadın olduğun zaman herkes kendisinde bir şeyler söyleme hakkı buluyor. Yalnız kalmışsın, birisi yanlış bir şey söylemesin diye çok dikkatli davranmak zorunda kalıyor insan. Herkes bir şeyler söylüyordu. Kimisi bana git evlen hayat kur kendine, kimisi de çocuklarını bırakma diyordu. Ben de mecbur çocuklarım için durdum burada. Ben eniştemle normal konuşuyordum, sonuçta kardeşimin kocası elbette konuşacağım. Millet dedikodu yaptılar yok bilmem eniştesiyle evlenecek yok bilmem ne yapıyor yüzlerce binlerce dedikodu vardı. Kardeşim de bu dedikoduların son bulması için kayınımla evlenmemi söyledi ama istersen evlen diyordu bana, zorlamadı (Feyruze).”

Ben kendimi hiç bu kadar çaresiz görmedim. Çünkü sırtınızı verdiğiniz kişi ölüyor. Bu sanki dünyanın yıkılması gibidir. Zaten o acı tarif edilemez bir şey. Ondan sonrası da zaten çok kötü. Çocuklar var ve yanınızda eşiniz yok. Valla çok kötü bir durum. Yalnız kalmak çok kötü. Ben kendimi hiç bu kadar ağlarken görmedim. Her gün ağlıyordum her gün. Dışarı çıkamıyordum ben, insanlar acıyor diye. Hem

bana acıyorlardı hem de hakkımda illeri geri konuşuyorlardı. Ben bir şey anlamadım. İki kızım bir oğlum vardı. Onlarla ne yapacağımı bilmiyordum. Aslında bıraksalardı çok güzel yaşayabilirdik. Ama bir kadın başına bunu yapmak burada çok zor. Dışarı çıktığında bak dışarı çıktı Allah bilir nereye gidecek diyorlardı. Bunun için erkeksiz kalmak çok zor. Benim çocuklarımı da dövüyorlardı. Eltilerim de bana çok baskı yapıyorlardı. Onlar da çok korkuyordu onlara koma gitmemden çok korkuyorlardı. Ondan bana hep kötü davranıyorlardı (Zehra).”

Tacoğlu'nun (2011), yaptığı çalışmasında sosyal çevrenin dul kadına yönelik bakış açısının, hem dul kadını hem de dul kadının ailesini rahatsız edecek bir faktör olduğunu ve bu tür rahatsızlığa mahal vermemek için böyle bir evliliğin gerçekleşmesi söz konusu olduğuna değinmiştir. Aileler tarafından dul kadının toplum tarafından konuşulmasının kendi hassasiyetlerine zarar vereceği ve buna dair hassasiyetleri olduğu ifade etmektedir. Dul kalan kadına yönelik, başkaları tarafından sözlü ya da fiili bir eylemde bulunulması, cinayetlerin bile işlenebileceği bir nedene dönüşebilmektedir. Katılımcılar gördükleri baskı ve yaşadıkları korkulardan dolayı kayınlarıyla evlendiği görülmektedir.

Katılımcılardan bazıları da dul kaldıklarında kendilerinin ne kadar çaresiz kaldıklarına değinmektedirler. Kadınlar eşi öldükten sonra ev içinde kendisine yardım edecek birinin olmamasının zorluklarını yaşamaktadırlar. Katılımcılar, kimse eşi gibi kendilerine yardımcı olmadığını, kendi evinin ihtiyaçlarını karşılamadığını, kendisinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamadığını ifade etmektedirler. Katılımcılar duygusal açıdan kendilerini yalnız hissetmişlerdir ve dertleşecek kimseleri olmadığını ifadelerinde görmek mümkündür. Bu sebeplerden dolayı dul kalan katılımcılar, kendileri açısından evliliğin gündeme geldiğini söylemişlerdir:

“M... çok kötü bir duygudur. Yani nasıl hissettiriyor biliyor musun? Sen kimsesizsin, senin eşin yok, sana bakacak kimsen yok, duygularını anlayacak kimse yok.

Mesela sırtını böyle dayayacağın kimse yok, derdini anlayan yok, yani bir evde sana bakan yok. Mesela bir ev yürütüyorsun, çoluk çocuk sahibisin, birisine muhtaç kalıyorsun yani gidip de eşine davrandığın gibi o insanlara davranamazsın. Açılıp da sen bunu bana yap, şunu bana yap, şöyle yap diyemiyorsun. Çok kötü bir şey, çok kötü bir yalnızlık. İnsan gerçekten bir çocuğunu kaybetse bir de eşini kaybetse aynı duruma geliyor. Çok kötü Allah kimsenin başına vermesin (Rahime).”

“Çok kötü bir durum ne yapacağını bilmiyorsun insanlar senin hakkında konuşuyor, çaresizsin. Çocuklarına ne yapacağını bilmiyorsun, çocuklarımı bırakıp gideyim mi gitmeyeyim mi arasında kaldım. Bir süre bekledim ama insan gerçekten ne yapacağını kime sığınacağını bilmiyor bir taraftan seni sevmeyenler senin hakkında çok kötü konuşuyor. Dışardan insanlar da sana çok farklı bakıyor. Allah bana yaşattı, başka kadınlar yaşamazsın yani ne kadar anlatmaya çalışsam da o durumu anlatamam, dilim dönmez (Hasibe).”

Günlük yaşamda ailenin işlevi toplumsal işleyiş açısından hayati önem taşımaktadır. Bundan dolayı aile, içinde bulunduğu toplumsal kurallara göre şekillenmektedir. Aile içindeki bireylerin rol dağılımı, toplumun cinsiyet kurallarına göre belirlenir. Toplumun, aile içinde kadın için uygun gördüğü annelik ve eş rolleri aynı zamanda toplumun ahlaki değerleri olarak görülmektedir. Mill'e (1971) göre, ahlaki değerlerin inşa edilmesinin, korunmasının ve sürdürülmesinin yegane yolu evlilik yapmaktır (Geçit, 2013, s. 116).

Toplumun kadına olan bakış açısı ve kadına yönelik uygun görülen rollerden dolayı kadınların, çok küçük yaşta evlilik ile ilgili düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Ataerkil toplumlarda kadına yönelik baskıcı tutum, kadınların hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılması, kadınların evliliği kurtuluş yolu olarak görmelerinde etkili olmuştur (Doğancı ve Tuncay, 2020, s. 1325). Evlilik, toplumda daha çok kadınlar üzerinden tanımlanır. Bundan dolayı evlenmemiş kadınlar, toplumsal baskıya uğrama endişesiyle evlenmek için hazırlıklar yapar. Toplumun

belirlediği dönemde evlenmemiş olan kadınlar, “evde kalmış” vb. söylemlerle eleştirilmektedirler. Toplumun kadına ve evliliğe olan yaklaşımından dolayı evlenmiş sonrasında, eşinden ayrılmış ya da eşi ölmüş olan dul kalmış kadınlar da tekrar evlilik yapma zorunluluğunu hissetmektedirler (Doğancı ve Tuncay, 2020, s. 1339).

Toplumun dul kadınlara bakış açısına yönelik yapılan çalışmalarda, dul kadınlara yönelik izlenimlerin olumlu olmadığını görmek mümkündür. Toplumda dul kadınlara, daha çok cinsellik üzerinden bir tanımlama yapılmaktadır. Dul kadınlar, erkekleri baştan çıkaran ve cinsel ilişkinin kolayca yaşanılacağı bireyler olarak görülmektedirler (Ünür, 2013, s. 39).

Goffman (2014), damgalanmanın toplumda insanların kendileri için arzu etmediği bir nitelik olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü toplumda yaşayan insanların gözünde anormal gözükme oldukça hoş görülmemeyen bir durumdur. Toplumda damgalanmak demek, kişinin lekeli, normal olmayan, olumsuz ve dezavantajlı bir pozisyonda olması demektir. Bu yüzden toplumda damgalanan bireyler için hayat, oldukça zahmetli ve meşakkatli bir hal alır (Akt. Sevim, 2018, s. 472).

Yapılan bu çalışmada ve konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalarda dul olmanın kadınlar açısından istenmeyen bir durum olarak görülmektedir. Bunun sebebi toplumun dul kadınla ilgili olumsuz tanımlaması olduğu tespit edilmiştir. Toplumun dul kadına yönelik tanımlaması, dul kadının toplum tarafından pek hoş karşılanmadığını göstermektedir. *Dul kadın* söylemi, kadının normal olmadığını ve istenmeyen şeylerin (meşru olmayan bir ilişki yaşamak, aile yıkmak, erkekleri baştan çıkarmak) ortaya çıkmasında potansiyel suçlu olarak damgalanması anlamına gelmektedir.

Bu çalışmanın yapıldığı bölgede katılımcılar, eşi ölen dul kadınların toplumda çok normal olarak görülmediklerini ifade etmektedirler. Toplumda kendilerine yönelik bakış açısının, normal evli ya da daha önce hiç evlenmemiş bir kadına yönelik bakış açısıyla aynı olmadığı tespit edilmiştir. Dul kadına yönelik bakış açısı, eşi ölmüş, cinsel birleşim için durumu müsait ve cinsellik noktasında arzularını tatmin etmek için arayışta olduğu izlenimi hakimdir. Toplumda hakimiyeti olan bu anormal izlenimden dolayı dul olan kadınlar, toplumda kendilerine fazla hareket alanı bulamamaktadırlar. Bu çalışmada yapılan görüşme ve gözlemlerde, katılımcı kadınların dul olarak damgalanmış olmalarından dolayı sosyal yaşamada sıkıntı yaşadıkları görülmektedir.

Katılımcılar, eşleri öldükten sonra sosyal yaşam alanlarına yönelik kısıtlamalar yaşamışlardır. Çevredeki insanların kendilerine yönelik bakış açıları kendilerini oldukça rahatsız etmektedir. Bu yüzden sosyal yaşam alanlarında fazla faaliyet gösteremedikleri görülmektedir.

3.2.1.4. Toplumda Namus (*Sen bu ailenin namususun*)

Namusla ilgili olarak her toplumun kendince bir tanımlaması mevcuttur. Namus, toplumlardaki gelenek ve göreneklerin etkisiyle anlam kazanmaktadır. Türkçeye Arapçadan geçtiğini, namus kavramının tarihsel sürecini ve toplumlarda atfedilen anlamlarını Altunel (2012, s. 2015);

“ “Namus” ibaresinin, dilimize Arapça veya Farsça’dan girdiği düşünülmektedir. Araplar ve Farslar da eski Yunanlılar’dan almıştır. Kelimenin kökeni, “nomos”dan gelir. “Nomos”, “iktidar, kanun, kural” anlamındadır. “Nomos”un da kökü “nema”dan gelir. ”Nema” ise, “bir erkeğin sahip olduğu otlak alan ve otlak alanın üstünde otlayan hayvanlar” manasındadır. Dolayısıyla “namus” kelimesinin kökünde “kural, kanun” ve “sahiplenmek” vardır. Kelime anlamı olarak “1- Kanun nizam. 2- Ar, edep, ırz. 3- Temizlik, doğruluk” anlamlarını taşıdığı söylenebilir”.

Toplumlarda kadınlık tanımlaması ve toplumda kadının sınıfsal olarak ayrıştırılmasında önemli olan cinsellik, namusla da bağdaştırılmaktadır. Toplumlarda kadın, içinde bulunduğu aile ve evli olduğu erkek ile kimlik kazanmaktadır aynı zamanda ailenin ve erkeğin namusu olarak da görülmektedir. Cinsellikle tanımlanan kadının görevi, ev içiyle sınırlı kalması, çocuk doğurması ve kocasına karşı kadınlık görevini yerine getirmesinin yanı sıra ailenin ve erkeğin şerefini, haysiyetini muhafaza etmekle mükellef görülmektedir. Kadın, fiziksel anlamda yetersiz olarak görülmesi, kadının erkek tarafından muhafaza edilmesi ve ihtiyaçlar noktasında erkeğe bağımlıdır. Erkeğin muhafazasında olan kadın, erkeğin iradesi dışında toplumsal alanda özgürce hareket alanı bulamamaktadır. Erkeğin özel mülkiyeti kapsamında gördüğü kadının, başkaları tarafından ele geçirilmesi ve kendisiyle etkileşimde

bulunulması (aile dışında bir erkekle görüşmesi ve cinsel ilişkide bulunması) ailenin şeref ve haysiyetine yönelik hakaret olarak tanımlanmaktadır (Uğurlu ve Akbaş, 2013, s. 78).

Erkelerin kadın bedeni üzerinde istek ve arzularının kanunlaştırdığı namus, erkeğin kadını kontrol ve denetleme aracı olarak algılanmaktadır. Toplumda kadının, namus kavramına göre hareket etmesi kadını cinsellik anlamında temiz ve edepli olarak tanımlar. Kadınlar, namus kurallarına hareket etmediğinde toplumda edepsiz, kirli ve *yollu* vb. insanı rencide edecek söylemlerle dışlanmaktadırlar. Kadınlar, namus kurallarının dışına çıktıklarında baskıya ve şiddete maruz bırakılmaktadırlar. Erkeklerin kadınlar üzerinde kontrol sağlama aracı olarak gördükleri namusun kadınlar tarafından ihlal edilmesi, kadınların öldürülmesi için meşru görülecek bir nedendir. Bundan dolayı, dünyanın birçok yerinde kadınlar namus adı altında öldürülmektedir (Bilgili ve Vural, 2011, s. 66-69).

Eşleri öldükten sonra kendileri açısından namus söyleminin gündeme getirildiği, katılımcılar tarafından yapılan görüşmelerde dile getirilmektedir. Katılımcılar, evlendikten sonra koca ailesinin bir ferdi haline geldikleri için koca ailesinin namus anlayışı kapsamında tanımlandıkları tespit edilmiştir. Eşleri ölen kadınların, başka erkeklerle evlenmeleri fazla doğru bir tercih ve eylem olarak görülmemektedir. Ölen eşin ailesi, gelinleri dul kaldıktan sonra gelinlerine yönelik atılan her adımı (meşru olan evlilik teklifi buna dahil) namuslarına yönelik bir saldırı olarak kabul etmektedirler. Ölen eşin ailesi, dul kalan gelinlerinin hem çevredeki insanlar tarafından konuşulmamasını hem de gelinlerinin ölen eşinin ailesi dışından biriyle evlenmesini önlemek için aileden biriyle evlenmesine ehliyet vermektedir:

“Benim şimdiki eşim aile baskısıyla evlendi benimle. O da ailesi olmasaydı benimle evlenmeyeceğini söyledi bana. Ama benim yeğenime kim bakacak diyordu bana. Ben yeğenime bakmak için seninle evlendim derdi ilk günlerde. O da ailesinin namusumuza sahip çık söylemleri de etkili oldu. O da bu konuşulanlara dayanmayıp evlendi benimle (Nuriye).”

“Beni isteyen oldu ama kocamın ailesi izin vermedi. Kocamın ailesi, bu kız artık bizim namusumuzdur dediler.

Kimseye vermeyeceğiz dediler. Ondan sonra da kimse beni istemedi (Sekna).”

Katılımcılar, eşleri öldükten sonra çevredeki insanların kendileriyle ilgili konuşulmasını istemediklerini söylemektedirler. Namus söylemi, katılımcılar için son derece önem arz etmektedir. Katılımcılar, kendileri hakkında yapılan yorumları ve olumsuz konuşmalarının namuslarına yönelik bir saldırı olarak ifade etmişlerdir. Katılımcılar, namuslarına saldırı olarak gördükleri yorumları ve eylemleri devre dışı bırakmak için kayınlarıyla olan evliliklerini bir çare olarak görmektedirler:

“Millet benim hakkımda kötü konuşmasın dedim, namusuma laf gelmesin, kızımın bakımıdır ama benim için en önemli husus benim namusumdu. Benim bulunduğum çevre çok kötüydü, herkes namusumdan söz ediyordu. Namus çok önemli bir şeydir benim için. Kızım da çok etkili oldu dediğim gibi (Rahime).”

Geleneksel toplum yapısında namus kavramı daha çok kadınla bağdaştırılır. Bundan dolayı namus söyleminin ilk çağrıştırdığı kadındır. Tacoğlu (2011) yaptığı çalışmada hem bu evliliği yapan kişiler hem de bu evliliği yapan katılımcıların akrabaları tarafından bu evliliğin gerçekleşmesinde “namus” un payı oldukça büyük olduğu görülmektedir. Tacoğlu’nun (2011) yaptığı çalışmada kayınıyla evlenen dul kalan kadının (S.T) annesiyle yaptığı görüşmede anne, kızının artık kocasının bulunduğu ailenin namusu olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı dul kadının evlilikle ilgili olarak kararların kendilerinde olduğunu söylemektedir.

Hakkari İli kapsamında yapılan bu çalışmada ve Tacoğlu’nun (2011) Mardin’de yaptığı çalışmada levirat evliliğinin yapılmasında, namus kavramının oldukça önemli bir gerekçe olduğu tespit edilmiştir.

Peristiany’in (1966) namusla ilgili yaptığı kuramsal çalışmalarda namusun kadınla erkek arasında sınıfsal bir ayrım meydana getirildiği ifade edilmektedir. Namus, daha çok kadının cinselliği ile ilişkilendirilmektedir. Kadının cinselliği erkeğin sorumluluğunda ve aynı zamanda erkeğin şeref değerlerinin en önemli parçasıdır. Dolayısıyla kadın, cinselliğini erkek için muhafaza etmekle ve erkek de bunu sürekli denetlemekle yükümlüdür. Erkek namusunu kurmak için gerektiğinde kaba kuvvete de başvurur. Erkekle kadın arasındaki bu ilişki, kendilerinin gündelik

hayattaki yaşamlarını etkiler ve bu doğrultuda gündelik yaşamlarını dizayn etmelerine neden olmaktadır (Akt. Tahincioğlu, 2010, s. 142)

Yapılan bu çalışmada katılımcılar, kayınlarıyla evlenmelerinde etili olan unsurlardan bir tanesinin namus olduğunu ifade etmektedirler. İlk evliliklerini yaptıktan sonra evlendikleri eşlerinin namusu olmaktadırlar. Eşleri öldükten sonra dul kalan katılımcılar, eşlerinin aileleri tarafından kuruma altına alınmaktadırlar. Çünkü ölen erkeğin ailesi, oğullarının ölmesi sonucunda oğullarının namusunu kurumak ve kollamakla yükümlü olduklarını düşünmektedirler. Bu yüzden dışardan birileriyle evlenmeleri genellikle hoş karşılanmamaktadır. Böyle bir durumda kadının aile dışında biriyle evlenmesi ya da aşk yaşaması şiddetle sonuçlanması ihtimalini doğurmaktadır. Katılımcı kadınlar, namus hususunda oldukça itidalli davranmak gerektiğini ifade etmektedirler. Kadın, “evlendiği erkeğin ve ailesinin namusu olmuştur” düşüncesinden dolayı, dışardan biriyle evlenmeyip aile içinden biriyle evlenir ya da evlendirilir. Yapılan bu çalışmada ve levirat evliliklerle yapılan diğer çalışmalarda da görüldüğü gibi kadınların kayınlarıyla evlenmelerinde namus, oldukça etkili bir faktör konumundadır.

Arapçadan Türkçeye geçtiği düşünülen namus sözcüğü, ahlaki kaidelere ve toplumun değerlerine bağlı olmanın yanı sıra iffet, cinsel saflık, temizlik ve sililik anlamlarına gelmektedir. İktidarın toplumsal cinsiyete dayalı olduğu ataerkil toplumlarda namus, kadınlar üzerinde kontrol sağlama aracı olarak kullanılmaktadır (Kalav, 2012, s.152). Namus, bireyin ve ailenin saygınlığı açısından oldukça önemlidir. Namusun kadınlık üzerinden tanımlanmış olması, kadının toplumsal cinsiyet kurallarına göre hareket etmesi gerektiğini gösterir. Kadının, kendisini ve ailesini toplumda küçük düşürecek herhangi bir davranışta (evlilik dışı ilişki, aile dışında başka bir erkekle samimi olma) bulunmaması gerekmektedir (Sakallı ve Akbaş, 2013, s. 78). Ataerkil toplumlarda namus, kadının cinselliği ile tanımlanmış ve kadının cinsel kurallar çevresinde hareket edip etmediği, erkek tarafından daima kontrol edilmektedir. Erkek, saygınlığın göstergesi olarak gördüğü namusa, kadın tarafından bir ihlal gerçekleştirdiğinde (evlilik dışı ilişki, aile dışında başka bir erkekle samimi olma), erkek güç kullanarak bunu önlemeye çalışmaktadır. Bu anlamda Dünyada ve Türkiye’de kadına yönelik namus cinayetlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir (Hamzaoğlu ve Konuralp 2019, s. 54).

3.2.1.5. Ekonomi: Sosyal Yaşamda Kadın Özgürlüğü (*Ben kendime ve çocuklarıma nasıl bakacağımı bilmiyordum*)

Levirat evliliklerin görülmesinde etkili olan en önemli faktörlerden bir tanesi de ekonomidir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcılar, ekonomik çaresizlikten dolayı bu evliliği gerçekleştirdiklerini ifade etmektedirler. Eşleri öldükten sonra kişisel ihtiyaçlarını ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakta endişe yaşadıklarını söylemektedirler. Geleneksel ataerkil toplumlarda ekonomiyi elinde tutan erktir. Ailenin geçimini sağlayan, eşinin ve çocuklarının sorumluluğunu üstlenen ailenin reisi yani babadır (Güneş, 2017, s. 247-248). Bundan dolayı kocası ölen kadının ekonomik yönden boşluğa düşmesi ve kendisini çaresiz görmesi kaçınılmazdır. Çünkü daha önce ekonomik bağımsızlığı olmayan katılımcıların, hem kendilerinin hem de çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayan bir kocanın varlığına alışmışlardır. Katılımcılar eşleri öldükten sonra ekonomik anlamda yaşadıkları çaresizliklerini şöyle dile getirmektedirler:

“(Gözleri dolarak) Dedim ya çok sıkıntı yaşadık, ilk eşim çobanlık yaparak bize bakıyordu ve herkes gibi biz de geçinip gidiyorduk ama öldükten sonra biz çok sıkıntılar çektik. Artık bize kimse onun gibi bakmıyordu. Artık çevremizdeki insanlar olsun, babamın ailesi ve çevresi olsun hepsi bize sadaka, fitre ve zekatlarını verdiler biz öyle ayakta kaldık. Çok zorluklar yaşadım Allah kimseye göstermesin. Ama şimdi oğlum memur oldu çok şükür durumumuz iyi ve geçinip gidiyoruz (Gülazer).”

Yine katılımcılar, ekonomik anlamda özgürlüklerinin olması durumunda böyle bir evliliği yapmayacaklarını belirtmektedirler.

“Benim param olsaydı kendime yeni bir hayat kurardım kızım. Ama benim kimsem olmadığı için ne yapacağımı bilemedim. Burada hangi kadının ekonomik özgürlüğü var ki benim olsun. Ama olsaydı buralardan giderdim (Delal).”

Ekonomik anlamda çaresizliği yaşayan katılımcılar, ekonomik anlamda özgürlüklerinin olması durumunda böyle bir evliliği yapmayacaklarını ve kendi istek ve arzularına göre bir hayat yaşayacaklarını söylemektedirler. Eşleri öldükten sonra

eşlerinden geriye kalan miraslarının da, kendi inisiyatiflerinde olmadığını belirtmektedirler.

“Hayır ben lafını bile edemem. Çünkü çok ayıp görüyorlar bunu. Bir kadının böyle işlerle işi olmaz. Valla bilmiyorum, ama bende olsaydı hepsini satıp kaçıp giderdim evladıyla. Ama bende değil. Tabi ki bu durum yanlış, kadınların da bu mirasta hakkı var ama vermiyorlar, ne yapalım (Nuriye).”

Levirat evliliklerle yapılan çalışmalarda da, levirat evliliklerin yapılmasında etkili olan faktörlerden bir tanesi de mirasın korunmasına, ailenin dışına çıkarılmamasına yönelik olduğu ifade edilmektedir (Bağlı ve Sever, 2005, s. 4). Bundan dolayı katılımcıların eşlerinden kalan miraslarının kendi inisiyatiflerinde olmadığını ifade etmeleri, bu evliliklerle ilgili yapılan başka çalışmaları da doğrulamaktadır. Böylelikle ekonomik faktörlerin, levirat evliliklerinin gerçekleşmesinde oldukça büyük pay sahibi olduğunu söylemek mümkündür.

Bir toplumun iktisadi işleyişi o toplumun yapısıyla yakından ilişkilidir. Ve iktisadi işleyiş, o toplumdaki ilişkilerin şekillenmesinde etkin rol oynamaktadır (Kale ve Nur, 2016, s. 47). Ataerkil yapıya sahip olan bir toplumda ekonomik güç mutlak süratle erkeğin kontrolündedir. Toplumdaki diğer ilişkilerin erkeğin tahakkümünde olması ve erkeğin ilişkilerde belirleyici olması şaşırtıcı değildir. Bundan dolayı kadının toplumdaki yeri, erkeğin onun için tayin ettiği alanla sınırlıdır. Ataerkil toplumda kadının yeri ve hareket alanı ev içiyle sınırlı bırakılmıştır. Kadının özgür iradesiyle başka alanlarda iktisadi bir faaliyette bulunması oldukça zordur. Böylelikle iktisadi yönden ve daha birçok konuda kadın, erkeğe bağımlı bir hale getirilmiştir (Nalbant ve Korkmaz, 2019, s. 180-181).

Levirat evliliklerin daha çok geleneksel ataerkil toplumlarda gerçekleştiği, daha önce ifade edilmiştir. Katılımcıların hangi mesleği yaptığına dair sorulan soruya, tamamının ev hanımı cevabını vermeleri, katılımcıların toplum yapısından dolayı başka alanlarda özgür bir şekilde iktisadi faaliyet gösteremediklerinin kanıtıdır. Bundan dolayı da katılımcılar, iktisadi ve daha birçok yönden eşlerinin kontrolündedirler. Katılımcılar, kendi başlarına iktisadi bir faaliyette bulunamadıkları için evlenmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedirler. Eğer ekonomik yönden kendi

başlarına bir faaliyette bulunma şansları olsaydı, kayınlarıyla böyle bir evlilik yapmayacakları yönünde ifadeleri de bulunmaktadır.

Ekonomik özgürlükleri olmayan katılımcıların, diğer alanlarda da özgürlük bağlamında problem yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu çalışma kapsamında katılımcılarla yapılan görüşmelerde, sosyal hayata yönelik özgürlükleri ile ilgili yaptıkları açıklamalar, katılımcıların özgürlüğü nasıl tanımladıklarına yönelik kısaca bir açıklamanın gerekliliği söz konusudur. Katılımcılar özgürlüğü, Aile içinde rahat davranıp davranmadıkları ve ev dışına (ziyaret, gezmek, şehir merkezine gidebilmek) çıkıp çıkmadıklarıyla açıklamaktadırlar.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde sosyal yaşama yönelik özgürlük alanlarının evlenmeden önce ve evlendikten sonra değişimlerin yaşandığını söylemektedirler. Bununla birlikte ilk eşleri öldükten sonra, ikinci eşle olan evliliklerinde de özgürlük alanında değişimler yaşadıklarını ifade etmektedirler.

Bazı katılımcılar hem ilk eşleriyle olan evliliğinde hem de ikinci eşle olan evliliğinde, sosyal yaşamda fazla kısıtlanmadıklarını belirtmektedirler. Ronya, evlenmeden önce de baba evindeyken özgür olduğunu dile getirmiştir. Severe evlendiği ilk eş tarafından hiç kısıtlanmadığını ve bu konuda çok rahat davrandığını söylemektedir. Katılımcı eşi öldükten sonra kayınıyla yapmış olduğu evlilikte de aynı ilk eşinde olduğu gibi, sosyal yaşama yönelik özgürlüğünün devam ettiğini ifade etmektedir. Katılımcı, arkadaş çevresiyle rahat bir şekilde görüştüğünü ve kayını tarafından hiç kısıtlanmadığını belirtmektedir:

“Bu konuda çok rahat bir kadını. Eşim tarafından olsun, ailede olsun kimse gezmemi, arkadaşlarımla birlikte olmamı vesaire gibi durumlarda karışmazlar. Yani bu konuda çok rahatım. Baba evinde de çok rahattım. İlk eşim de Allah rahmet eylesin, o varken de ben hep rahattım (Ronya).”

Evlenmeden önce ve evlendikten sonra sosyal hayata yönelik özgürlüğünün, devam ettiğini söyleyen bir diğer görüşmeci de Sekna'dır. Katılımcı, evlenmeden önce baba ailesinde çok rahat bir yaşam sürdüğünü ve kendi ailesinin, kısıtlanma noktasında başka aileler gibi olmadığını belirtmektedir. Katılımcı ilk eşinde de özgür olduğunu ama eşi öldükten sonra, insanların verdiği tepkilerden çekinip kendi özgürlüğünden

ödün vererek, eve kapandığını ifade etmektedir. İkinci eşiyle evlendikten sonra da tekrar sosyal yaşama yönelik özgürlüğüne kavuştuğunu söylemektedir:

“Ben babamlardayken çok özgürdüm. Hiç sıkıyorlardı, başka aileler gibi değildiler. Evlendim, evliliğin sorumluluklarından dolayı eskisi gibi davranmadım. Eşim ölünce bu sefer insanlar konuşmasın diye hiç dışarıya çıkmadım. Bununla da evlenince sanki karısı değildim, öyle davrandım. Ama artık evlenmişim ve bu sayede rahat rahat dolaşabiliyordum. Şimdi de beni bırakıp gitti. O gittiğinden beri çok rahatım.

Ben hiç kısıtlanmadım. Evlenmeden önce de rahattım. İlk eşimde de hiçbir şekilde kısıtlanmadım. İkinci eşimde de kısıtlanmadım. Zaten ikinci eş bana ne yapıyorsun nereye gidiyorsun demedi hiç (Sekna).”

Bazı katılımcılar, ilk evliliklerinde, sosyal yaşama yönelik özgürlük alanlarının olmadığını, eşi öldükten sonra kayınıyla yapmış olduğu ikinci evliliğinde sosyal yaşama yönelik özgürlüklerinin olmadığını dile getirmektedirler. Katılımcılar, evlenmeden önceki hayatlarında yani baba evindeyken de rahat davranmadıklarını ifade ederek, sosyal yaşama yönelik alanlarında kısıtlandıklarını söylemektedirler. Katılımcılar, evden dışarı çıkarılarken kendilerine refakat eden birilerinin mutlaka olduğunu ve kendilerinin tek başına dışarı çıkamadıklarını ifade etmektedirler. Baba evinde yaşadıkları kısıtlamaları, evlendikten sonra da devam ettiği tespit edilmiştir. İlk eşi ölen katılımcılar için, kayınıyla yaptıkları evlilikten sonra bu durumun devam ettiği görülmektedir. Katılımcılar, bu durumun kaderleri olduğunu ve bunu Allah'ın iradesi olarak değerlendirmişlerdir:

“Nerde özgürlük, ben böyle bir şeyi hiç görmedim. Babamın evinde de kafamı dışarı çıkaramadım, bir yere giderken yalnız göndermezlerdi. İzin isterdim çoğunlukla izin vermezlerdi. Evlendim yine aynı şeyleri yaşadım, kocam öldü şimdiki eşimde de rahat değildim. Bu benim kaderim. Allah bizim için böyle istemiş demek ki (Zübeyde).”

Toplumsal cinsiyetle ilgili yapılan çalışmalarda ele alınan en önemli konulardan bir tanesi kadının özgürlüğü meselesidir. Toplumsal cinsiyet ayrımının yoğun olduğu toplumlarda kadına yönelik kısıtlamalar çok fazladır. Baskı ve cebir kullanılarak kadının özgürlüğü kısıtlanan ataerkil toplumlarda, kadın cinsellik üzerinden tanımlanmaktadır. Kadın, evlendiği erkeğin namusu olur ve erkek de namusunu kurumak/kollamakla mükelleftir. Erkek, namusunu korumak için kadının ev içinde kalmasını ve dışarıya tek başına çıkmasına müsaade etmemektedir. Çünkü dışarda tek başına dolaşan kadının, başka erkekler tarafından tacize uğraması, başka erkeklerle etkileşimde bulunması, ataerkil toplumlarda kadının ev içinde tutulmasına ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına neden olmaktadır (Bingöl, 2014, s. 109-110).

Bazı katılımcılar da sosyal yaşama yönelik olarak ilk evliliklerinde özgür olduklarını ama eşi öldükten sonra kayınlarıyla yaptıkları ikinci evliliğinde, özgür olamadıklarını söylemektedirler. Katılımcılar, ilk eşle severek evlendiklerini ve beraber güzel bir hayatları olduğunu belirtmektedirler. İlk eşle dilediklerini yaptıklarını ama ikinci eşte bunu yapamadıkları tespit edilmiştir. İlk evliliklerinde dışardan bir müdahale söz konusu değildir, bu yüzden ilk evliliklerinde daha mutlu oldukları gözlenmiştir. İkinci evliliğinde özgürlüklerinin ellerinden alındığını ve kendilerine her anlamda karışıldığı ifade edilmektedir. Bunun sonucunda ise katılımcıların, ikinci evliliklerinde mutlu olmadıkları görülmektedir:

“Hayır özgür değilim. Ben özgür olsaydım, hayatım çok daha farklı olurdu. Bu hayatta kendi istediğim şeyleri fazla yapamadım. İlk eşimle güzel oldu, onunla mutluydum, özgürdüm. Hem baba evinde hem de bu ailede.

Eşim ölmeden önce mükemmeldi her şey birbirimizi severek evlendik her şey çok güzeldi. İstedğim gibi hareket ediyor. Kimseye hesap vermiyordum. Öldükten sonra hayat tam tersi ve kabus gibi oldu her şeyim sorgulanır oldu. Özgürlüğüm elimden alındı eve hapsedildim (Hanife).”

Katılımcılardan bazıları da yapmış oldukları ilk evliliklerinde sosyal hayata yönelik özgürlük alanlarının çok kısıtlı olduğunu dile getirmektedirler. İlk evliliklerini, sonradan kayınlarıyla yapmış oldukları evlilikle mukayese ettiklerinde, kayınlarıyla

yaptıkları ikinci evlilikte sosyal hayata yönelik özgürlüklerinin daha fazla olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcılardan Berfin, evlenmeden önce baba evinde çok rahat bir hayatı olduğunu, kendisi hiçbir şekilde kısıtlanmadığını söylemektedir. Yapmış olduğu ilk evliliğini gönül rızasıyla yapmadığını ifade eden katılımcı, ilk evliliğini yaptıktan sonra baskıya maruz bırakılmış, sosyal yaşam alanında çok fazla kısıtlandığı tespit edilmiştir. Baskıdan ve kısıtlamalardan duyduğu rahatsızlıktan dolayı, eşinin ölümünden sonra kendisinin rahatladığını ve daha özgür olduğunu ifade etmektedir. Kayınıyla yapmış olduğu ikinci evlilik için de, severek ve isteyerek evlendiğini belirtmektedir. Katılımcı ilk eşiyile evlenmeden önce şimdiki eşiyile gönül ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Fakat bazı tatsız durumlarla, ilk eşinin kendisini evlenmeye zorladığını ve evlenmek zorunda kaldığını belirtmektedir. İlk eşinin ölümünden sonra sevdiği kişi, yani kayınıyla evlenmiştir. Bu evliliğin sonucunda da çok mutlu olduğunu ve sosyal yaşama yönelik daha özgür davrandığını söylemektedir.

“Ben kararlarımda özgür oldum. Bu evliliği de kendi özgür irademle yaptım. Baba evinde de bana fazla baskı yapılmadı. Ama evlendikten sonra tamamen baskı altına girdim. İlk eşim beni çok kısıtlıyordu. Zaten isteyerek evlenmedim. Eşim öldükten sonra rahatladım. Çünkü bu eşim benim ilk sevdiğim kişiydi. Bu eşimle çok rahatım, ne zaman istersem çıkıp gezebiliyoruz. Beni fazla sıkıyor.

Ben şimdi çok rahatım. Zaten ilk evlendiğimde sanki beni bir kafesin içine aldılar. Gerçekleri söyleyemiyordum, dışarı çıkamıyordum. Valla zor nefes alıyordum. Ama şimdi öyle değil, şimdi çok rahatım. Yani sevdiğim kişi yanımda olunca hayat daha güzel oluyor (Berfin).”

Katılımcılardan Delal, evlenmeden önce baba evinde çok rahat bir hayatı olduğunu, ailesinin kendisini kısıtlamadığını ifade etmektedir. Katılımcı, her ne kadar baba evinde kendisinin özgür olduğunu ifade etse de, evlilik noktasında kendisine onay verilmediği tespit edilmiştir. Çünkü ilk evliliğinde ailesinin rızası dahilinde olmamıştır. Katılımcının baba ailesi, katılımcının evlendiği kocasının ailesine yönelik bir sevgisi olmadığı için, bu evliliğe karşı çıkmaktadır. Bunun sonucunda katılımcı, sevdiği kişiyle kaçarak evlenmektedir. Bu da katılımcının baba evinde tam özgür olmadığını göstergesidir. Delal, ilk evliliğinden sonra kocasının kendisini

kıskandığını ve sosyal yaşam alanında fazlaca kısıtlandığını dile getirmektedir. Katılımcı evlenmek zorunda kaldığı kayınıyla daha özgür bir hayat yaşadığını ifade etmektedir. Katılımcı, kayını tarafından hiç kısıtlanmamıştır ve gitmek istediği yerlere izin alarak gidebilmektedir:

“Benim hayatım çok karışık oldu. Ben babamın evinde özgürdüm, Allah var ne istesem yok demediler. Ben istediğim yere gidebiliyordum. Bir dediğimi de iki etmiyorlardı. Ama ilk evliliğim biraz farklıydı. Ben ilk eşimle kaçarak evlendim. Bu benim ailemin hoşuna gitmedi. Ailem kocamın ailesini sevmiyordu, ondan beni vermek istemediler. Ben de sevdiğim için kaçmak zorunda kaldım. İlk eşim biraz kıskançtı ve benim fazla çıkmama izin vermiyordu. Ama o da hiçbir eksik bırakmıyordu evinde. Her şeyi alıyordu. Benim kocam öldürüldü. Sonra kayınımınla evlenmek zorunda kaldım. Benim bundan başka tercihim yoktu. Şimdiki eşim bana çıkma demiyor, ben şimdiki eşimde çok rahatım. Ama bir şeyler yaptığımda ya da bir yere gittiğimde ona söylerim (Delal).”

Bazı katılımcılar tarafından da sosyal hayata yönelik levirat evliliğinin kendilerine avantaj sağladığı belirtilmektedir. İlk eşiyile olan evliliğinde, çok baskıya maruz kaldığını ve kısıtlandığını ama kayınlarıyla evlendikten sonra herhangi bir baskı ve kısıtlanmaya maruz kalmadıklarını söylemektedirler:

“Benim şimdiki hayatım güzel özgürlüğüm var ama ilk evliliğimde fazla bir özgürlüğüm vardı diyemem. Çünkü eşimin ailesiyle aynı evde yaşıyordum ve benim her şeye karışıyorlardı ama şimdi öyle değil. Çok şükür arkadaşlarımla oturabiliyorum komşulara gidebiliyorum evim ayrı artık bana bir şey demiyorlar. Çarşıya çıkıyorum hiç sıkıntı olmuyor ama eskiden mümkün değildi (Rahime).”

Sosyal hayata yönelik levirat evliliği bazı katılımcılar avantaj sağlasa da bazı katılımcılar açısından dezavantaj olmuştur. İlk evliliğinde her hangi bir baskıya ve

kısıtlanmaya maruz kalmayan katılımcılar, kayınlarıyla evlendikten sonra baskıya ve kısıtlanmaya maruz bırakıldıkları tespit edilmiştir.

“Eşim ölmeden önce mükemmeldi her şey birbirimizi severek evlendik her şey çok güzeldi. İstedğim gibi hareket ediyor. Kimseye hesap vermiyordum. Öldükten sonra hayat tam tersi ve kabus gibi oldu her şeyim sorgulanır oldu. Özgürlüğüm elimden alındı eve hapsedildim (Hanife).”

Toplumun kabul gördüğü bir oyunda, aktör kendisine yakıştırılmış hazır bir vitrinle karşı karşıya kalabilmektedir. Aktör, kendisini bulduğu bu hazır vitrine otoriteye bağlı bir şekilde uymak zorundadır. Zamanla vitrine uygun bir şekilde toplumsal rolünü, otoriteye bağlı olarak icra ettiğine kendisi de tanıklık edecektir (Goffman, 2009, s. 38).

Yapılan bu çalışmada aktörler, toplumsal alanda kendilerine yönelik özgürlük alanlarını toplumda kadına yönelik biçilen rol çerçevesinde yaşadıklarını söylemektedirler. Aktörler, yaşadıkları toplumda kadına yönelik hazırlanmış vitrin, erkekler için hazırlanmış vitrine göre daha dezavantajlı bir durumda olduğunu ifade etmektedirler. Toplumda kadın aktörlerin görev alanları sınırlıdır. Bu görev alanı ev içiyle alakalıdır. Toplumda kadın dediğin evde durur, ev işiyle uğraşır, fazla dışarı çıkmaz, babasının ve abilerinin sözünü dinler, kocasının ve çocuklarının isteklerini yerine getirmekle mükelleftir. Bunun dışında ev haricinde başka bir alanda faaliyet gösterme özgürlüğüne fazla sahip değildir. Tercih ve istekleri bağlı oldukları erkeklerin izinleriyle kabul görür ya da görmez, buna mutlak surette itaat etmeleri gerekir. Aksi bir durumda cezalandırılmayla karşı karşıya kalabilmektedirler.

Her toplumda dikotomi olarak görülen *kamusal alan* ve *özel alan* ayrımı çoğunlukla cinsiyet üzerinden şekillenmektedir. Erkekler daha çok kamusal alanla, kadınlar ise özel alanla ilişkilendirilmektedir. Alana yönelik erkekler ile kadınlar arasındaki bu ayrışma, toplumda yaşanan sosyalizasyon sonucunda öğrenilen ve aktarılan cinsiyette dayalı rollerden kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda toplumlarda cinsiyette dayalı iş bölümü ortaya çıkar. Erkek fiziksel yönden güçlü, saldırgan ve girişimci olarak nitelendirilmektedir. Kadın ise fiziksel olarak zayıf, uysal, edilgen ve bağımlı olarak tanımlanmaktadır. Erkeğe atfedilen niteliklerden dolayı, erkeğin kamusal alandaki işlere daha yatkın olacağı düşünülmektedir. Kadının

tanımlandığı özelliklerden dolayı, kadının özel alanda rol alması daha uygun ve daha elverişli olacağı toplum tarafından kabul edilmektedir. Kadının fiziksel olarak erkekten daha zayıf olması ve doğurganlık özelliğini taşıması, kadının ev işleriyle ve çocuklarının bakımıyla ilgilenmesinde etkili olmaktadır. Böylelikle kadın özel olarak nitelendirilen alanda annelik, kocasına karşı eş ve aynı zamanda işçilik rolünde faaliyet göstermektedir. Erkek ise, kadının ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için, özel alana göre daha fazla değer atfedilen kamusal alanda faaliyet gösterir (Ersöz, 2015, s. 82).

Feminist yaklaşımçılar, kadınların özel alan olarak nitelendirilen ailede ev içiyle sınırlı faaliyet göstermelerine karşı tepki göstermektedirler. Ailenin varlığından çok kadın ile erkek arasındaki toplumda normal gösterilen cinsiyete dayalı eşitsizlikler tartışılmış ve buna yönelik çözüm arayışına girmektedirler. Kadının bu sınıfsal eşitsizliklerden sıyrılması ve erkekler gibi kamusal alanda faaliyet göstermeleri gerektiğinin altını çizmektedirler. Erkeklerin faaliyet alanlarında kadınların faaliyet göstermesi kadına hem ekonomik anlamda hem de diğer alanlarda özgürlük bağlamında kazanımlar sağlayacağı savunulmaktadır (Güneş, 2018, s. 146).

Levirat evliliği yapmış katılımcıların toplumda ev içiyle sınırlı bir alanda faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir. Bundan dolayı hem ekonomik anlamda hem de diğer alanlarda özgür oldukları pek söylenemez. Katılımcılar, kamusal alanda ekonomik faaliyetlerde bulunmuş olsalardı, iktisadi olarak erkeklerine bağımlı olmayacaklardı ve kendi hayatları noktasında karar verme yetkileri olacağını ifade etmektedirler. Ekonomik özgürlüklerine bağlı olarak diğer alanlarda da özgürce faaliyet göstermiş olacaklardı.

Ekonomi, evliliklerin gerçekleştirilmesinde büyük etkiye sahip olmaktadır. Yapılan evlilikler ile ailenin ekonomik sürekliliği sağlanmaktadır. Eril tahakküm evlilik yoluyla hem ekonomik devamlılığını garanti altına almakta hem de kuşaktan kuşağa aktarılması sağlanmaktadır. Eril tahakküm, evlilikle yerini sağlamlaştırmakla beraber yeniden üretim noktasında aileden çıkar sağlamaktadır (Bourdieu, 2015, s. 122).

Levirat evliliklerin gerçekleştirilmesine ekonominin önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar hem geçinmeleri sağlayacak hem de günlük ihtiyaçlarını karşılamakta endişe yaşadıkları görülmüştür. Levirat evliliklerin

gerçekleştirilmesinde aile içindeki mal varlığının korunmasına yönelik bir amaç da barındırdığı gözlemlenmiştir. Aile içi mal varlığın dağılmaması için katılımcılar aile içinden olan kayınlarından biriyle evlenmiş/evlendirilmişlerdir.

3.2.1.6. Erkeğin Bekar Olması (*Bekarsın, kardeşinin çocuklarına, eşine sahip çık)*

Yapılan bu çalışmada katılımcıların eşleri öldükten sonra, kendileriyle evlenen kayınlarının çoğunlukla bekar oldukları tespit edilmiştir. Ölen kocanın eşiyle evlenen bekar erkeklerin evli olmaması, bu evliliğin olmasında önemli rol oynamaktadır. Bunun temel nedeni, kayınının bu evliliğe karşı çıkacak bir eşinin olmamasıdır. Katılımcılar, kendilerinin koma olarak kabul edilmesinin oldukça zor olduğunu ve bunu hiçbir kadının kabul etmeyeceğini düşündüklerini ifade etmektedirler. Levirat evliliğinde dul kalan kadınlar, aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere genellikle ölen eşinin bekar kardeşiyle evlenmektedir. Eğer ölen kocanın bekar kardeşleri bulunmuyorsa, dul kadının evli bir kayınıyla evlendiği de görülmektedir.

Tablo 2: Kayınların Yengeleri ile Evlenmeden Önceki Medeni Durumları ve Yaşları

Katılımcı	İlk Eşten Küçük	Medeni Durumu
Feyruze	Evet	Bekar
Gülazer	Evet	Bekar
Rahime	Evet	Bekar
Fatma	Evet	Bekar
Berfo	Evet	Bekar
Zarife	Evet	Bekar
Rüveyda	Evet	Bekar
Zübeyde	Evet	Bekar
Hemi	Evet	Bekar

Hanife	Evet	Bekar
Nuriye	Evet	Bekar
Peyzat	Evet	Bekar
Hasibe	Hayır	Evli
Berfin	Evet	Bekar
Zehra	Evet	Bekar
Delal	Evet	Bekar
Ronya	Evet	Bekar
Belkıs	Evet	Dul
Zelal	Evet	Bekar
Sekna	Evet	Bekar

Katılımcılara evlendikleri kayınlarının ilk eşlerinden küçük olup olmadığı ile ilgili olarak, katılımcıların 19'u kayınlarının ilk kocalarından küçük olduğunu söylemektedir. Sadece bir katılımcı (Hasibe) kayının ilk kocasından büyük olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcılara kayınlarının kendileriyle evlenmeden önceki medeni durumlarıyla ilgili olarak 18 katılımcı kayınlarının kendileriyle evlenmeden önce bekar olduklarını belirtmektedirler. Geriye kalan iki katılımcıdan birisi (Hasibe) kayının kendisiyle evlenmeden önce evli ve çocuklu olduğunu, diğer katılımcı (Belkıs) ise kayının dul olduğunu ifade etmektedirler.

Katılımcılar, eşleri öldükten sonra kayınlarının eşleri tarafından tehdit olarak algılandıklarını ve eplerinin kendilerine çok kötü davrandıklarını belirtmektedirler. Katılımcılardan Hasibe, bekar kayını olmadığı için evli kayınıyla evlenmiştir. Hasibe ve Zehra epleri tarafından hem kendilerinin hem de kayınlarının çok hakarete uğradığını ve haklarında her türlü dedikoduyu yaptıklarını söylemektedirler. Katılımcı

Hasibe, eşi öldükten sonra eltileri tarafından kendilerine tehdit olarak gördükleri için aile dışından biriyle evlendirmek için kendisi için eş baktıklarını dile getirmektedir.

“...Etilerim de bana çok baskı yapıyorlardı. Onlar da çok korkuyordu onlara koma gitmemden çok korkuyorlardı. Ondan bana hep kötü davranıyorlardı (Zehra).”

“Evliydi zaten. Benim bekar kayınım yoktu. Ben ilk başta evlenmemeyi düşündüm ama baktım olmuyor ve ben tek başıma yapamıyordum. Herkes bana evlen diyordu. Etilerim kocalarının benle konuşmasını istemiyorlardı, beni çok kısıyorlardı. Kıştı, bir gün bir kayınım bana yardım etti, evimin önünü temizledi diye eşi tarafından çok hakaret işitti. Diğer kayınlarım da eşlerinin korkusundan benim yanıma bile yaklaşmıyorlardı. Ama kayınlarım bana karşı çok iyidiler valla. Bu evlendiğim kayınımın eşi her gün hakaret ediyordu. Eşim ölmeden önce de kendi eşine huzur vermiyordu. Zaten etilerim benim hakkımda her gün bir dedikodu yapıyorlardı. Benim için erkek arıyorlardı, sırf kocalarına yaklaşmayayım diye. Ama kader işte, kayınımınla evlendim (Hasibe).”

Levirat evliliğinde bazı katılımcıların bekar kayınlarıyla evlenmeleri, kendileri için dezavantaj olduğu görülmektedir. Katılımcılar, kayınlarıyla evlenmeden önce kayınlarının bekar kızlarla evlenmeyi hayal ettiklerini söylemektedirler. Eşleri öldükten sonra bekar erkeklerin kendileriyle evlenmek zorunda kalmaları, bekar kayınlarının hayallerini gerçekleştirmelerini zorlaştırmaktadır. Katılımcılar, evlendikten sonra kayınlarının yarım kalmış hayallerini gerçekleştirerek, başka bir kadınla evlendiklerini ifade etmektedirler. Bundan dolayı da eşleri tarafından yalnız bırakıldıklarını söylemektedirler.

“Benim eşim evlendiğimde becardı ve benden küçüktü. Sonra çocukları da oldu benden. Ama gözü doymadı gitti bir kadınla evlendi. Onunla ayrı bir eve çıktılar. Şimdi hiç konuşmuyoruz (Zarife).”

“Biz evlendiğimizde kayınım becardı ama biz evlendikten sonra bir kız kaçırdı ve İstanbul’a gitti. Döndüler ayrı yaşıyorlar bizden. Köyün girişindeler. Eğer aramızda ayrımcılık yapmasaydı şimdi onun yanında onunla yaşayıp bizi de burada bu kadar çocukla yalnız bırakır mıydı (Gülazer).”

Tacoğlu’un (2011) yapmış olduğu çalışmada, evlenen dul kadının annesi kızının bekar bir kayını olduğunu ve kızının onunla evlenmesi gerektiğini söylemektedir. Çalışmasında ölen erkeğin ailesi, kendilerine “bekar bir oğlumuz var ve gelinimizin bu bekar oğlumuzla evlenmesini istiyoruz” demeleri üzerine, kızının bekar kayınıyla evlenmesi gerektiğini ve bu evliliğin erkek tarafının doğal hakkı olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde, kızına ve çocuklarına en iyi bakacak kişinin amcaları olduğuna inanıldığı görülmektedir.

Yukarda *tablo 9*’da görüldüğü üzere katılımcıların tamamına yakın bekar kayınlarıyla evlendikleri görülmektedir. Katılımcıların bulunduğu gelenekçi toplum anlayışında eşleri öldükten sonra eğer ailede bir bekar erkek varsa, dışardan birisiyle evliliğin yapılması hoş karşılanmadığı için katılımcılar çoğunlukla bekar kayınlarıyla evlenmek zorunda kaldıkları tespit edilmiştir.

3.2.1.7. Kadının Çocuklu Olması (Çocuklarımla bir başıma ne yapacaktım)

Katılımcılar, ilk eşlerinin ölümünden sonra kayınlarıyla olan evliliklerinin gerçekleşmesinde en büyük payın çocukları olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcılar, çocuklarının bırakıp gitmek istemedikleri için kayınlarıyla evlendikleri tespit edilmiştir. Çocuklarını bırakıp gitmeleri halinde kendilerini vicdani anlamda rahatsız hissedeceklerini söylemektedirler. Katılımcılar, çocuklarının yaşları da kendilerinin bu evlilik noktasında etkilediğini belirtmektedirler. Çocuklarının yaşları eğer küçük olmasaydı ve kendi başlarına bakacak yaşta olsalardı, bu evliliği yapmayacakları tespit edilmiştir. Küçük çocukların bakımı ve ihtiyaçları kendilerini zor durumda bıraktığı görülmektedir:

“Zaten çocuklarım için evlendim, onları bırakıp gitmek istemedim. Abim de çocuklarımı bırakmamı istemiyordu. Eşimin ailesi de çocuklarımın sahipsiz kalmasını istemedikleri için beni evlendirdi. Çocuklarım büyük olsalardı, kendi başlarının çaresine baksalardı valla evlenmezdim. Ama daha çok küçüktüler ve ben de çok gençtim. Evlenmekten başka çarem yoktu (Feyruze).”

Bazı durumlarda; ölen kocanın ailesinin, annenin çocuklarını bırakıp gitmesini istemediği tespit edilmiştir. Annenin, çocuklarına daha fazla sahip çıkacağını düşündükleri ve annenin çocuklarıyla aile içinde kalması yönünde ellerinden geleni yaptıkları anlaşılmaktadır. Ölen kocanın ailesi, kadının gitmesi halinde ise çocuklarının kendisine verilmeyeceğini, çocukların kendilerinde kalacağını söylemişlerdir. Katılımcılar, çocuklarından ayrı kalmamak için aile içinde kalmayı tercih etmektedirler. Bu yüzden de aile içinden biriyle evlenmeyi kabul etmedikleri tespit edilmiştir.

“Ne demek tabi etkili oldu, benim kayınpederim (Genco) oğlunun çocuklarının yetim kalmamasını ve alıp götürmemi istemediği için beni oğluyla evlendirdi. Kızım vardı bir de oğlum, onları bırakıp gitmek istemedim, onları babalarının ailesinden koparmak istemedim. Onların her şeyi burada onun için mecbur kaldım evlendim (Gülazer).”

Çocukların cinsiyetleri, katılımcıların kayınlarıyla olan evliliklerinde önemli olan başka bir etkidir. Katılımcılar, kız çocuklarının bu konuda kendilerini daha fazla çaresiz bıraktığını belirtmektedirler. Katılımcılardan Rahime ve Fatma, kızının olmaması durumunda kayınıyla evlenmeyeceklerini söylemektedirler. Kız çocuklarının çok çaresiz olduklarını, kendilerine çok ihtiyacı olduğunu ve bakımları noktasında bir erkeğin olması gerektiğini düşünmektedirler. Katılımcılar, kız çocuğu yerine erkek çocuğunun olması durumunda hiçbir şekilde evlilik yapmayacaklarını ifade etmişlerdir. Erkek çocukların büyüyüp kendilerine sahip çıkacağını, evinin direği olacağını söylemektedirler. Katılımcılar, kız çocuklarının bunları yapamayacağını düşündükleri için kayınıyla evlenmek zorunda kaldıklarını belirtmektedirler:

“Etkili oldu tabi, bu evliliği yapmadan çok düşünürdüm. Yani benim kızımın yerine oğlum olsaydı ben bu evliliği yapmazdım. Bana bakardı, o büyüyene kadar ben ona bakardım. O büyüdükten sonra o bana bakardı. Kız çocuğu çok farklıdır, yani böyle keşke ölsek ama kız olmasaydık. İnsanın elini ayağını bağıyor gerçekten (Rahime).”

“Kesinlikle etkilidir bu söylediklerin. Ben çocuklarım için kayınımla evlendim. Eğer kızım olmasaydı belki gitmeyi düşünebilirdim ama kız çocuğunu bırakıp gitmek istemedim vicdanım el vermedi. Çocuklarım küçüktü eğer yaşları büyük olsaydı evlenmeyebilirdim de ama küçük oldukları için onların bir babaya ihtiyaçları vardı. ben de bunlardan dolayı evlendim (Fatma).”

Yapılan görüşmelerde bir katılımcının çocuklarının sahipsiz bırakılmaması yönünde çok dikkat çekici bir noktaya değinmektedir. Katılımcı, çocuklarının sahip çıkılması yönünde, ölen eşinin kendisine vasiyette bulunduğunu ifade etmektedir. Katılımcı, kocasının ölüm döşeğindeyken kendisine öldükten sonra çocukları için, kardeşiyle evlenmesini vasiyet etmiştir. Ölen koca, geride kalacak olan eşine ve çocuklarına en iyi şekilde kardeşinin sahip çıkacağını düşündüğü için, kendisi öldükten sonra eşinin kardeşiyle evlenmesini istemiştir. Katılımcı, ölen kocasının bu isteğini onun kardeşiyle evlenerek yerine getirdiği tespit edilmiştir.

“Tabi etkili oldu. Eğer çocuklarım olmasaydı eşim ölürlen kardeşimle evlen diye vasiyet etmezdi. Ama çocuklarım olduğu için, kızlarım olduğu için bana kardeşimle evlen dedi. Ben de evlendim (Zehra).”

Bazı katılımcılar, eğer çocukları olmasaydı kendi ailelerinin geri dönmelerini hoş karşılayacaklarını belirtmektedirler. Ama çocukları olduğu için kendi aileleri de, ölen kocalarının ailesinden biriyle evlenmelerini istemektedirler. Katılımcılar, çocuklarını bırakıp gitmeleri halinde kocalarının aileleri tarafından çocuklarının kendilerine düşman edileceklerini ifade etmektedirler. Katılımcılar, her zorluğu göze alıp kayınlarıyla evlendikleri görülmektedir.

“Çocuğum olmasaydı babam onlar benim dönmememe müsaade edeceklerdi, bana yardım edeceklerdi ama çocuğum olsaydı onlar da benim kayınımla evlenmemi istediler. Kocamın ailesi de çocuğumuzu vermeyeceğiz dediler bana, ben de çocuğum olmadan yaşayamazdım. Onu bırakıp gitseydim bana düşman edeceklerdi biliyorum. Onun için ben de gözümü karartıp evlendim bununla (Nuriye).”

Bağlı ve Sever’in (2005) yaptığı çalışmada katılımcıların bu evliliğin olması gerektiğini düşündükleri ifade edilmektedir. Tacoğlu’nun (2011) yaptığı çalışmada da çocukların bu evlilikte karar verici unsurlardan bir tanesi olduğu karşımıza çıkmaktadır. Tacoğlu’nun yaptığı görüşmelerde, ölen kardeşin çocuklarına en iyi amcalarının sahip çıkacağı yönünde ifadeler bulunmaktadır. Bu evliliği yapan kişilerin ve buldukları çevrenin bu düşüncede olması bu evliliğin olmasını daha cazip hale getirmektedir.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların kayınlarıyla evlenmesinde etkili oldukları söylenen çocuklarının katılımcıların birinci eşten olan çocuklarının ve ikinci eşten olan çocuklarının nicel verileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların Çocuk Sayısı ve Çocukların Cinsiyeti

Katılımcı	İlk Eş		İkinci Eş		Toplam
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	
Feyruze	2	3	2	2	9
Gülazer	1	1	3	1	6
Rahime	1	0	0	1	2
Fatma	1	1	1	1	4
Berfo	1	2	1	1	5
Zarife	2	3	1	2	8
Rüveyda	1	0	4	4	9

Zübeyde	0	2	2	1	5
Hemi	1	1	1	2	5
Hanife	0	1	1	1	3
Nuriye	0	1	1	2	4
Peyzat	0	1	0	1	2
Hasibe	2	1	5	0	8
Berfin	0	0	0	0	0
Zehra	2	1	1	2	6
Delal	1	0	0	1	2
Ronya	0	1	0	0	1
Belkis	1	2	2	1	6
Zelal	0	0	1	1	2
Sekna	1	0	0	0	1

Yukardaki tabloda görüldüğü gibi 18 katılımcının ilk eşlerinden çocukları olduğu görülmektedir. İki katılımcının da ilk eşlerinden çocukları olmadığı tespit edilmiştir. Çocukları olmayan katılımcılardan Zelal, ilk evliliğinin üzerinden bir yıl geçmeden eşinin vefat ettiğini ve çocuk sahibi olamadıklarını ifade etmektedir. Çocuk sahibi olamayan diğer katılımcı Berfin, ilk eşiyile evlendikten sonra sağlık problemi yaşadığı için çocuk sahibi olamadıklarını söylemektedir.

Katılımcıların yaptıkları ikinci evliliklerinde, iki katılımcının dışında diğer 18 katılımcının tekrar çocuk sahibi olduklarını görmekteyiz. İkinci evliliğinde çocuk sahibi olmayan katılımcılardan Berfin, ilk evliliğinde olduğu gibi, ikinci evliliğinde de yaşadığı sağlık problemlerinden dolayı çocuk sahibi olamamıştır. İkinci evliliğinde çocuk sahibi olamayan diğer katılımcı Sekna'dır. Sekna, ikinci evliliğini gerçekleştirdikten sonra eşinin başka bir kadınla evlendiğini ve kendisini terk ettiğini ve çocuk sahibi olamadıklarını ifade etmektedir.

Ailede ve toplumda kadınlık için atfedilen alanlar ve kadınlık için uygun görülen roller, toplumsal sistem içerisinde hem öğrenilmekte hem de öğretilmektedir. Bu bağlamda cinsiyete dayalı olan iş bölümünün içselleştirilmesinden dolayı kadınlar, kendilerine atfedilen alanlar içerisinde kendi rollerini isteyerek ve kendilerinden feragat ederek seve seve yerine getirmektedirler (Bourdieu, 2015, s. 77).

Levirat evliliklerin yapılmasında ataerkil toplum yapısında cinsiyete dayalı iş bölümünün olması önemli düzeyde etki etmektedir. Ataerkil sistem içerisinde kadın, ev içi işlerini ve çocuklarının bakımını üstlenmeyi kendisine görev olarak görmektedir. Bundan dolayı, katılımcılar, eşleri öldükten sonra çocuklarını bırakmak istememelerinin en büyük nedeni çocuklarının hem duygusal hem de fiziksel ihtiyaçlarını karşılamayı kendilerine ahlaki görev olarak gördükleri gözlemlenmiştir.

3.2.1.8. Kadının Yaşı (*Sen daha çok gençsin, bir başına ne yapacaksın*)

Katılımcılar, levirat evliliklerinde etkili olan unsurlardan birinin yaş olduğunu belirtmektedirler. Eşi ölen kadınların yaşlarının genç olması, kayınlarıyla olan evliliklerini daha olağan kılmaktadır. Katılımcılar yaşlarının biraz daha büyük olması durumunda, kendilerinin böyle bir evliliği yapacaklarını düşünmediklerini söylemektedirler. Katılımcılar, genç yaşta dul kalan kadınların daha dikkat çektiğini, genç dul kadınlar hakkında daha fazla dedikodunun yapıldığını ifade etmektedirler. Katılımcılar, biraz daha genç olmaları, bu hayatı tek başlarına nasıl sürdürecekleri, evine ve çocuklarına nasıl bakacakları konusunda kendilerini yetersiz görmektedirler. Aileler de gelinlerinin yaşlarının genç olması nedeniyle genellikle ailede bulunan bekar erkeklerle evlendirdikleri tespit edilmiştir:

“Etkilidir, yaşlı olsan kimse senden evlenmeni beklemez. İnsanlar senin hakkında dedikodu da yapmaz. Ama yaşın gençse senin hakkında her şeyi söylerler (Feyruze).”

“Evet etkilidir. Eğer gençsen ve dul kalmışsan herkesin gözü sende olur. Bir de çocukların varsa ve kızın varsa herkes sizin hakkınızda yorum yapıyor. Bu dedikodulara son vermek için bu evlilik çare olarak görülüyor (Fatma).”

“He valla etkilidir, ben gençtim kocam öldü. Ben ne yapacaktım kızımınla bir başıma mecbur evlenecektim. Benim de yaşamaya hakkım vardı. Ben gençtim, çoğu erkeğin gözü bende idi, ben de kötü bir kadın değildim. Bu aileyi çok sevdim bu aileden çıkmak istemedim evlendim (Rüveyda).”

“Yaşım küçük olmasaydı belki de evlenmek zorunda kalmazdım çünkü çocuklarım biraz büyümüş olsaydı evlenmeme gerek olmayabilirdi. Küçük yaşta evlenmem ve erken kocamı kaybetmem beni kayınımla evlenmeme mecbur bıraktı. Çünkü daha genç olmam ve çocuklarımın küçük olması böyle bir mecburiyet ortaya çıkarıyordu çevremden dolayı (Hemi).”

Katılımcılar evliliği, kendileri hakkında yapılan dedikodulara son vermek için bir kurtuluş yolu olarak görmektedirler. Katılımcılar, yaşı olgun olan kadınların da kayınlarıyla evlendirildiği yönünde bilgiye sahip olduklarını ifade etmektedirler. Ama daha çok genç yaşta olan kadınların kayınlarıyla evlendirdikleri söylemektedirler. Genç yaşta olan kadınların, daha çok konuşulduklarını ve namuslarına yönelik oluşabilecek bir olumsuzluğa karşı ailelerin bu evliliği daha hızlı gerçekleştirdiklerini belirtmektedirler:

“Ben burada 45-50 yaşında kayınıyla evlendirilen kadınları biliyorum. Tabi bu yaşta evlenmeyenler daha çok. Ama yaşı genç olanlar mümkün değil evlenmek zorundalar. Çünkü namusları konuşuluyor. Bunun için aileler bunun önünü kesmek için hemen evlendiriyorlar. Yaş etkilidir ama en çok namus meselesi olduğu için evlendiriyorlar (Zelal).”

Levirat evliliklerinde yaşı önemli olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmektedir. Yapılan bu çalışmada katılımcıların kayınlarıyla yaptıkları bu evlilikte yaş ile ilgili söylediklerini pekiştirmek için, aşağıda katılımcıların kayınlarıyla evlendiklerinde hangi yaş ortalamasında oldukları verilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların İkinci Evlilikteki Yaş Ortalaması

Katılımcı	Yaş	İkinci Eşle Olan Evlilik Süresi	Yaş - İEOES	İkinci Eşle Evlenildiğinde Ortalama Yaş
Feyruze	68	40	68-40	28
Gülazer	42	22	42-22	20
Rahime	37	9	37-9	28
Fatma	33	8	33-8	25
Berfo	35	8	35-8	27
Zarife	55	26	55-26	29
Rüveyda	60	29	60-29	31
Zübeyde	70	40	70-40	30
Hemi	50	24	50-24	26
Hanife	35	8	35-8	27
Nuriye	36	15	36-15	21
Peyzat	30	5	30-5	25
Hasibe	55	27	55-27	28
Berfin	32	9	32-9	23
Zehra	63	38	63-38	25
Delal	28	6	28-6	22
Ronya	36	6	36-6	30
Belkıs	48	18	48-18	30
Zelal	65	44	65-44	21

Sekna	40	1	40-1	?
-------	----	---	------	---

Katılımcıların ikinci evliliklerini yaptıklarında ortalama kaç yaşında oldukları ile ilgili olarak yukarıda oluşturulan tabloda, katılımcıların ikinci evliliklerini yaptıklarında ortalama yaş aralığı 20 - 31 yaş aralığı olarak tespit edilmiştir. Kayınlarıyla yaptıkları evlilikte katılımcılar arasında en küçüğü Gülazer 20, en büyüğü olan Rüveyda ise 31 yaşındadır. Yukarıdaki tabloda verilen bilgilerle, katılımcıların kayınlarıyla olan evliliklerinde, genç yaşta olmanın önemine yaptıkları vurguyu görmek mümkündür.

Oynanan bir oyunda oyuncunun kişisel vitrini çok önemlidir. Oyuncunun kişisel vitrinindeki özellikleri, oyuncunun oyun içinde alacağı bir rol için uygun olup olmadığı noktasında belirleyici unsurdur. Kişisel vitrin, görünüş ve tutum olarak iki unsurdan meydana gelmektedir. Görünüş, oyuncunun toplum içindeki faaliyet durumuyla, tutum ise oyuncuda bulunan tutum ve davranışlar ile ilgilidir. Seyirciler, oyuncuların görünüş ve tutumları arasında bir tutarlılığın olmasını istemektedirler (Goffman, 2009, s. 35-36).

Oynanan oyunda (levirat evliliği) baş aktörlerden bir tanesi de kadın aktördür(yenge). Kadın aktörler, levirat evliliği oyununda rol alabilmesi için, kişisel vitrinlerinde olması gereken özellikleri; dul olmaları, genç yaşta olmaları ve çocuklu olmalarıdır. Seyircilerin kadın aktörlerden bu evliliği yapmalarını istemesi ve kadın aktörlerin de bu evliliği kabul etmelerinde dul olmalarının, genç yaşta olmaları ve çocuklu olmalarının etkili olduğunu kendileri dile getirmektedirler. Dul kadın olmak, toplum tarafından cinsellik üzerinden tanımlandığı için, insanlar üzerinde kötü bir izlenim uyandırmaktadır. Toplumun dul kadına yönelik olumsuz bakış açısından sıyrılmak için, katılımcıların böyle bir evlilikte rol almak istedikleri görülmektedir. Böylece katılımcılar, toplumda dul kadına yönelik rahatsız edici izlenimden kayınlarıyla evlenerek sıyrıldıklarını söylemektedirler.

Oyuncular, eşleri öldükten sonra kendilerinin çok genç yaşta olduklarını ifade etmektedirler. Oyuncuların genç yaşta olmaları, kendilerine yönelik tekrar evlilik yapmaları beklentilerini doğurmaktadır. Genç yaşta dul kalmak, çevrede oldukça dikkat çekici bir durum olduğu için hem oyuncuyu (kadın) hem de oyuncunun bulunduğu aileyi çok fazla rahatsız edebilmekte ve istenmeyen olumsuz sonuçlara

neden olabilmektedir. Vuku bulacak olumsuz sonuçların önüne geçebilmek için, oyuncular böyle bir oyunda (levirat evliliğinde) rol alırlar. Böyle bir oyunda kadın aktörlerin rol almasında etkili olan unsurlardan biri de ilk eşlerinden çocuklarının olmasıdır. Kadın aktörler, kendilerinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalabileceklerini belirtmektedirler. Bu anlamda bir başlarına kendi yaşamlarını idame ettiremeyeceklerini düşünmektedirler. Çocuklarının ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayacak ve onlara şefkatli davranacaklarını düşündükleri kişi, takım arkadaşı olan diğer aktördür (amca). Kadın aktörlerin böyle bir oyunda oynamaları için kişisel vitrinleri oldukça uygun olduğu tespit edilmiştir. Seyirciler de kişisel vitrinlerindeki özelliklerinden dolayı kadın aktörlerin bu oyunda yer almalarını ve bu oyuna göre tutum ve davranışlarda bulunmalarını istemektedirler.

3.2.1.9. Aşık Olmak (Onu zaten abisiyle evlenmeden önce seviyordum)

Levirat evliliklerin olmasında nadir görülen etkenlerden biri kayının yengesine ya da yengenin kayınına karşı duygusal anlamda bir şeyler hissetmesidir. Aynı zamanda yengeyle kayını arasındaki bu duygusal yaklaşım yasak aşk olarak da ifade edilmektedir. Bu yasak aşk toplumsal değerlere ve aile değerlerine ters düştüğü için, böyle bir şeyin yapılmasına ve konuşulmasına kesinlikle izin verilmemektedir. Levirat evliliklerle ilgili yapılan çalışmalarda duygusal bir yöneliminden hiç söz edilmemiş olması, levirat evliliklerin olmasında etkili olmadığını göstermemektedir. Kayın ile yenge arasında yaşanan duygusal gelişmeler, bir ölümün meydana gelişinden sonra(kadının kocası), ikisinin bir araya gelmesini ve evlenmelerini kolaylaştırmaktadır. Yapılan bu çalışma kapsamında ilk eşiyile evlenmeden önce ve sonrasında da kayınına karşı duygusal bir yönelimi olduğunu söyleyen bir katılımcı mevcuttur. Katılımcı:

“Ben kayınımı önceden seviyordum, zaten onunla evlilik planları yapıyorduk. Ama askere gidince abisi ben tuzak kurdu ve bana zorla sahip oldu. Böylelikle onunla evlenmek zorunda kaldım. Yoksa ben ilk başta şimdiki eşimle evlenecektim. Bunu sevdiğim için evlendim, başka hiçbir nedeni yok (Berfin).”

Katılımcı Berfin, kayınıyla olan evliliği ile ilgili olarak, kayınının ilk eşiyle evlenmeden önceki sevgilisi olduğunu belirtmektedir. İlk eşiyle istemeyerek evlenen katılımcı kayınıyla isteyerek evlendiği tespit edilmiştir. Kayınıyla olan evliliği için çok mutlu olduğunu, sanki dünyaya tekrar geldiğini söylemiştir. İlk eşiyle evlenmeden önce kayınıyla ilişkisi olduğunu ifade eden katılımcı, bu evliliğin kendisi için güzel olduğunu ve tüm beklentilerini karşıladığını söylemektedir:

“Bu evlilikle ilgili ne söyleyeceğimi bilmiyorum aslında. Ben geçmişimi tamamen sildim. Çünkü geçmişte olan şeyleri yaşamak istemedim, zorla yaşadım. Ben bununla evlendikten sonra sanki yeniden doğdum. Çünkü onu seviyordum, abisiyle evlenmeden bir ilişkimiz vardı. Ama abisi bile bile bizi ateşe attı (Berfin).”

Yukarda katılımcının ifadelerinden anlaşıldığı gibi, katılımcı kayınına sevmektedir. Kardeşiyle evlenmeden önce bu kişiyle evlilik düşündüğünü ifade etmektedir. İlk kocasıyla istemeyerek evlendiği katılımcı şimdiki eşiyle onu sevdiği için evlendiğini belirtmiştir. Katılımcı diğer katılımcıların aksine kayınıyla olan evliliğin hiçbir nedeni olmadığını ve onu sadece sevdiği için onunla evlendiğini dile getirmektedir.

Kuramsal yaklaşımlardan sembolik etkileşimci yaklaşıma göre duygular, duyguların yaşandığı yer toplumdur. Bundan dolayı duygular sosyal bir yapıya sahiptir. Duygular, statik bir yapıdan çok dinamik bir yapı içirişindedir. Bu yapı, kişiden kişiye göre değişkenlik gösterir. Kişilerin, karşılıklı etkileşiminden sonra zaman ve mekana bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Yıldız, ?, s. 137).

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, kayınlarıyla evlendikten sonra girdikleri etkileşim sonucunda duygusal değişimler yaşadıklarını ifade etmektedirler. Daha önce kayınlarıyla karı-koca rolünde bulunmadıkları için onlara karşı bir aşk duygusu yaşamadıklarını belirtmektedirler. Sadece bir katılımcı ilk eşinden önceki dönemlerde kendisiyle etkileşimde bulunması sonucu kendisine aşık olduğunu dile getirmektedir. Diğer katılımcılarda, eşleriyle evlendikten sonra kendileriyle yakın bir etkileşim sonucunda duygusal bir değişim içinde oldukları tespit edilmiştir. Kendilerine iyi davranan kayınlarına karşı sevgiye ve aşka yönelik duygusal değişimler yaşayan

katılımcıların yanı sıra, kendilerine iyi davranmayan kayınlarına karşı nefret ve öfkeye yönelik duygusal değişimler yaşayan katılımcılar da mevcuttur.

3.2.1.10. Eğitim

Levirat evlilikleri daha çok geleneksel kır toplumlarında görülen bir evlilik türüdür. Kentli modern toplumlarda daha az görülür ya da hiç görülmez. Kentin sunduğu eğitim olanakları, kırsal alanların sunduğu eğitim olanaklarından oldukça yüksek olduğu bir gerçektir. Bundan dolayı eğitim arttıkça levirat evlilikler azalır yorumu yapılabilir. Buna bağlı olarak katılımcıların büyük bir çoğunluğunun eğitim durumlarının düşük seviyede olması bu yorumu destekler niteliktedir.

Tablo 5: Katılımcıların ve Kayınlarının Eğitim Durumu

Katılımcı	Eğitim Durumu	Eşinin Eğitim Durumu
Feyruze	Okula Gitmedi	Okula Gitmedi
Gülazer	Okula Gitmedi	İlkokul Mezunu
Rahime	İlkokul Mezunu	İlkokul Mezunu
Fatma	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu
Berfo	Okula Gitmedi	Lise Mezunu
Zarife	Okula Gitmedi	İlkokul Mezunu
Rüveyda	Okula Gitmedi	Okula Gitmedi
Zübeyde	Okula Gitmedi	Okula Gitmedi
Hemi	Okula Gitmedi	Okula Gitmedi
Hanife	İlkokul Mezunu	Okula Gitmedi
Nuriye	İlkokul Mezunu	Lise Mezunu
Peyzat	Lise Mezunu	Lise Mezunu
Hasibe	Okula Gitmedi	Okula Gitmedi
Berfin	İlkokul Mezunu	Lise Mezunu
Zehra	Okula Gitmedi	Okula Gitmedi

Delal	Okula gitmedi	Ortaokul Mezunu
Ronya	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu
Belkis	Okula Gitmedi	Okula Gitmedi
Zelal	Okula Gitmedi	Okula Gitmedi
Sekna	Okula Gitmedi	Ortaokul Mezunu

Yukarıda katılımcıların ve evlendikleri kayınlarının eğitimleri ile ilgili tabloda 13 katılımcının, hiçbir şekilde okula gitmediklerini ifade etmişlerdir. Diğer katılımcılardan sadece biri, hem kendisinin hem de eşinin lise mezunu olduğunu ifade etmiştir. Yapılan görüşmelerde katılımcılardan hiçbirinin üniversiteyi okumadıkları ve üniversite mezunu olmadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların hem kendileri hem de kayınları için, belirttikleri eğitim düzeylerinin düşük olduğu ve bu evliliği yapmalarına etki edemediği görülmüştür. Bağlı ve sever'in(2005) yaptıkları çalışmada da katılımcıların eğitim düzeylerinin düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Bazı sosyal bilimcilere göre toplum, eşitsizliği ve yaptırım gücünü bünyesinde barındırmaktadır. Toplumdaki bu eşitsizliği ve yaptırım gücünü azaltmanın yolu sosyal yapının değişmesinden geçmektedir. Sosyal değişimin gerçekleşmesi için rasyonel bir eğitim sistemi gerekmektedir. Bu noktada eleştirel pedagoji, toplumsal adaleti sağlamak, toplumdaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve özgürlük noktasında problem yaşayan bireylerin, sosyal hayat içinde özgür olmaları için eğitimi araçsallaştırmanın önemli olacağını vurgulamaktadır(Demirtaş ve Özer, 2015, s. 210)

Yapılan bu çalışmada katılımcıların eğitim durumları, levirat evliliklerin yapılmasında etkili olduğu görülmektedir. Katılımcıların, toplum içinde cinsiyete dayalı sınıfsal bir ayırım yaşıyor olmalarının eğitim durumlarıyla yakından ilişkili olduğunu görmek zor olmamaktadır. Eğitim anlamında bir kazanım (memuriyet) elde edememelerinden dolayı katılımcılar, bu evliliği çevresel faktörlerden ve ekonomik sıkıntılardan dolayı yaptıkları gözlemlenmiştir. Pedagojik eğitim alamayan katılımcılar, gelenekçi toplum yapısının sürdürülmesine kaynaklık ettiği tespit edilmiştir. Katılımcılar pedagojik eğitim süreci yaşamış olmaları halinde, levirat evlilikleri konusunda eleştirel yaklaşımda bulunmaları kaçınılmaz olacağı gözlemlenmiştir.

3.2.1.11. Erkeğin Levirat Evliliğine Yaklaşımı (*Kardeşinin karısını ve çocuklarını ortada bırakmak istemedi*)

Katılımcılar tarafından erkeklerin ölen kardeşinin dul kalan eşiyle olan evliliğinde kendilerini çoğunlukla mecbur hissettikleri ifade etmektedirler. Katılımcılar, kayınlarının kendileriyle evlenmelerinde yeğenleri, kardeşinin dul kalan eşinin çaresizliği ve insanların kendisinden konuşmalarını istemedikleri için evlendiklerini söylemektedirler. Rahime, eşi öldükten sonra insanlar tarafından konuşulduğunu ve bunun hem kendisini hem de kayınını rahatsız ettiğini belirtmektedir. Katılımcı eşi öldükten sonra aile içinde özellikle eltileri tarafından çok sıkıntıya maruz bırakıldığı ve bu durum karşısında kayını oldukça rahatsız olduğu tespit edilmiştir. Katılımcının bekar kayını, ölen kardeşinin dul kalan eşini bu sıkıntılardan kurtarmak ve insanlar tarafından kendisinden söz edilmesine son vermek istediği; yeğenin babasız büyümesini istemediği için son çare olarak kardeşinin dul kalan eşiyle evlendiği görülmektedir.

“Kayınımın benle evlenmesinin birinci nedeni namusttu, millet bahsediyordu. İkinci nedeni de yeğeniydi, onun sahipsiz kalmasını istemedi. Üçüncü bir nedense ev baskısıydı, yani anne baba baskısı değildi bu. Biz evde iki elti yaşıyorduk, yani o elti bana çok kötü davranıyordu. Onun eşi vardı benim eşim yoktu, o bana kötü davranıyordu, her şeyi benim elimin altından kaçırıyordu. Şimdiki eşim de baktı ki artık bu böyle yürümüyor, bu kadına sahip çıkmak gerek deyince evlendik. O da bu evliliği bunlar için istedi. O bu konuyu bana açmadan ben ona bu konu ile ilgili bir konuşma yapmadım. Onun anası babası bu konuda ona hiç baskı yapmadı, onlarda bu vebalin altından kalkamayız diyorlardı. Onların da oğlu gençti, herkes gibi onun da düğününü görmek isterlerdi. (Rahime)”

“Evet baskı yapıldı. Yeğenlerinin başka bir erkeğin eli altına girmemesi gerektiğini hep anlattılar ona. O da artık yeğenleri için bu evliliği kabul etti (Fatma).”

“O da benim hakkımda konuşulanları duyuyordu, görüyordu. Bunların olmaması için benle evlendi. Bir de yeğenlerinin ortada kalmasını istemiyordu. Ailesinin bu evlilikten haberi yoktu. Biz ikimiz konuştuk böyle bir karar aldık. O da böyle olmasını istemezdi bence, çünkü kim kardeşinin ölmesini ister. Kim kardeşinin karısıyla evlenmek isterki, değil mi (Hasibe).”

Katılımcıların çoğu kayınlarının kendileriyle evlenmesinde kendi yeğenlerinin ortada sahipsiz kalmasını istemediklerinden kaynaklandığını söylemektedirler. Eğer dul kadınla aileden biri evlenmez ise kadının başka biriyle evlenmesi durumu söz konusu olabilmektedir. Bundan dolayı aile dışından bir erkeğin kadınla evlendikten sonra kadın, çocuklarının sorumluluğunu da üstlenebilir. Bu durumun yaşanmaması adına erkek, ölen kardeşinin dul kalan karısıyla evlenerek yeğenlerinin sorumluluğunu üstüne aldığı görülmektedir.

Katılımcılardan Berfo'nun kayını da kendisiyle evlenmesinde, insanların kendisinden konuşulmasının ve yeğenlerinin aileden uzaklaşma ihtimalinin etkili olduğunu ifade etmektedir. Kayın, yeğenlerinin ailede kalmasını istemiş ve kardeşinin dul kalan eşi hakkında konuşulanlara son vermek için evlendiği görülmektedir.

“Kayınım benle millet arasında laf söz olmasın diye evlendi. Bir de yeğenlerinin aileden uzaklaşmasını istemedi o. Ailesi bu evliliği istiyordu bunun için kendisine sürekli evlen diyorlardı (Berfo).”

Katılımcılardan bazıları, kayınlarıyla olan evliliklerinin birbirlerine olan duygusal yaklaşımlarından kaynaklı olduğunu söylemektedirler. Katılımcılar, eşleri öldükten sonra kayınlarının kendilerine duygusal anlamda bir şeyler hissettiklerini ve evlenmek istediklerini kendilerineiletmişlerdir. Rûveyda, kayınıyla olan bu duygusal etkileşimi sonucu evlenmeye karar verdiğini ve bir akrabaları vasıtasıyla ailelerine bildirdiklerini belirtmektedir:

“Eşim benle neden evlendi bilmiyorum, öyle zannedersem o da beni seviyordu. Çünkü ilk o bir akrabamızın yanında keşke evlensem bununla demişti. Ben de duyunca bir gün ona eğer istersen evlenebiliriz dedim. Anlaştık, bu sefer ailelere nasıl diyeceğimizi bilemedik, onu da o akrabamız olan kadın ailelerimize söyledi. Onlar da sevindiler, sonra evlendik (Rüveyda).”

Severek ve isteyerek kayınıyla evlenen bir diğer katılımcı da Berfin'dir. Berfin, kayınıyla ilk eşiyile evlenmeden önce de bir ilişkisinin olduğunu söyleyerek, eş öldükten sonra kayınıyla evlenmek istediğini ve onu çok sevdiğini ifade etmektedir. Katılımcı, kayınıyla olan bu evliliğe kayının ailesi tarafından tepki gösterilmesine ve engellenmek istenmesine rağmen evlendiği tespit edilmiştir. Katılımcının ölen eşinin kardeşinin de kendisine karşı duygularının olduğunu ve hatta bunun ilk evlilik öncesine dayandığını belirtmektedir.

“Eşim de beni seviyordu. Biz birbirimizi çok seviyorduk. Bunu dünya alem biliyordu. Ama abisi bizim geleceğimizi yaktı. Ailesi çok karşıydı kocamın. Bırakın gitsin evine dediler. Ama benim şimdiki eşim beni bırakmadı ben de onu bırakmadım. Evlendik (Berfin).”

Gündelik hayatta insanlar, kendi istek ve arzularından çok başkalarının istek ve arzuları doğrultusunda kararlar verebilir ve istemediği bir oyunun parçası olup faaliyet gösterebilmektedir (Goffman, 2009, s. 29).

Erkeklerin bu oyuna (levirat) dahil olmasında etkili olan sebeplerine bakıldığında, kadınların bu oyunda yer almalarında etkili olan sebeplerle bir paralellik olduğu görülecektir. Kadın aktörler, çoğunlukla başkaları için bu oyuna dahil olduklarını ifade etmektedirler. Burada erkek aktörlerin bu oyuna dahil olmasında; ailelerin bu yönde isteklerinin olması, yeğenlerinin sahipsiz kalmaması ve yengelerinin başka bir erkekle evlenilmesinin hoş olmayacağı görüşü etkili olmaktadır. Yani erkek aktörler, bu oyuna kendi isteklerinden çok kendini sorumlu ve bağlı hissettiği başkaları için dahil olduğu görülmektedir.

3.2.1.12. Ailelerin Levirat Evliliğine Yaklaşımı (*Kardeşinin karısını ve çocuklarını ortada bırakmak istemedi*)

Levirat evliliklerinde hem kadının kendi baba ailesi hem de erkeğin kendi ailesinin tutumu oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Levirat evliliklerle ilgili yapılan çalışmalarda aile kavramı sıkça dile getirildiği görülmektedir. Ailenin bu evliliklerin yapılmasında büyük rolü olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmada da katılımcılarla yapılan görüşmelerde ailenin levirat evliliklerin gerçekleşmesinde büyük rolü olduğu tespit edilmiştir.

Bağlı ve Sever'in (2005) yaptığı çalışmada ailelerin levirat evliliğinde yoğun toplum baskısı olduğu vurgulanmıştır. Bağlı ve Sever'in çalışmalarında bu evliliğin olması için 45 katılımcının %51,1'ine baskı yapıldığı belirtilmektedir. Bu baskıyı yapanların çoğunlukla her iki aileden geldiğini ifade etmişlerdir. Nicel olarak verilen bu verilerden yola çıkarak ailenin bu evliliğe yönelik istekleri, baskı yapmalarına yol açmaktadır. Baskıyla ailelerin bu isteklerinin yerine gelmesi ve bu evliliğin gerçekleşmesinden dolayı Bağlı ve Sever (2011), yaptıkları çalışmayı "*Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sororat*" olarak adlandırmaktadırlar.

Tacoğlu (2011), yaptığı çalışmada levirat evliliğini yapmış kişilerin yakın akrabalarıyla da görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme gerçekleştirilen kişilerden bir tanesi dul kalan kadının annesidir. Görüşmede anne, kızının evlendiği kocasının namusu olduğunu ve bu konuda onların karar vermesi gerektiğini ifade etmektedir. Anne, namus konusunda çok hassas olduğunu ve bundan dolayı da kızının kayınıyla evlenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Levirat evliliklerle ilgili yapılan bu çalışmada ve yapılan diğer çalışmalarda görüldüğü gibi ailelerin bu evliliğe yönelik etkileri yüksek olduğu ve çoğunlukla bu evliliklerin aileler tarafından istendiği gözlemlenmiştir.

Goffman, gündelik hayatta oynanan oyunlarda oyuncular, başkalarının istekleri doğrultusunda bir oyunda rol alabileceklerini söylemektedir. Oyuncu her ne kadar istekli olmasa da başkalarının kendilerine yönelik beklentilerini karşılamak adına bir oyunda faaliyet gösterebilmektedir (Goffman, 2009, s. 29).

Aktörler (katılımcılar), bu oyunda yer almasında ailelerin oldukça etkili olduğunu belirtmektedirler. Bu oyunla yapılan başka çalışmalarda da ailelerin etkin

bir rol oynadıkları ayrıca tespit edilmiştir. Ailelerin aktörlerin bu oyunda yer almalarını istemelerinin başında çocuklar gelmektedir. Aileler, çocuklarının yabancı bir üvey babanın tahakkümü altına girmesini istememektedirler. Ayrıca çocuklar, baba ailesinin bir ferdi olarak görülüp, aileden uzak bir yerde yaşamaları kabul görülmemektedir. Bu yüzden çocukların baba ailesinde kalmalı görüşü ön plana çıkmaktadır. Aktörlerin de (katılımcılar) çocuklarından ayrı düşmemeleri için aileler, aktörlerden (yenge-kayın) böyle bir evliliği yapmalarını istemektedirler. Ailelerin aktörlerden bu evliliği yapmalarını istemelerinde etkili olan bir diğer unsur da, aktörün (yenge) gelin olarak gittiği ailenin artık bir bireyi ve namusu olmasıdır. Aileler, eşi öldükten sonra aile dışında başka biriyle evlenilmeyi hoş karşılamaz, ve bundan dolayı da aileden olan bir erkekle evlenmelerini istememektedirler. Aktörler (kayın-yenge) de ailelerin bu istekleri doğrultusunda bu oyunda (levirat) rol almayı kabul ettikleri tespit edilmiştir.

Çatışmacı kuramcılar, aileyi toplumdaki sosyal eşitsizlikler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Aile içindeki otoritenin cinsiyete dayalı olarak belirlenmiş olması, erkeğin, aile içindeki tüm üretim araçları üzerinde hak iddia etmesine ve bu noktada karar vermede tek merci olması anlamına gelmektedir. Aile içinde güçsüz olarak görülen kadın ve çocukların sömürülmesi ailenin, üretim araçlarını elinde bulunduran kişiler tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda inşa ettikleri bir araç olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Çatışmacı kuramcılar, toplumsal sınıfların meydana gelmesinde ailenin bir üretim merkezi olduğunu ve sosyal eşitsizliklerin aileden topluma geçtiğini vurgulamaktadırlar. Üretim araçlarına sahip olanlar için aile, özel mülkiyetlerini güvenceye almak ve bir sonraki varislerine aktarılması için bir araç anlamı taşımaktadır. Üretim araçlarını ellerinde bulunduranlar, aileden çok yönlü çıkar sağlamaktadırlar. Sanayi toplumlarında iş stresini ve yorgunluklarını üzerlerinden atmak için aile, bir rahatlama ve huzur bulma yeri olarak da görülmektedir (Yener, 2018, s. 873).

Yapılan bu çalışmada ailelerin, dul kalan gelinlerinin aileden bir erkekle evlenmelerini istediği tespit edilmiştir. Ailelerin dul kalan kadınlardan böyle bir şey istemeleri ve bunu dayatmaları kadınların tercih hakkının oldukça az olduğunu göstermektedir. Aileler, katılımcıların çocuklarının bakımına devam etmesini ve onları sahipsiz bırakmalarını istememişlerdir. Katılımcıların iradelerinde söz sahibi olan

ailenin erkekleri, katılımcılardan hem duygusal anlamda hem de fiziksel anlamda çıkar sağladıkları görülmektedir.

Ailenin levirat evliliklerine yönelik yaklaşımları, *erkeğin ailesinin levirat evliliğine karşı tutumları* ve *kadının baba ailesinin levirat evliliğine karşı tutumları* şeklinde aşağıda iki başlık altında ele alınmaktadır

3.2.1.12.1. Erkeğin Ailesinin Levirat Evliliğine Karşı Tutumları (*Sen bizim kızımsın, seni bırakmayacağız*)

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, eşleri öldükten sonra kayınları ile yaptıkları evlilikte en büyük payın kocalarının ailelerine ait olduğu söylemektedirler. Ölen erkeğin ailesi gelinlerinin aileden biriyle evlenmesini istemişlerdir ve yapılan görüşmelerde erkek ailesinin çoğunlukla beklentisi bu yönde olduğu tespit edilmiştir. Erkek ailesi, gelinlerinin çocuklarına sahip çıkmasını ve onların bakımlarını sürdürmelerini istemektedirler. Katılımcılar, ilk evlilikten sonra artık kocalarının bulunduğu ailenin bir bireyleri olduklarını ve namuslarından kendileri sorumlu olduklarını ifade etmektedirler. Katılımcılar, ailelerin kendi hayatları üzerinde söz hakkına sahibi olduklarını ve bu yüzden böyle bir beklenti içerisine girdiklerini dile getirmektedirler:

“Onlar bizim namusumuza laf gelmesin diye evlendirdiler bizleri. Ben kocamın üvey kardeşiyle evlendim. Kocamın babası iki kadınla evliydi. Kocamın öz kardeşi olmadığı için beni üvey kardeşiyle evlendirdiler (Zelal).”

Katılımcılar, ailenin bu beklentisine karşı çıkmadan bu evliliği gerçekleştirmeleri durumunda ailenin taktirini kazanmaktadır. Ancak katılımcılar, ailenin bu isteğini ve beklentisine karşı bir tutum içine girdiklerinde, çocuklarının kendilerine verilemeyeceği tehdidi ile karşı karşıya kaldıklarını ifade etmektedirler. Bir anne için en zor şeylerden bir tanesi de kendi çocuklarından ayrı kalması ve bırakılmasıdır. Çoğunlukla katılımcılar ailenin bu isteğini kabul ettikleri görülmektedir:

“Kocamın ailesi kesinlikle bu evliliğin olmasını istiyordu. Çocuklarım yetim kalmasın diyordu. Bunun için de her şeyi yapıyordu. Bunun için babamdan izin istediler, babam da kızım ne derse odur dedi. Sonra ben de kabul ettim(Feyruze).”

“Bana şunu da dediler, gençsin güzelsin harcanmanı istemiyoruz. Otur kızının yanında sana da bakarız, kızına da bakarız gibisinden konuştular ama zorlama olmadı. Ama arada bana şunu da dediler eğer sen gidersen bu konuda özgürsün ama sana kızını vermeyiz dediler. Gönlüm de kızım ile olduğu için mecbur kalmak zorunda kaldım ve evlendim. Eğer kızım olmasaydı hayatta kalmazdım ve bu köy hayatını yaşamazdım (Rahime).”

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde bazı katılımcılarının kayınıyla olan evliliklerinde, ailenin hiçbir şekilde baskı yapmadıklarını ifade etmektedirler. Katılımcılar, ailenin bu süreci ve evlilik kararını kendi tercihlerine bıraktıklarını söylemişlerdir. Katılımcılardan Rüveyda, kendisini kocasının bulunduğu ailenin bir üyesi, bir kadını olarak gördüğünü ve bunun devam etmesini istediği de için bu evliliği yaptığını belirtmektedir:

“Benim ailem benim kararına bıraktılar. Kocamın ailesi de nasıl istersen öyle yap dediler. Ben de bu ailenin bir kadınıydım ve öyle devam etmesini istedim. Kimse ne beni ne de kocamı zorlamadı isteyerek kendi rızamızla evlendik (Rüveyda).”

Bazı katılımcıların da kocasının ailesi, kendilerinin kayınlarıyla olan evliliklerine onay vermediklerini söylemektedirler. Bununla ilgili olarak Berfin, kendisinin kayınına karşı duygularının ilk evliliğinin öncesine dayandığını ve bunun herkes tarafından biliniyor olması aileyi rahatsız ettiğini dile getirmektedir. Aile bundan dolayı ölen oğullarının arkasında böyle bir evliliği tasvip etmemektedir. Yine Berfin’le sürdürülen görüşmede rahminde yaşadığı sağlık problemlerinden dolayı çocuk sahibi olamadığını ve aile bundan dolayı da “benim kayınım ile evlenmeme karşı çıkıyorlar” demiştir. İlk kocasıyla olan evliliği hem kendisinin hem de ailesinin

isteğiyle gerçekleşmediğini ve bundan dolayı da baba ailesinin bu evliliği gerçekleştirmelerinde rızaları olmadığını söylemektedir. Katılımcı her iki ailenin bu evliliği istememelerine rağmen kayınıyla severek evlendiklerini belirtmektedir.

“Biliyor musun, benim ailem de kocamın ailesi de bu evliliğimizi istemiyordu. Çünkü ikimizin öncesinden olan ilişkimizi biliyorlardı. Ve bizim hala birbirimize karşı sevgimizin olduğunu da biliyorlardı. Ama çevredeki insanlar bundan iyi bahsetmez dediler, kocanın ölümünün arkasında onun kardeşiyle nasıl gönül eğlendirirsin gibi şeylerden dolayı istemediler. Bir de benim ailem zaten bu aileden ayrılmamı istiyordu. Çünkü onlar da biliyorlardı ilk kocamla isteyerek evlenmediğimi (Berfin).”

3.2.1.12.2. Kadının Baba Ailesinin Levirat Evliliğine Karşı Tutumları (Çocukların var, evlensen de evlenmesen de saygı duyuyoruz)

Katılımcılar, eşleri öldükten sonra kendilerinin geleceği konusunda baba ailesinin de kendilerini yalnız bırakmadığını ifade etmektedirler. Eşleri ölen katılımcıların, kayınlarıyla olan evliliklerinin aileleri tarafından onaylandığını, çocuklarıyla kalmalarını ve düzenlerinin devam etmesi için kayınlarından biriyle evlenmeleri gerektiği söylenmektedir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan Nuriye, babasının çocuklarıyla eve dönmesine müsaade edemeyeceğini, çocukların kocasının ailesine ait olduklarını ve kayınıyla evlenip çocuklarına sahip çıkmasını istediğini söylediği görülmektedir:

“Benim ailem de kocamın ailesi de bu evliliğin olmasını istediler. Ben çocuğumu alıp babamın evine gidemezdim. Zaten babam onlar böyle yapmama müsaade etmezlerdi. Benim ailem bana kocamın ailesini kastederek “onların çocuğu sende sen de o aileden biriyle evlen çocuğuna sahip çık” dediler. Ben de onların dediklerini yaptım (Nuriye).”

Katılımcılardan Belkıs, kocasının ailesi kendisini zorla evlendirdiğini, ailesinin de buna destek verdiğini ifade etmektedir. Ailesinin bu evliliği yapmasına insanların

kendisi hakkında kötü hakkında konuşmalarını istemediklerini gerekçe göstermektedir. Ailesinden istediği desteği alamayan Belkıs, dayanmayıp evlendiğini söylemektedir:

“Beni kocamın ailesi zorla evlendirdi. Ben evlenmeyecektim, çocuklarımın yanında oturup ömrümün sonuna kadar böyle devam edecektim. Benim kardeşlerim de madem onlar öyle istiyor sen de evlen dediler. Millet senden kötü konuşmasın dediler. Ben de artık dayanamadım evlendim (Belkıs).”

Bazı katılımcılar, eşi öldükten sonra kayınıyla evlenmesini ve evlendirilmesini aileleri tarafından onaylanmadığını ifade etmektedirler. Eşleri öldükten sonra aileleri tarafından aileye tekrar dönebileceklerini ve her konuda kendilerine destek çıkılacağı bildirilmektedir. Ölen eşin ailesi kendilerine gitmeleri durumunda çocuklarının kendilerine verilmeyeceği yönünde tehdit edilmektedirler. Bundan dolayı da katılımcıların baba ailesi de çocuklarının bırakılmasını ve dönmeleri söylenmektedir. Çocuklarını bırakamayan katılımcılar, kayınlarıyla evlenmek zorunda kaldıklarını ve bundan dolayı da aileleriyle karşı karşıya geldiklerini ifade etmişlerdir. bu evliliği istemeyen katılımcıların baba ailesi şiddete başvurmalarına rağmen bu evliliklerin önüne geçememektedirler. Bundan dolayı da katılımcılar, ailelerinin uzun bir süre kendileriyle konuşmadıklarını söylemektedirler. Katılımcılar, çocuklarını bırakmak istemedikleri için kayınlarıyla evlenmelerini istemeyen ailelerinin bu isteğini yerine getirememektedirler.

“Benim ailem tepki gösterdi benim ailem hiç istemedi benimle uzun bir süre konuşmadılar. Sonra konuştular yani benim ailem hiç istemedi. Ama kayınpederim onlar bana baskı yaptı diyebilirim. Evlendiğim için eşimin ailesi bana minnettar kaldılar, ailem de tepki gösterdiler. Benim ailem çocuklarını bırak gel diyorlardı bana, ben de çocuklarımı bırakamazdım. Bu yüzden ailemi de karşıma alarak evlendim (Fatma).”

“Kocamın ailesi bana ya evlenirsin ya da çocuklarımız vermeyiz diyorlardı. Beni çocuklarımla tehdit ediyorlardı. Bu evliliği kocamın ailesi çok istedi. Benim babam onlar da hiç istemedi. Benim kayınımla evleneceğim duyumunu almışlardı bir keresinde, gelip beni zorla götürdüler. Saçlarımdan tutup beni yerden sürüklediler. Ama tekrar döndüm çünkü çocuklarımı bırakamazdım. Çocuklarım için evlendim (Zübeyde).”

3.3. Levirat Evliliğin Yapılış Şekli (Sadece dini nikahımızı kıydılar)

Levirat evliliklerin karakteristik yapısından dolayı, diğer evliliklerden farklı olmaktadır. Diğer evliliklerde uygulanan ritüeller bu evlilikte uygulanmamaktadır. Levirat evliliğin yapılış şekli itibariyle farklı olması, farklı şekillerde tanımlanmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda levirat evlilikler, *hayalet evlilik* ve *masrafsız evlilik* başlıkları altında ele alınmıştır.

3.3.1. Hayalet Evlilik (Dışardan kimse evlendiğimizi dahi bilmiyordu)

Levirat evlilikler, hayalet evlilik olarak da bilinmektedir. Hayalet evliliklerde erkek, ölen kardeşi adına dul kalan yengesiyile evlenmektedir. Erkeğin ölen kardeşinin dul kalan karısıyla yaptığı evlilik sonucunda doğan çocukların, ölen kardeşin çocukları olduğuna inanılmaktadır (Aydın, 2007, s. 186). Levirat evliliklerin hayalet evlilik olarak adlandırılmasında etkili olan bir diğer etken, evliliğin yapılış şeklidir (Kurt, 2016, s. 251). Bu evlilikler yapılış şekli noktasında diğer evliliklere göre farklılık göstermektedir. Diğer evliliklerde uygulanan ritüeller (Düğün, hediyeleşme, nişan vb.) bu evlilikte uygulanmamaktadır. Bununla ilgili katılımcı olan Hemi:

“Eşim öldükten ve kayınımla evlenmek için karar verdikten sonra aile arasında dini nikah kıyılıp evlendik. Aile bireylerinin olduğu sadece ev halkından ibaret bir dini nikahla evlendim. Dışardan kimse evlendiğimizi dahi bilmiyordu. Çok sonradan öğrendiler. Hiç kimseye kayınımla evlendim demeye dilim varmadı (Hemi).

Katılımcı Hemi, kayınıyla yaptığı evliliğinin çok az sayıda kişi tarafından bilindiğini söylemektedir. Çevredeki insanların, katılımcıların yapmış oldukları bu evliliği çok sonradan öğrendikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların kayınlarıyla yaptıkları evliliği, başkalarına söylemekte zorluk yaşadıkları gözlemlenmiştir. Kayın ile yenge arasında yapılan levirat evlilikler genellikle çevredeki insanlara duyurulmadan yapıldığı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Bu evlilik için sadece dini nikahın kıyılması yeterli görülmüştür. İslam dini hukukuna göre nikahın gerçekleşmesiyle erkeğin kadına güvence olarak *mehir* vermesi gerekir (Akyüz, 2005, s. 214). İslam hukuku referans alınarak yapılan bu evlilikte *mehir* verme olayı, sadece söylemde bırakıldığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Kendilerine verilmesi gereken *mehir* verilmediği tespit edilmiştir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, dini nikah dışında diğer evlilikler için yapılan ritüellerin yapılmaması, bu evliliğin normal bir evlilik olmadığını göstermektedir. Bununla ilgili olarak katılımcılar:

“Çocuklarım için evlendirildim, sessiz sakin bir şekilde sadece nikah kıydılar. Mehir için bana sözü verilen bir iki altını bile hala vermediler. Yani çocuklarım olmasaydı valla evlenmezdim (Feyruze).”

“Kayınpederim beni evlendirdi, çocuklarım bu konuda benim elimi ayağımı bağladı. Kayınpederim bir imam çağırdı ve imam nikahımızı kıydı. Ne bir düğün yapıldı ne bir takı takıldı (Gülazer).”

Bu evliliğin normal diğer evlilikler gibi olmaması, kardeşinin dul kalan eşiyle evlenen bekar erkekler açısından oldukça zor olduğu katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Genç bekar olan erkekler de kendi istekleri doğrultusunda evlenmeyi hayal ettikleri tespit edilmiştir. Çevrelerindeki diğer erkekler gibi evlenip, düğünlerinin yapılmasını ve kendi düğünlerinde oynamak istemişlerdir. Katılımcılar, hayal ettikleri gibi bir evlilik yapamayan bekar kayınlarına yönelik şunları ifade etmektedirler:

“...Hala düşünüyorum ve kendime diyorum neden o vebale girdim diyorum, o evlilikle ilgili hayalleri olan bir gençti. O da arkadaşlarına bakıp hüzünleniyor, arkadaşlarının düğünlerine gidiyor ve “keşke benim de düğünüm yapılsaydı” diyor. O da her zaman “ben niye kendime bir düğün yapmadım” diyor. Ben bir sefer şahit oldum. Bir arkadaşının düğününe beraber gittik, o arkadaşına sarıldı ve öyle bir ağladı öyle bir ağladı ki ve arkadaşına “senin düğünün oldu benim düğünüm niye olmadı” dedi. Yani özendi (Rahime).”

Katılımcıların genç bekar kayınlarıyla yaptıkları evlilik için, kayının kendisi gibi bekar başka bir kızla evlenmesinin önünde engel olarak gördüklerini ve bu anlamda kendilerini suçlu hissettiklerini ifade etmektedirler.

Katılımcıların ifadelerinde görüldüğü gibi levirat evliliklerin yapılış şekli, diğer evliliklerden farklı olduğu görülmektedir. Genç ve hiç evlenmemiş bekar erkeğin, kendi düğününde olması gerektiğini düşündüğü şeylerin hiçbiri gerçekleştirmediği tespit edilmiştir. Bunları, kardeşinin dul kalan karısıyla evlendikten sonra dile getirmesi, bu anlamda sitem etmesi, bu evliliğin yapılış şeklinin erkeğin beklentilerini karşılamadığının göstergesidir. Bunu Rahime'nin ifadelerinde görmek mümkündür.

Goffman'ın (2009, s.45) belirttiği gibi eğer oynanan oyun toplumsal değerler çerçevesinde kültürel bağlara bağlı olarak gerçekleştiriliyorsa, bunun için bir tören yapılmalıdır. Levirat evliliğinde aktörler(kayın-yenge) karı koca olmak için rollerini kabul ettikten ya da ettirildikten sonra, bu oyuna meşruiyet kazandırmaları gerekmektedir. Çünkü levirat evliliği toplumsal değerlerin ve kültürün bir parçasıdır. Bundan dolayı levirat evliliği için ufak bir nikah töreni gerçekleştirilmelidir. Toplumda yeri ve önemi büyük olan bir din adamının huzurunda, sayılı seyircinin (imam ve iki şahit) bulunduğu, ufak ve sessiz bir evlilik töreni yapılmaktadır. Bu nikah töreninden sonra aktörler birbirleriyle evlenmeden önceki rollerinden sıyrılıp yeni role girerler. Kayın olan aktör, koca rolünü, yenge olan aktör ise kayınına eş olma rolündedir. Bu törenden sonra seyirciler, aktörlerden karı-koca rolleri kapsamında performanslarını en iyi şekilde sergilemelerini beklemektedirler.

Levirat evliliklerin yapılış şekli diğer normal evliliklerde olduğundan daha farklı bir yol izlenilmektedir. Bu bağlamda levirat evlilik için yapılan masraflar yok denecek kadar azdır.

3.3.2. Masrafsız Evlilik (*Benim evime geldi, onun durumu iyi değildi*)

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, bu evliliğin erkekler açısından avantajları ve dezavantajlarının olduğu tespit edilmiştir.

Hakkari ilinde yapılan evliliklerin oldukça yüksek maliyetli olduğu gözlemlenmiştir. Bu yüksek maliyetten dolayı insanlar çoğu zaman evlenmekten geri durmaktadırlar. Hakkari’de yapılan evliliklerle ilgili yapılmış bir çalışmada evlenmenin zorlukları dile getirilmektedir:

“Söz kesildikten sonra evlenecek çiftlerin buluşması sıcak karşılanmaz. Bunun için de aday çiftler birbirlerine olan sevgilerini ve bağlılıklarını karşılıklı hediyelerle gösterirler. Hediyeleri de doğrudan birbirlerine veremedikleri için birileri buna aracı olur. Söz kesme işleminden sonra sıra “başlık kesme” (nextvebır) için tarih belirlenir. Geçmişte bunun için altı ay kadar bazen bir yıl kadar bir süre verilirdi. Çünkü başlık parasını denkleştirmek pek kolay olmazdı. Koyun veya kuzuların satılabileceği sonbahar veya ilkbahar mevsimlerinin ortaları bunun için uygun dönemlerdi. Başlık kesmede kız ailesine verilecek para ve gelin için alınacak altın sayısı, gelinin erkek yakınlarına takım elbise, kol saati, koç, at ve tabanca, kadınlar için ise kiras ve fistan (kadın yöresel giysisi) konusunda sıkı bir pazarlık yapılırdı. Kız ailesinin fazla taleplerine karşın erkek tarafı yörede hatırı sayılır kişileri beraberlerinde mutlaka götürürlerdi. Bu sayede de kız tarafı taleplerinin bir kısmını geri çekerdi (Buğrul, 2020, s. 29).”

Buğrul’un (2020) ifade ettiği gibi Hakkari ilinde evlilikler oldukça külfetli ve yüksek maliyetlidir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde levirat evliliklerde, böyle zorlu sürecin olmadığını ve maliyet noktasında hiçbir sıkıntı çıkarılmadığı dile

getirilmektedir. Kardeşinin dul kalan eşiyle evlenen erkeğin evlilik için herhangi bir masrafa girmemesi bu anlamda kendisine avantaj sağlamaktadır. Katılımcılar evlenirken sadece imam nikahının kıyıldığını ve bunun dışında hiçbir şekilde isteme, düğün gibi ritüeller yapılmadığını söylemektedirler:

“Kayınpederim beni evlendirdi, çocuklarım bu konuda benim elimi ayağımı bağıladı. Kayınpederim bir imam çağırdı ve imam nikahımızı kıydı. Ne bir düğün yapıldı ne bir takı takıldı (Gülazer).”

“Benim çocuğum vardı, beni isteyenler oldu. Ama bu ailenin namusu olmuştum. Benim bu eşim o zaman bekarıdı. Annesi babası evlenmemi istediler, onlar da bana çok ısrar ettiler. Çevre de benden konuşuyordu. Bu hem beni hem de ailemi rahatsız ediyordu. Bu yüzden evlendim. Sadece imam nikahımızı kıydı o kadar (Sekna).”

Katılımcıların da ifade ettiği gibi kayınlarıyla yaptıkları evlilikte, ne bir düğün yapılmış ve ne de bir takı takılmıştır. Bu evliliklerin tamamen masrafsız bir şekilde yapıldığı ifade edilmektedir. Bunun için kardeşinin dul kalan eşiyle evlenen erkek, hiçbir şekilde ekonomik sıkıntı yaşamamaktadır.

Kardeşinin dul kalan eşiyle evlenen erkek, evlilik için herhangi bir maddi kayba uğramadan evlendiği tespit edilmiştir. Bununla beraber erkeğe avantaj sağlayan bir diğer konu, kardeşinden kalan mirasta söz sahibi olması ve tasarruf hakkının kendisinde bulunmasıdır. Katılımcılar, eşlerinden kalan mirasın inisiyatifi kendilerinde olmadığını ve kendileriyle evlenen kayınlarında olduğunu belirtmektedirler:

“Nerde miras, hepsini şimdiki kocama verdiler. Bizim böyle bir hakkımız yokki, ilk eşimden olan oğullarım şimdi kendileri için kullanıyorlar. Şimdiki eşimin çocukları da bu eşimin mirasını kullanıyor. Ben bir şey bilmiyorum bu miras işinden de anlamıyorum oğlum (Zübeyde).”

Bazı katılımcılar, kayınının kendisiyle evlenmeden önce maddi olarak çok zorunda olduğunu ve hiçbir işte çalışmadığını ifade etmektedirler. Fakat ilk eşiyle maddi durumlarının oldukça iyi olduğunu ve hiçbir sıkıntı yaşamadıklarını

söylemektedirler. Katılımcılar, eşi öldükten sonra işsiz ve maddi durumu iyi olmayan kayınıyla evlendikten sonra, kayının maddi durumunun düzeldiğini ve bedavadan mal mülk sahibi olduğunu belirtmektedirler.

“Benim çocuklarım küçüktü, o da yeğenlerim sahipsiz kalmasın diye. Ama en önemlisi benim maddi durumum iyiydi. Onun elinde hiçbir işi yoktu. benim evim vardı, hayvanlarım vardı. her şeyim vardı. o da hazır evin üstüne geldi, bedava mal mülk sahibi oldu. Bunlardan dolayı da benimle evlendi (Zarife).”

Levirat evliliklerin ekonomik anlamda erkeğe avantaj sağlasa da kendilerine dezavantajlı yönleri olduğunu katılımcılarla yapılan görüşmelerde gözlemlenmiştir. Katılımcılar, eşleri öldükten sonra kendileriyle evlenen erkeklerin genellikle genç ve bekar olduklarını ifade etmektedirler. Genç ve bekar olan erkeklerin çoğunun kardeşinin dul kalan eşiyle evlenmeden önce, evlenmeyi düşündükleri bir sevgililerinin olduğu katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Normal evliliklerin maliyetleri ne kadar yüksek olsa da bekar erkekler evlendiklerinde, güzel bir düğünün hayalini kurmaktadır. Ama kardeşlerinin hiç beklenmedik ölümü, onların ilişkisi olan kadınlarla evlenmelerini engellemektedir. Kendilerini kardeşinin dul kalan eşiyle evlenmekte mecbur gören erkekler hayallerini gerçekleştirememektedirler. Bu anlamda levirat evliliklerin erkekler açısından oldukça dezavantajlı olduğu gözlemlenmiştir.

“Bir tane kız arkadaşı vardı. evlilikte düşünüyorlardı...”

O da arkadaşlarına bakıp hüzünleniyor, arkadaşlarının düğünlerine gidiyor ve keşke benim de düğünüm yapılsaydı diyor. O da her zaman ben niye kendime bir düğün yapmadım diyor. Ben bir sefer şahit oldum. Bir arkadaşının düğününe beraber gittik, o arkadaşına sarıldı ve öyle bir ağladı öyle bir ağladı ki ve arkadaşına “senin düğünün oldu benim düğünüm niye olmadı” dedi (Rahime).”

“Vardır muhakkak, çünkü erkekler rahat durmaz. Onunda vardır şimdi konuştuğu. Tabi herkes gibi o da evleneceği kadınla ilgili hayallerinden bahsederdi. Ama nasip olmadı, kaderde ikimizin eş olması vardı (Zübeyde).”

Tacoğlu (2011), yaptığı çalışmasında da levirat evliliğin sağladığı avantajlara dikkat çekmektedir. Levirat evliliğin, evlenecek olan bekar erkek için yapılacak masrafların ortadan kalkmasına ve ailenin böyle bir maddi kayba uğramadığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra ailenin mal varlığının bütünlüğünü koruduğu ve aile içindeki işgücü kaybının önlenildiği ifade edilmektedir.

Gündelik hayatta oynanan bir oyunda birey, başkaları için ya da kendi istedikleri için bir role soyunabilmektedir. Birey dahil olduğu oyunun bir oyuncusu olur. Oyuncu, oynadığı oyunda kendine bir takım çıkar sağlama gayreti içine girip kendi performansını sergileyebilmektedir (Goffman,2009, s.30).

Bu çalışmada katılımcı aktörler (kadın), bu oyunun (levirat) diğer takım arkadaşları olan aktörlere birçok noktada avantaj sağladığını ifade etmektedirler. Eğer erkek aktörler(kayın) başka kadınlarla evlilik yapmış olsalardı, maddi anlamda oldukça zarara uğrayacakları tespit edilmiştir. Çünkü normal bir evlilik için yüklü miktarda altın ve eşya almaları gerekecekti. Söz konusu olan bu oyun (levirat) için, böyle bir masrafın yapılmasına gerek yoktur. Normal bir evlilik yapıldıktan sonra ayrı bir eve çıkmak için erkeğin masrafta bulunması gerekmektedir. Bu oyuna dahil olan aktör (kayın), evlendiği takım arkadaşının (yenge) evine yerleşir ve bunun için ayrı bir masraf yapmasına gerek kalmamaktadır. Bunların yanı sıra aktör (kayın), ölen abisine kalan mirasın tasarruf hakkını da kendi himayesine almaktadır. Böylelikle bu oyuna dahil olan aktör (kayın), kendi çıkarları doğrultusunda kazanımlar elde etmektedir.

3.4. Levirat Evliliği Sonrası Süreç (Zamanla birbirimize alıştık.)

Levirat evliliği sonrası süreçte, *cinsellik, şiddet, Çocuğun amcasına karşı tutumu, erkeğin tekrar evlenmesi ve katılımcı kadınların levirat evliliğine olan bakışı* adlı alt temalara yer verilmektedir.

Katılımcıların kayınlarıyla evlendikten sonra yaşadıkları süreç içerisinde evliliğe dair izlenimleri hem olumlu hem de olumsuz yönden seyir etmiştir. Bazı görüşmeciler zamanla kayınlarına karşı tutum ve davranışlarında olumlu yönden

gelişmelerin olduğunu ifade ederken, bazı görüşmeciler de kayınına karşı tutum ve davranışlarındaki gelişmelerin olumsuz yönde geliştiğini söylemişlerdir:

“Değişti, dediğim gibi ilk başlarda bir şey hissetmiyordum. Zamanla birbirimize alıştıkça artık ona karşı sevgim arttı, ondan hoşlanmaya başladım. Çocuklar olunca da onu daha çok sevdim. Allah var o da bana karşı çok saygılı, o da bana karşı sevgisini gösterdi (Feyruze).”

“Hayır, ilk başta da sevmiyordum sonra da sevmedim, şimdi de sevmiyorum. Çünkü iyi biri değil, eğer adam olsaydı bana ve kızına sahip çıkardı. Her ne kadar istemeyerek de evlenmişsek bile beni ve kızını böyle ortada bırakıp gitmeyecekti. Ben onu hiçbir zaman onu eş olarak görmedim, onun eve gelmesini istemiyordum. O eve gelince tuhaf oluyordum, kendimi rahatsız hissediyordum. (Sekna)”

Katılımcı kadınların evlilik sürecinde eşlerine karşı tutum ve davranışlarında olumlu yönden seyir etmesinde, karşılıklı sevgi ve saygının önemli olduğu tespit edilmiştir. Birbirine karşı saygı ve sevgide bulunan eşler, zaman geçtikçe duygusal anlamda birbirlerine bağlandıklarını ifade etmektedirler. Bunun yanı sıra duygusal değişimlerde etkili olan faktörlerden bir tanesinin de *çocuk* olduğunu görmekteyiz. Katılımcı Feyruze, kayınıyla çocuklarının olmasından sonra kayınını, kendine eş görmekle beraber çocuğunun babası olarak görüp ona karşı sevgi beslediğini dile getirmektedirler.

Evlilik sonrası süreçte katılımcıların, evlenmeden önce kayınlarını nasıl gördüklerini ve evlendikten sonra bu algının nasıl değiştiğini de ifade etmektedirler. Bazı katılımcılar, kayınlarıyla evlenmeden önce kayınlarını *kardeş* olarak gördüklerini söylemektedirler. Fakat evlendikten sonra, zor da olsa *kardeş* algısının ortadan kalktığını ve yerini *koca* algısına bıraktığını söyledikleri görülmektedir:

“İlk başlarda hiçbir duygu yoktu. Ona küçük kardeşim gibi bakıyordum. Onunla evlendikten sonra onu ben büyüttüm valla. Sonra büyüdü ona karşı ısındım. Ama

onun gözü hep dışarıdaydı. Hep diğer kızlarla takılıyordu (Zelal).”

Katılımcılardan Hemi’in, “kayın, eşimin büyük ve küçük kardeşleri ve evlenmek durumunda kalmadan önce benim de abilerim ve kardeşlerim olarak gördüğüm kişiler” dediği kayınlarından biriyle evlendikten sonra duygularının değiştiği görülmektedir:

“İlk yıllarda mecburi bir evlilikti ama üstünden çok zaman geçince insan alışıyor. Eşimin kayınım olduğunu bile bazen unutuyorum. Saygı sevgi çerçevesinde ve çocuklarımı seven birisi olduğu için bende saygı duyuyorum. Kendisi de bana saygı duyar beni sever (Hemi).”

Katılımcıların da ifade ettiği üzere levirat evliliklerde, eşlerin birbirlerine karşı duygusal değişimlerin meydana geldiği görülmüştür. Tacoğlu’nun (2011) levirat evlilikler kapsamında yaptığı bir çalışmada görüştüğü bir erkek katılımcının, kardeşinin dul kalan karısıyla yapmış olduğu evlilikten sonra duygularının değiştiğini ve dul kalan yengesiyile değil de, sanki yeni tanıştığı bir kadınla aşk yaşayarak evlendiğini belirtmiştir. Hem yapılan bu çalışmada hem de Tacoğlu’unun (2011) yapmış olduğu çalışmada, katılımcıların evlendikten sonra duygusal değişmelerin yaşadığı tespit edilmiştir.

Goffman, aktörlerin performanslarını en iyi şekilde sergileyebilmeleri için zaman mefhumunun önemine vurgu yapar. Oynanan oyunda zaman mefhumu, aktörlerin birbirlerine alışması ve hem kendilerinin hem de takım arkadaşlarının rollerini içselleştirmeleri için son derece önemlidir. Zamanla aktörler takım arkadaşlarını daha iyi tanımak için zamana ihtiyaç duyarlar (Goffman, 2009, s. 107). Oynan oyunda (levirat evliliği), aktörler (karı -yenge- / koca -kayın-) birbirlerine alışmaları için zamana ihtiyaçları vardır. Çünkü evlenmeden önce yenge, kayınına karşı duygusal anlamda hiçbir şey beslemediği gibi onu kardeşi gibi görmüştür. Kayın da aynı şekilde yengesiyile evlenmeden önce yengesine karşı duygusal anlamda hiçbir şey hissetmemiştir. Ani yaşanan bu rol değişiminde her iki tarafın kötü anlamda etkilenmesi oldukça doğaldır. Zamanla yeni rollerine alışmaya çalışan aktörler (yenge ve kayın), seyircilerin (aileler ve çevredeki insanlar) istediği performansı zaman geçtikçe daha iyi bir şekilde sergilemeyi başardıkları görülmektedir. Ama rollerini bir

türlü içselleştirmeyen ve rollerinden şikayet eden aktörler, seyircilerin istediği performansı ortaya koymakta sıkıntı yaşadıkları tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelerde anlaşıldığı üzere bazı aktörler (katılımcılar), hem kendisinin hem de evlendiği kayınının rollerini içselleştirdiklerini, zamanla birbirlerine karşı duygusal anlamda bir şeyler hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bazı aktörler ise rollerini içselleştirmekte zorlandıklarını ve takım arkadaşıyla yani kayınıyla duygusal anlamda yakınlaşmakta güçlük yaşadıklarını söylemişlerdir.

3.4.1. Cinsellik (*İlk başta ikimiz de çok utandık*)

Katılımcılar, evlendikleri kayınlarıyla olan cinsel yaklaşımlarında çok utangaç ve isteksiz olduklarını ifade etmektedirler. Bazı katılımcılar evlendikleri kayınlarıyla, cinsel bir birliktelikten utandıklarını ve bundan dolayı da uzun bir süre cinsel bir birliktelik yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar zamanla utanma duygusunun üstesinden geldikleri görülmektedir:

“Zamanla her şey normal geliyor. Sonuçta karı koca oluyorsunuz. İlk başlarda utancımın yerin dibine girdim ama geçti gitti (Feyruze).”

“Eşimle ilk başta bu konuda birbirimize uzaktık. Hem de bu uzun bir süre sürdü, bir gece oturduk artık bunun böyle olmayacağını, böyle ilerleyeceğini birimize söyledik. Ondan sonra düzene girdi (Ronya).”

Bazı katılımcılar, mecburen evlendiklerinden dolayı kayınlarıyla cinsel ilişkide bulunmak istemediklerini, fakat evlendikten sonra kadınlık görevini yerine getirme mecburiyeti hissettiklerini ve bundan dolayı da cinsel anlamda bir araya geldiklerini söylemişlerdir:

“Dedim sana ilk başlarda yanına bile gitmiyordum ama mecbur onun karısı olmuştum. Sonra çocuklarımız da oldu (Zübeyde).”

Bazı katılımcılar da kayınlarıyla yapmış oldukları evlilik sonrası cinsel ilişkiden sonra sağlık sorunlarıyla karşılaştığını ifade etmektedirler. Evlendikleri kayınıyla olan cinsel ilişkiyi, iğrenç bulduklarını ve bu iğrençliği yaşadıkları için utandıklarını ifade

eden katılımcılar; cinsel birleşimden sonra kustuklarını ve ağladıklarını belirtmektedirler. Kayınlarıyla olan cinsel yaklaşımın yarattığı bir diğer rahatsız edici boyutta eski eşin hatırlanmasıdır. Bununla ilgili bir görüşmeci şunları söylemektedir:

ilk başlarda çok kötü günler geçirdim. İlk aylarda sabahları kusuyordum. İştahım kesiliyordu. Çünkü iğrenç bir şeydi. Ben çok utanıyordum, ilk eşim aklıma geliyordu sürekli, hem ağlıyordum hem de pişman oluyordum. Ama artık zamanla alıştım. Bu hayat demek ki bana bunları yaşatacakmış (Nuriye).

Kayınıyla evlendikten sonra, kayını tarafından aldatılan bir görüşmeci de, kayınına karşı duygusal anlamda bir şey hissetmediğini ifade ederek, kayınına karşı kendisini mecbur hissettiği için cinsel ilişkide bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat bu cinsel ilişkide bulunmasından dolayı pişmanlık yaşadığı görülmektedir:

Ben o günleri hatırlamak istemiyorum. Onunla toplasan on defa bir araya gelmedik. O da mecburi yoksa onunla aynı yatakta bile uyumak istemiyordum. Aklım olsaydı onu bile yapmazdım. O gittikten sonra ben de kendim evlenebilirdim (Sekna).

Yapılan kayın evliliğinde, katılımcıların kendilerinden çok küçük yaşta olan kayınlarıyla evlendirildiği görülmektedir. Çocuk yaşta olan erkeğin, cinsel anlamda yeterince bilgi sahibi olmaması ve bir kadınla cinsel ilişkiye girmesi sonucunda sağlık açısından sorun yaşadığı tespit edilmiştir. Cinsel ilişki sonrasında erkek çocuğun sürekli kustuğu, görüşmeci tarafından dile getirilmektedir. Ama zamanla bu erkek çocuğun bu duruma alışmış ve cinsel ilişkide her hangi bir rahatsızlık duymamıştır. Bununla ilgili olarak katılımcı olan Zelal:

“O daha çocuktü. Yeni yeni bir şeyler düşünüyordu. Ben de her şeyi onun isteğine bırakıyordum. Onunla bu konuda başta hiç konuşmadım çünkü çocuktü daha. Sonra o kendi söyledi ben de sesimi çıkarmadım. Ama çocuk sürekli kusmaya başladı, ama sonra artık normal oldu (Zelal).”

Biyolojik ihtiyaçların karşılanması evliliklerin temel işlevlerinden bir tanesidir. Bundan dolayı da evliliklerden sonra çiftler arasında cinsel birlikteliğin yaşanması doğaldır. Ama dikkat çeken yönü toplumsal olarak tabu haline gelmiş olmasındır. Toplumsal tabu olmasının en önemli göstergesi de evliliklerden sonra ilk gecede yaşanılan cinsel birleşimi tanımlamak için “*gerdek gecesi*” olarak adlandırılmış olmasındır.

Bağlı ve Sever’in (2005) yaptıkları çalışmada levirat evlilikten sonra cinsel yaklaşımı kastederek ilk gecenin kendileri açısından nasıl geçtiği sorusuna, 45 katılımcının %75.6’sı ilk gecenin kendileri açısından oldukça kötü geçtiğini, %13.3 ise kendileri açısından güzel ve iyi geçtiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların büyük bir oranının ilk gecenin kendileri açısından kötü geçtiğini ifade etmeleri, evlenmeden önce kardeş gözüyle baktıkları kayınlarıyla yaşadıkları cinsel ilişkinin ne derece zor bir Şey olduğunu ortaya koymaktadır. Hakkari İli kapsamında levirat evliliklerle ilgili yapılan bu çalışmada da katılımcılar, bu konu hakkında fazla konuşmak istemediklerini ve genel olarak çok kötü bir durum olduğunu yukardaki katılımcıların ifadelerinde görmek mümkündür.

Yapılan görüşmelerde cinsellikle ilgili yapılan konuşmalarda katılımcıların utangaç oldukları, kendilerini ifade ederken de başka yere baktıkları, ses tonlarının düştüğü ve ses tonlarında titremelerin meydana geldiği, elleriyle başka Şeylerle uğraştıkları gözlemlenmiştir. Katılımcılar, eşleriyle olan cinsel etkileşimlerinde eşlerine karşı utangaç ve çekingen davrandıklarını ifade ederken bile, utangaç ve mahcup bir tavırla görüşmelerde bunu dile getirmektedirler. Goffman, mahcubiyetin ortaya çıkmasında kişinin önceki benliğinden uzak bir benliği sunmaya çalışması ve kişinin önceki benliğinden sıyrılmamış olmasından kaynaklandığını söyler. Çünkü ilk benliğinden sıyrılamayan kişi, ikinci benliğini sunarken problemler yaşar. Bununla beraber, kişinin ilk benliğini sunduğu seyirci kitleyle ikinci benliğini sunduğu kitlenin aynı olması kişinin bocalamasına ve utanmasına yol açar (Goffman, 2017, s. 123). Katılımcılar, kayınlarıyla evlenmeden önce kardeş gözüyle gördükleri kayınlarına benliklerini cinsel arzulardan uzak, masumane bir Şekilde sunduklarını söylemişlerdir. Kayın da yengesine karşı, onun kardeşiyemiş gibi ve cinsel arzulardan uzak bir tavırla benliğini sunmuştur. Bu kayınla yenge arasındaki benlik sunumlarına, çevredeki herkes Őahitlik etmiştir ve onları bu benlikle kabul etmişlerdir. Katılımcıların eşleri öldükten sonra, kayınlarıyla yaptıkları evlilikle önceki benliklerinden uzak bir benliğin

içine girmişlerdir. Önceki benliklerinde birbirlerine karşı olan etkileşimlerinden tamamen farklı bir benlikle birbirleriyle etkileşim içinde olmaları onların utanmalarına ve mahcubiyet duymalarına sebep olmuştur. Yenge kardeşi gibi gördüğü kayınıyla cinsel münasebette bulunması önceki benliğinde yeri olmayan bir etkileşimdi, çünkü kayını kocası değildi. Yengeyle kayın evlendikten sonra, önceki benliklerinde izler taşıdıkları için şimdiki benliklerinde böyle bir eylemi yaşamaktan utanç ve mahcubiyet duymuşlardır.

Radikal feminizmin ilgilendiği ve sorunsallaştırdığı konuların başında kadının cinselliği gelmektedir. Kadınların ataerkil toplumlarda sadece ekonomik sermayeye dayalı sömürülmediklerini ve kadınları duygusal örüntüler bağlamında da sömürdüklerini idaa etmektedirler. Kadınların bedenlerini erkeklerin kontrol etmelerine izin vermelerinde “aşkın” önemli etkisi olduğunu söylemektedirler. Erkeklerin kadın bedenine olan ilgisi, kadınların kendi bedenlerini yüceltmelerinde etkili rol oynamaktadır. Erkeğin kadın bedeni üzerindeki cinsel arzusu ve kadının bundan mutluluk duyması, kadının sömürülmesini daha çok kolaylaştırmaktadır (Çağıl, 2020, s. 140-141).

Radikal feminizmin sorunsallaştırdığı ve köklü bir değişime gidilmesi gereken konulardan bir diğeri evlilik ve aile konusudur. Ataerkil zihniyetinin üretim merkezi olarak gördükleri ailede kadınların sömürüye maruz kaldıklarını ifade edilmektedir. Ailede kadınlar hem ekonomik anlamda hem de cinsel anlamda baskı görmektedir. Bundan dolayı radikal feministler aile ve evlilik ile ilgili köklü bir değişimin gerçekleştirilmesi ve kadınların özgür kılınması gerektiğini savunmaktadırlar (Atan, 2015, s. 11-12).

Levirat evliliğini yapan katılımcıların yaşadıkları problemlerden bir tanesi de kayınlarıyla evlendikten sonra cinsel ilişkiye dair yaşadıkları endişedir. Evliliklerde ve aile içinde eşler arasında cinsel ilişkinin yaşanması gerekliliğine inanılmaktadır. Bundan dolayı kadın ve erkek, birbirleriyle cinsel ilişkiye girmeyi kendilerine ahlaki bir ödev olarak algılamaktadırlar. Cinsel ilişkiye yönelik eylemi gerçekleştirmek zorunda olduklarını düşündükleri için, eşlerin gönüllü veya gönülsüz olmaları fazla bir şey değiştirmemektedir. Levirat evliliğini yapan katılımcılar, kardeş gibi gördükleri kayınlarıyla evlendikten sonra cinsel ilişkiye girmeyi bir zorunluluk olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, evlendikten sonra kayınlarına karşı duygusal değişimden kaynaklı olarak cinsel ilişkinin kendileri açısından

normalleştiğini ve artık herhangi bir problem yaşamadıklarını da ifade etmişlerdir. Katılımcıların, kayınlarıyla yaşadıkları cinsel ilişkinin normalleşmesi, kayınlarına karşı duygusal anlamda bağlandıklarının göstergesidir. Bu durum erkeklerin, katılımcı kadınların bedenleri üzerinde daha kolay hakimiyet kurmasını kolaylaştırmaktadır.

3.4.2. Şiddet (*Bana iyi de davrandı, kötü de davrandı*)

Şiddet, kasıtlı bir şekilde kaba kuvvet kullanılarak istenmeyen, yıkıcı eylemlerde bulunmaktır (Dursun, 2011, s. 6). Zarar gören kişinin ya da kişilerin hem bedenlerinde hem de ruhsal yönlerinde tahribata yol açmak anlamına gelmektedir. Şiddet, günümüz toplumlarının sıkıntı yaşadığı en rahatsız edici problemlerin başında yer almaktadır. Bu durumun üstesinden gelmek için uluslararası kuruluşlar ve devletler şiddetin önüne geçmek için çeşitli yasalar çıkarmışlardır. BM, kadına yönelik şiddetin önüne geçmek için ilk kez 20 Aralık 1993 tarihinde “*Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Bildirge*” yayınlanmıştır. Türkiye’de de kadına yönelik şiddetin önüne geçilmesi için de ilk olarak 14 Ocak 1998’de 4320 sayılı “*Ailenin Korunmasına Dair Kanun*”u çıkarılmış ve resmi gazetede yayımlandıktan sonra yürürlüğe girmiştir (Moroğlu, 2012, s. 361-362).

Yapılan bu çalışmada katılımcıların tamamına yakını kayınlarıyla yaptıkları evlilikte, şiddete maruz kalmadıklarını ifade etmektedirler. Katılımcılar, kötü davranışlar olarak nitelendirilen şiddet eylemi hakkında konuşurlarken gözlerini kaçırdıkları tespit edilmiştir. Bundan dolayı bazı katılımcı kadınların, kayınlarının kendilerine karşı uyguladıkları hem fiziksel hem de psikolojik şiddeti gizlediği düşünülmektedir.

Bazı katılımcıların hem fiziksel hem de psikolojik şiddete uğradığı, yakın çevrelerinden olan akraba ve komşuları tarafından dile getirilmiştir. Ama bunların aile sırları olarak görüp ifade edemediklerini, görüşmecilerin, görüşme formunda yer alan “Eşiniz size nasıl davranıyor?” sorusuna verdikleri kısa cevaplarla bu soruyu geçiştirmek istemeleri, bu soruya cevap verirken de göz temasından kaçınmaları, komşu ve akrabaların katılımcılara şiddet uygulandığı yönündeki söylemlerin gerçekliğini doğrular niteliktedir.

Tacoğlu (2011), çalışmasında levirat evliliklerinde aile içi sırlarının dışarıya yansıtılmaması noktasında katılımcılar tarafından bilgilendirilmiştir. Yapılan

çalışmada katılımcı olarak yer alan eşler levirat evliliğin, aile içi sırlarının aile içinde kalmasında önemli bir işlevi olduğunu söylemişlerdir. Bu evliliklerin sırların ortaya çıkmaması adına yapılmış olması, katılımcıların şiddete uğradıklarına yönelik net bir bilgiyi vermemelerini destekler niteliktedir.

Aile içi kadına yönelik şiddet çalışmalarında, kadın ve çocukların aile içinde büyük oranda şiddete uğrayan taraf oldukları tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise erkeklerin, kadınlara ve çocuklara göre fiziksel olarak (orantısız güç dengesi) daha üstün olmalarıdır. Bunun yanı sıra erkeğin toplumsal alanda güç dengesini elinde bulundurması ve aileye yönelik ekonomik anlamda söz sahibi olması, kadınlar ve çocuklar üzerinde tahakküm kurmasını olağan kılmaktadır. Bunun sonucunda kadınların ve çocukların erkek tarafından mağdur edilmesi kolaylaşmaktadır (Akın, 2013, s. 30).

3.4.2.1.Fiziksel Şiddet

Fiziksel şiddet, şiddet türleri arasında en sık rastlanılan türdür. Kaba kuvvet kullanarak karşıdaki kişinin bedeninde istenmeyen yaralara yol açmaktır. Uygulanılan fiziksel şiddet sonucunda ölümlerin meydana gelmesi olasılığı oldukça yüksektir (Polat, 2016, s. 25)

Katılımcılar, evlendikleri kayınları tarafından hiçbir şekilde fiziksel şiddete uğramadıklarını ifade etmektedirler. Fakat sözlü olarak kendilerine karşı seslerini yükselttiklerini söylemişlerdir. Kayınlarıyla evlendikten sonra evde yaşanan tartışmaların olduğunu itiraf eden katılımcılar, bu tartışma esnasında kendisine yapılan muamelenin (fiziksel temas olduğu şüphesi var) normal olduğunu ve bunun her evlilikte olabileceğini, aynı zamanda evin erkeği olarak da kayınının kendilerine yaptıklarını normal görmektedirler. Katılımcılar, şiddetin uygulanmaması noktasında kayınlarından memnun olduklarını söylemektedirler:

“Bana karşı fiziksel şiddet hiç göstermedi, gösterdi desem yalan olur. Ama ara sıra bağırdığı oluyordu ilk başlarda ama şimdi onu da bıraktı (Feyruze).”

“Yo yo bana fiziksel olarak hiç bir şey yapmadı. Ama evin erkeği olduğu için her evde olduğu de tartıştık konuştuk hepsi bu. Sonuçta evin erkeği. Elhamdülillah çok iyi (Rahime).”

Bana iyi de davrandı, kötü de davrandı. Evlilik hayatında karı koca arasında olan şeyler ma son zamanlarda bana karşı çok yumuşak. Yaşlandık ondandır (Belkıs).”

“Bu konuda konuşmaya bile gerek yok. Ben bu aileden hiçbir kötülük görmedim, ne ilk eşim ne de şimdiki eşim. Ne kötü bir laf ne de bir el kaldırma. Bu konuda çok şanslıyım (Peyzat).”

Polat(2016, s. 18), yapmış olduğu çalışmada kadınların en çok maruz kaldığı şiddet türlerinden bir tanesinin sözel şiddet olduğunu söylemektedir. Sözel şiddeti “Sözcüklerle aşağılama ve kelimelerle şiddet duygusunu aktarma” şeklinde tanımlamaktadır. Polat, resmi kayıtların kadınlara yönelik uygulanan şiddetin eksik gösterildiğini söyler. Çünkü şiddete uğrayan kadınlar, kendilerine uygulanan şiddetin utanç verici olmasından ve partneri tarafından tekrar şiddete maruz bırakılma korkusu yaşadığından dolayı şiddete uğradığını gizlemektedir. Polat, Dünya Sağlık Örgütünün yayınlamış olduğu verilerinden yaralanarak kadınların %35’inin fiziksel-cinsel şiddete uğradığını ve kadınları şiddete maruz bırakanların %30’un kadınların kendi yakınları olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılarının çoğunun yukardaki söylemlere benzer ifadelerde bulunsalar da bunun aksini söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Fiziksel şiddet gören katılımcılar kendilerine uygulanan fiziksel şiddeti hatırlamak istemedikleri için de şiddet hakkında fazla konuşmak istememektedirler. Bazı katılımcılar da şiddet gördüklerini net bir dille ifade etmişlerdir. Zübeyde, evlendiği kayını tarafından hem sözlü hem de fiziki şiddete maruz kalmıştır. Hem sözlü hem de fiziki şiddetin açmış olduğu travmadan dolayı, kendisine her hatırlatıldığında ya da hatırladığında kendisini kötü hissettiği tespit edilmiştir. Bundan dolayı katılımcı, bu konu hakkında fazla konuşmak istememektedir. Fiziksel şiddete uğrayan bir diğer katılımcı Sekna’dır. Sekna, kayınıyla evlendiği ilk günden başlayan bir şiddet sarmalının içinde olduğunu söylemektedir. Katılımcı, evlendiği kayını hiç sevmediğini ve ona karşı sevgi göstergesi bir duygunun, kendisinde bulunmadığını belirtmektedir. Kocasının kendisine sözlü hakaret ettiğini ve fırsat buldukça fiziksel şiddete maruz bıraktığını

ifade etmektedir. Kendisinden nefret eden kayınının, ailesi tarafından dolduruluşa getirildiğini söylemiştir. Şiddete maruz kalan katılımcının, çok korktuğu ve çaresiz olduğu tespit edilmiştir. Bu korku ve çaresizliğin içinde Sekna, yine bir olayında (ona sarıldım) kendisine şiddet gösteren kayınına sığınmıştır. Kocasının başka biriyle evlenip evden ayrılmasıyla kendisine fiziksel şiddet uygulamadığını söylemektedir. Şiddetin yaşanıldığı günlerin tekrar yaşanmasını ve tekrar gelmemesini de temenni etmektedir.

“Keşke hatırlatmasaydın oğlum, beni çok dövdü. Fazla konuşmak istemiyorum. Bana o kadar küfür ettiki dünyalar kadar. (bu konuyu fazla konuşmak istemedi) (Zübeyde).”

Biz birbirimizi sevmedik, bana kötü davranıyordu. Bana hem küfür ediyordu hem de beni dövüyordu bazen. O günler gitsin bir daha geri gelmesin inşallah. Aileden birisi onun yanında ne zaman benden bahsetse eve geldiğinde, küfreder ve bana vururdu. Bir keresinde geldi, ben korkudan ne yapacağımı bilemedim ve benim tek yaptığım şey ona sarılıp Allah rızası için bana artık bunu yapma dedim (Sekna).

Şiddete uğradığını söyleyen son katılımcı da Hanife'dir. Hanife, kendisiyle evlenen kayının, kendisine karşı bir şey hissetmediğinden dolayı kendisine karşı ölçüsüz davrandığını ifade etmiştir. Katılımcı Zübeyde ve Sekna'nın de yaşadığı gibi, kendisinin de sözlü hakarete ve fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Katılımcı, kayınından hamile kaldıktan sonra, kayınının kendisine fiziksel şiddete son verdiğini dile getirmiştir. Çocuğun dünyaya gelmesiyle beraber kendisine karşı gösterdiği kötü davranışları terk ettiğini söylemiştir. Kayınının kötü alışkanlıklarının terk ettiği için Allah'a şükrettiğini ifade eden Hanife:

“Eşim bana ilk evlendiğimizde çok hakaret etti ve bana karşı sert davranıyordu. Kaç defa beni dövdü. Ama çocuğumuz olduktan sonra bana karşı değişti. Beni dövmedi, sanki bana karşı biraz iyi oldu. Allah onun kalbine merhamet verdi. Allah bana acıdı (Hanife).”

Fiziksel şiddete maruz kalan katılımcıların aynı zamanda psikolojik şiddete de maruz kaldıklarını söylemek mümkündür. Fiziksel şiddette olduğu gibi psikolojik şiddet noktasında da katılımcılar çekinerek kendilerini ifade ettikleri tespit edilmiştir. Kendisine hiçbir anlamda fiziksel ya da psikolojik şiddet gösterilmediğini ifade eden katılımcı Rahime, yapılan görüşmelerde “...*Ama arada bana şunu da dediler, eğer sen gidersen bu konuda özgürsün ama sana kızını vermeyiz dediler...*” ifadesini kullanmaktadır. Rahime, kocasının ailesi tarafından kendisine söylenen bu tehdit içerikli söylemi, ya şiddet olarak görmemektedir ya da şiddete uğradığını gizlemektedir. Yapılan gözlemler Rahime'nin şiddete maruz kaldığı yönündedir.

Yapılan bu çalışmada katılımcıların görünmeyen simgesel şiddete de uğradıkları görülmektedir. Simgesel şiddet, iktidarın gözle görünmeyen ve gizli den bireyleri etkisi altında bırakarak, korkmalarını ve kendisi gibi düşünmelerini sağlamak için uyguladığı bir yöntemdir. İktidar, simgesel şiddeti günlük hayatta bazı propagandalar (korku, sevgi) yaparak gerçekleştirir, böylelikle bireylere arzuladıkları şekilde tahakküm kurabilmektedir (Aydın, 2014, s. 5).

Katılımcılarla yapılan görüşme ve gözlemlerin sunucunda katılımcıların çok yönlü olarak korku yaşadıkları tespit edilmiştir. Korku yaşamalarının nedeni ise yaşadıkları toplumun gerçekleridir. Kadının gelin olarak gittiği ailede doğurduğu çocuklar, kendisinden çok baba ailesine ait oldukları toplumsal bir gerçekliktir. Kadın, eşi öldükten sonra aileyi terk etmesi durumunda, çocukları baba ailesinde kalacaktır. Kadın, çocuklarından ayrılma korkusundan dolayı kayınıyla evlenmek zorunda kalır. Toplumda çocukların baba ailesine ait olarak görülmesi, kadınlara yönelik olarak kullanılan simgesel şiddetin bir örneğidir. Bu çalışmada katılımcılara yönelik gerçekleştirilen simgesel şiddetin bir diğer örneği de aile içi sınırların dışı vurulması sonucunda, katılımcıların tekrar şiddete uğrayacakları yönünde yaşadıkları korkudur. Bundan dolayı katılımcıların çoğunlukla yaşadıkları şiddeti gizledikleri tespit edilmiştir.

3.4.2.2. Psikolojik Şiddet

Günlük hayatta en sık rastlanan şiddet türlerinden bir tanesi de duygusal şiddettir. Duygusal şiddet daha çok kişinin psikolojik yönden hasara uğramasıdır. Duygusal şiddet, insanlar arasında en çok kadınların, yaşlıların ve çocukların tahribata uğramasına neden olmaktadır (Polat, 2016, s. 31).

Katılımcılar evlendikleri kayınları tarafından psikolojik şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Nuriye, evlendiği kayınına karşı iyimser davrandığını ve kendisine hizmet ettiğini ama bunun karşılığını alamadığını söylemektedir. Evlendiği kayını tarafından sözlü olarak hoş olmayan şeyler dile getirildiğini ve bunun sunucunda da kendisinin duygusal olarak kötü hissettiğini belirtmektedir. Nuriye, odasına kapandığını, saatlerce ağladığını ve buna benzer kendisini yaralayıcı çok davranışın olduğunu, yaşadığı bu psikolojik şiddeti unutmaya çalıştığını söylemiştir. Fiziksel şiddete kesinlikle uğramadığını ama psikolojik şiddete uğradığını ifade eden bir diğer katılımcı da Zelal'dir. Zelal, kayınıyla evlendikten sonra kayının duygusal anlamda kendisine yakınlık göstermediği için kendisini kötü hissettiği tespit edilmiştir. Katılımcı, evlendiği kayının kendisiyle değil de başka kadınlarla ilgilendiğini belirtmektedir. Bunun sonucunda kendisinin de kadın olduğunu ve duygularının olduğunu söyleyerek, bu anlamda psikolojisinin bozulduğunu söylemektedir:

“Bana bir gün bile bir fiske vurmadi ama sözleriyle beni çok kırdı. Bir gün eve geldi, yemeği önüne koydum, yemeğimi yemedi. Niye yemiyorsun dediğimde bana “keşke kardeşimle beraber ölseydin” dedi. Ben de kendimi tutamadım, odaya gidip saatlerce ağladım. Çok şey var da ama ayağımın altına alıp unuttum. Unutmadım ama öyle olsun (Nuriye).”

Bana karşı hiç el kaldırmadı. Ama büyüüp bütün emeklerimi görmezden gelip başka kadınlarla kalkıp oturması benim çok zoruma gidiyordu. Bu benim psikolojimi bozuyordu. Sonuçta ben de kadını ben de isteklerim var, benim de duygularım var (Zelal).

Yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğunluğu ya fiziksel ya da psikolojik şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu şiddete uğradıklarını net bir şekilde ifade etmemektedirler, çok az sayıda katılımcının bunu itiraf ettiği görülmektedir.

Goffman, takım içinde bazı sırların olabileceğini ve bu sırların, seyirciye kesinlikle yansıtılmaması gereken sırlar olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı da bu sırlar *karanlık sırlar* olarak nitelendirilmiştir. Saklanan bu sırlar aktörlerin rolleriyle

bağdaşmayan sırlardır. Seyirciler aktörlerden görmek istedikleri benlikleri dışında bir benlikle karşı karşıya kaldıklarında hayal kırıklığına uğramaktadır. Bundan dolayı, takım içinde bilinen bu sırrın kesinlikle ifşa edilmemesi gerekmektedir (Goffman, 2009, s. 137).

Levirat evliliğinde görülen fiziksel ve psikolojik şiddette ifşa edilmemesi gereken karanlık sırlardandır. Çünkü böyle bir sırrın ifşa edilmesi, seyircilerin (aileler, çevredeki diğer insanlar, devlet) müdahalesiyle sonuçlanmaktadır. Aktörler (kayın-yenge) bu evliliği yaptıklarında, seyircilerin onlardan görmek istedikleri performans birbirlerine karşı iyi ve saygılı davranmalarıdır. Oyuncular arasında yaşanan şiddetten dolayı kadının ailesi bunu hiç hoş karşılamaz ve bu oyunu (evliliği) sonlandırmaları ihtimali yüksektir. Çevrede bulunan diğer izleyiciler de bu durum karşısında telkinde bulunup hoşnutsuzluklarını dile getirebilmektedirler. Devlet yetkilileri bu anlamda soruşturma açabilir ve aktörü (kadın) sığınma evine yerleştirebilirler. Bu şekilde oyun (evlilik) tehlikeye girebilmektedir. Şiddetin bu anlamda oyunu (evliliği) sonlandırmaya yönelik tehdidini bertaraf etmek için, aktörler (kadın-erkek) takım halinde bu sırrının ifşa olmaması için çaba göstermektedirler. Bundan dolayı yapılan bu çalışmada katılımcılar, bu anlamda çok tedirgin ve temkinli davrandıkları gözlemlenmiştir.

BKSG'nin 2009 yılında Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet çalışmasında, Türkiye'de kadınların hem fiziksel hem de duygusal şiddete maruz bırakıldığı istatistiksel olarak tespit edilmiştir. Türkiye'de BKSG'nin (2009) verilerine göre her 10 kadından 4'ü yakını olan bir erkek tarafından fiziksel şiddete, evlenmiş her 5 kadından 1'i duygusal şiddete maruz bırakıldığı tespit edilmiştir. Türkiye'de 162 katılımcı kadınla aile içi şiddeti konu alan başka bir çalışmada kadınların %59,7 fiziksel, %47,4 sözel ve %21,4 duygusal şiddete uğradığı görülmektedir. Aynı çalışmada şiddet uygulayanların %91 oranla kadınların kendi eşleri olduğu saptanmıştır (Çakır vd., 2014, s. 65). Yapılan bu tez çalışmasında ve şiddeti konu alan diğer çalışmalarda görüldüğü üzere kadınların şiddete uğradıkları ve şiddetin toplumsal bir sorun olarak devam ettiği görülmektedir.

3.4.3. Çocuğun Amcasına Karşı Tutumu (Çocukları gibi seviyor)

Levirat evliliklerin gerçekleşmesinde çocukların en önemli faktör olduğu, katılımcıların çoğunluğu tarafından dile getirilmiştir. Kadınların kayınlarıyla evlenmelerindeki gayelerden en önemlisi olan çocuklarını, baba evinde bırakıp gitmek istememeleri olduğu gibi kayınların da kardeşinin dul kalan karısıyla evlenmesindeki en önemli gayelerden bir tanesi, yeğenlerine sahip çıkmak istemesidir.

Katılımcılardan bazıları, kayınlarıyla ilgili olarak yaptıkları evlilikte çocuklarının aşırı düzeyde tepki göstermediğini ve bu evliliği yaşları küçük olduğu için idrak edemediklerini söylemektedirler. Bu evliliği idrak edecek yaşta olan çocukların da bir şey yapamadığı ve kabullenmek zorunda kaldıklarının ifade etmektedirler. Katılımcılar, kayınlarıyla yaptıkları bu evliliğe çocuklarının tepkisiyle ilgili olarak şunları dile getirmişlerdir:

“Çocuklarım küçüktü, kızım biraz daha farkındaydı ama ne yapabilirki. Ama çocuklarım amcalarını çok seviyorlardı onlardan ayrı kalmak istemiyorlardı. Bir yere gittiğimizde bana dönmemizi söylüyorlardı. Ben de çocuklarımın geleceği için bu yolu seçtim. Onlar amcalarına saygıda kusur etmediler hiçbir zaman (Feyruze).”

“Çocuklarım ne diyebilirki, onlar çok sonradan öğrendiler evlendiğimi. Ondan sonra onlar da ses etmediler, bununla ilgili olarak tek kelime etmediler. Amcalarına karşı hiç saygısızlık yapmadılar. Onlar da bu durumu kabul etmişlerdi (Zübeyde).

Bazı katılımcıların çocukları da, annelerinin kayınıyla olan evliliğine tepki göstermişlerdir. Yapılan bu evlilikten ötürü çocuklar, hem annelerine hem de amcalarına karşı bir tutum sergileyerek, onlarla konuşmamışlardır. Bununla ilgili olarak katılımcı, çocuklarının söz birliği yaparak bu tutumu sergilediklerini de ifade etmiştir. Katılımcı, çocuklarının bu tutumlarının çevrede bulunan insanların kendisiyle ilgili olarak yaptıkları olumsuz yorumlardan kaynaklandığını söylemektedir. Çocuklarının bu tutumlarına sitemkar olduğunu ve çocuklarının bu tutumlarına rağmen, kendilerini sevdiğini ve çocukları olduğunu belirtmiştir. Katılımcı, evlilik

öncesinde çocuklarının amcalarıyla olan ilişkilerinin iyi düzeyde olduğunu, fakat evlilikten sonra onunla da küstüklerini ve konuşmadıklarını söylemektedir.

“Benim çocuklarım biraz rahatsız oldular, hatta benimle konuşmadılar bile. Amcalarına karşı küstüler. Uzun bir zaman benimle konuşmadılar, aralarında anlaşmışlardı. Bir de insanlar onların yanında benim hakkımda çok kötü konuşuyorlardı bu da onları etkiliyordu. Ben anneyim, onlar benim çocuklarım. Bir gün bile onlara küsmedim, onlara kötü laf etmedim. Önceleri amcalarını çok seviyorlardı ama ben evlendikten sonra onunla da konuşmadılar (Hasibe).

“Benim çocuklarım bu evliliği istemediler hiç. Tek bir çocuğum ona baba demediler. Ama bütün çocuklarımı onun nüfusuna geçirdiler. Zaten hiçbir zaman çocuklarımı çocukları gibi görmedi ve evlat sevgisi göstermedi onlara (Zarife).”

Hasibe ve Zarife’de görüldüğü gibi bazı katılımcılar, çocuklarının bu evliliğe karşı olduklarını dile getirmiştir. Aynı zamanda katılımcının evlendiği kayının da önceki eşinden olan çocukları yani yeğenlerini çocukları gibi görmediğini ifade etmektedir. Kayının, yeğenlerini çocukları gibi görmemesine rağmen evlendikten sonra, kadının bir önceki eşinden olan çocuklarını yani yeğenlerini nüfusuna geçirdiği dile getirilmiştir. Katılımcılar tarafından, erkek çocuklara göre kız çocuklarının amcalarına karşı daha sıcak ve sevecen davrandığı belirtilmektedir:

“Benim çocuklarım oğlum hariç, kızlarım amcalarını çok sevdiler. Zaten seviyorlardı. Çocuklarım şimdiki eşimin amcaları olduğunu biliyorlardı. Ona karşı çok saygılılar. Ona amca demediler, biz evlendikten sonra ona baba dediler. Çünkü sevgisini hiç eksik etmedi (Zehra).”

Katılımcılardan bazıları, kayınlarıyla evlendikten sonra kayınlarının, yeğenlerine olan yaklaşımının iyi olduğu yönünde ifadelerde bulunmuştur. Katılımcılar, evlendikten sonra kayınlarının çocuklarla olan ilişkilerinin, amca-yeğen ilişkisinden çok baba-çocuk ilişkisi bağlamında olduğu belirtilmektedir.

“Kendi çocuğu gibi bakıyor. Onun için her şeyin en iyisini düşen birisi. O yüzden hep diyorum iyi birisine iyi bir aileye de denk gelmek de çok zor. Ben şükür ediyorum (Ronya).”

“Çok iyi davranıyor, onları diğer çocuklarımdan kesinlikle ayırt etmiyor (Berfo).”

“Benim kızım daha bebekti, o amcasını babası sandı. Ama öğrendi, fazla bir tepki vermedi. Amcası babasının yokluğunu hiç hissettirmedi. O şimdiki babasını çok seviyor, çünkü öz kızı gibi seviyordu onu. Ona her istediğini aldı. Onun için fazla bir problem yaşamadık (Rüveyda).”

“Hep bir baba şefkati gösterdi, hiç ayrı gayrı yapmıyor. Vallahi kendi oğlundan daha çok sevdiğini söyleyebilirim (Rahime).”

Katılımcıların kayınlarıyla yapmış oldukları evlilikten sonra kayınlarının çocuklarına iyi davranmasından memnuniyet duydukları tespit edilmiştir. Bazı katılımcıların ilk eşinden olan çocukların yaşlarının çok küçük olmasından dolayı amcalarını, gerçek babaları sandıkları görölmektedir. Katılımcılar, kayınlarının kardeşlerinden olan çocuklara karşı olan tutumlarından dolayı da gerçek babalarını aratmadığını ifade etmektedirler.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde çocukların amcalarının gösterdiği baba şefkatine paralel olarak, amcalarına karşı saygıda kusur etmedikleri ve babaları olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak bazı katılımcılar:

“Çocuklarımdan bana tepkisi olmadı çünkü yaşları çok küçüktü. Babaları vefat ettikten sonra bana çok bağlandılar ama kayınımla yaptığım evlilikten sonra, kayınının çocuklarıma olan merhameti çocuklarımdan bana olan bağlılıklarını azalttı çünkü amcaları onlara çok iyi davranıyor. Babasızlığı unutturdu onlara (Fatma).”

Yukarda katılımcının ifadelerinden yola çıkarak evlenilen kayının yeğenlerine karşı olan aşırı sevgisi, anne sevgisini geride bıraktığı görölmektedir. Buna bağlı

olarak çocukların annelerinden çok amcalarına sevgi gösterdiği ve daha çok çocukların amcalarına bağlılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Katılımcılar, kayınlarıyla evlendiklerinde çocuklarının çok küçük yaşta olduğunu ve babalarının öldüğünün farkında olmadıklarını söylemektedirler. Çocuklar büyüdükçe babalarının öldüğünü ve annelerinin amcalarıyla evlendiğini öğrenmesi kaçınılmazdır. Bu anlamda çocukların gerek çevreden gerekse de aile içi bazı uyuşmazlıklardan dolayı bu durumdan şüphelenmesi katılımcı Rahime’de olduğu gibi olasıdır. Çocuklarının büyümesiyle, babalarının öldüğünü ve annelerinin kayınıyla evlendiğinin açıklanması katılımcılar tarafından endişeyle dile getirilmektedir. Bununla ilgili olarak çaresiz kaldıklarını ve çocuklarının buna nasıl tepki vereceklerini kestiremediklerini belirtmektedirler:

“Benim kızım çok küçüktü. Kızım şimdiki eşimi hala babası zannediyor, babasının öldüğünü hala bilmiyor ve amcasına baba diyor. Kimse cesaret edipte bu konuyu anlatamıyor. Hatta bir iki defa gelip bize “benim babamın kimlikteki adı niye R.’tır” diye. Ben de ona baban ismini değiştirmiş ondan senin kimliğinde öyle yazılıdır diyorum. Evlilik cüzdanımı da gördü ve bana “sen evlendiğinde ben 1-2 yaşındaymışım, sen nasıl öyle evlilik yapmışsın” dedi. Ben de ona nikah tazeledim dedim ona. Ama muhakkak öğrenecek, ben de ona anlatmayı düşünüyorum ama nasıl anlatacağımı bilmiyorum. Çünkü kız çocuğudur, çok etkilenecek (Rahime).”

Katılımcıların ifadelerine göre, bazı levirat evliliklerde amca-yeğen ilişkisinin baba-çocuk ilişkisine evirildiğini görmekteyiz. Ama bunun yanı sıra bazı levirat evliliklerinde ‘amca- yeğen’ ilişkisinin ‘baba-çocuk’ ilişkisine evirilmenin aksine durum gerçekleşmektedir, hatta daha önce iyi olan ‘amca-yeğen’ ilişkisi zarar gördüğü tespit edilmiştir. Dolayısıyla yapılan her levirat evliliğin, hem çocuklar hem de kayınlar açısından aynı sonuçları doğurmadığı anlaşılmaktadır.

Toplumda aynı oyunda takım arkadaşı olan bireyler, birbirlerine karşı iyi ve yakın ilişkiler içindedir. Bu yakınlık ve sıcak ilişkiler seyircilerin olmadığı zamanlarda vuku bulur. Çünkü seyirci önünde yapılması durumun yanlış ve yapmacık olarak

algılanmasına neden olabilmektedir. Takım arkadaşlarının bu sıcak ve yakın ilişkileri performansı olumlu yönden etkiler. Takım arkadaşlarının kendi aralarında yaşayacakları herhangi bir problem, sahnede seyirci önünde performansı olumsuz etkileyebilir. Bundan dolayı, takım arkadaşları olabildiğince birbirleriyle yakın ilişkiler içindedir (Goffman, 2009, s. 126).

Levirat evliliğinin odak merkezinde olan çocuklar, levirat evliliğinin olmasında önemli rol oynamaktadır. Bundan dolayı bu oyunda (levirat evliliği) çocuklar da en az diğer aktörler (kayın-yenge) kadar seyircilerin dikkatini çekmektedir. Çocuklar, erkek aktörün (kayın) kadın aktörle (yenge) evlenmesini en önemli sebeplerinden olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı da seyirciler (aileler- çevredeki insanlar), erkek aktörün (kayın) çocuklarla nasıl bir ilişki içinde olduğunu merak etmekte ve pür dikkatle izlemektedir. Erkek aktör, seyircilerin dikkatle izlediği çocuklara karşı iyi davranmak zorunda olduğunun farkındadır. Çünkü çocuklara karşı yapılacak olumsuz bir davranış, erkek aktörün (kayın) seyircilerin hışmına uğramasına neden olabilmektedir. Bununla beraber, bütün takım arkadaşlarının performanslarında aksamalar meydana gelir ve oyun için istenilen performansın çok uzağında bir performans ortaya çıkmaktadır. Bunun için erkek aktör, partneri olan kadın aktörün kötü etkilenmemesi ve seyircilerin hışmına uğramaması için çocuklara karşı iyi ve sıcak bir ilişki içinde olmaya dikkat etmektedir.

3.4.4. Erkeğin Tekrar Evlenmesi (Sevgilisiyle İstanbul'a kaçtılar)

Katılımcıların kayınlarıyla evlendikten sonra karşılaştıkları durumlardan bir tanesi de kayınlarının başka bir kadınla evlenmesidir. Katılımcılardan Gülazer, Zarife, Zelal ve Sekna kayınlarıyla evlendikten sonra, kayınlarının bir başka kadınla evlendiklerini ifade etmektedirler. Gülazer, kayınıyla evlendiğinde kayının başka bir kadınla bir ilişkisinin hakkında bir bilgisi olmadığını, “*Allaha inancınız varsa bilmiyorum, bana o tür şeylerden hiç bahsetmedi...*” şeklinde düşüncelerini dile getirmektedir. Katılımcı Gülazer, Kayınıyla evlendikten sonra kayını, evli olmayan bir kızı kaçırarak İstanbul'a gittiği tespit edilmiştir. Katılımcı, kayınının kendilerini yalnız bırakıp, diğer evlendiği eşiyile beraber kalmasını da eşleri arasında ayrımcılık olarak tanımlamaktadır.

“Biz evlendiğimizde kayınım becardı ama biz evlendikten sonra bir kız kaçırdı ve İstanbul’a gitti. Döndüler ayrı yaşıyorlar bizden. Köyün girişindeler. Eğer aramızda ayrımcılık yapmasaydı şimdi onun yanında onunla yaşayıp bizi de burada bu kadar çocukla yalnız bırakır mıydı? (Gülazer)”

Çok eşlilik, çoğunlukla gelenekçi ataerkil toplumlarda yapılan evlilik türüdür. İnançlar da çok eşliliğin yapılmasında etkili rol oynamaktadır. Müslüman toplumlarda insanlar, İslam hukukuna göre çok eşlilik yapabilmektedirler. Çok eşlilikte yaşanılacak huzursuzluk ve şiddet olaylarının vuku bulması ihtimaline karşı İslam dini, tek eşliliğin daha uygun olacağına önemine vurgu yapmaktadır (Eren, 2020, s. 86). İnsanların çok eşlilik yapmalarında etkili olan birden fazla faktör bulunmaktadır, bu faktörlerden bir tanesi de sevgi ihtiyacının karşılanmak istenmesidir (Şen ve Gümüş, 2020, s. 221). Arslan (2021, s. 32) yaptığı çalışmada çok eşlilikte kadınlar arasında rekabet, kıskançlık ve kin gibi kötü duygu ve davranışları ortaya çıkarabileceğini söylemektedir. Çalışmasında çok eşliliğin Osmanlı ve Türk toplumunda yaygın olarak görülmesinden dolayı edebi eserlere konu olduğunu ifade eder. Edebi eserlerde, erkeğin eşlerine karşı duygusal ve davranışsal yaklaşımları ele alınmaktadır.

Türkiye’de 1926’da medeni kanunun kabul edilmesiyle çok eşlilik yasaklanmıştır. Bundan dolayı Türkiye’de erkekler sadece bir kadınla evlenip resmi nikah yapabilir (Aydın, 2015, s. 93). Türkiye’de çok evlilik yasaklanmasına rağmen bazı bölgelerde bu evlilik sıklıkla yapıldığı görülmektedir. Çok eşlilik yapan erkekler, evlendiği kadınlardan sadece birisiyle resmi nikah kıyabilir ama diğer kadınlarla dini nikah kıymak zorundadır. Çünkü İslam dini çok eşliliğin yapılmasına dini nikah kıyılması şartıyla cevaz vermektedir (Yılmaz, 2019, s. 561).

Katılımcılardan Zarife, kayınıyla evlenmeden önce kayının bir kadınla hem bir ilişkisinin olduğunu hem de onunla evlenmek istediğini, *“evet vardı, sevgilisi vardı”* şeklinde ifade etmektedir. Katılımcı evlendikten sonra kayınıyla kadının bu ilişkilerinin devam ettiğini ve sonunda evlendiklerini söylemektedir. Kendisinden küçük olduğunu söylediği kayının, kadınlar açısından doyumsuz olduğunu dile getirmiştir. Katılımcı, kayınının evlenmeden önce ilişkisi olduğu kadınla evlendikten sonra onunla ayrı ev tutmuş ve kendisiyle olan yaşam alanlarını ayırdığını

belirtmektedir. Her ne kadar ayrı olsalar da kayının nerde olduğunu ve evlendiği kadınla, mutlu olduklarının bilgisine ulaştığını söylemektedir.

*Benim eşim evlendiğimde bekardı ve benden küçüktü.
Sonra çocukları da oldu benden. Ama gözü doymadı gitti
bir kadınla evlendi. Onunla ayrı bir eve çıktılar. Şimdi hiç
konuşmuyoruz. Ama karısıyla arası çok iyiymiş (Zarife).*

Sekna, kayınıyla evlendikten sonra kayını başka bir kadınla evlendiği tespit edilmiştir. Katılımcı, “*evet sevgilisi vardı, zaten evlendikten sonra da onunla ilişkisi devam etti. Bir gün onu kaçırıp evlendi (Sekna)*” sözleriyle kayınıyla evlenmeden önce kayınının, bir başka kadınla ilişkisinin olduğunu ifade etmektedir. Katılımcı, kayınının kendisiyle evlendikten sonra da bu kadınla ilişkisinin devam ettiğini ve en sonunda da bu kadını kaçırıp evlendiğini, kayınının kendisine karşı duygusal bir bağlılığı olmadığını, kendisini değil de kaçırdığı kadını sevdiğini söylemektedir.

*“Ben ilk evlendiğimde bekardı, evlendikten bir yıl
sonra sevgilisini kaçırdı. Onu seviyordu beni hiç sevmedi.
Onunla konuşmuyorum zaten (Sekna).”*

Evlendikten sonra kayınının başka bir kadınla evlendiği dört katılımcılardan bir tanesi de Zelal’dır. Zelal, kayınıyla evlenmeden önce kayınının, çok küçük olduğunu ve her hangi bir kadınla ilişkisi olmadığını ifade etmektedir. Zelal, kayınının kendisiyle çocuk yaşta evlendirilen kayının büyümesiyle başka kadınlara karşı duygusal yaklaşımlarda bulunduğunu söylemektedir. Katılımcı, kayınının başka bir kızla evlendikten sonra kendilerinden ayrı yaşadıklarını belirtmektedir. Katılımcı, şimdi çocuklarıyla beraber hayatlarını idame ettiklerini ifade etmektedir.

*“Kayınım daha 13 yaşındaydı. O dönemde olan bir çocuk
ne anlar bu şeylerden. Eşim benle evlendikten sonra
büyüdü. Sonra dışarda kadınlarla takıldı. En sonunda
başka bir kızla evlendi. Şimdi onunla kalıyor. Ben de
çocuklarımla kalıyorum (Zelal).”*

Katılımcıların kayınlarıyla evlendikten sonra, kayınlarının başka kadınlarla flört etmeleri ya da evlenmeleri, kayınlarının bu evlilikte arzu ettiklerini bulamadıkları tespit edilmiştir. *Tablo 2’de* görüldüğü gibi katılımcıların tamamına yakın, eşlerinden

küçük ve bekar olan kayınlarıyla evlendikleri görülmektedir. Bekar olan erkeklerin evliliğe yönelik hayallerinin bu evlilikte gerçekleşmemiş olması, onların tekrar evlenmesi için zemin hazırladığı tespit edilmiştir.

Oyunda yer alan aktörler, seyircilerin kendilerinden beklediği rolleri dışında kendileri için çıkar sağlayacakları başka işlerle uğraşıyor olabilmektedirler. Oyuncular, seyircilerin hoş karşılamadıkları rolleri dışında uğraştıkları işleri, meşru göstermek ve kılıf uydurmak için bazı propagandalara ve bazı gerekçelere başvurabilirler (Goffman, 2009, s. 52). Her ne kadar oyuncu, oynadığı oyundaki rolü dışında uğraştığı başka alanlar için bir kılıfa ve propagandaya başvurma ihtiyacı duysa da, bu onun oynadığı oyundaki performansının düşmediği anlamına gelmemektedir. Çünkü aktörün, rolü dışında başka işlerle uğraş içinde olması, kendisinde performans düşmesine ve onun rolünden kopmasına neden olabilmektedir (Goffman, 2009, s.60). Oynanan oyunda böyle bir şeyin yaşanması sadece aktörün kendisini olumsuz yönden etkilememektedir. Aktörün etkileşimde olduğu takım arkadaşlarıyla ve seyircilerle olan ilişkisini olumsuz yönden etkiler. Bu da oyunun tamamını tehlikeye atmak anlamına gelmektedir (Goffman, 2009, s.71). Aktörün, oyun dışında uğraştığı başka şeylerle ilgili faaliyetlerinin ortaya çıkması, hem kendisinin hem de takım arkadaşlarının ve seyircilerin olumsuz etkilemesine yol açtığı için itibar kaybına uğramaktadır. Bundan dolayı da hem takım arkadaşları hem de seyirciler, oynanan oyun dışında başka alanlarda da kendisine güvenmeyeceklerdir (Goffman, 2009, s. 68).

Oynanan oyunda (levirat evliliği) aktörler (kayın-yenge) birbirleriyle evlendikten sonra, bir evlilikte olması gereken şartları yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu şartlardan bir tanesi de evlendikten sonra aktörlerin dışardan başka kadınlarla ya da başka erkeklerle duygusal anlamda herhangi bir girişimde bulunmamalarıdır. Takım arkadaşlarından herhangi birinin bu şartı ihlal etmesi, diğer takım arkadaşlarını olumsuz etkilemektedir. Kayının, yengesiyle evlendikten sonra başka kadınla gönül ilişkisi kurması ya da evlenmesi, yengeyi bu evliliği yaptığı için pişman olmasına ve bu evlilikte yapması gereken şeyleri yapmamasına yol açmaktadır. Eğer çocuklar varsa; bu konuda erkeğe karşı cephe almaktadır. Bunun sonucunda yengeyle kayınının yapmış olduğu levirat evliliği yürütülemez hale gelmektedir. Çünkü takım arkadaşları (yenge-kayın-çocuklar) arasında bir güven sorunu yaşanmakta ve bunun sonucunda aile içinde huzursuzluk meydana gelmektedir.

Erkeğin başka bir kadınla evlenmesi sonucunda başka bir mekana yerleşmesi, seyircilerin (aileler ve çevredeki insanlar) bundan haberdar olmasına neden olmaktadır. Bu durum, seyircilerin kendilerinden beklenen bir şekilde evliliği sürdürmemeleri, seyircilerin hayal kırıklığına uğramalarına ve aktörlere tepki göstermelerine yol açmaktadır. Seyircilerin tepkilerine karşın aktör (kayın), bu evliliği isteyerek yapmadığını, kendisinin bazı mecburiyetlerden dolayı bu evliliği kabul ettiğini ve katlandığını ifade etmesi, kendisini haklı çıkarma çabası olarak görülmektedir. Ama bu aktörü (kayın) seyircilerin gözünde kendisini haklı göstermek için yeterli değildir. Bu evliliğe tanıklık eden izleyiciler, aktörün kabul ettiği role ihanet ettiğini ve yengesiyle çocuklarına sırtını döndüğü için kendisine başka konularda da güvenmezler. Çünkü yengesi ve yeğenlerine bunu yapan kişi için, başka işlerde de sorumluluktan kaçır ve beraber olduğu insanları yüz üstü bırakır düşüncesi topluma yerleşmektedir.

3.4.5. Kadınların Levirat Evliliği Hakkındaki Duyguları (*Çok rezil bir şey, keşke evlenmeseydim*)

Katılımcılar, levirat evliliği sürecinde yaşadıkları deneyimlerin sonucunda levirat evliliklerle ilgili düşüncelerini dile getirmektedirler. Katılımcılar levirat evliliklerini, utanç verici evlilik, kötü evlilik, iyi evlilik olarak görmektedirler. Bazı katılımcılar da levirat evliliğini yaptıkları için pişman olduklarını ifade etmişlerdir.

3.4.5.1. Utanç Verici Evlilik (*Çok utanç verici bir evlilik bu*)

Katılımcılar, ölen eşlerinin kardeşleriyle evlendikten sonra levirat evlilikleri hakkında olumlu ve olumsuz bazı çıkarımlarda buldukları tespit edilmiştir. Katılımcılar, ilk başta kayınla yapılan evliliği utanç verici ve olmaması gereken evlilik olarak düşündüklerini ifade etmektedirler. Eşleri ölmeden önce, bu evliliği kendilerine hiçbir şekilde konduramadıklarını söylemektedirler. Katılımcıların eşleri öldükten sonra, bu evliliği yapanlara şahit oldukları gibi kendileri de yapmak zorunda kalmışlardır. Katılımcılar, kayınlarıyla yaptıkları evlilikten sonra levirat evliliğini; utanç verici ve yapılmaması gereken bir evlilik olarak gördüklerini belirtmektedirler. Katılımcılar, eşi ölen kadınların imkanları ve evlenmeme gibi bir şanslarının olması durumunda kesinlikle kayınıyla evlenmemeleri gerektiğini ifade etmektedirler. Kayın evliliğinin, ömürlerinin geri kalanında kendileri üzerinde bir damga olduğunu ve toplumda ‘işte kayınıyla evlenmiş’ söyleminin hiç son bulmadığını söylemektedirler:

“Bu evliliği yapmadan önce böyle bir evliliği yapan kimseyi bilmiyorum, ama şimdi tanıdığım bir kişi var o da benim gibi kayınıyla evlendi. Ama kimseye bir şey anlatmıyor.

Daha önce ben bu evliliği utanç verici olarak görüyordum. yani kendime hiç yakıştırmazdım. Ama insan bir mecbur kaldı mı, çocuğu ortada kaldı mı, o çocuk yetim kaldı mı mecbur insan yapıyor. Mesela böyle çocuğunu bırakıp gitse aklı hep çocuğunda kalır, kim bakıyor, aç mı tok mu, dövülüyor mu, seviliyor mu, merhamet görüyor mu, anne sevgisi, baba sevgisine olan ihtiyacı karşılanacak mı? Biz de annesiz kaldık biz de sevgisiz kaldık çoğu zaman. Ben de dedim benim yaşadığım durumu çocuğum yaşamasin diye kabul ettim bu evliliği ve böyle bir karar aldım. Ben gitseydim çocuğum beni hatırlayıp sevecek miydi bunlar hep aklımdaydı. Ben genç ve güzeldim illaki evlenirdim ama çocuğuma kıyamadım çünkü kayınpedirim onlar gitseydim çocuğumu benden alacaklardı. Çok utanç verici bir durum bu evlilik, başkalarına asla tavsiye etmiyorum hele ki çocuğu olmayanlar kesinlikle böyle bir evlilik yapmamalıdır. Çünkü çok kötü bir şey. Yani özerinde bir damga oluyor ve sen ömür boyu o damgayı taşıyorsun. Hayatın boyunca onu sırtında hissediyorsun. Kesinlikle tavsiye etmiyorum. Ama çoluk çocuk varsa o yetimler için dikkatli olmak gerekir, çünkü onların hakkı ödenmiyor biliyor musun? Durumu iyiyse çocuklarına bakabiliyorsa hiç tavsiye etmiyorum (Rahime).”

Katılımcılar, eşleri ölmeden önce kardeş gibi gördükleri biriyle evlendikten sonra cinsel ilişkide bulunulmasını oldukça utanç verici olarak gördükleri tespitler arasındadır.

3.4.5.2. Kötü Evlilik (Bu Evlilik Kötüdür)

Yapılan görüşme ve gözlem sonucunda bazı katılımcıların kayınlarıyla yaptıkları evlilikten sonra levirat evliliklerin oldukça kötü bir evlilik olduğunu söyledikleri görülmektedir.

“Bu evlilik kötüdür. Ama elinden bir şeyler gelmeyen kadınlar için son çaredir. Ben böyle bir ateşin içine düşeceğimi hiç düşünmezdim. Çaresi olan kadınlar bu evliliği hiç yapmasınlar. Ha bu evliliğin benim için iyi yönü; ben artık sahipsiz değildim. Kimse benim hakkımda, benim namusuma laf etmiyor. Bu açıdan iyi oldu (Nuriye).”

“Ben sana şunu söyleyeyim çok berbat bir şey. Bu evlilik kesinlikle yapılmamalı. Hiçbir katkısı yok. Hiçbir konuda beklentimi karşılamadı. Sadece benim hayatımı mahvetti. Bundan başka hiçbir işe yaramadı. Evlendiğim için çok pişmanlık yaşıyorum. Beni zorla ikna etmeselerdi hayatta evlenmezdim (Sekna).”

Katılımcıların, eşleri öldükten sonra kayınlarıyla olan evliliklerinde bazı beklentilerinin (çocuklardan ayrılmamak, ekonomik, özgürlük, kendini güvende hissetme) karşılandığını tespit edilmiştir. Bu beklentilerin karşılanmasına rağmen levirat evlilikle ilgili olumlu konuşmadıkları görülmektedir.

Toplumda levirat evlilikleri sürecinde eşler arasında yaşanan olayların kesinlikle dışarıya yansıtılmaması gerektiği bilinmektedir. Bireylerin gönülden isteyerek yapmadıkları bu evlilikte, mutlu olamadıkları gözlemlenmiştir. Katılımcılar, bu evlilikte yaşadıkları deneyimleri ve duyguları başkalarıyla paylaşamadıklarını ifade etmektedirler.

“Allah hiçbir kadına bunu yaşatmasın. Ateşin içine düşmek gibi bir şeydir bu. Kendi içinde yanıyorsun ama kimseye de tek bir laf söyleyemiyorsun. Keşke başka çaresi olsaydı da bu evlilikler olmasaydı. Çünkü yaşamaktan zerre

miskal zevk almıyorsun. Benim ömrüm böyle geçti, bu saatten sonra yapacak hiçbir şey yok (Feyruze)”

Katılımcıların kayınlarının kendilerine karşı davranış- tutumları (şiddet) ve çok kolay bir şekilde başka bir kadınla evlenebildikleri için de levirat evliliklerin kötü bir evlilik olduğunu söylemişlerdir.

3.4.5.3. Pişmanlık (Evlendiğim için çok pişmanım)

Kayınlarıyla evlenen katılımcılar, levirat evliliği sürecinde kayınlarının bu evlilikteki davranış ve tutumlarından dolayı pişmanlık duygusunu yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bununla ilgili olarak katılıcı katılımcılar:

“Ben bu evlilikte çok sıkıntı yaşadım. Baştan sona kadar hataydı. Bence kimse bu evliliği yapmamalı. Çünkü çok rezil bir şey. Aklına sürekli geçmiş geliyor, eski kocan geliyor. Tabi herkes benim gibi değil. Kayınıyla evlenen bazı kadınların hayatı güzelleşiyor ama benim öyle olmadı. Ama o hayatı güzelleşen kadınlar da mutlaka sıkıntı yaşıyorlar. Sıkıntı yaşamıyoruz diyen varsa yalan konuşuyor. Beni rahat bırakmadılar. Rahat edeceksin dediler, hayatım rezil oldu, cehennem oldu. Sürekli sıkıntılar vardı. Bir gün güldüğümü hatırlamıyorum. Şimdiki kocam bir kadınla gitti ama hala ailesi beni rahat bırakmıyor. Her gün bir dedikodu her gün bir söylem. İlk gün babam kardeşlerimi dinleseydim böyle olmayacaktı. Ama ben saftım, beni kandırdılar. Bana kendime bakamayacağımı söyleyip beni buna inandırdılar (Sekna)”

“Eşim bana karşı çok iyiydi ve ben onu çok seviyordum bundan dolayı ölümü beni çok etkiledi, hasta oldum ve tedaviler gördüm ama fani dünya hepimiz bir gün öleceğiz. Ben kocamın üzüntüsünden dolayı evliliği bile düşünmedim ama kayınpederim beni kayınımla evlendirdi. Kayınımla evlendikten sonra kocamdan hiç bahsetmedim ama bana karşı olan davranışlarını hep düşündüm.

Çocuklarım için evlendim, kocam o kızı kaçıtırıp gitmeseydi her şey güzeldi aslında. Şimdi pişmanım evlendiğim için (Gülazer)”

Levirat evliliği sürecinde katılımcıların, ilk eşleriyle olan yaşamlarının sürekli hatırladıklarını ve bundan dolayı rahatsız olduklarını söylemektedirler. Kayınıyla baskıdan dolayı evlendiğini ve bir gün bile güzel bir hayat yaşamadığını dile getiren Sekna, levirat evliliği yapan tüm kadınların mutlaka sıkıntı yaşadıklarını belirtmektedir. Levirat evliliklerinde, erkeklerin başka kadınlarla tekrar evlenmeleri, katılımcıların bu evliliği yaptıkları için pişmanlık duymalarına neden olduğu tespit edilmiştir.

3.4.5.4. İyi Evlilik (Beklentilerimi Karşıladi)

Bu evlilikle ilgili olarak hem beklentilerinin karşılandığını hem de eşi öldükten sonra kayınıyla olan evlilikten mutlu olduklarını ve bu evliliği yaptıkları için pişman olmadıklarını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcılardan Ronya, kayının ve ailesinin kendisine çok iyi davrandıklarını, kayınıyla evlendiği için kendisini şanslı gördüğünü ifade etmektedir. Katılımcı, eğer kayınıyla evlenmeseydi belki kendisinin bu kadar iyi bir insanla karşılaşmayacağını ve bu evliliği kendisi açısından oldukça olumlu bulduğunu dile getirmektedir:

“Öncelikle bu evlilik beklentilerimi karşıladı. Bulduğum ailemi bazen çok düşünüyorum, ya daha farklı bir aileye denk gelseydim dedim. Bu hayata sahip olmayabilirdim. Belki çok kötü bir aileye denk gelirdim ve hayatım rezil olabilirdi. Eşimin bana karşı davranışları dediğim gibi çok iyi, çok merhametli birisi. Bazen diyorum keşke kızsın bana ama hiç bana karşı davranışları tavırları çok güzel. Buna da şükür ediyorum (Ronya).”

Bağlı ve Sever (2005) yaptıkları çalışmada katılımcılara bu evlilikle ilgili neler düşündüklerini sorduklarında, katılımcılar şartlara bağlı olarak cevaplar vermektedirler. 45 katılımcının %13,3 geleneklerimize uygundur, %31,1 duruma göre normaldir, %4,4 dinimize uygundur, %20 kadın ve çocuklar için gereklidir, %6,7 erkek ve çocuklar için normaldir, %11,1 fikrim yok, %11,1 şiddetle karşıyım, %2,2

başka cevaplarını vermişlerdir. Bu sonuca göre en çok *duruma göre* evliliğin normal görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada katılımcıların kayınlarıyla evlenmeden önce bu evliliğe karşı düşünceleri, “böyle bir evliliğin kendileri açısından düşünülemez bir evlilik” olduğu yönündedir. Eşlerin beklentilerinin karşılanıp karşılanmaması katılımcıların ifadelerinde etkin bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Beklentileri karşılanan katılımcıların bu evlilikle ilgili düşünceleri fazla olumsuz olmadığı görülmektedir. Ancak beklentileri karşılanmayan katılımcıların bu evlilikle ilgili düşüncelerinin olumsuz olduğu görülmektedir.

Oynanan toplumsal bir oyunda oyuncu, rutinleştirdiği bir oyuna kendisini kaptırabilir ve bundan zevk duyabilir. Ama bir oyuncu bunun tam tersini yaşayıp, kendisini oyuna kaptırmayıp oyunla barışık olmayabilir, haz duymayabilir. Bu oyuncunun, oynanan oyunu gözlemlemesi sunucu beğenip beğenmemesiyle alakalı bir durumdur. Çünkü bir oyunu, onu oynayan oyunculardan daha iyi bilen ve onu gözlemleyen kimse yoktur (Goffman, 2009, s. 29).

Toplumsal gerçekliğin bir oyunu olan levirat evliliğinde katılımcı aktörler, bu oyuna dahil olduktan sonra bu oyun hakkında, dışardaki seyircilerin göremediğini görme ve bunu yaşama olanağı elde etmektedirler. Bu oyunun bir parçası olmadan önce, bu oyunun içinde olan diğer oyunculara ve oynanan oyuna (başkalarının yaptığı levirat evliliği) seyirci konumundayken, oyunla ilgili az çok bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu oyunda, oyuncu olmanın oldukça zor olduğunu ve bu oyunun içinde olan oyuncuların rolleriyle nasıl başa çıktıkları konusunu oldukça ilginç bulmuşlardır. Bu oyuna dahil olduktan sonra, seyirci konumundayken oyunla ilgili göremedikleri gerçekleri görmektedirler. Yapılan görüşmelerde bazı oyuncular, rolleriyle barışık olmadıklarını ifade etmektedirler. Bu oyuna dahil olduktan sonra karşı karşıya kaldıkları gerçekleri önceden bilselerdi bu oyuna dahil olmayı kabul etmeyeceklerini söylemektedirler. Bazı oyuncular (katılımcılar) da kendilerini oyundaki rolüne kaptırdığını görmekteyiz. Oyuncuların bu oyuna yönelik beklentilerinin gerçekleştiği ve zamanla takım arkadaşlarıyla uyum sağladıkları tespit edilmiştir. Genel olarak oyuncular(katılımcılar), mecbur kalınmadan böyle bir oyuna dahil olmanın doğru bir karar olmayacağını belirtmektedirler.

SONUÇ

Dünya’da ve Türkiye’de görülen levirat evliliklerinde etkili olan faktörler ve evlilik sürecinde yaşanan deneyimler farklılık göstermektedir. Türkiye’de levirat evliliklerle ilgili yapılan çalışmaların, çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu bölgeleri üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bunun temel sebebi, Doğu ve Güneydoğu bölgesinde geleneksel toplum yapısının daha çok görülmesinden dolayı bölge insanının, levirat evliliklerini sıklıkla yapmasından kaynaklanmaktadır (Bağlı ve Sever, 2005). Yapılan gözlemler sonucunda Levirat evliliklerin Hakkari ilinde de yapıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada levirat evliliği bir fenomen olarak ele alınmış ve kadınların yaşadıkları deneyimler üzerinden kavramın özüne inilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada Hakkari’de levirat evliliklerin yapılmasında etkili olan faktörlerin, levirat evlilikleri sürecinde yaşanan deneyimlerin neler olduğu ve levirat evliliklerin yapılış şekli açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye’de salt levirat evliliklerle ilgili yapılmış çalışmaların oldukça az olduğu gözlemlenmiştir. Bu az sayıdaki çalışmanın levirat evlilikler hakkında ulaşılabilecek bilginin az olacağı anlamına gelmektedir. Levirat evlilikler ile ilgili doğrudan iki alan çalışması yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan birincisi Bağlı ve Sever’in (2005) yaptığı *Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sororat* adlı alan çalışmasıdır. Bağlı ve Sever’in (2005) yapmış oldukları çalışmada levirat evliliklerin aile baskısı sonucunda gerçekleştiğini ifade edilmiştir. Nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, katılımcılardan levirat evliliklerle ilgili veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Ancak insan ve insan ilişkilerinden doğan etkileşimlerin sayısal veri üzerinden açıklanması oldukça zordur. Türkiye’de levirat evlilikler ile ilgili yapılmış bir diğer çalışma da Tacoğlu’nun (2011) yaptığı *Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi*” adlı alan çalışmasıdır. Tacoğlu, çalışmada levirat evliliklerin töreye ve ekonomik nedenlerden dolayı yapıldığını belirtmiştir.

Türkiye’de levirat evliliklerle ilgili yapılan alan çalışmalarında, levirat evliliklerin gerçekleşmesinde etkili olan sınırlı sayıda faktörlere yer verilmiştir. Levirat evliliklerin hangi ritüeller çerçevesinde gerçekleştirildiği ile ilgili bir bilgiye

literatürde pek rastlanmamakla birlikte levirat evlilikleri sürecinde, bu evliliği yapmış olan bireylerin yaşamış oldukları deneyimlerine ise çok az değinilmiştir. Levirat evliliklerle ilgili doğrudan yapılmış olan çalışmaların az olması, bu çalışmalarda levirat evliliklerin gerçekleşmesinde etkili olan faktörlerin sınırlı tutulması, levirat evliliğin yapılış şekli ile ilgili detaylara çok az yer verilmesi ve bu evliliği yapan bireylerin yaşamış oldukları deneyimlerle ilgili bilgi eksikliği bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tekniklerinden derinlemesine mülakat ve gözlem kullanılarak, levirat evliliklerin birden fazla faktörden dolayı gerçekleştirildiği ve evlenen bireylerin bu evlilikte yaşamış oldukları deneyimlerinden farklılıklar olduğu tespit edilmiştir; bu bağlamda *Hakkari Örneğinde Levirat Evlilikler* adlı bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı beklenilmektedir.

Levirat evliliklerin gerçekleştirilmesinde etkili olan faktörlerin ve yapılış şeklinin, bireylerin evlilik sürecinde yaşamış oldukları deneyimlerin anlaşılması ve açıklanması bu çalışmanın temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda; Hakkari’de levirat evliliğinin gerçekleşmesinde etkili olan faktörlerin ve yaşanan zorlukların neler olduğu, ailelerin bu evlikteki yaklaşımlarının, evliliğin yapılış şeklinin, eşlerin birbirine karşı davranışlarının, erkeğin çocuklara karşı tutumları ve katılımcı kadınların levirat evliliklerini nasıl tanımladıklarına yönelik sorular sorulmuştur.

Araştırmada, bu sorulara doyurucu cevap bulmak için; nitel araştırma yöntemi ile derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak 05.15.2021-09.20.2021 tarihleri arasında 20 kadın katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada, sorulan sorular çerçevesinde ortaya çıkan yanıtlar; fenomenolojik analiz yaklaşımı ile dramaturji, çatışmacı ve feminist kuramlar çerçevesinde tartışılarak birer bulgu haline getirilmiştir.

Araştırma sorularının cevaplarına ulaşmak ve daha anlaşılır olabilmesi için veriler *evlilik öncesi süreç*, *evliliğin yapılış şekli* ve *evlilik sonrası süreç* olarak üç tema altında toplanılmıştır. Bu çalışmada kodlama çalışması yapılmamıştır ancak alt temada ortaya çıkan önemli kavramlar kodlar sütununda aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6: Levirat Evliliğine İlişkin Temalar, Alt Kategoriler ve Kodlar

Temalar	Alt Kategoriler	Kodlar (Önemli kavramlar)
Evlilik Öncesi Süreç	Kültürel Gelenek	Dul kadına ve çocuklarına sahip çıkmak
	Din	İmam nikahı, meşrulaştırıcı güç
	Çevre	Çevrenin acıyarak bakması, toplum baskısı, dedikodu
	Toplumda Namus	Ailenin namusu, toplum baskısı
	Ekonomi	Ekonomik özgürlük, bağımlı olmak, dışarı çıkamamak, ailenin onayını almak, kendisini kafeste gibi hissetmek, eve hapsolmek
	Erkeğin Bekar Olması	Toplumsal baskı, dul kadına ve çocuklarına sahip çıkmak
	Kadının Çocuklu Olması	Evliliğin tek çare olarak görülmesi, çocukları göstermemekle tehdit etmek
	Kadının Yaşı	Kadının genç olması
	Aşık Olmak	

	Erkeğin Levirat Evliliğine Yaklaşımı	Namus, yeğen sevgisi, toplum baskısı
	Ailelerin Levirat Evliliğine Yaklaşımı	Namus, kültürel gelenek, çocukların olması, baba evine dönememek
Evliliğin Yapılış Şekli	Hayalet Evlilik	Evliliğin duyurusunun yapılmaması
	Masrafsız Evlilik	Düğünün yapılmaması, hediyeleşmenin olmaması
Evlilik Sonrası Süreç	Cinsellik	Utanma
	Şiddet	Fiziksel ve psikolojik şiddet
	Çocuğun amcasına karşı tutumu	Çocuğun baba sevgisine ihtiyaç duyması, çocuğun amcasına saygılı olması, çocuğun amcasına küsmesi
	Erkeğin Tekrar Evlenmesi	Kız kaçırmak, evlendiği kadınla ayrı yaşamak
	Kadınların Levirat Evliliği Hakkındaki Duyguları	Kötü evlilik, utanç verici, pişmanlık, iyi evlilik

Yukardaki tabloda üç tema altında, levirat evliliklerle ilgili farklı kategorilere ve önemli kodlara ulaşıldığı görülmektedir. Birinci tema olan “evlilik öncesi süreç”te levirat evliliğini etikileyen faktörler olarak kültürel gelenek, din, çevre, namus,

ekonomi, aşık olmak, erkeğin bekar olması, kadının yaşı, ailelerin yaklaşımları gibi alt kategorilere ulaşılmıştır. Bu kategorilerden levirat evliliğinin yapılmasında etkili olan faktörlerden birinin dul kadına ve çocuklarına sahip çıkmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu tema altında çıkan ve levirat evliliğinin yapılmasında etkili olduğunu gösteren diğer önemli kodlar şunlardır: dinin meşrulaştırıcı gücü, dul kadınlara çevrenin acıyarak bakması, toplum baskısı, dul kadın hakkında dedikoduların yapılması, dul kadının aileye bağımlı olması ve dışarı çıkamaması; kendisini kafeste gibi ya da hapsolmuş gibi hissetmesi, evliliğin tek çare olarak görülmesi, kadının çocuk sahibi olması ve çocuklarını göstermemekle ilgili tehdit edilerek çocuklarını görememe korkusu yaşaması, amcanın yeğen sevgisi, kadının kendi babasının evine geri dönmeye çekinmesi.

İkinci tema olan “evliliğin yapılış şekli”nde masrafsız evlilik ve hayalet evlilik gibi alt kategorilere ulaşılmıştır. Bu kategoriler içinde ortaya çıkan önemli kodların levirat evliliklerinin kimseye duyurulmadan yapıldığı, düğün ve hediyeleşmelerin olmadığı görülmüştür. Üçüncü tema olan “evlilik sonrası süreç”te cinsellik, şiddet, çocuğun amcasına karşı tutumu, erkeğin tekrar evlenmesi, kadınların levirat evlilikleri hakkındaki duyguları gibi alt kategorilere ulaşılmıştır. Ortaya çıkan kodlardan evlilik sonrası süreçle ilgili olarak kadınların cinsel hayatlarında evlilik sonrası utanma yaşadıkları, eşleri olan kayınlarından psikolojik ve fiziksel şiddet gördükleri, çocuklarının baba sevgisine ihtiyaç duydukları ve çocuklarının amcalarına karşı saygılı davrandıkları ya da amcalarına küstükleri, erkeğin başka bir kız kaçırarak tekrar evlendiği, kadınların levirat evliliğini iyi, kötü ve utanç verici evlilik olarak tanımladıkları ve bu evlilikten pişman oldukları anlaşılmaktadır.

Evlilik öncesi süreç adlı temada; Hakkari’de levirat evliliğinin gerçekleşmesinde etkili olan faktörlerin neler olduğu ve ailelerin (hem kadının hem erkeğin) levirat evliliğine yaklaşımı nasıl olduğu sorularının cevaplarına yer verilmiştir. Levirat evliliğini etkileyen faktörlerin; kültürel gelenek, din, çevre, namus, ekonomi (sosyal yaşamda kadının özgür olup olmaması), erkeğin bekar olması, kadının çocuklu olması, kadının kayına aşık olması, , hem erkeğin hem kadının levirat evliliklerine olan yaklaşımı olduğu görülmüştür.

Hakkari’de levirat evliliklerin yapılmasında etkili olan faktörlerden birisinin kültürel yapı olduğu saptanmıştır. Evlenen kadınlar, evlendiği kişinin ailesinin bir parçası haline geldiği, ailede dul kalan kadının ve çocukların sorumluluğu erkeğin

ailesine ait olduğu ortaya konulmuştur. Hakkari’de, eşi ölen dul kadının ve çocuklarının sahipsiz bırakılması, toplum tarafından kötü bir davranış olarak tanımlandığına dikkat çekilmiştir. Toplumun dul kadına ve çocuklarına olan bu yaklaşımı, levirat evliliklerin yapılmasına zemin oluşturduğu gözler önüne serilmiştir. Hakkari’de toplumun böyle bir tutum içinde olması, levirat evliliklerin çok uzun bir geçmişe dayanarak günümüze kadar gelmesini etkilemiş; Bu durum da Hakkari’de yaşayan bireylerin gelenek ve göreneklere bağlı oldukları bu çalışmada ortaya konulmuştur.

Tüm evliliklerde olduğu gibi levirat evliliklerde din önemli bir faktördür. Din, toplum içinde bireylerin nasıl davranmaları gerektiğini düzenleyen ve yaptırım gücüne sahip bir kurumdur. Dolayısıyla levirat evliliklerde dinin etkisi görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada, eşi öldükten sonra dul kalan kadının, aile içinde bulunan erkeklerle yaklaşması ve samimi davranışlar sergilemesi dinen caiz görülmediği yansıtılmıştır. Toplumsal görev olarak bilinen dul kadına sahip çıkılmasının ve kadının aile içinde rahat bir şekilde faaliyet alanı bulmasının toplumsal meşruluğu için dinen dul kadının, aile içinde bir erkekle evlenmesi gerekliliğine işaret edilmiştir. Yenge ile kayın arasında yaşanılacak bir ilişkinin dinsel kabuller dahilinde olmaması, toplumsal olarak kesinlikle hoş karşılanmadığı ve toplumsal yaptırıma tabi tutulduğunun altı çizilmiştir. Bu bağlamda toplumda hoş karşılanmayan kayın ile yenge arasında yaşanılacak bir ilişkiye dinsel izin verilmesi, aynı zamanda toplumsal meşruluğun kazandırılması anlamına geldiğine vurgu yapılmıştır.

Levirat evliliklerin yapılmasında etkili olan faktörlerden birinin çevre olduğu görülmüştür. Çevrenin, dul kadının sosyal alanda rahatça faaliyet göstermesinde etkili olduğuna işaret edilmiştir. Toplumda dul kadınların, cinsel bağlamda rahatça iletişim kurulacak ve erkekleri baştan çıkaracak bireyler olarak görülmesi, dul kadınların başka kadınlarca tehdit olarak görülmesine vurgu yapılmıştır. Katılımcıların bundan dolayı sosyal alanda rahat davranamadıklarını; dul kadın tanımlamasından (damga) sıyrılmak ve sosyal alanda özgürlüklerini kazanmak için çareyi evlilikte buldukları saptanmıştır.

Evlilik öncesi temada levirat evliliklerin gerçekleştirilmesinde etkili olan faktörlerden bir diğeri kadının namus olarak görülmesidir.

Kadın, evlendiği kişinin ve ailesinin namusu olarak görüldüğü; Dul kalan kadının, aile şerefini, namusunu korumak ve kollamak için tutum ve davranışlarına dikkat etmesi gerektiği toplum tarafından dul kadından beklenen davranış olduğu gösterilmiştir. Bundan dolayı, çevrede kadına yönelik gelişebilecek istenmeyen bir durumun gerçekleşmesi, namusa yönelik bir saldırı olarak kabul edildiği gösterilmiştir. Bu bağlamda kadına yönelik bir faaliyetin namus davasına dönüşmesi, cinayetle sonuçlanması ihtimali oldukça yüksek olduğu, böyle bir olayın vuku bulmaması adına kadın, aile içinden bir erkekle evlendirildiği saptanmıştır.

Geleneksel ataerkil toplumlarda kadınlık tanımlaması ev içiyle alakalı olduğundan dolayı, sosyal hayata yönelik kadının özgürlüğünün olması oldukça imkansız görünmektedir. Ev içi işleri yapmak ve çocuk doğurmak dışında faaliyet alanı bulamayan kadın, ekonomik anlamda da bağımsız değildir. Erkek, aile içinde ev işlerini yapan, çocuk doğuran kadının ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Bu bağlamda ekonomik güç, erkeğin aileye ve kadına karşı kullandığı en önemli silahlarından biri olarak görülmektedir.

Levirat evliliklerinin yapılmasında belirleyici faktörlerden bir tanesi de, katılımcılar sosyal alanda faaliyet göstermekte bağımlı yaşadıkları gibi ailelerine ve evlendikleri erkeklere ekonomik anlamda bağımlı olmalarıdır. Her türlü ihtiyaçların, içinde buldukları aile ve evlendikleri kişi tarafından karşılanması katılımcıların, bağımlı bir hayatı içselleştirdikleri için, eşleri öldükten sonra da bu anlamda sıkıntı yaşadıkları saptanmıştır. . Bu bağlamda kendilerinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak için, bir erkeğin olması gerekliliğini düşünmektedirler. Bu ihtiyaçlarının karşılanması adına katılımcılar için en uygun yolun evlenmek olduğu ve levirat evliliğini tercih ettikleri ortaya konulmuştur.

Katılımcıların çocuk sahibi olmaları, kayınlarıyla levirat evliliğini yapmalarında önemli bir faktör olduğu ortaya konulmuştur. Çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakta kendilerini yetersiz gören katılımcılar, çocuklarının babasız ve başkalarına muhtaç yaşamasını istememektedirler. Toplum tarafından çocukların kadınların değil erkeğin ve erkeğin bulunduğu aile ait oldukları düşünülmekte bu nedenle eşi ölen kadınların dışardan biriyle evlenmeleri durumda çocuklarından ayrılmaları söz konusu olduğuna vurgu yapılmıştır. Çünkü çocukların, kadınların değil, erkeğin bulunduğu aileye ait oldukları düşünülmemektedir. Çocukların cinsiyeti de katılımcıların, kayınlarıyla evlenmesinde belirleyici olduğu, toplumda kadın tanımlaması bağlamında, kız

çocukların kendi başlarına büyümesi oldukça zor olup, kadının dışardan biriyle evlenmeyi tercih etmesi durumunda, evleneceği kişinin kızına karşı nasıl bir yaklaşım içinde olacağı tereddüdü, katılımcıların tercihlerinde etkili olduğuna işaret edilmiştir. Katılımcıların, kız çocuklarına karşı amcalarının daha şefkatli ve duyarlı olacaklarını düşünerek, kayınlarıyla evlenmeyi kabul ettiklerine vurgu yapılmıştır.

Dul kalan kadının yaşı, levirat evliliği için kendisini etkileyen bir unsurdur. Eşi öldüğünde dul kalan kadın genç yaşta ise, hem kendisi evlenmek isteyebilmekte hem de çevreden kendisinin evlenmesi gerektiği yönünde baskılar görebilmektedir. Genç yaşta eşini kaybeden katılımcıların hayatlarının geri kalanını yalnız geçirmek istemedikleri için kayınlarıyla evlendiklerine işaret edilmiştir. Aynı zamanda genç bir dul kadın, aile dışında başka bir erkek tarafından evlilik teklifi alabilmektedir. Hem çocuklarından uzaklaşmamak, hem de ailenin böyle bir teklife sıcak bakmayacağı için, katılımcıların kayınlarıyla evlendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Evlilik öncesi süreçte katılımcıların levirat evliliğini yapmalarında *aşık olmanın* etkili bir faktör olduğu karşımıza çıkmaktadır. Aynı mekanda uzun süreli karşılıklı etkileşimden doğan duygusal yakınlaşmanın, eşi öldükten sonra dul kalan kadının kayınıyla evlenmesiyle sonuçlandığı ortaya konulmuştur.

Levirat evlilikleri ile ilgili yapılan çalışmalarda evlilik öncesi süreçte evliliğin yapılmasında önemli rol oynayan etkenlerden bir tanesi de eğitimidir. Katılımcıların ve evlendikleri kayınlarının, eğitim durumunun çok az sayıda lise mezunu olduğu ve çoğunlukla hiç okula gitmedikleri tespit edilmiştir. Levirat evliliklerinde katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında eğitim düzeylerinin bu evliliğin yapılmaması yönünde etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar arasında üniversiteli bireylerin olmaması, levirat evliliklerin yapılmamasında üniversite eğitim düzeyinin etkili olduğu görülmüştür.

Evlilik öncesi süreçte levirat evliliklerin yapılmasında ailelerin tutumları önemli faktörlerdendir. Erkek ailesi, ailelerine dahil olan gelinlerini artık aileden biri ve ailenin namusu olarak tanımlamaktadırlar. Aynı zamanda aileler (hem erkeğin hem de kadının), eşi ölen dul kadının çocuklarını bırakmasını ve aile dışından birisiyle evlenmesini uygun görmemekte; bu anlamda dul kadını aile içinde tutmak için, çocuklarının kendisine verilmeyeceği noktasında tehdit ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kadının baba ailesi, çoğunlukla dul kalan kadının çocuklarını bırakmasını

istememektedir. Bu bağlamda, kızlarının evlendiği erkeğin ailesinden bir erkekle evlenmesini daha uygun olacağı yönünde tutum sergiledikleri ortaya konulmuştur. Erkeğin ailesi de erkeğe, yengesiyle evlenmesi gerektiği yönünde baskı yapmakta; erkek de dul kalan yengesinin ve yetim kalan yeğenlerinin sahipsiz kalmaması adına bu evliliği yaptığı anlaşılmıştır.

Evliliğin yapılış şekli temasında Levirat evliliklerin yapılmasında ritüel olarak nasıl bir yol izlenilmektedir? Sorusunun cevabına yer verilmiştir. Levirat evliliklerle ilgili yapılan çalışmalarda, bu evliliklerin yapılmasında hangi ritüellerin uygulandığına yer verilmediği görülmüştür. Bu çalışmada levirat evliliklerin nasıl ve hangi ritüeller uygulanarak yapıldığına dair elde edilen bulgular oldukça önem arz etmektedir.

Levirat evliliğinin yapılış şekli oldukça dikkat çekicidir. Levirat evliliklerin tanımlamasında leviratın uygulanış şekli, yapılan birçok çalışmada özellikle üzerinde durulan bir detaydır. Bu çalışmada levirat evliliklerin; topluma duyurulmadan, kız isteme, kına, hediyeleşme süreci, düğün vb. gibi ritüeller uygulanmadan gerçekleştirildiği saptanmıştır. Şahitler huzurunda din görevlisi tarafından çiftlerin dini nikahı kıyıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı levirat evlilikler *hayalet evlilikler* olarak da tabir edilmektedir.

Dul kalan kadınların çoğunlukla bekar kayınlarıyla evlendirildikleri görülmesine rağmen ailede bekar erkek olmadığı için evli olan kayınlar yengeleriyle imam nikahı yapılarak evlenebilmektedir. Bu çalışmada katılımcılardan birisinin evli olan kayınıyla imam nikahı ile evlenmek zorunda kaldığı ortaya çıkmıştır. Yengesi ile evlenen bekar erkeklerin bu evlilikte avantaj sağladıkları gözlemlenmiştir. Hakkari’de yapılan normal evlilik için, bekar erkeğin ve ailesinin yüklü miktarda masraf yapmaları gerekmektedir. Gelenek ve göreneklere göre gelinler ve aileleri için, çok sayıda hediye ve ziynet (altın) eşyası alınmaktadır. Aynı zamanda evlilik için yapılan düğün masraflarını da erkek tarafı karşılamaktadır. Evlenen çiftler için, hazırlanan ev eşyası ve inşa edilen yeni bir ev, erkek ve ailesi için yüklü masraf anlamına gelmektedir. Levirat evliliklerde evlilik için bahsi geçen masrafların hiç biri yapılmadığı gözler önüne serilmiştir. Yengesiyle evlenen erkeğin, normal bir evlilik için yapacağı masrafları, yapmayarak ekonomik anlamda kendisine ve ailesine avantaj sağladığı vurgulanmıştır. Dini nikahın şartlarından olan mehir için sadece birkaç altın için eşler sözleşmektedir. Katılımcıların ifadelerinde, mehir için sözü verilen altınların da kendilerine verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Evlilik sonrası süreç temasında; eşlerin birbirlerine karşı davranışlarının, erkeğin ve çocukların birbirlerine karşı tutumlarının, katılımcıların levirat evliliğini nasıl tanımladıklarını ve evlilik sürecinde karşılaştıkları zorlukların neler olduğu sorularının cevaplarına yer verilmiştir.

Evlilik sonrası süreçte katılımcıların, kayınlarıyla cinsel ilişki noktasında çekingen davrandıkları görülmüştür. Katılımcıların kayınlarıyla evlenmeden önce birbirlerine karşı kardeşçe yakınlaşmaları ve eski kocalarını hatırlamış olmaları kayınlarıyla olan cinsel yakınlaşmalarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Levirat evliliği sonrası süreçte eşler arasında bir takım sorunların meydana geldiği görülmüştür. Yaşanılan bu olumsuzlukların başında şiddet ve erkeğin tekrar başka bir kadınla evlenmesi gelmektedir. Yapılan bu çalışmada bazı katılımcıların, evlendiği kayını tarafından şiddete maruz bırakıldıkları tespit edilmiştir. Kayınların, evlendikleri yengeleriyle gönülden isteyerek evlenmedikleri, bunun sonucunda mutlu olmadıkları ve istedikleri hayatı kuramadıklarının sorumlusu olarak görmüşlerdir; bu sebeplerden dolayı yengelerine kötü davrandıkları saptanmıştır. Katılımcılar, evliliklerinin bozulmaması ve çevrede kendilerine yönelik konuşulmaması adına uğradıkları şiddeti gizledikleri gözlemlenmiştir. Katılımcıların, şiddete uğradıklarını gizlemelerindeki nedenin, kayının bunu duyması ve tekrar kendisine şiddet uygulayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Yengesiyle yaptığı evlilikten mutlu olamayan kayınların, başka bir kadınla evlendikleri de tespit edilmiştir. Bazı erkeklerin, levirat evliliğini zorunlu olarak yapmış olması ve umduklarını bulamamasından kaynaklı, evlendikleri yengelerine karşı şiddet uygulamakla birlikte tekrar başka bir kadınla evlendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir kadınlarla evlenen kayınlar, evlendikleri yengelerinden ayrı bir yerde yaşamlarını sürdürdükleri tespit edilmiştir. Bu süreci deneyimleyen katılımcılar açısından levirat evliliklerin oldukça zor olduğu saptanmıştır.

Katılımcılar, kayınıyla evlendikten sonra, kayınlarının yeğenlerine karşı herhangi bir olumsuz davranış ve tutumla yaklaşmadığını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar, kayınlarının çocuklarına karşı çok sevecen ve içten davrandıklarını belirtmişlerdir. Erkeklerin, yeğenlerine karşı tutum ve davranışlarda dikkatli davranmasının, aile ve çevre tarafından sürekli izleniyor olmasından kaynaklandığı da tespit edilmiştir. Erkek, eğer yeğenlerine karşı yanlış bir davranışta bulunursa, aile ve çevredeki

insanların tepkisine maruz kalacağını bildiği için yeğenlerine karşı iyi davrandığı sonucuna ulaşılmıştır. Erkeğin çocuklara karşı iyi davranış ve tutumlarından dolayı, çocuklarının da amcalarına karşı sevgi ve saygıyla yaklaştıkları saptanmıştır.

Erkeğin, dul kalan yengesiyile evlenmesi oldukça zor bir durumdur. Katılımcılar, eşleri ölmeden önce kayınlarına kardeş gözüyle baktıklarını ifade etmişlerdir. Eşi ölen katılımcıların çoğunlukla bu evliliği zorunlu gördükleri için yaptıkları anlaşılmalıdır. Evlendikten sonra kardeş olarak gördükleri, kayınlarına karşı ilk başlarda çok utangaç ve çekingen davrandıkları tespit edilmiştir. Zamanla kayınlarına karşı, duygusal ve davranışsal olarak değişimler yaşadıklarını söylemişlerdir. Bazı katılımcıların, eşlerinin kendilerine karşı tutum ve davranışlarından dolayı duygusal olarak kendilerine bağlandıklarını ve daha önce duydukları utancı yaşamadıkları sonucuna ulaşılmış; evliliklerinin güzelleştiği saptanmıştır. Bazı katılımcıların evlendikleri kayınlarının kendilerine yönelik tutum ve davranışlarının pek olumlu olmadığı tespit edilmiştir. Bundan dolayı katılımcıların, evlendikleri kayınlarına nefretle yaklaştıkları ortaya konulmuştur. Levirat evliliklerinde eşlerin evlendikten sonra birbirlerine karşı tutum ve davranışları, aralarındaki yakınlaşmada oldukça önemli olduğu gözler önüne serilmiştir.

Evlilik sonrası süreçte levirat evliliğine yönelik deneyim sahibi olan katılımcılar, levirat evliliklerle ilgili pek olumlu konuşmamışlardır. Katılımcılar, dul kalan kadınların mecbur kalmadıkları sürece böyle bir evlilik yapmalarının doğru olmayacağını ifade etmişlerdir. Kendilerinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde ekonomik bağımsızlıklarının olması halinde böyle bir evliliği yapmayacakları sonucuna ulaşılmıştır.

Evlilik sonrası süreçte bazı katılımcılar levirat evliliğini utanç verici bir evlilik olarak görmüşlerdir. Evlilik sonrasında kayınlarıyla olan duygusal ve cinsel yaklaşmanın zor ve doğru bir davranış olmadığından dolayı levirat evliliklerinin utanç verici bir evlilik olarak tanımlamalarında etkili olduğu saptanmıştır. Kayınların kendilerine karşı tutum ve davranışlarının olumsuz olmasından dolayı aynı zamanda levirat evliliklerin kötü bir evlilik olarak görülmesine yol açtığı ortaya konulmuştur. Evlilik sonrası süreçte eşler arasında yaşanan olumsuzluklardan dolayı katılımcıların, bu evliliği yaptıkları için pişmanlık yaşadıkları bu çalışmada gözler önüne serilmiştir. Levirat evliliklerinde beklentilerinin karşılandığı katılımcılar tarafından iyi bir evlilik olarak tanımlandığı görülmüştür. Kayınlarının, kendilerine ve çocuklarına karşı iyi

davranış-tutum sergilemesi ve ekonomik anlamda kendilerine yardımcı olması levirat evliliklerin katılımcılar tarafından iyi bir evlilik olarak görülmesinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın sonuçlarına göre, levirat evliliklerin gerçekleşmesinde farklı faktörlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Hakkari’de dul kalan kadınların ve çocuklarının sahipsiz bırakılmaması kültürel gelenektir. Toplumda dul kadına yönelik bakış açısı, ekonomik yetersizlikler, namus, eğitimsizlik, dul kalan kadının yaşı ve çocuklu olması, duygusal örüntüler, aile baskısı levirat evliliklerin yapılmasında etkili olan faktörlerdir. Hakkari’de levirat evlilikleri sessiz sedasız bir şekilde, kimseye duyurulmadan gerçekleştirilmektedir. Evlilik sürecinde bazı katılımcılar, kayınlarına karşı olumlu yönden duygusal değişimler yaşarken, bazı katılımcılar da olumsuz yönden duygu değişimi yaşamışlardır. Katılımcılardan bazıları için evlendikten sonra kayınlarının kendilerine yönelik davranış-tutumları ve duygusal değişimleri olumlu yönde olmuştur. Bazı katılımcılar ise evlendikten sonra kayınlarının kendilerine karşı tutum-davranışları ve duygusal değişimleri olumsuz yönde olmuştur. Erkekler yeğenlerine karşı iyi tutum-davranış sergilemişlerdir. Genel olarak katılımcılar, kayınlarıyla yaptıkları evliliklerin yaşamış oldukları deneyimler, levirat evliliklerini tanımlamalarında etkili olmuştur.

Yapılan bu araştırmada Hakkari’nin ataerkil bir toplum yapısına sahip olması, levirat evliliklerin yapılmasında son derece etkili olduğu saptanmıştır. Yapılan bu çalışmada katılımcıların toplum yapısından dolayı ve toplumsal olarak kendilerine atfedilen kadınlık tanımlaması, levirat evliliğini yapmalarında zorlayıcı bir güç olduğu gözler önüne serilmiştir. Katılımcılar, eşleri öldükten sonra ne yapacakları konusunda hayatlarına yönelik özgür tercihlerinden uzak bir tutum sergilemişlerdir. Kadınların kendi başlarına kalmasında yaşadıkları endişeler ve geleceklerine yönelik kaygıları, ataerkil zihniyetin kadınlar üzerindeki amaçlarının katılımcılar tarafından içselleştirdiğinin göstergesidir. Bundan dolayı katılımcıların, eşleri öldükten sonra kendi başlarına karar vermekten uzak oldukları saptanmıştır. Bu bağlamda levirat evliliğinin gerçekleştirilmesinde ataerkil toplumun inşa ettiği sistem içerisinde kadınlar, doğrudan (kendisi çocuklarını bırakmak istememesi) ve dolaylı (çevre baskısı) olarak levirat evliliğini yapmaktan başka çıkar bir yol bulamadıkları sonucuna varılmıştır. Buradaki katılımcı kadınların sergiledikleri konum, duruşları ve

yaşadıkları deneyimlerin özünü daha iyi anlayabilmek için fenomenolojik yaklaşım, feminist yöntem ve standpoint duruş kuramı üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır.

Ataerkil toplum yapısında kadına yönelik görülen baskı ve tahakküm için radikal feminizm, kadınların özgür kalmasının ve eril tahakkümün kadın bedeni üzerinde etkisinin kırılması gerektiğini ifade etmektedir. Kadınların annelik ve erkeğe yönelik aidiyet duygusundan arınması, aynı zamanda özgürlüğüne yönelik kazanımları elde etmesi anlamına gelmektedir. Radikal feminizme göre levirat evliliklerinde katılımcı kadınların çocuklarına ve ailesine olan aidiyet duygusundan arınmaları, katılımcılar açısından levirat evliliğinin zorlayıcı faktörlerinin bertaraf olması anlamı taşıdığı saptanmıştır.

Radikal feminizmin evlilik ve aile kavramlarıyla ilgili yaklaşımları tartışmaya açıktır. Çünkü evlilik ve aile kavramlarının toplumsal düzenin adil olmasının önünde engel olarak görülmesi, başka sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Evlilik ve aile kavramları, toplumun var olmasına ve toplumsal düzenin devamlılığına önemli açıdan katkı sağlamaktadır. Bundan dolayı aile ve evlilik kavramlarının ilgasından ziyade, ötekileştirmeyi ve kast sistemine dayalı toplumsal zihniyetin, adil ve insani bir zihniyete dönüştürülmesi gerekmektedir. Toplumsal zihniyetin ve toplumsal yapının kadın-erkek açısından adil bir şekilde dönüştürülmesinde evlilik ve aile kavramları büyük ölçüde fayda sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir.

Levirat evliliğinin karakteristik yapısı, çalışmak için araştırmacılara geniş bir yelpaze sunmaktadır. Levirat evlilikler için daha spesifik bir çalışmanın yapılmış olması, levirat evlilikler ile ilgili daha doğru bilgilere ulaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu çalışmada sadece kadın katılımcılarla derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Başka çalışmalarda bu evliliği yapmış olan erkek katılımcılarla derinlemesine mülakat yapılması erkeklik alanındaki çalışmalara dolayısıyla toplumsal cinsiyet sosyolojisi literatürüne katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda çocukların bu evliliğe yönelik tepkilerini ölçmek için direkt çocuklarla yapılacak görüşmelerin, çocukların levirat evliliklerine karşı tutumlarını ortaya çıkarabilir. Hem nicel hem nitel araştırma yöntemlerinin benimsediği tekniklerle; kadın, erkek ve çocuklardan toplanan verilerle eleştirel kuram çerçevesinde levirat evlilikleri holistik (bütüncül) bir bakış çerçevesinde ilişkiel sosyoloji boyutunda ele alınabilir. Levirat evlilikleri sonucunda bireylerin psikolojik sorunlar yaşadıkları gözlemlenmiştir. Psikoloji ana bilim dalından uzman bireylerin bu anlamda bir çalışma yapmaları, levirat evliliklerin

bireyler üzerinde yarattığı psikolojik sonuçların ortaya konulması adına katkıda bulunabilir. Levirat evliliklerinde kadının hak ve özgürlüklerinin daha anlaşılır olabilmesi için, hukuk ana bilim dalından uzman kişilerin bu anlamda çalışma yapacak olmaları, levirat evliliklerinde ihlal edilen hakların tespit edilmesi noktasında yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abalı, N. (2009). Türk halk hikâyelerinde" ilk görüşte aşk" motifi, ensest yasağı ve egzogami. *Millî Folklor*, C. 21 S. 83. ss. 97-102.
- Abuzar, C. (2011). Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 26. ss. 143-153.
- Aça, M., & Sağlam, M. (2009). Evlilik ve Mülkiyet Temelinde İcat Edilmiş Bir Halk Hukuku Uygulaması, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 12, S. 27, ss. 501-515.
- Adak, N. (2016). *Değişen Toplumda Değişen Aile*, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara
- Akın, M. (2013). "Aile içi şiddet." *Journal of Istanbul University Law Faculty*, C. 71, S. 1, ss. 27-41.
- Akın, M. H. (2010). *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, İstanbul Üniversitesi Açık ve uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul, 2010.
- Akkiraz, S. & Kasadar M. (1998). *Delilleriyle Kadın İlmihali*, Ravza Yayınları, İstanbul
- Akkutay, Ü. (1991). İslamiyet'ten Önce Türk Ailesi. *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, C. 1, Ankara, ss. 55-58.
- Akseki, A. H. (1969). *İslam Dini- İtikat İbadet ve Ahlak*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Aktaş, G. (2013). "Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 1
- Akyıldız, N. A. (2020). "Kentleşme ve Kentsel Gelişim Bağlamında Açık Kamusal Alanların Sürdürülebilir Kentler Açısından Değeri", *Milli Folklor*, C.16, S. 125, ss. 188-201.
- Akyüz, J. (2005). "Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, ss. 213-230.

- Altunek, S. (2001), "Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirmesi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.18, S. 2, ss.17-28
- Altunel, M. (2012). "Namus!." *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1.
- Altunek, N. S. (2001), "Türkiye üzerine yapılmış evlilik ve akrabalık araştırmalarının bir değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 2, ss. 17-28.
- Alija, N. (2017). *Hristiyanlıkta Evlilik Sakramenti*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bursa.
- Alver, K. (2010), *Kültür Sosyolojisi ve Kültürel Çalışmalar*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Arpacı, M. (2020). "Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisinde Beden, Cinsiyet ve Cinsellik", *İmgelem*, C. 4, S. 6, 245-264.
- Arslan, Ç. (2021). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Türk Hikayesinde Çok Eşlilik", *KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 13, ss. 31-53.
- Arslan, H. (2013). "Manu Kanunuarnesi'nde Evlilik", *(Milel ve Nihal) İnanç - Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 1, ss. 93-130.
- Atan, M. (2015). "Radikal Feminizm: "Kişisel Olan Politik" Söyleminde Aile", *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, C.1, S. 2, ss. 1-21.
- Avcı, M. (2010). İslam Öncesi Türk Devletlerinin Sosyal Hayatında Kadının Rolü, *T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Aydın, H. (2015). "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de kadın", *Current Research in Social Sciences*, C. 1, S. 3, ss. 84-96.
- Aydın, M. (2013). *Aile sosyolojisi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Aydın, M. (2013), *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Aydın, Ö. (2014). Pierre Bourdieu düşünümüllüğünde devlet ve simgesel şiddet. (<http://acikerisim.akdeniz.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/2300>).

- Aydın, S. (2007). *Antropoloji*, (Ed. Handan Üstündağ Aydın), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Aytaç, A. M. (2007). *Ailenin Serencamı*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Bağlı, M. & Sever, A. (2005). "Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sororat", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C.8, S. 8 (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21112/227387>)
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*, Karınca Yayınları, Ankara.
- Baltacı, A. (2019). "Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 2, ss. 368-388.
- Başar, H. (2009). Eski Türklerde Aile, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Bayer, A. (2013). "Değişen Toplumsal Yapıda Aile", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 8, ss. 101-129.
- Beşen, M. & Aslan, E. (2014). "Aseksüalite ve hiperseksüalite: Temel kavramlar," *Androloji Bülteni*, ss. 304-308
- Boratav, K. (1980). *Tarımsal Yapılar ve Kapitaliz*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*, (çev: Bediz Yılmaz), Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, V. (2011). *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Bilge Zafer, A. (2013). "Cumhuriyet İle Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı ve Kadının Durumu", *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 24, ss.121-134.
- Bilgili, N. & Vural, G. (2011). "Kadına yönelik şiddetin en ağır biçimi: Namus cinayetleri." *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, C. 14, S.1, ss. 66-72.
- Bilir, Z. E. (2021). "Kadın emeğini feminist metodolojiyle anlamak", *Kadın İşçi*, s. 2. (<https://www.kadinisci.org/2021/02/23/kadin-emeğini-feminist-metodolojiyle-anlamak/>).

- Bingöl, O. (2014). "Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 3, ss. 108-114.
- Buğrul, H. (2020). "Hakkari'de Evlilikle Bağlantılı Geleneklerin El Sanatlarına Yansımaları", *ARIŞ Halı Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, S. 16, ss. 26-41.
- Büyükkaragöz, S. (1986). "Okulda Ruh sağlığı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, ss. 345-355
- Büyüköztürk, Ş. (2012). "Örnekleme yöntemleri".
(<http://cv.ankara.edu.tr/duzenleme/kisisel/dosyalar/21082015162828.pdf>).
- Calp Şen, K. (2018). "Radikal Feminizm Açısından Erken Evlilikler Üzerine Nitel Bir Çalışma", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Celkan, H. Y. (1991). "Beşeri Kültürün Temel Ögesi Aile", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, ss.?
(<https://dergipark.org.tr/pub/spcd/issue/21106/227300>)
- Cin, H. (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Cresswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, (çev. Mesut BÜTÜN ve Selçuk Beşir DEMİR), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Çağıl, A. (2020). "Feminizm ve Politika İlişkisi Bağlamında Radikal Feminizm", *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)*, S. 6, s.137-143.
- Çakır, Ö., Harcar, T., Sürgevil, O., & Budak, G. (2014). "Kadına yönelik şiddet ve Türkiye'de kadına yönelik şiddetin durumu", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, C. 2, S. 4, ss. 51-70.
- Çavdar, A. & Boyacıoğlu, İ. (2019). "Sosyal psikolojik bakış açısından feminist kimlik: Türkiye incelemesi", *Nesne*, C. 7, S. 15, ss. 282-300. (DOI: 10.7816/nesne-07-15-09).
- Çilmi, M. (2020). "Türkiye'de Feminist Yöntem İle Yapılan Nitel Araştırmaların Eleştirel Bir Analizi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.

- Çuhadar, C. (2018). "Hegel'in 'Hukuk Felsefesinin Prensipleri' Adlı Eseri Bağlamında Ahlakın Oluşumu", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 4, ss. 719-748
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Dağcı, Ş. (1999). "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-1 (Sürekli Evlenme Engelleri)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 39, S. 1, ss.174-237.
- Demirtaş, H. & Özer, N. (2015). "Eleştirel kuram açısından eğitim ve eğitim yönetimi", *Journal of Teacher Education and Educators*, , C. 4, S. 2, ss. 206-227.
- Derman, O. (2008). Ergenlerde Psikososyal Gelişim, *Adolesan Sağlığı II Sempozyum Dizisi*, C. 63, S. 1, ss. 19-21.
- Doğan, C. (1996). "Eski Türk Ailesinin Yapısı ve Fonksiyonları", *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 8, ss. 73 – 81.
(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/363/2032>).
- Doğan Köroğlu, A. (2014). "En Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde erken Yaşta Evliliklerle Mücadele ve Türkiye Uygulamaları", *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı – Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü*, (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi), Ankara.
- Doğancı, H. K. & Tuncay, T. (2020). "Tarihsel Süreçte Kadının Aile İçindeki Konumunun Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı Temelinde Değerlendirilmesi", *Journal of Society & Social Work* , C.31, S. 3, ss. 1324-1351.
- Dönmezer, İ. (2001). *Ailede İletişim ve Etkileşim*, Sistem Yayınları, İstanbul.
- Dikeçligil, B. (2018). "Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 31, ss. 21-52.
- Dursun, Y. (2011). "Şiddetin izini sürmek: Şiddet nedir?" *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, ss. 1-18.

- Engels, F. (2003). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (Çev. Kenan Somer), Eriş Yayınları, Ankara.
- Erbil, N. & Divan, Z. & Önder, P. (2006). "Ergenlerin Benlik Saygısına Ailelerinin Tutum ve Davranışlarının Etkisi", *Sosyal Politikalar Çalışma Dergisi*, C. 10, S. 10, ss.7-16 (<https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/issue/21098/227215>)
- Erdentuğ, A. (1980). "Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, S.12, ss.165-212 (https://doi.org/10.1501/antro_0000000185)
- Ergan, N. G., & Şahin Kütük, B., & Coştur, R. (2012). *Davranış Bilimleri*, Siyasal Kitabevi yayınları, Ankara.
- Ersöz, A. G. (2015). "Özel Alan/Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın Doğası ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 18, S. 1, ss. 80-102.
- Geçioğlu, A. R. (2019). "Evlilikte Dinin Etkisini Hissetme ve Evlilik Uyumu İlişkisi", *Turkish Studies - Comparative Religious Studies*, C. 14, S. 4, ss. 621-642 (<http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39686>)
- Geçioğlu, A. R., & Döner E. (2019), "İslâm'da Evlilik ve Aile Bağlamında Günümüzde Tartışılan Konular Üzerine Psiko-Sosyal Bir Değerlendirme", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.19, S. 2, Adana, ss. 603-627.
- Geçit, B. (2013). "John Stuart Mill'de kadının toplumsal konumu" *Beytulhikme an International Journal of Philosophy*, C. 3, S. 2, ss. 105-127.
- Genç, M. (2021). "Çevrimiçi Kadın Topluluklarına Feminist Metodolojiye Dayalı Çevrimiçi Etnografi Yöntemi ile Bakmak", *Liberal Düşünce Dergisi*, C. 26, S. 101, ss. 27-39.
- Goffman, E. (2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Goffman, E. (2014). *Damga*, Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Goffman, E. (2017). *Etkileşim Ritüelleri*, Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Göçer, A. (2012). "Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine", *Türk Dili*, C. 729, S. 1, ss. 50-57.

- Gömeç, S. (2015). "Türk Ailesine Genel Bir Bakış", *Aile Yazıları* 7, ss. 3-12
- Görmez, K., & Bayat, B., & Sezal, İ., & Gökal, E., & Köse, R., & Özcan, Y. Z., & Kütlügün, D., & Sarımeşeli, M., & Kentli, K., & Cavcav, D. (1998). *Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*, (Çev. Cemal Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Gittins, D. (2012). *Aile Sorgulanıyor*, (Çev: Tuna Erdem), Pencere Yayınları, İstanbul.
- Gül, D. (2021). "İlişkisel Sosyoloji Perspektifinden Beden ve Bedene Yönelik Yaklaşımlar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 38, S. 1, ss. 58-75.
- Güler, D. & Ulutak, N. (1992). "Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum: Yaşantısında Aile" *Kurgu Dergisi*, S. 11, 51-76.
- Güneş, F. (2017). "Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27, S. 2, ss. 245-256.
- GÜNEŞ, H. N. (2018). "Feminist akımlarda aile" *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 7, S. 3, ss. 142-153.
- Güneş, F., & Kasapoğlu, M.A., & Gökçe, B., & Beklan Çetin, O., & Çabuk Kaya, N., & Görgün Baran, A., & Odabaş, Z. Y., & Kocak Turhanoğlu, F. A., & Ayan, D., & Turan, E. F. (2018). *Aile Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Güngör, H. (2013). *Dinler Tarihi*, (Ed. İhsan Yitik), Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, İzmir.
- Gürsu, O. (2015). "Değişen Dünyada Aile ve Psikolojik Problemler", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, ss.99-130.
- Güvenç, B. (1974). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Hamzaoğlu, M. & Konuralp, E. (2019). "Geleneksel Toplumlarda Namus Olgusu ve Namus Cinayeti: Türkiye Örneği" *Kadın Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 18, ss. 51-65.
- Haviland, W., & Prins, H. E. L., & Walrath, D., & McBride, B. (2017). *Kültürel antropoloji*, (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul.

- Heyd, U. (1980). *Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri*, (Çv. Cemil Meriç), Sebil Yayinevi, İstanbul.
- Hüsrevoğlu, M. (2010). *İslam'da Evlilik ve Boşanma Hukuku*, Arznet Yayıncılık, Kayseri.
- Kalav, A. (2012). "Namus ve toplumsal cinsiyet." *Mediterranean Journal of Humanities*, C. 2, S. 2, ss. 151-163.
- Kale, M. & Nur, İ. (2016). "Karl Marx ve Marksist Teori Açısından Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet", *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, ss. 40-55.
- Kaplan, M. & Yardımcıoğlu, M. (2020). "Alan, Habitus ve Sermaye Kavramlarıyla Pierre Bourdieu", *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, S. 1, ss. 23-37.
- Kapusuzoğlu, G. (2015). "Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34, S. 58, ss. 507-522.
- Karademir, C. Ö. & Kaya, M. (2020). "Sınıf Eşitsizliğinin Bourdieu'nun Sermaye ve Habitus Kavramları Üzerinden Değerlendirilmesi: Parazit Filminin Betimsel Analizi", *TRT Akademi*, C. 5, S. 10, ss. 644-667.
- Karataş, K. (2001). "Toplumsal Değişme ve Aile", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, C. 12, S. 2, ss. 89-98. (<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>)
- Kasapoğlu, A. & Karkıner, N. (2011). *Aile Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Karlı, E. (2019). "Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası", *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 1-14.
- Kemik, D. (2020). "Hong Kong'da Yaşayan Filipinli Ev İşi ve Bakım Çalışanları İle Kadın İşverenlerin Annelik Deneyimleri", *T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara.

- Keskin, F. & Uluşan, A. (2016). “Kadının toplumsal inşasına yönelik kuramsal yaklaşımlara dair bir değerlendirme”, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 26, ss. 47-68.
- Kır, İ. (2011). “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 36, ss. 381-404. (<http://www.esosder.org/>)
- Koç, Y. (2017). “Sosyal bilimlerde örneklem kuramı”, *Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 47, S. 47, ss. 480-495.
(https://www.researchgate.net/publication/317485692_SOSYAL_BILIMLE_RDE_ORNEKLEME_KURAMI).
- Kongar, E. (2006). *Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kongar, E. (1972). *İzmir’de Kentsel Aile*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Köse, S. (2003). “İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 2, ss. 101-116.
- Kurt, A. O. (2016). “Yahudilikte Levirat Evlilik: Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar”, *International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 11, S. 17, ss. 245-266.
- Kurt, A. (1999). “Dini Kaynakların Çokeyliliğe İlişkin görüşleri ve Osmanlarda Çokeylilik”, *T.C Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, C. 8, S. 8, ss. 183-214.
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlantı Yayınları, İstanbul.
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kütük, B. Ş. & Ergan, N. G. (2015). *Aile Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Marshal, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay & Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Marx, K. & Engels, F. & Lenin, V. (2013). *Marksizm Kadın ve Aile*, (çev. Öner Ünalın), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.

- Moroğlu, N. (2012). “Kadına yönelik Şiddetin önlenmesi 6284 sayılı yasa ve İstanbul Sözleşmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 99, ss. 357-380.
- Muhammed, Ő. A. (2015). “İslam-Hristiyanlık ve Yahudilik’te Kadın”, *İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi (Misbah)*, S. 10, ss. 195-228.
(http://isamveri.org/pdfdrq/D03987/2015_10/2015_10_MUHAMMEDSA.pdf).
- Müdürlüğü, B. K. S. G., & Enstitüsü, H. Ü. N. E. (2009). “Türkiye’de kadına yönelik aile içi Şiddet”. (<https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/357/ekutuphane3.5.1.6.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>).
- Nalbant, F. & Korkmaz, T. (2019). "Feminist teori temelinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin Türkiye bağlamında değerlendirilmesi" *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 2, ss. 165-186.
- Onur, A. & Çağlar, A. & Salman, M. (2016). "5 Yaş Okulöncesi Çocuklarda Atık Kâğıtların Değerlendirilmesi ve Çevre Bilincinin Kazandırılması" *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 24, S. 5, ss. 2457-2468.
- Ozankaya, Ö. (1980). *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Ökten, Ő. (2009). “Aşiret, Akrabalık ve Sosyal Dayanışma: Geleneksel Hayatı Yönetme Biçimi”, *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, C. 5, S. 18, ss. 99-110.
- Özsöz, C. (2008). “Kültürel feminist teori ve feminist teorilere giriş” *Sosyoloji Notları*, S. 6, ss. 51-55.
- Öztan, E. (2015). “Feminist Araştırmalar ve Yöntem”, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, (Ed: Feryal Saygılıgil), Dipnot Yayınları, Ankara.
- İnal, K. (2019). “Durkheim’in Eğitim Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 2, ss. 511-518.
- İncekara, E. L. (2011). *Kur’an’a Göre Kadın ve Evlilik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

- İşçi, B. G. & Özkiraz, A. (2016). "Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 18, S. 30, ss. 87-95. (<http://www.kmu.edu.tr/>)
- Uluocak, Ş. (2016). "Tözcülük - İlişkisellik Dikotomisi Açısından İlişkisel Sosyolojik Modellerin Türkiye’de Sosyoloji Pratiği ve Düşünümselliği Açısından Olası Açılımları", *Sosyoloji Konferansları*, No. 53, ss. 101-153.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Ülkü, S. (2015). "Üç Semavî Dine Ait Prensiplerin Muhasebe Biliminin Oluşumu Üzerindeki Muhtemel Etkileri", *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 171-197.
- Ünal, A. (2012). "Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri", *Dinlerde Nikah – Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, ss. 279-307.
- Ünal, A. (2016). "Kırgız Toplumunda Evlilik Türleri", *Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25.
- Ünür, E. (2013). "Türk televizyon dizilerinde toplumsal kimliklerin temsili." *Erciyes İletişim Dergisi*, C. 3, S. 2.
- Üstün, B. (2016). "Veri Toplama Yöntemleri", (https://phdernegi.org/wp-content/uploads/2016/03/veri_toplama_yontemleri.pdf) .
- Polat, O. (2016). "Şiddet", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 1, ss. 15-34.
- Powell, C. & Depelteau, F. (2015). *İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler*, (Çev. Özlem AKKAYA), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Sağlam, E. B. (2018). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Sosyoloji*, (Ed. Esra Burcu Sağlam, Aslıhan Öğün Boyacıoğlu, Ayşe Gelgeç Bakacak), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Sakallı Uğurlu, N. & Akbaş Uslu, G. (2013). "Namus kültürlerinde namus ve namus adına kadına şiddet: Sosyal psikolojik açıklamalar", *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 16, S. 32, ss. 76-91.
- Sahlins, M. (2015). *Akrabalık Nedir Ne Değildir?*, (çev. Asena Pala), Dipnot Yayınları, Ankara.

- Sarıgöl, P. (2020). “Kesişimsellik Teorisi ve Farklılıkların Feminizmi”, *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, C. 3, S. 6, ss. 331-352.
- Sevim, K. (2018). “Sosyal Çalışma Perspektifinde Damga ve Kadın”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 15, ss. 469-479.
- Sezen, L. (2005). Türkiye’de Evlenme Biçimleri, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 27, ss. 185-195.
- Soydan, G. (1994). Sosyolojik Açıdan Evlilik ve Altunkent Kasabası Örneği, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Soyyigit, R. (2002). Sanayileşmenin Türk Ailesi Üzerine Sosyal Etkileri, *T.C Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Isparta. ([https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/17531/1/Levirat ve Sororat.pdf](https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/17531/1/Levirat%20ve%20Sororat.pdf)).
- Sipahioğlu, H. S. (1998). “Manas Destanı’nda Evlenme Adetleri ve Günümüze Akisleri”, *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, ss. 439-448.
- Sucu, A. Ö. (?). “Halk Bilimi Araştırmalarında Yazılı Kaynak olarak Süleymanname”, *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S. 1, ss. 123-144. (<https://doi.org/10.38122/ased.694789>).
- Sultana, A. (2019). “Ataerkillik ve Kadın İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz”, (çev. Saadet Altay), *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 1, ss. 417-427.
- Şahin, H. (2016). “İslamiyet Öncesi Dönemde Yahudi ve Hristiyanlarda Nikâh Algısı”, *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S. 2, ss. 118-147.
- Şatıroğlu, A. (2010). “Aile Sosyolojisi”, *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyoloji Lisans Programı*, İstanbul.
- Şeker, C. (2015). “Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı / Ahlakı”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S. 44, ss. 247-271.
- Şen, H. & Gümüş, K. (2020). "Türkiye’de Kuma Evliliklerinin Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: Hatay-Samandağ Örneği| Sociological Analyses on Reasons of Co-wife Marriages in Turkey: Hatay-Samandağ Examples",

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, C. 3, S. 2, ss. 213-232.

Şentürk, Ü. (2015). “*Türk Aile Tarihi*”, *Aile Yazıları* 7, (Ed. Saim Sakaoğlu, Mehmet Aça ve Pervin Ergun), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tahincioğlu Yıldız, A. N. (2010). "Namusun ve namus cinayetlerinin cinsiyet eşitsizlikleri bağlamında analizi" *Kültür ve İletişim*, C.13, S. 2, ss. 131-158.

Tacoğlu, T. (2011). “Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 4, ss.114-143.

Tan, G. (2020). "Sosyo-kültürel Özellikler Bakımından Çok Eşlilik: “Kuma” Filminin Değerlendirilmesi”, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 6, ss. 81-110.

Taş, G. (2016). "Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri", *Akademik hassasiyetler*, C. 3, S. 5.

Taylan, H. H. (2009). “Türkiye’de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, ss. 117-138.

Tekindal, M. & Uğuz, Ş. (2020). "Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme", *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, C. 20, S. 1, ss. 153-172.

Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Tezcan, M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Tuztaşı, U. & Askun, I. Y. (2013). ““Türk Evi” İdealleştirmesinde “Osmanlı Evi” ve “Anadolu Evi” Kavramlarının Ortaklıklarına İlişkin İşlevsel Açıklamalar”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 66, ss. 273-296. (<http://bilig.yesevi.edu.tr/>)

Türk, H. B. (2008). Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkan Olarak Pierre Bourdieu. (<https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/40929341/eriltahakkum-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1641305461&Signature=Z7GpVs2Y1yuuqLIK6TQw9htkNuqPunt4qzPyUyoJ->)

[rCuhshCmPPfccN1Pe1DFxROJkgF5DvfWpNTJ6tOsPRy4aw3~UBMFxKiPcdm6UfJcQA~FjZK-hIXMVOKOIRsVdhBwhEVJwWB1r3CE-5UAXLHV69n~kCBCINqDBBLXF6Q59ublhNq2HsJ17IbRhwsCG9aOFIfQG7gTW E4g2AR0ec13WvAXi4pqj8KN-JAyAjmH5xK~A4mva8SGaYWbp3BQ9tV54yZ98Pv5oRJEWjbc9Wk6JEyx7SriBFvZ08crHV-g5wy0yMg8lxk6Ylgr-TzcCc6TQcHJOQg65g4~tF5piw__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA\).](https://doi.org/10.1501/JAyAjmH5xK~A4mva8SGaYWbp3BQ9tV54yZ98Pv5oRJEWjbc9Wk6JEyx7SriBFvZ08crHV-g5wy0yMg8lxk6Ylgr-TzcCc6TQcHJOQg65g4~tF5piw__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA)

- Yaşar, Ekici. F. (2014). "Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, S. 30, ss. 209-224.
- Yatkın, N. (2010). "İslam'da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 33, ss. 47-61.
- Yazıcı, M. (2016). "Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 24, S. 1, ss. 209-223.
- Yener, S. (2018). "Sosyolojik kuramlar çerçevesinde aile ve girişimcilik ilişkisi." *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 6, ss. 869-878.
- Yıldırım, A. (2015). "Sınır-ötesi Evlilikler ve Sınır Çokkarınlılığı: "İthal Kumalar"", *Antropoloji Dergisi*, S. 29, ss. 131-162.
- Yıldız, D. (2018). "Sosyo-Kültürel Faktörler Bağlamında Erken Evlilikler", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Yıldız, E. (2007). "İnsan Duygularına Yeni Bir Yaklaşım: Duygu Sosyolojisi", *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, S. 2, ss. 235-253.
- Yılmaz, İ. (2019). "İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar Ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar", *Bilimname*, S. 37, ss. 559-591.
- Yiğit Çavuşoğlu, G. (2015). "Türkiye'de Kadın Hareketinin Oluşumu ve Kadının Sosyal Yaşamdaki Yeri", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Karaman.

- Yüceer, E. (2018). “Sinema ve Toplumsal Etkileşim Bağlamında Erving Goffman ve Dramaturji”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Yüksel, Ş. (2010). “Türk Kültüründe “Levirat” ve Timurlarda Uygulanışı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages - Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 5, S. 3, ss. 2027-2058.
- Wallace, R. & Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (çev. Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Zencirkıran, M. (2016). *Sosyoloji*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- (1964). “Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına dair Ek Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun”, *T.C Resmi Gazete*(11599, 6 Ocak 1964), Ankara.

EKLER

EK 1: Görüşme Soru Formu

1. Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz? (Özgür mü, bağımlı mı vs. ?)
2. Evlilik, aile, eş, kayın, anne, baba, çocuk bu kavramları nasıl tanımlıyorsunuz?
3. Dul bir kadın olma nasıl bir duygudur ve çevredeki insanların hissettirdiği duygular nelerdir?
4. Çevrende tanıdığın herhangi biri bu şekilde (levirat) evlendi mi? Evlenmeden önce böyle bir evliliği nasıl görürdünüz, şimdi nasıl görüyorsunuz?
5. Bu evliliği nasıl tanımlıyorsunuz? Hissettikleriniz, düşünceleriniz nelerdir? Bu evliliğe olan yaklaşımınız nasıl? Bu evlilik beklentilerinizi karşıladı mı? (ekonomik, mutluluk, pişmanlık vs. gibi)
6. Yaş bu evlilikte etkili midir? Etkiliyse neden?
7. Ekonomik özgürlüğünüz olsaydı bu evliliği yapar mıydınız?
8. Ailelerin bu evlilikte yaklaşımları nasıldı? (Sosyal baskı, çevre etkisi, bireysel tercihe bırakma vs.)
9. Aileniz dışından evlilik teklifi aldınız mı, çevrenizden bu anlamda öneriler kişiler oldu mu, dışardan biriyle evlenmeyi niye tercih etmediniz?
10. Eşinizin ailesiyle mi yaşıyorsunuz? Tercih yapma hakkınız olsaydı nasıl yaşamayı seçerdiniz? Neden?
11. Evlendikten sonra ailenizin ve çevrenizin size karşı davranışlarında bir değişiklik oldu mu, nasıl?
12. Eşinizin vefatının öncesinde ve sonrasında sosyal hayata yönelik özgürlük alanınız nasıldı, şimdi nasıl?
13. Eşinizin vefatından sonra neler hissettiniz? Bu evlilikten dolayı birinci eşinize karşı hissettiğiniz duyguları nasıl tanımlarsınız? (Evlenememe endişesi), (Suçluluk, pişmanlık, utanma gibi)
14. Kayınınızla neden, niçin ve nasıl evlendiniz? (Nikah, düğün)
15. Kayınınızın evlenmeden önce başka kadınla bir ilişkisi ya da evlilik düşüncesi var mıydı?
16. Kayınınızla evlenmeniz duygusal anlamda sizi nasıl etkiledi? (Duygusal, sosyal, ekonomik) (Kayından kocaya, Rol çatışması)
17. Eşinizin sizinle evlenme nedenleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu evlilik için eşinizin ailesi kendisine nasıl davrandı? (Baskı yapıldı mı?)
18. Eğer eşiniz evli ise eşiniz aranızda çifte standart uyguluyor mu? (Polijini)
19. Eşinizle aranızdaki ilişkiyi nasıl tanımlarsınız? (Duygusal bir bağlılığınız var mı, yoksa mecburiyetten bu evliliği sürdürüyorsunuz?)
20. Bu evliliği gerçekleştirdikten sonra zamanla eşinize karşı duygularınız değişti mi, nasıl?

21. Şimdiki eşinizle vefat eden eşiniz hakkında hiç konuşuyor musunuz yoksa konuşmamayı mı tercih ediyorsunuz, neden? Eşinizin bu (levirat) evlilik konusundaki düşüncelere nelerdir?
22. Sizin ve eşinizin birbirinize olan cinsel yaklaşımınız nasıl? Bu anlamda zamanla duygularınızda bir değişiklik oldu mu?
23. Eşinizden kalan miras sizin inisiyatifinizde mi? Sizdeyse nasıl değerlendirmeyi düşünüyorsunuz? Değilse bu durumu doğru buluyor musunuz?
24. Eşinizin size karşı davranışları nasıl? (Sözel ve fiziksel kötü davranma)
25. Birbirinize karşı davranışlarınızı nasıl tanımlarsınız? (Sürprizler yapıyor musunuz?)
26. Bu evlilikte çocuklarınızın olması, çocuklarınızın cinsiyetleri ve yaşları evlenmenizde etkili oldu mu, neden?
27. Çocuklarınız bu evliliğe nasıl tepki verdiler ve sonrasında çocuklarınız için süreç nasıl işledi? Çocuklarınızın amcalarına karşı evlilikten önceki tutumlarıyla evlilikten sonraki tutumları nasıldı?
28. Eşinizin diğer eşinizden olan çocuklarınıza (yeğenlerine) karşı yaklaşımı nasıl?
29. Çocuklarınızın bakımını ve kendi ihtiyaçlarınızı karşılama konusunda kendinizi nasıl hissettiniz? (Yetersiz kalacağınızı düşündünüz mü?)
30. Son olarak bu evlilikte yaşadığınız sorunları nasıl tanımlarsınız?

EK 2: Demografik Bilgi Formu

- 1) Yaşınız:
- 2) Cinsiyetiniz: () Kadın () Erkek
- 3) Sizin Eğitim Durumunuz:
 - () Okumadım
 - () İlkokul mezunu
 - () Ortaokul Mezunu
 - () Lise Mezunu
 - () Üniversite Mezunu
- 4) Eşinizin Eğitim Durumu :
 - () Okula gitmedim
 - () Okula gitmedim ama okuma yazma biliyorum
 - () İlkokul mezunu
 - () Ortaokul Mezunu
 - () Lise Mezunu
 - () Üniversite Mezunu
- 5) Mesleğiniz:
- 6) Eşinizin Mesleği:.....
 - a) Birinci eşinizin mesleği:.....
 - b) İkinci eşinizin mesleği:.....
- 7) Nerede yaşıyorsunuz?
 - () Köy
 - () Kasaba
 - () Şehir
- 8) Ailenizin gelir durumu nasıl?
 - () Çok kötü
 - () Kötü
 - () Orta

() İyi

() Çok iyi

9) **Çocuklarınız var mı?** () Evet () Hayır

10) **Cevabınız “ Evet “ ise:** Kız....., Erkek.....

a) Birinci eşinizden: () Kız:....., Erkek:.....

b) İkinci eşinizden: () Kız:....., Erkek:.....

11) **Kaç yıldır evlisiniz?**

a) Birinci eşinizle:

b) İkinci eşinizle:

12) **Birinci eşinizle nasıl evlendiniz?**

() Görücü usulü

() Severek

() Kaçarak

() Diğer.....

13) **İkinci evliliğinizi yaptığınız eşiniz evli miydi?** () Evet

() Hayır

14) **Evlendiğiniz kayımnız ölen eşinizden küçük mü?** () Evet

() Hayır

EK 3: Tez Yazım Sürecinde Aylara Göre Yapılan Faaliyetler

FAALİYETLER	AYLAR																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Literatür Taraması	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x										
Kaynak okuma ve not alma	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
Geçici planın yapılması	x																			
Kavramsal ve kuramsal çerçevenin oluşturulması	x	x	x	x	x	x	x	x												
Görüşme soru formunun hazırlanması									x											
Görüşme soru formunun son şekli										x										
Görüşmecilerin belirlenmesi											x	x								
Derinlemesine görüşmelerin yapılması											x	x	x	x						
Görüşmelerin deşifre edilmesi														x	x	x	x			
Verilerin analizi																		x	x	
Tez yazımı			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
Tezin SBE' teslim edilmesi																				x